

THEOLOGIAI SZEMLE

SZERKESZTI:

FŐMUNKATÁRS:
RÉVÉSZ IMRE.

CSIKESZ SÁNDOR.

FŐMUNKATÁRS:
DEÁK JÁNOS.

TARTALOM:

Az Ige: Tamás. Csikesz Sándor, 1-2. lap.

Tanulmány: Patay Lajos: Kálvin vallásnevelő munkája. 3—123. lap.

Kisebbségi közlemények: Dr. Tankó Béla: Bach Sebestyén születésének 250-ik évfordulójára. 123—126. lap. — Dr. Miklós Ödön: Aktuális dátumok. 126—133. lap. — Dr. Révész Imre: Presbiteri rendszerű-e a magyar református egyház? 133—141. lap.

Publikáció: Dr. Segesváry Lajos: Adalékok a magyar cseh-morva misszió történetéhez. 141—143. lap. — Keresztesi József: Akadémiai utazásai a külföldön. XXI. folytatás. 144—148. lap.

Külföldi szemle: Leuschner: Die Religion der Kindheit. Dresden. Dr. Szele Miklós. 148—150. lap. — Dr. Johann Lipták: Geschichte des evangelischen Districtual-Lyzeums A. B. in Kesmark. Kesmark—Kesmark 1933. Memorabilia Lycei Kesmarkiensis, magistrorum discipulorumque dicta et facta ad Sollemnia quarti saeculi peracti iussu et sumptibus incliti Patronatus edidit Carolus Bruckner rector emeritus. Kesmarkini 1933. Dr. Révész Imre. 150. lap. — Mülhaupt, Erwin: Die Predigt Kalvins, ihre Gesichte, ihre Form und ihre religiösen Grundgedanken. Berlin u. Leipzig. 1931. Csikesz Sándor, 150—151. lap. — Mülhaupt, Erwin: Johannes Calvin, Diener am Wort Gottes. Göttingen, 1934. Csikesz Sándor 151—152. lap. — Lic. Göhler, Alfred: Calvins Lehre von der Heiligung. München, 1934. Csikesz Sándor. 152—153. lap. —

Hazai irodalom: Dr. Trocsányi Dezső: Lelkészképzés, lelkész továbbképzés. Pápa, 1935. Cs. S. 153. lap. — Kiss Samu: Az egyház kérdés mozaikképekben. Győr, 1935. Cs. S. 153-154. lap. — Szabó Lajos: Antikrisztus a Tiszánál. Budapest — Bodrogköz, 1935. Cs. S. 154. lap. — Szőlősi Mihály: Az Urért és hazájokért elszéledett és számkivetett BUJDOSÓ MAGYAROK FÜSTÖLGŐ CSEPÜJE. Kolosvár, 1676. Budapest, 1935. Csikesz S. 154. lap.

Folyóiratok szemléje: Die Innere Mission. 30. Jahrgang, 1935. 1-11. füzet. Lukács László. 154-155. lap. Le christisme social. Revue mensuelle, 1935. 48-e année 2-3. füzet. Lukács László. 155-156. lap.

Tudományos élet: [Marton Lajos] — [D. Kiss István] — Külföldi protestáns hittudósok elhunytai. [D. Müller Karl] — [D. D. Dr. Seeberg Reinhold] — [D. Dr. Bosio Enrico]

[Dr. Plooy Dániel] — Új püspökök — Bilkei Pap István — Kitüntetések — Jubileumok — Kálvin Intézetjének jubileuma. — A debreceni ősi kollégium négyszáz éves — Új egyetemi theologiai magántanárok — Új theologiai akadémiai magántanárok — Új theologiai doktorok — Sub auspiciis doktor — Az Országos Református Lelkészegyesület konferenciái — ORLE tudományos szakosztály megalakulása — A Tiszántúli Református Egyházkerület — A Theologiai Szemle tárgyában az Országos Református Lelkészegyesület 156—158. lap.

Szerkesztői üzenetek: 1935. és 1936. évre terjedő ciklusunk — Előfizetési díjak leszállítása — Kimutatás a Theologiai Szemle részére érkezett küldeményekről — Helyreigazítások a Theologiai Szemle részére érkezett küldemények nyugtázásával kapcsolatban — Tudnivalók — MÁV. menetrend. 158—160. lap.

EZ ÖSSZEVONT SZÁM ÁRA 12 PENGŐ.

ELŐFIZETÉSI DIJ EGY ÉVRE 12 PENGŐ.

KÜLFÖLDI ELŐFIZETÉSEKNÉL A PORTÓ KÜLÖN FIZETENDŐ.

MEGJELENIK KÉTHAVONKÉNT.

A LAP SZELLEMI ÉS ANYAGI ÜGYEIBEN CSIKESZ S. EGYETEMI PROFESSZORHOZ KELL FORDULNI,
DEBRECEN, KOLLÉGIUM.

ORSZÁGOS REFORMÁTUS LELKÉSZEGYESÜLET KIADÁSA.

THEOLOGIAI TANULMÁNYOK.

ERTEKEZÉSEK A THEOLOGIAI TUDOMÁNYOK MINDEN AGÁBÓL.

Szerkeszti: Csikesz Sándor, debreceni egyetemi ny. r. professzor.

Eddig az alábbi művek jelentek meg félkemény borítékban, nagy lexikon-oktáv lapokkal, tartalommutatóval, fartsós fűzésben

1. szám. *Bányay Lajos*: „Hiszek egy, közönséges, keresztyén anyaszentegyházat”. Dogmatikai tanulmány. 71 lex. oktáv lap. Ára 2'80 P.
2. szám. *Enyedy Andor*: Magyar református kateirodalom. Vallás paedagógiai tanulmány. 53 lex. oktáv lap. Ára 2'30 P.
3. szám. *Dr. Révész Imre*: „Krisztus és Antikrisztus”. Ozorai Imre és műve. Tanulmány a magyar protestáns theologiai gondolkodás kezdeteiből. 33 lex. oktáv lap. Ára 1'50 P.
4. szám. *Gaudy László*: A bibliai történetek tanításának vallás paedagógiai módszertana. 63 lex. oktáv lap. Ára 2'30 P.
5. szám. A „*Mortalium animos*” című pápai encyklika ügye. *Csikesz Sándor*: Előszó. *Marion János*: Történeti előzmények és háttér. A „*Mortalium animos*” szövege és magyar fordítása (*Rábold Gusztáv* ford.; revideálta Cs. S.). *Vasady Béla*: Az encyklika tartalma, lényege és feleletünk. *Baltazar Dezső* nyilatkozata a „*Mortalium animos*” ügyről. Az Orsz. Ref. Lelkész-Egyesület határozata. 24 lex. oktáv lap, peti. szedéssel. Ára 1'50 P.
6. szám. *Ferenczy Károly*: Az evangelizáció problémája elvi és gyakorlati vonatkozásaiban. Belmissziói tanulmány. 53 lex. oktáv lap. Ára 2'30 P.
7. szám. *Dr. Vasady Béla*: Girgensohn Károly élete és munkássága. 94 lex. oktáv lap. Ára 3'80 P.
8. szám. *Dr. Tarczay Erzsébet*: A reformáció Horvát-Szlavonországban. 93 lex. oktáv lap. Ára 4'— P.
9. szám. *Lic. Dr. Karner Karoly*: Jézus halálának napja. 38 lex. oktáv lap. Ára 2'— P.
10. szám. *Soós Béla*: Melius Péter szentháromságtana. 55 lex. oktáv lap. Ára 2'30 P.
11. szám. *Klein Gáspár*: Az állami protestáns egyetem eszméje a Habsburgok alatt a 18. és 19. században. 55 lex. oktáv lap. Ára 2'30 P.
12. szám. *Dr. Nagy Géza*: Barth teológiájának előzményei, kritikája és jelentősége. 36 lex. oktáv lap. Ára 2'— P.
13. szám. *Gáncs Aladár*: Mit tanulhatunk Barth Károlytól? 18 lex. oktáv lap. Ára 1'30 P.
14. szám. *Lic. theol. Dr. Karner Károly*: A felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában. 127 lex. oktáv lap. Számos szöveg-közlötti statisztikai táblázattal és 40 drb táblázat-melléklettel. Ára 4'20 P.
15. szám. *Incze Gábor*: magyar református imádság a XVI. és XVII. században. Két facsimile-vel és személynutatóval, valamint angol nyelvű tartalmi összefoglalással. 200 lex. oktáv lap. Ára 6'— P.
16. szám. *Csikesz Sándor*: „Az „Uj-Sálem”-Mozgalom. Adalék az újabbkori vallásos mozgalmak hazai történetéhez. II. A szektákról. 49 lex. oktáv lap. Ára 1'50 P.
17. szám. *Rácz Béla*: Két évszázad a magyar református ígéhirdetés történetéből (1711—1914). I. kötet. 152 lex. oktáv lap. Ára 5'— P.
18. szám. *Rácz Béla*: Két évszázad a magyar református ígéhirdetés történetéből. (1711—1914). II. kötet. (Sajtó alatt.)
19. szám. *Módis László*: Zakariás próféta és könyve. 76 lex. oktáv lap. Ára 2'80 P.
20. szám. *Dr. Tavaszy Sándor*: A dialektikai theologia a főiskolai theologiai oktatásban és nevelésben. 8 lex. oktáv lap. Ára —'50 P.
21. szám. *Vitéz Bogár János*: Az egyházi élet kör kialakulása és hatása az ígéhirdetésre. Liturgikai tanulmány. 164 lex. oktáv lap. Ára 5'— P.
22. szám. *Lt. Soos Béla*: Zwingli és Luther találkozása Marburgban. Részlet egy beszélő Zwingli-életrajzból. 38 lex. oktáv lap. Ára 1'—P.
23. szám. *Farkas Pál*: A buddhizmus etikája a „Negyedik Nemes Igazság” alapján. 90 lex. oktáv lap. Ára 3'80 P.
24. szám. *Dr. Vasady Béla*: A paradoxon a theologiai gondolkodásban. 8 lex. oktáv lap. Ára —'50 P.
25. szám. *Szabó Zoltán*: az ifjkor lélektana és az ifjuság lelki gond zása. 104 lex. oktáv lap. Ára 4 P.
26. szám. *Dr. Nagy Sándor*: A vallásos nevelés és oktatás a debreceni Kollégiumban a reformáció korától a XIX. század közepéig. 104 lex. oktáv lap. Ára 4'— P.
27. szám. *Dr. Nagy Géza*: A kapitalizmus jövője és a kálvinizmus. 16 lex. oktáv lap. Ára 1'— P.
28. szám. *Járosi Andor*: A német evangélikus liturgikai reformmozgalmak. 54 lex. oktáv lap. Ára 2'30 P.
29. szám. *Feigl József*: Gondolatok a praedestinationról és szabadakaratról. Filozófiai tanulmány. 22 lex. oktáv lap. Ára 1'40 P.
30. szám. *Benedek Sándor*: Tóth Ferenc gyakorlati teológiája. Tanulmány a gyakorlati teológia köréből. 257 lex. oktáv lap. Ára 6 P.
31. szám. *Dr. Módis László*: Rövid bibliai héber nyelvtan. 66 lex. oktáv lap és tíz táblázat páradigma. Ára 6.— P.
32. szám. *Dr. Révész Imre*: I. Kálvin legelső magyar támadója Draskovich György és Constatioja. — II. Bucer Márton és a magyar reformáció. — 30 lex. oktáv lap. Ára 1'50 P.
33. szám. *Dr. Dr. Pröhle Károly*: A theologia feladata a jelenkorban. — *Dr. Kiss Jenő*: Péter apostol három arcképe az Újszövetségben. — 17 lex. oktáv lap. Ára : 1.20 P

Fenti művek megrendelhetők a szerzőknél, de az ORLE főtitkári hivatal útján is (Debrecen, Kollégium.

Az Ige.

Tamás.

(Husvét vasárnapján 1935. április 21-én d. e. 10 órakor a debreceni Kossuth-utcai templomban tartott ünnepi istentiszteleten elmondotta: **Csikesz Sándor** egyetemi professor. Gyorsírta: Koszta József s. lelkész.)

Lectio: János evang. XX. r. 19—29. v. Textus: János evang. XX. : 26—29. v.

Nem hiszem, hogy volna itt valaki közöttünk, akit valaha életében ne csúfoltak volna; akire, ha máskor nem, gyermek korában ne ragasztottak volna csúf-nevet. Van-e itt valaki közöttünk, akit valaha a világ félre nem értett volna és rá nem sütött volna egy-egy jelzőt: talán hogy: félénk, naiv, korlátolt vagy éppen ellenkezőleg: gögös, kevély. Ezer és ezer megbélyegzése van ennek a világnak. Nincs közöttünk talán egyetlen egy sem, ki életében el ne követett volna egy olyan tettet, amit később megbánt, amit azután elrekesztett az emlékezetének záros legelrejtettebb fiókjába és amikor néha eszébe jut, még az öklét is harapja, hogy mikép lehettem annyira megfélemedezett, hogy tehettem azt, hogy engedhettem így át magamat az életnek, vagy a világnak? És ilyenkor már nemcsak a világ gúnyol és csúfol bennünket, hanem önnönmagunk is szidjuk magunkat.

Az apostolok közül Tamás az, kinek a neve tizenkilenc század óta a hitetlen ember megbélyegző neve. Akinek a nevével gúnyolják és csúfolták az emberek egymást a sötét középkorban épűgy, mint ma. Tamás az, akinek a nevéhez hozzárágasztották a korok azt, hogy „hitetlen”. Tamás az, aki ha rá gondolt arra a percre, amikor megtagadta az elhívését mindazoknak, amiket a többi apostol mondott, szégyen gyűl az arcán és a szívében. És ha rá emlékezünk, mennyire fáj a lelkünk, mikor a világ gunnyal tekintett ránk és hogyan marcangolódott a bensőnk, úgy találjuk, hogy a szívünkhez az apostolok közül ez a Tamás áll legközelebb, ez a szenvedő! Hát még ha megnézzük lelki életének rugóit, akkor épűgy érezzük, mintha a fajtánk volna, ebből a magyar fajból sarjadzott volna ki. Annyira benne van a magyar faj vonása: a fellobbanás és könnyű elhamarkodás, a szívóság és halálra elzántság egyaránt.

A János evangéliuma 11. részében van egy jelenet, amely megadja a kulcsát ennek az egész feltámadási történetnek. Abban a részben arról van szó, hogy Jézust hívják, mert egy barátja: Lázár Bethániában Jeruzsálem mellett nagyon beteg. Jézus azt mondja: elmegyek, hogy meggyógyítsam őt. A tanítványok megrémülnek és azt mondják: hiszen csak most akartak megkövezni. Mintha mondanák: hiszen most szabadultál ki a halál torkából és mégis oda akarsz menni? De Jézus arcán sugárzik az elszánt segíteni akarás. És ekkor a tanítványok közül Tamás az, aki mellé áll feltétlenül és azt mondja: menjünk el mi is és haljunk meg Ő vele. Ez olyan ember, ki halálig hű akar maradni Jézushoz és kimondja a nagy szót, hogy sem élet, sem halál el nem választhat engem Ő tőle, elmegyek vele meghalni... Nem ismerünk rá a magunk fogadkozására? És amikor a Getsemáné kertjében az a szörnyű eset történik, hogy Jézust megfogják, megkötözik és elviszik s még Péter és János is elfutnak: Tamás is elfut, de amint rohan, fut, menekül, egyre jobban, mint a lavina, ha egy kis kavics elindul a hegy tetejéről, görög alá, hőtömegeket szed fel magára és már erdőket kaszabol, úgy indul el a szívében a gondolat: én vagyok az az ember, aki azt mondta, menjünk el és haljunk meg Ő vele!! Megtorpan. És az emlékezés visszakényszeríti. A Golgota tövére messziről néz fel Rá s látja, mint sebesül meg, amint sebein függ, és látja amint a szörnyű sebekben nem kiált, hanem némán hordozza a halált. Nézi amint dárdával felnyitják oldalát, hogy szinte a szívéig látni. Ezek a sebek megmaradnak szemei előtt és nem tud Jézusra visszaemlékezni másképp, csak ha ezek a sebek ott vannak lelki szemei előtt és beszélnek hozzá lázas éjszakán...

Az van megírva, hogy a többi tanítvány bezárkózik a zsidóktól való félelmük miatt, a és csak Tamás nincs közöttük. Miért? Azért mert ő nem fél. Ő most keresi a halált. Hogyha már nem tudott vele meghalni, meg akar halni Utána... Hadd menjek ki közéjük felemelt fővel. Ha valaki kérdezi, nem fogom tagadni, hogy én is annak a Mesternek a tanítványa vagyok... Vissza kell menned az összeomlás és megsemmiesedés idejére, amikor megbúvni a belső szobádban és minden pillanatban várhattad, hogy jön valaki és meggyilkol. Vagy amikor kiűn voltál a tanyán és éjszaka martalóc horda vett körül és elrejtőztél. Vissza kell menned a lövészárkokba, amikor a pergő tűzben megbúvni a rókalyukban és csak halkán imádkozni és vártuk a halált. Vissza kell mennünk oda s akkor bele tudjuk képzelni magunkat, hogy a tanítványok miért voltak bezárkózva. Ekkor történik, hogy Jézus jön a bezárt ajtók mögött elbujtákhöz. Nincs előtte zár.

Az elzárt helyhez nemcsak nekünk, de Krisztusnak is van kulcsa, Nincs semmi, ami úgy megrendítené az embert, mint az, amikor bezárkózik, el akar rejtőzni és hirtelen rajta ütnek, meglepi. Amikor a fősvény bevonul titkos szobájába számlálni a pénzt és hirtelen valaki meglepi, halálra rémül. Amikor titkos írásodat olvasod és valaki a válladon keresztül beleolvass, állal a szíved verése. Hát a tanítványok, amikor megáll a közepén Jézus és szólott hozzájuk: Békesség nektek. És amikor szó nélkül kezd megmutatni kezeit és lábait és rajta a sebeket. És oldalát és rajta a szörnyű sebet. És amikor vigasztalja őket újra: most már békesség újra tinéktek... Mert a félelmet semmi sem tudja úgy elűzni, mint a békesség. Hogyne tudna Krisztus bejutni a zárt ajtókon, hiszen ő a gazdája ennek a földnek. És ennek az egész teremtetett mindenségnek van embertől nem lakott földje, de olyan hely, ahol Isten ne volna, olyan nincs. Olyan nincs, ahol Krisztus ne uralkodnék. És ha elkeríték magamnak e világból egy darabot és elzárkózom távol a világtól, hogy bűneimnek áldozzak, egy szemtanu akkor is van mellettem: és ez a Krisztus, a Feltámadott, a világ Ura... Ekkor adja a tanítványainak a bátorító lelket, rájuk lehel. Elküldi őket a Szentlélekkel, amint Őt küldte az Atya. A Lélek el tudja oszlatni a félelmet és bátorságot önt a szívekre.

Amikor a tanítványok felocsudnak ebből a boldogító érzésből és a szívet lelket örömmel töltő parancsok hatása alól, megérkezik Tamás a nem sikerült öngyilkosság komor tekintetével, Hiába jártam közöttük, nem fogtak meg és nem feszítettek keresztre. Jön azzal a gondolattal, hogy egy napal tovább kell élni. Ekkor esnek rá ezek a szavak. Mint a fagyott embert, ha kemence elé viszik, hogy melengessék, még fájóbb lesz a sebe, az ő fagyott szívét is perzseli a lángoló öröm a többi tíz

tanítvány szívéből, amikor hirdetik neki, hogy Jézus feltámadt. Ez volt az első húsvéti prédikáció amikor tíz pap hirdette, hogy feltámadt az Ur, egy hallgatónak: Tamásnak. És a tíz pap nem tudta felmelegíteni ez egyeden ember szívét. Nemcsak nékik nem hiszem, de Öneki sem hinném, hacsak nem bocsátom ujjamat a szegek helyébe, és nem bocsátom kezemet az Ő oldalába. Egyébként semmiképpen nem fogok hinni. Még a jövőt is megtagadja a hittől, csak a multat akarja megérinteni, csak Ahhoz akar hű maradni, aki annyi jót tett s akinek látta sebzett testét a kereszten. Tamás volt az első kétkedő húsvéti közönség!

Nyolc nap mulik el. Jézus nem siet. Isteni hatalmával megtehetette volna, hogy azonnal jő s azonnal meggyőzi Tamást. De Isten nem siet. 8 napot enged elfutni. 8 napot hagy, hogy gondolkozzék a komor sziv. 8 napig nézi a többi tanítvány nem lankadó örömet és látja, hogy ezek a nyolc nap alatt nem csufolják meg azt az egy napot, amikor látták a Jézust. 8 napig tapasztalja, hogy ezek életükkel bizonyosságot tesznek a feltámadott Jézus mellett, 8 napon keresztül emésztődik lelkében a gőg és olvad a komor elhatározás 8 napig vívódik benne a hallott ígéretes. És a nyolcadik napon már nem mer elmenni hazuiról, mert hatha megint akkor jön el a Jézus. 8 napon keresztül ott vergődik hitetlen kétségei között és mint a meleg földben a mag, úgy csírázik benne a hit: hátha eljön. És ekkor Jézus a nyolcadik napon, ugyanazon órában, ugyanolyan módon, ugyanúgy a közepén álva megjelenik közöttük. Második vasárnapi istentisztelet ez. És nagy biztatás minden istentiszteletnek, amikor ugyanazon a helyen, ugyanabban az órában egybegyűlünk, nagy hátorítás ez nekünk, hogy ugyanakkor megjelenik Jézus és megvigasztalja a lelkeket. Ez az alapja annak, hogy összegyűlünk istentiszteletre és megjelenünk ugyanazon gyülekezetben, ugyanabban az órában, ugyanolyan módon.

Jézus úgy köszöni megint: Békesség néktek! A béke megvan a tíz tanítvány szívében, csak egyben nincs. És Jézus nem kezd addig mást, amíg Tamást néven nem szólítja és fel nem hívja: jöjj ide és bocsásd ujjaidat a szegek helyébe és bocsásd a te kezedet az én oldalamba és ne légy hitetlen, hanem hívő. Aki már látott 8-10 napja hegedő sebet, az tudhatja mit tesz az ha valaki ebbe az újat beledugja és felszaggatja a sebeket. Még szörnyűbb fájdalmakat okoz, mint előbb volt. És amikor Jézus így szól, voltaképpen azt mondja: látod, a teelkedért, amelyet szerettem és amelyet magamévá választottam, hajlandó vagyok újra vérezni és meghozni érette azt az áldozatot, amit a kereszten meghoztam az egész világért! Miattad akár újra-meg-újra meghozom. És amikor látja Tamás ezt a szeretetet, amikor nem annyira a sebeiről ismer rá, hanem a szeretetéről, akkor lerokkad és most már nem annyit mond, mint a többiek: hogy láttuk az Urat, hanem a legnagyobbat: „Én Uram és Én Istenem”. Ő az első, aki a tanítványok közül ki meri mondani azt, hogy Krisztus az Isten, az egész világ Ura és parancsolója. Péter csak az élő Isten Fiának mondja Őt. Tamás a szeretettől úgy felgyult, szíve és hite úgy lángra lobbant, hogy Isten látja és Urát a Krisztusban. Mindez azért történik, mert Jézus azt akarja, hogy ne légy hitetlen, hanem hívő. Azért jő el és keresi meg a tizenegyedik tanítványt, mint a példázat szerint meg kell keresni a tizedik drachmát, utána kell menni a századik juhnak! És ettől kezdve Tamás a legmártirabb apostol. A tanítványok, Pál is beleértve, együttvéve nem jártak be olyan nagy területet, mint ő és nem hódítottak meg annyi lelket, mint ő. És akár az aethiopiai, az abessziniai, akár az indiai keresztyéneket nézed, kiket ő hódított meg, azoknak a száma nagyobb, még mindig több, mint akiket a mai misszionáriusok meghódítani tudnak. Pedig azóta micsoda szörnyű üldözések kevesbitették, micsoda világtörténeti katasztrófák dultak Tamás művét. De Tamás olyan lendítő erőt kapott Jézustól, hogy útját nem álhatta semmi. Aki Jézus önfeláldozó szeretetéből vette hitét, azt Jézus a legbátrabbá tette; és az Ő példája szerint minket is bátrakká tesz.

Oh jöjj és lássuk meg a Krisztus sebeit ebben a világban, hogy az irgalmasság számára mennyi alkalom van a nyomortanyákon és a szeretet mezőin. Menj be a kórházakba és nézd meg a krisztusi önfeláldozást és ne légy hitetlen, hanem hívő. Nézz bele a hívő keresztyének szívébe, a reformátoroktól elkezdve a ma hívő emberei szívéig és lásd meg az egetvivő hitet és ne légy hitetlen, hanem hívő.

Amikor Tamás odaborul Eléje, akkor Jézus mond neki valamit, ezzel mintegy megjósolja, hogy egész haláláig soha sem lesz boldog. Boldogok akik nem látnak és hisznek. Egyik tanítvány sem lehet tehát boldog, mert ők láttak előbb és úgy hittek. És tényleg: mindegyik tanítvány üldöztetve, elhagyatva, megintetve, megfeddve élte életét, amíg ott lettek az egekben boldogok a Jézus látásában. De mi, akik látás nélkül hiszünk, mi boldogok lehetünk. Mert ez a hit nem a látás hite, hanem az ige szavára felelet: hiszek benned megtartó Jézusom.

Husvét nem azért van, hogy köszörüljem az itélő kritikai erőmet: csak hadd bizonyítsák azt sok érvel, hogy Krisztus feltámadott, én akkor majd megfontolom és eldöntöm, hogy hiszek-e vagy nem. A húsvét nem azért van, hogy mi ítélkezzünk, hanem, hogy egyetlen szabadulás nyíljon ebből a bűnös, összetört életből. Ekkor tárul fel előttem a kegyelem ajtaja és az a te jogod és kötelességed, hogy bünvallomással közeledjél hozzá és elfogadd. Azért van húsvét, hogy ne légy hitetlen, hanem hívő!

Befejezem: Az evangélium szerint Jézus azzal kezdette Messiási pályáját, hogy felment a hepyre Galileában és a hegybeszédben tanította a tanítványait, elmondván kik legyenek a boldogok. Mindnyájan ismerjük azokat a szép szavakat, amelyek mögött, mint rügyek mögött a virág és gyümölcs, igazságok vannak és amelyek úgy körül tudnak ölelni, mint kis gyermek koromban az édes anyám karjai. Jézus most utolsó földi napjaiban újra oda tér vissza, kik a boldogok. És kiegészíti a nyolc boldogságot még egy boldogsággal: Boldogok akik nem látnak és hisznek. Boldog leszel te is, ha a te életed így kapcsolódik bele a hit világába. Hiszen hit által járunk és nem szemmel való láttással. Elődeinket nem láttuk és mégis hisszük, hogy voltak; a földet nem látta mindenütt senki és mégis hisszük, hogy van. Ebből az életből csak egy parányi az amit látunk, de hiszünk az egyetemességben. És aki a tenger vizét megkóstolta, az elhiszi, hogy mindenütt sós, és aki erejét egyszer érezte, az elhiszi, hogy a tenger ereje végtelen. És aki megkóstolta amit az Isten eledelül adott fűben és fában, az nem kell, hogy minden ételt vegyelemezzen, vajjon az ehető-e, rövid élvezés után megállapítja, jó-e, vagy rossz. Hit által élünk. Ezért hajol le Jézus, hogy ne légy hitetlen, hanem hívő. Lenyújtja karját hozzád, ragadd meg. Lenyul e húsvéti ünnepen is, ragadd meg és kiálts fel: Én Uram és én Istenem! Akkor boldog leszel! Ámen.

KÁLVIN JÁNOS VALLÁSPAEDAGÓGIÁJA.

ÁLTALÁNOS BEVEZETÉS.

„Kálvin János valláspaedagógiája” c. tanulmányomat segédlelkészi szolgálatom közben, több esztendei munkám eredményeképen bocsátom a nyilvánosság elé.

Tudatában vagyok annak, hogy Kálvinnal, mint valláspaedagógussal való foglalkozás szükséges és fontos cselekedet Kálvinnak hittani elveit ugyanis századok óta, sokan több irányú megvilágításban feldolgozva ismertették, de valláspaedagógiai szempontból kevesen foglalkoztak a reformátor személyiségével. Aki foglalkozott is Kálvinnal ilyen szempontból, rendszeren nem teljes, csak részleges felvilágosítást adott róla. Mindennek az az oka, hogy Kálvin speciálisan valláspaedagógiai munkát alig írt egy néhányat. Az ő paedagógiai gondolatai különböző munkáiban, különösen bibliamagyarázataiban vannak elrejtve és bizony onnan kell azokat kibányászni annak, aki Kálvin nevelői arcára akar feltekinteni. Pedig óriási jelentőséget kell tulajdonítanunk Kálvin paedagógiai megismerésének. Hiszen e megismerés nélkül Kálvin szellemét magán hordozó keresztyén családi nevelésről nem beszélhetünk és az ő utasításai alapján felnevelkedő ifjú generációt nem remélhetünk. Kálvin paedagógiájának megismerése és alkalmazása volna különben a legjobb előkészítése a helyes egyházi fegyvelmezés megteremtésének is. E kérdések nagy hordereje mellett hi arra gondolunk, hogy Kálvin alapvető munkájának: első institúciójának 400 éves jubileuma Isten kegyelméből napjainkban, immár elközelgett (1535-1936.), ez a gondolat, mert önkéntelenül a reformátorra irányítja figyelmünket, arra késztet, hogy igyekezzünk őt jobban, teljesebben, tehát paedagógiai oldalról is megismerni.

Kálvin valláspaedagógiájának ismertetésénél mellőztem a Kálvin korabeli paedagógia történetének a megrajzolását, valamint egészen részletes kimutatását annak, hogy mit vett át Kálvin e téren másoktól. Külön és hatalmas tanulmányt igényelne ugyanis a Kálvin előtti és utáni paedagógiai törekvéseknek pontos megállapítása és annak a levezetése, hogy egyes paedagógiai gondolatait kitől, vagy honnan vette Kálvin és hogy mit vettek mások is tőle.

Elhatároztam Kálvin valláspaedagógiáját kortársai és munkatársai (pl. Béza) valláspaedagógiájától is, bár ezek nem egy esetben Kálvint utánozhatták és az ő paedagógiai nézeteit valósíthatták meg. Főleg csak Kálvinra magára szorítkoztam és annak a megvilágosítására igyekeztem különösképen, hogy Kálvin valláspaedagógiáját kerek egészében jellemezzem és tőlem telhetően felmutassam. Maga a tanulmány címe is ezt a törekvést akarja visszatükrözni. T. i. „Kálvin János valláspaedagógiája” kifejezésben mintegy egyesítve van a Kálvin felfogása szerinti vallásos oktatásnak és nevelésnek a folyamata és megnyilvánulása. A téma kidolgozásánál ragaszkodtam ahhoz, hogy szigorúan a tárgynál maradjak. Kálvin jobb és magyar nyelven való megismerése érdekében azonban, egyes kérdéseknél tudatosan engedtem ebből a szigorúságból. Bár a valláspaedagógiával szorosabban össze nem függő részeket többnyire jegyzet rovatban közöltem.

Munkám elkészítésénél Kálvint a Corpus Reformationum kötetei útján, eredetiben tanulmányoztam. E műben közölt fordításoknak, hozzávetőlegesen $\frac{2}{3}$ -a nem is jelent meg még magyarul. Kálvinnak magyar fordításban ismertetett műveit pedig, amelyek sajnos az ő írói munkásságának körülbelül csak egy kilenced részét foglalják magukban, úgy használtam fel, hogy a paedagógiai vonatkozású magyar nyelvű idézeteket előbb az eredeti szöveggel egyenként összehasonlítottam s ellenőriztem és pár helyen, ahol szükségét éreztem, revideált fordítást is eszközöltem. Amennyire nyelvtudásom, megengedte úgy a régies francia, mint a latin szöveg fordításánál

törekedtem hűséges tolmácsolás mellett érthetőségre. Kálvinnak eredeti, vagy fordításban megjelent művein kívül alig vettem igénybe más segítséget. E. Doumergue-nak, Kálvin világhírű ismerőjének, a reformátor valláspaedagógiai munkájára vonatkozó megállapításait idézem csak néhol.

A Corpus Reformatorum köteteiből kicédulázott és lefordított paedagógia vonatkozású anyagot, amint az a tárgy természete szerint kínálkozott és Kálvin kedvenc gondolatainak is megfelelően, a családi vallásos nevelés, iskolai vallásos nevelés, egyházi vallásos nevelés és a keresztyén állam a vallásos nevelés szolgáltatában c. részekbe csoportosítva dolgoztam fel. A keresztyén állam a vallásos nevelés szolgáltatában c. rész kivételével mindegyik részhez külön bevezetést és összefoglalást (jellemzést, értékelést) írtam. Azután pedig befejezésképen az egyes részek paedagógiai eredményeit a mai korra vonatkoztatva összefoglaltam. Kálvin paedagógiai fejlődésének szempontját tekintetbe véve, lehetett volna azt a módszert is követnem, hogy időrendben haladva dolgozom fel a reformátor valláspaedagógiai munkásságát. Ennek a módszernek az alkalmazásától azonban visszariasztott első sorban is az a körülmény, hogy Kálvin teljes szellemi fegyverzetével lépett fel az életben és nála kimondott fejlődés, szellemtörténeti szempontból nem igen tapasztalható. De eltekintettem ennek a módszernek az alkalmazásától azért is, mert Kálvin nem minden évben és nem mindegyik művében foglalkozott valláspaedagógiai kérdésekkel. Széttörédezve és sok ismétléssel kellett volna adnom Kálvin paedagógiai tevékenységeit, hogyha előállításuk idejének megfelelő sorrendben dolgoztam volna fel azokat. Egységes képet mindenestre így nehéz lett volna adni Kálvin valláspaedagógiájáról.

Istennek adok hálát, ha e tanulmányommal Kálvinnak valláspaedagógiai szemzőgből való megismerését valamivel elősegíthetem.¹

I. RÉSZ.

Családi vallásos nevelés.

I. Bevezetés.

Kálvin nevelői gondolkodásának alapját vallásos meggyőződése adta meg, amely Isten ígéjéből táplálkozott. Kálvin előtt csak olyan nevelés állhatott meg, amely vallásos célt szolgált. A családi nevelés sem volt más tevékenység ő előtt, mint a biblia szellemében végzett vallásos nevelés.

A nagy reformátornak a családi nevelésre vonatkozó megállapításai. főleg kommentárjaiból hámozhatók ki. Kommentárjaiban, a szétszórtnak levő és a legtöbbször röviden érintett paedagógiai gondolatoknak rendszeres csoportosítása világíthatja csak meg előttünk azt a kérdést, hogy miképen vélekedett Kálvin a családi vallásos nevelésről.

Kálvinnak a családi vallásos nevelésre vonatkozó kijelentéseit a következő gondolat csoportosításban ismertetjük :

A szülők kötelessége, kitüntetése, szolgálata, felelőssége és önnevelése a családi vallásos nevelésben.

A gyermekek kötelessége a családi vallásos nevelésben. A szülői kormányzat és gyermeki engedelmesség végső határa. A szolgák kötelessége a családi vallásos nevelésben.

A családi vallásos nevelés célja, tananyaga és módszere.

A családi vallásos nevelés akadályai és áldása. A vallástalan családi nevelés büntetése.

¹ Hálás köszönetet mondok D. Csiksz Sándor egyetemi professzor úrnak, aki e témára a figyelmemet felhívta s e tanulmányomat nemcsak többször átnézte, de útmutatásokat is adott számomra és bátorított munkám befejezésére. A jelen általános bevezetés szempontjait is az ő előadásainak a bélyegét viselik magukon. Hálás köszönetemet nyilvánítom a budapesti Ref. Theologia Akadémia nagytiszteletű Tanári Karának is azért az előzékenységeért, hogy a tanári könyvtárban elhelyezett Corp. Ref. kötetait tanulmányozás céljából rendelkezésemre bocsájtotta.

Gyermektelen szülők problémája. Az egyház vezetőinek családi vallásos nevelése. A családi vallásos nevelés és az egyház kapcsolata.

A családi vallásos nevelésre vonatkozó kálvini gondolatoknak jellemzése és értékelése.

2. A családban levő vallásos nevelés Isten rendelése.

Vezetői : apa, anya. Kötelességeik.

Általában véve a szülők kötelességének szokták tekinteni azt, hogy gondoskodjanak családjuk tagjairól. Kálvin osztotta ezt a nézetet és természetesen tartotta a szülők részéről a családi nevelés szolgálatát.

A madarak gondoskodó, övéiket tápláló életében buzdító példát látott az emberek számára a családi nevelés végzésére. A madarak életét „...mikor szemléljük, nemde egy festményt látunk, amelyen Isten felmutatja nekünk kötelességeinket? Az apák figyelmeztetnek ezáltal, hogy kötelességük nekik az, hogy gondosan dolgozzanak gyermekeikért. És hogy kötelesek gyermekeiket táplálni és fenntartani. Az anyáknak is munkálkodniuk kell, saját helyükön e célért, tudván azt, hogy kedves szolgálat az Istennek, midőn így fáradoznak.”² Jób könyvének tárgyalásánál, a struc madárral kapcsolatosan, amiről köztudomású, hogy meglehetősen költséges kiutazásait, mondja Kálvin. „...és vannak olyan ostoba anyák, kik (mint a struc) megfélemlenek az ő tojásaikról, az ő kicsinyeikről, pedig Isten olyan érzést adott az asszonyoknak, hogy magukéinak tartásuk kicsinyeiket és vérükkel és életükkel táplálják őket.”³

Kálvin azonban a családi nevelés lényegét, a lelki, a vallásos nevelésben látta meg. A szülőknek kötelessége, családjuknak tagjait nemcsak testileg táplálni, de lelkileg is nevelniük kell azokat. Isten akaratja az, hogy lelki nevelés legyen a családban. „Értsük meg, hogy Isten gondoskodást követel meg az apáktól és az anyáktól, mégpedig azt, hogy gondjuk legyen arra, hogy tanítsák gyermekeiket.”⁴ (Tanítás alatt Kálvin vallásos nevelést értett.) „Akiknek gyermekeik vannak, tanítsák őket Isten félelmében, erre legyen főgondjuk, mert ennél jobb örökséget gyermekeiknek nem adhatnak.”⁵

A családi vallásos nevelés munkája, a gyermekek mellett, kiterjed a szolgák és a szolgáló leányokra, sőt az *anyának, a feleségnek* a nevelésére is.

² „... quand nous contemplons cela, n'est-ce pas autant comme si nous voyons une peinture, ou Dieu nous monstrent notre devoir? Que les peres sont la admonnestez, qu'ils doivent travailler soigneusement pour leurs enfans. Et s'ils doivent avoir le soin de les nourrir et substanter, que les meres aussi doivent s'employer à cela en leur endroit, sachant que c'est un service agreable à Dieu, quand elles prendront ainsi peine.” Corp. Ref. LVI. 24. V. Moz. 22:5-8.

³ „... voila des meres qui sont si sottes qu'elles oublient leurs oeufs et leurs petits: or nostre Seigneur a imprimé une affection aux femmes, qu'elles cognoissent leurs petis, et qu'elles les nourrissent de leur sang et de leur substance.” Corp. Ref. LXIII. 426. Jób. 39:8-21.

⁴ „Ainsi donc apprenons, que Dieu requiert une sollicitude des peres et des meres, afin qu'ils prennent peine d'instruire leurs enfans.” Corp. Ref. XLV. 677. V. Móz. 21:18-21.

⁵ „Que ceux qui ont des enfans, qu'ils les instruisent en la crainte de Dieu, et que ce soit leur principal soin: car c'est aussi l'heritage meilleur qu'ils leur puissent laisser.” Corp. Ref. XLV. 120. V. Móz. 11:16-21.

Hasznos tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„... ha embereknek, vagy asszonyoknak gyermekeik vannak, kötelesek azokat tanítani.” („... si des hommes ou des femmes ont des enfans, qu'ils les doivent instruire.” Corp. Ref. LV. 677. V. Móz. 21:18-21.).

„... akiknek gyermekük van, kötelességük őket tanítani és gondoskodni, hogy egyenesen járjanak.” („... ceux qui ont des enfans doyvent aussi les instruire, et mettre peine qu'ils cheminent droitement.” Corp. Ref. LIV. 138. V. Móz. 4:11-14.).

„A szülők vállalják magukra azt, hogy gyermekeiket, kiket Isten reájuk bízott, táplálják, kormányozzák s tanítsák.” („Parentes liberos, ut sibi a Deo commissos, alendos, regendos, decendos suscipiant.” Corp. Ref. I. 75. f. 417.).

„... és ha az asszonyoknak gyermekük van, gondjuk legyen arra, hogy táplálják és őrizzék őket és tanítsák azokat Istennek a félelmében.” („... et puis quand elles ont des enfans, qu'elles ayent le soin de les nourrir et garder, et les instruire en la crainte de Dieu.” Corp. Ref. LXXXII. 513. Titus 2:3-5.).

Kálvin meggyőződése szerint, a család tagjainak belső nevelése elsősorban a *családfőnek, az apának* a kötelessége.

a) A családapának szent hivatása, hogy feleségének vallásos életét tőle telhetőleg növelje és mélyítse. *Bár szükséges, hogy a családapája maga személyével törődjön legfőképpen, de ugyanakkor kell, hogy tanítsa az ő asszonyát.*⁶ Ha „... családomban van, gondolnom kell arra, hogy tanítsam feleségemet... Istennek a félelmében.”⁷ A feleség lelki alakítása, tanítása azért fontos a családban, hogy alkalmassá lehessen a feleség a gyermekek vallásos nevelésének szolgálatára.

Kálvin a család fejét az apában látta. Amiképpen Isten uralkodik a világban, úgy fut össze az apa kezébe a családvezetés gondja. Ezért Kálvin elvárta a család anyáktól, hogy Isten rendelkezése értelmében, alá vessék magukat férjeik akaratának. „Az asszonyoknak rendeltetett, hogy alávetve legyenek.”⁸ Ha a férjazonban hitetlen és képtelen arra, hogy vallásos élet követésére segítse és nevelje feleségét, akkor a feleségnek kell megállnia a hitben, mert ha „... az asszonyok szentül és becsületesen élnek, az állhat elő, hogy férjeiket is észrevétlenül előkészítik a krisztusi hit befogadására.”⁹

b) Az apa, mint családfő, feleségének a nevelése mellett, magától értetődően végzi gyermekeinek nevelését is: „... az apának gondjuk legyen arra, hogy tanítsák gyermekeiket.”¹⁰

A családban azonban a gyermekek nevelését az apának az anyával karöltve kell végrehajtania. Igaz, hogy ez a tanítás az apának a fő kötelessége, de azért az anyát sem szabad megfosztani az ő jogaitól. Azt, hogy az apa egyedül kormányozza a gyermekét, Isten nem akarja, hanem hogy az anyának is része legyen ebből a tiszteletből és kiváltságából... Ezért mind a ketten végezzék kötelességeiket, amennyire csak lehetséges számukra.”¹¹ Legegészségesebb állapot az a családban, ha a gyermekek vallásos nevelését, az apa vezetése mellett ugyan, de az apa és az anya együtt végezhetik.

Kálvin a családi vallásos neveléssel kapcsolatosan, a gyermeknek erkölcsös életre való nevelésével is törődött.

Kálvin jól ismerte a fiú fiatalság pajzánságát, *hicsapongó vágyát, ami miatt a legtöbb ifjú szenved.*¹² Látta, hogy olyan „... az ifjúság, amelyikben nagyon felbuzog a testi kívánság.”¹³ Tudta, hogy „... ez az a kor, melyben forró vágyak tapasztalhatók... az emberi természet, amely mindig rossz és bűnös, a hevesebb szenvedélyek miatt, ekkor veti ki nagy tajtékzásait... Ezért van az, hogy fiatal korban sok hibát követ el az ember. És ezért mondta Dávid is a XXV. zsoltárban: Istenem felejtse el az én fiatalságomnak hibáit.”¹⁴ Kálvin, mint lelki ember, a

⁶ „Or un pere de famille le doit commencer par sa personne: mais cependant si faut-il qu'il instruisse sa femme.” Corp. Ref. LI. 744. l. Móz. 21:34. 22:1-2.

⁷ „... j'ay famille, ie me devroye occuper à instruire ma femme, ... en la crainté de Dieu.” Corp. Ref. LIII. 632. V. Móz. 1:9-15.

⁸ „Mulieribus, praecipit ut subiectae sint.” Corp. Ref. LXXX. 126. Koloss. 3:18-25.

⁹ „... mulieres sancte et honeste vivendo hoc posse consequi, ut etiam tacentes maritos praeparent ad amplexandam Christi fidem.” Corp. Ref. LXXXIII. 253. 1. Péter. 3: 1.

¹⁰ „... que les peres ayent le soin d'instruire leurs enfans.” Corp. Ref. LIV. 443. V. Móz. 6:4-9.

¹¹ „Il est vray que c'est le principal office du pere: mais il ne faut pas cependant que la mere aussi soit exclue de son droit... que Dieu ne veut point que le pere seul gouverne son enfant, mais que la mere aussi ait une partie de l'honneur et preeminence... Et voila pourquoy aussi tous les deux se doivent acquitter, tant qu'il leur sera possible.” Corp. Ref. LV. 677. V. Móz. 21:18-21.

¹² „... dissolutas libidines quibus ut plurimum iuvenes laborant.” Corp. Ref. LXXX. 373. II. Tímóth. 2:22.

¹³ „... quod adolescentes in quibus magis ebulliunt libidines carnis.” Corp. Ref. LX. 218., 119. zsolt. 9.

¹⁴ „... c'est qu'en cest age- la on voit les cupiditez qui sont plus bouillantes... la nature humaine qui est tousiours vicieuse et mauvaie, alors iette ses grandes escumes, qu'ilya des passions plus bouillantes... D'autant donc qu'en la ieunesse on commet beaucoup de fautes. Et voila, pourquoy David aussi dit. Seigneur que tu oublies les fautes de ma ieunesse, au Pseaume XXV.” Corp. Ref. LXI. 625. Jóh. 13:23-28.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„A fiatal emberek nem olyan mérsékeltek, amint az kívánatos lenne: fellobbanásaik vannak, amelyek rosszra biztatják őket, tűz van a fejükben és vágyaik olyan hevesek, hogy nagyon nehéz el-

fiú ifjúság kicsapongó erkölcselenségét elítélte. Mivel úgy gondolkozott, hogy a *bűjálkodást szükséges megakadályozni*,¹⁵ a szülők kötelességének tekintette a családi nevelésben azt, hogy erkölcsös életre neveljék módszeresen fiaikat.

Kálvin a családban nem egyedül a fiú ifjúságnak, mint jövőbeli család-főnek erkölcsi nevelését tartotta fontosnak, de a szülőtől a leányok erkölcsi nevelésének teljesítését is elvárta. Bizonyítja ezt az állítás az az igazság, hogy Kálvin a leányok erkölcsös életét különösen megkövetelte és nagyra becsülte: „... a leányoknak szüziességüket annyira kell becsülniök, mint saját életüket. Mert ha egy leány nem harcol az ő tisztaságáért és azért, hogy megtartsa az ő szüziességét, bizonyos, hogy nem méltó arra, hogy éljen többé e világon. ... a leányoknak olyan tisztességben kell járniok, hogy ha rosszindulatú találkozásai vannak és akadna olyan csabító, aki elakarná őket szédfütni, ilyenkor nem szabad, hogy többre tekintsek saját életüket, mint tisztességüket: és inkább engedniök kell, hogy elvágják torkukat, minthogy testük legyen meggyalázott és ilyen káromlásban éljenek.”¹⁶

A családban, a fiú és leány ifjúság vallásos és erkölcsi nevelése mellett, Kálvin a szülők kötelességének tartotta azt is, hogy gyermekeiket, szerény és munkás életre neveljék. A vallásos és erkölcsös nevelésnek szükségszerű következménye mindig a puritán munkás élet.

A leányoknak egyszerűsége és háziasságra való nevelését Kálvin főleg az édesanyákra bízta. Az édes anyak közelebb állanak e téren leányaikhoz, mint édesapjuk. Nagyon érdekes, amit Kálvin idevonatkozólag mond. Az asszonyok ne tanítsanak „... fecsegésre, mesterkélségre, ... vagy arra, hogy trétálkozzanak, csipkelődjenek, egyik szűrkálja a másikat. Mert általános dolog, melyet meg szoktak tanítani a fiatal lányoknak, hogy jól visszafeleljenek a vendégeknek. ... Épen ellenkezőleg, szent Pál azt akarja, hogy az asszonyok szerénységre tanítsák a fiatalokat, (t. i. a leányokat) ... hogy ők egyszerűen járjanak és olyan magaviseletet tanúsítsanak, hogy megismerhető legyen az, nem jártak a kárörömek és a ravaszságnak az iskolájában. Láthatjuk tehát, hogy a hívő asszonyoknak és leányoknak nem az az igazi bölcsessége, hogy hizelgők és mesterkélt legyenek annyira, hogy elámul az ember, mikor láthatja őket így csevegni, vagy hogy fecsegjenek és hegyes nyelvük legyen és hogy kényeskedjenek és így tovább: de hogy kormányozzák házukat csöndesen, táplálják gyermekeiket és vessék alá magukat és engedelmeskedjenek férjeiknek.”¹⁷

c.) A szolgák és szolgáló leányok vallásos nevelését is, kötelességévé tette Kálvin a szülőknek. Kálvinnak igazi keresztyéni lelkületét mutatja az, hogy a kis embereket nem nézte le, mert lelkeknek tekintette őket, az Úr Jézus Krisztusban testvéreknek. Még a szolgák testi táplálásával is törődött, hogy a szolgák ezen át is megérezhessék a krisztusi szeretetet „A mi Istenünk akarja, hogy szeretet legyen az emberek között, olyan módon, hogy az urak, amikor esznek és isznak, ne zsú-

nyomni azokat.” („Car les ieunes gens ne sont pas encores moderez comme il seroit requis: il y a ces bouillons qui les sollicitent à mal, le feu est en la teste, et puis leurs cupiditez sont si violentes, qu'il est bien difficile de les reprimer.” Corp. Ref. LXII. 548. Jób. 29:8-13.)

¹⁵ „... talem lasciviam cohiberi necesse est.” Corp. Ref. LX. 218. 119. zsolt. 9.

¹⁶ „... les filles doivent avoir leur chasteté autant recommandée que leur vie propre. Car si une fille ne combat pour son honneur, et pour se maintenir vierge, il est certain qu'elle n'est pas digne de vivre plus au monde. ... les filles doivent cheminer en telle honnêteté, que si elles ont mauvaise rencontre, qu'elles trouvent quelque desbaucheur qui les vueille séduire, qu'il ne faut point qu'elles aient plus de regard à leur propre vie qu'à leur honneur: et que plustost elles doivent se laisser couper la gorge, que leur corps fusi violé, et de vivre en telle blâme.” Corp. Ref. LVI. 55. V. Mózes. 22:25-30.

¹⁷ „... pour les faire des babillardes, pour les faire des affettees, ... ou bien qu'elles puissent plaisanter, brocarder l'un, larder l'autre. Car voilà les leçons communes, qu'on apprendra aux ieunes filles, qu'elles sachent bien répondre à tous venans. ... Or au contraire, saint Paul veut, que les femmes enseignent les ieunes à modestie ... qu'elles cheminent simplement, et qu'elles se maintiennent en telle sorte qu'on cognoisse qu'elles n'ont point esté en une eschole de finesse et de malice. Or ici nous voyons qu'elle est la vraie prudence des femmes fideles, et des filles: ce n'est pas d'estre des courtisannes et des affettees, tellement qu'on s'en esbahisse quand on les verra ainsi promptes à causer, et à babiller, et avoir un bec affilé, les veoir estre mignardes. et ie ne scay comment: mais gouverner leur mesnage paisiblement, nourrir leurs enfans, et estre suiettes et obeissantes à leurs maris.” Corp. Ref. LXXXII. 511. 512. Titus. 2:3-5

goriskodjanak táplálni azokat, akik dolgoznak az ő szolgálatukban.”¹⁸ Emellett erő teljesen meghagyta Kálvin *hogy az apák és az anyák gyermekeik tanításának gondján kívül, melynek arra kell irányulnia, hogy gyermekeik Istent, mint egyedüli Atyát megismerjék,*” szolgálókra és szolgáló leányokra is gondot viseljenek, hogy azok úgy szolgáljanak, hogy mindig Isten legyen a legfontosabb előttük.”¹⁹ Panasz-kodik Kálvin, hogy ezt a kötelességet nem nagyon töltik be a szülők és a munkaadók. „Ki az, aki gondját viseli az ő szolgálóinak és szolgáló leányainak, tanítva őket egyenesen az Isten szolgálatára, az ő igéje szerint? Nem általános dolog-e, hogy tudatlanságban hagyják azokat élni, mint szegény állatokat a nélkül, hogy kiemelnék őket bálványimádásukból?”²⁰ Ez a szívtelen magatartás eredményezi azt, hogy nincsen igaz öröm a család tagjainak szívében. „Gondoljunk csak arra, vajjon megérdemli-e a család azt, hogy boldoguljon, ha Isten nem egyedüli Úr abban?”²¹

3. A szülők kitüntetése, szolgálata és felelőssége a családi vallásos nevelésben.

A családi vallásos nevelés munkájának mélységét Kálvin abban a gondolatban pillantotta meg, hogy a családban végzendő vallásos nevelés, az isteni parancson felépülő kötelességteljesítés mellett, Istent helyettesítő munka is, a szülők részéről.

A családi vallásos nevelésben, mint Istent helyettesítő munkában, drága kitüntetést, szent szolgálatot és komoly felelősséget látott Kálvin, a szülők számára.

a) Istentől kitüntetés önmagában véve már az az ajándékozás is, hogy Ő gyermekeket ad az életben: „... kiváltság az, amit Isten nyújt az embereknek, midőn gyermekeket küld számunkra.”²² Kálvin a gyermek áldásban *olyan kincset látott, mely a világ minden vagyonánál előbbre való.*²³ Növeli ezt a kitüntetést és áldást és egyben gyermekeik nevelésének a végzésére indítja a szülőket az a gondolat, hogy a gyermekek, kiket Isten nekik ajándékozott, az Ő hasonlatosságára teremtettek. „Amikor az apák arra gondolnak, hogy Isten nagy és szinte megbecsülhetetlen kincset adott nekik, midőn azt akarja, legyenek az Ő képére alkotott lényeknek atyjaik: ezzel még jobban biztatva vannak, hogy tanítsák gyermekeiket.”²⁴

¹⁸ „Or nostre Seigneur veut qu'il y ait humanité entre les hommes, en sorte que les maîtres, quand ils auront beu et mangé, ne soient point chiches pour nourrir ceux qui travaillent en leur service.” Corp. Ref. LV. 305. V. Móz. 14:24-29.

¹⁹ „Que les peres et meres ayent le soin de bien instruire leurs enfans, qu'ils fassent qu'ils cognoissent Dieu pour leur pere seul: et quant à leurs serviteurs et chambrières aussi, qu'ils s'en servent tellement que Dieu ait tousiours le principal.” Corp. Ref. LIV. 317. V. Móz. 5:16.

²⁰ „Qui est celuy qui se soucie d'avoir ses serviteurs et chambrières droitement instructiz à servir Dieu selon sa parole? N'est ce pas plustost une chose toute commune de les laisser vivre en ignorance comme pauvres bestes, sans tacher de les retirer de leur idolatrie?” Corp. Ref. XXXIV. 556. „Petit traicté monstrant que c'est que doit faire un homme fidele cognoissant la verité de l'Evangile quand il est entre les papistes.”

²¹ „Pansons nous qu'une maison merite de prosperer en laquelle Dieu n'est pas le souverain maistre?” Corp. Ref. XXXIV. 557. „Petit traicté monstrant que c'est que doit faire un homme fidele cognoissant la verité de l'Evangile quand il est entre les papistes.”

²² „... c'est comme un privilege que Dieu donne aux hommes, quand il leur envoie lignee.” Corp. Ref. LXXIV. 60. Luk. 1:18-25.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„... nagy és kiváló tisztességet tesz velünk Isten akkor, midőn tetszik Neki, hogy gyermekeket adjon számunkra.” („... c'est un honneur grand et excellent que Dieu nous fait, quand il luy plaist de donner des enfans.” Corp. Ref. LXXIV. 61. Luk. 1:18-25.)

²³ „... car c'est un tresor singulier qui doit estre preferé à tous les biens de ce monde.” Corp. Ref. LV. 676. V. Móz. 21:18-21.

²⁴ „Quand donc les peres penseront que Dieu leur donne un tresor grand et quasi inestimable, quand il veut qu'ils soyent nommez peres des creatures faites à son image: que voyans cela, ils soyent tant plus sollicitez à enseigner leurs enfans.” Corp. Ref. LXXIV. 62. Luk. 1:18-25.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„Ígaz az, hogy nagy tisztességet tesz Isten az emberekkel akkor, midőn nekik adja és hatalmuk alá rendeli azokat, kiket a saját képére és hasonlatosságára teremtett.” („Il est vray que Dieu fait grand honneur aux hommes, quand il leur donne ceux qu'il a creez à son image et semblance pour leur estre subiets.” Corp. Ref. LXI. 52. Jóh. 1:5.)

Amikor Isten azt akarja, hogy az emberek, akik csak sárból és rothadásból valók, Övele

Minden szülő, ha magába száll és elgondolja, hogy *Isten általa teremtetten, a saját képére, a kicsiny gyermekeket, akkor arra indíttatik, hogy Istennek szentelje oda gyermekeit és az Úrnak szolgáló engedelmességre alakítsa azokat.*²⁵

A gyermekeknek tanítását, vallásos nevelését, a szülőknek azzal a felelős tudattal kell végezniük, hogy ők Istent helyettesítik ebben a munkában. „Mit tegyennek az apák és mindazok, kik a családnak az igazgatását végzik? Arra kell gondolniok helyeiken, hogy mennyire megtisztelte őket Isten, Embernek, ha gyermekei vannak, meg kell fontolnia azt, hogy mint apa, Istennek a helyettese” a családban.²⁶

A családi vallásos nevelés munkája tehát drága kitüntetés, Isten helyettesítés, annyira, „... hogy az apák és az anyák... és mindazok, kiknek vezetésre joguk van, Istennek a helytartói és képviselik az ő személyét.”²⁷ Bár Kálvin akkora kitüntetést látott a szülőkre vonatkozólag a családi vallásos nevelésnek a végzésében, hogy egyenesen isteni munkának tartotta azt, — „... mert ha egy apa tanítja az ő gyermekét, olyan, mint Istennek a követe azon a helyen és az ő szava nem emberi szó, hanem Isten az, aki beszél általa,”²⁸ — mégis nem feledkezett meg annak a kijelentésnek megállapításáról, hogy a szülők a családi vallásos nevelés munkáján át, nem nőnek az Isten személyéig és nem igényelhetik az Ő tiszteletét: „... Isten egyáltalán nem vetette le tiszteletét, hogy azt feleltözhessük. Ő mindig Atyám nekem és Atyja az én gyermekeimnek, arra kell tehát igyekeznem, hogy mindenki engedelmeskedjék Ő neki.”²⁹

b) Kálvin úgy gondolkodott, hogy a szülőknek azt a sok gondot és alkalmatlanságot, mellyel a családi vallásos nevelés munkája jár, türelemmel és önfeláldozó szolgálattal kell elviselniük. „A szülők abban is buzgólkodjanak, hogy türelmesen hordozzák a terheket és a gondoskodásokat, melyek gyermekeiknek táplálásával és tanításával járnak. Mert akiknek háztartásuk van, tapasztalat útján tudhatják, hogy sok alkalmatlanságot kell elszenvedni, hogy nem aludhatnak mindig az ő kényelmük szerint. Az apákra és az anyákra gond nehezedik gyermekeik miatt.”³⁰ Ezt a nehéz szolgálatot azonban a szülők számára, Kálvin felfogásában, csak a családi vallásos nevelés munkája nagyságának az átérzése tehetné, őszinte és boldog szolgálattá. „Lehetetlen ugyanis, hogy az apák és az anyák elhagyják kötelességeiket, ha átérzik azt az ő alapot, hogy Isten mindannyiunkat nagyon megtisztelt (t. i. a gyermekek adása által)... Mindenkinél ezzel kell tisztában lennie, midőn hordoznia kell a terheket és a bosszankodásokat, melyek a házasságban vannak a gyermekek miatt, mert azok máskülönben elviselhetetlenek volnának.”³¹

együtt atyáknak neveztesse és hogy örüljenek ennek a címnek, nemde olyan kegyelem ez, amely megérdemli, hogy nagyrabecsült legyen?” („Et ainsi, quand il veut que les hommes, qui ne sont que fange et pourriture, jouissent de ce titre-là, qu'ils soient appelez peres avec luy, ne voyla point une grace qui merite bien d'estre prisee?” Corp. Ref. LXXIV. 60. Luk. 1:18-25.)

²⁵ „... il (Dieu) a ici créé de ma semence des petits enfans à son image, ... à ce que ie soye tant plus esmeu de les dedier à luy, et de les former à son obeissance.” Corp. Ref. LV. 679. V. Móz. 21:18-21.

²⁶ „Au reste, que doyvent faire... les peres, et tous ceux qui ont quelque maniemment de famille? ils doyvent chacun en son endroit penser combien Dieu l'a honoré. Un homme, qui aura des enfans, doit considerer, Tu tiens la place de Dieu en ce lieu de pere.” Corp. Ref. LIII. 646. V. Móz. 1:9-15.

²⁷ „... qui les peres et les meres... et tous ceux qui ont maistrise, sont lieutenans de Dieu, et representent sa personne.” Corp. Ref. LIII. 646. V. Móz. 5:16.

²⁸ „... car si un pere instruit son enfant, il est comme Ministre de Dieu en cest endroit: et sa voix n'est past humaine, c'es Dieu qui parle.” Corp. Ref. LV. 687. V. Móz. 24:18-21,

²⁹ „... mais si est-ce que Dieu ne s'est point despouillé pour te revestir de son honneur. Il est tousiours le pere, et de moy et de mes enfans: il faut donc que ie tasche à faire qu'il soit obey.” Corp. Ref. LIII. 646. V. Móz. 1:16-18.

³⁰ „Et apres ils doyvent aussi estre incitez à porter patiemment les charges qu'il faut avoir, et les sollicitudes pour nourrir et enseigner leurs enfans... Car ceux qui ont ainsi mesnage, doyvent bien cognoistre par experience qu'il y a beaucoup de molestes à souffrir, qu'ils ne dormiront pas tousiours à leur aise, et peres et meres seront en souci de leurs enfans.” Corp. Ref. LXXIV. 61. Luk. 1:18-25.

³¹ „Bref, il est impossible que les peres et meres s'aquittent de leur devoir, sinon qu'ils ayent ce principe, Dieu nous a grandement honorez... Voyla donc comme chacun se doit apprester, quand il est question de porter les charges et fascheries qui sont en mariage, pour les enfans, qui autrement seroyent insupportables.” Corp. Ref. LXXIV. 62. Luk. 1:18-25.

A családi nevelésnek vallásos mélységeit kell először átérezniök a szülőknek, hogy könnyű szívvel éjszakázzanak, örömmel küzdjenek, szenvedjenek és megviszgasztalódjanak a gyermeknevelés szent szolgálatában.

c.) A családi vallásos nevelésben a szülők felelősségének a kérdését Kálvin két oldalról is megvilágította.

A családban a gyermek, önmagában véve, akkora nagy kincs, hogy a szülőknek Isten előtt felelni kell érte: „...amikor Isten gyermeket ad, tudniuk kell az embereknek, hogy az olyan kincs, amelyért számadással tartoznak.”³² E mellett azonban Kálvin, maga vallotta, hogy Isten nemcsak gyermeket ajándékozik a szülőknek és nemcsak megbizta a szülőket gyermekeiknek és szolgálóiknak vallásos nevelésével, de felelőssé teszi őket eme munkájuknak az elvégzéséért: „...az apáknak és anyáknak számadást kell adniok gyermekeikről, mert Isten azon feltétellel adta nekik azokat, hogy tápláltassanak is az ő félelmében: a ház urai és asszonyai is számadással tartoznak az ő szolgálói és szolgáló leányaik felől.”³³ A családi vallásos nevelés szolgálatában az igaz keresztyén szülőket mélyszégyen felelősségérzés kell, hogy készítse hűséges munka végzésére. „Mert nem elég az, hogy a hívő ember igyekezzék arra, hogy Istent szolgálja, de kell, hogy kormányozza házáat, jól tudván azt, hogy e célból bízott az reá és hogy ő számadással tartozik mindezekért.”³⁴

4. A szülők Isten igéje általi önnevelése.

A családi vallásos nevelés nagy munkáját a szülők, gyarlóságaik miatt, csak a maguk erejére támaszkodva, sikeresen nem végezhetik. Kálvin szükségesnek tartotta a jó családi vallásos nevelés érdekében azt, hogy a szülők Isten igéjének a tanulmányozása által folytonosan erősítsék és belsőleg neveljék önmagukat. „Mindazok, akik szolgálatra hivatottak el... apák, mindenki a maga helyén, mindannyian ismerjék el, hogy szükségük van tanításra: másként kötelességeiket nem teljesíthetnek... De azt is meg kell jegyeznünk... ha azt akarjuk, hogy jó tanításban részesüljünk, hogy megerősítettek legyünk és hogy elvégezhessük mindazt, amit hivatásunk megkövetel, akkor az Isten iskolájába kell jönnünk. Mert Isten az ő igéjében erényt és erőt adott, nemcsak azért, hogy avégre tanítson, hogy megismerjük, mi a jó és hogy bölcsességünk és ítélletünk legyen: de hogy szilárdságot is érezhessünk magunkban... és ellentálljunk a rossznak, legyőzzünk minden nehézséget, minden gátat, amit az ördög ellenük támaszt.”³⁵ Kálvin szavaiból kitűnik, hogy Isten igéjével való foglalkozás alatt, ő nem tisztán értelmi, de lelki tanulmányozást is értett, mert a pusztán értelmi munkának a lélek átalakítására és megerősítésére nincsen hatása. Kálvin hangsúlyozta azt, éppen a bibliai gazdag ifjú üdvösségének

³² „... quand Dieu a donné des enfans, il faut qu'on sache que c'est un thresor, et qu'on aura à en rendre conte.” Corp. Ref. LV. 119. V. Mó. 11:16-21.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„Apáknak és anyáknak arra kell gondolni, mennyire kiváló ajándék az, hogy gyermekeik vannak. Kell tehát, hogy számadással tartozzanak érettük, hogy odaáldozták-e magukat, az ő tanításukért.” („Et aussi les peres et meres doyvent penser que d'autant que c'est un don excellent d'avoir enfans, il faudra qu'ils en rendent conte, afin qu'ils s'employent à les enseigner.” Corp. Ref. LXXIV. 62. Luk. 1:18-25.)

³³ „... comme les peres et meres auront à rendre conte de leurs enfans, pource que Dieu les donne à ceste condition-la, qu'ils soyent nourris en sa crainte: les maîtres et les maistresses auront aussi à rendre conte de leurs serviteurs et chambrières.” Corp. Ref. LVII. 84. V. Mó. 32:44-47.

³⁴ „Car ce n'est point assez que l'homme fidele tache de servir à Dieu: mais il faut qu'il gouverne sa maison, sachant bien, qu'elle luy est commise à ceste fin-la, et qu'il aura à en rendre conte.” Corp. Ref. LV. 188. V. Mó. 12:12-18.

³⁵ „Que ceux qui sont appelez en charge... les peres chacun en son endroit, que tous cognoissent qu'ils ont besoin d'estre instruits: ou autrement qu'ils ne pourroyent pas fournir à s'acquitter de leur devoir... Or maintenant nous avons aussi à noter... que si nous voulons estre bien instruis, si nous voulons estre confermez, si nous voulons estre du tout, disposez à faire ce que nostre office requiert: qu'il nous faut venir à l'eschole de Dieu. Car il a donne ceste vertu et efficace à sa parole, non seulement de nous instruire, afin que nous cognoissions ce qui sera bon, que nous ayons prudence et advis: mais que nous ayons une fermeté en nous... que nous resistion au mal, que nous surmontionz toutes les difficultez, tous les empeschemens que le diable nous suscitera.” Corp. Ref. LIV. 96. V. Mó. 3:26-29,

kérdésével kapcsolatosan, hogy *Krisztus is az előirt törvény elmondásánál többet követelt, mert a törvénynek egyszerű idézése sohasem indította meg őt.*³⁶

Ezek szerint Kálvin komoly lelki szempontból végzett biblia olvasást, tanulmányozást várt a szülőktől, hogy azok belsőleg felfegyverkezve, diadalt arathassanak a bűn felett és így eredménnyel szolgálhassák a családi vallásos nevelés munkáját. „Mert hiszen aki az írásokat vallásos szabály szerint tudja kihasználni, annak az üdvösségre és a helyes élet követésre vonatkozólag nem lesznek hiányai.”³⁷

Kálvin vallásos felfogása szerint azonban, mint ismeretes, végeredményében a szülők a lelkierőt és a belső meggazdagodást, egyedül Isten kegyelméből nyarthették.

5. A gyermekeknek kötelességei a családban.

a) A gyermekeknek szüleik iránti tisztelete Isten rendelése.

Kálvin vallásos felfogásában a családi nevelésnek egyik sarktétele az volt, hogy Isten rendelte el, hogy a gyermekek tiszteljék szüleiket. „A gyermekek tekintsenek arra és jól jegyezzék meg, hogy az első parancsolat, melyet Isten a második táblán adott: tiszteld apádat és anyádat.”³⁸ Isten kijelentette azt, „... hogy Ő azzal a feltétellel helyezte minket ebbe a földi életbe, hogy az apák és az anyák felsőbbsséggel rendelkezzenek gyermekeik felett.”³⁹ A gyermekeknek szüleik iránti tisztelete nem emberi kitalálás tehát, de Istennek az akarata nyilvánul meg abban. Különböztetéses az ellenkezés e téren, mert „... a gyermekeknek tudniuk kell azt, hogy ez a felsőbbség, az apának és az anyának a felsőbbisége, a legszeretetteljesebb, ami csak létezhet felettünk, e világon.”⁴⁰

E helyen említjük meg azt, hogy Kálvin nemcsak a gyermekeknek szüleik iránti tiszteletét, de az idősebb korú emberek iránti tiszteletet is, isteni parancson nyugvó kötelességnek tekintette. „Az ifjabbak tiszteljék az aggkort, mivel az Ur azt akarta, hogy a vénség tiszteletben részesüljön.”⁴¹

b) A gyermek Isten helyettesének tekintse szüleit.

A szülők iránti tiszteletet a gyermekeknek azért is kell gyakorolniuk, mert a család életében a szülők, magát az Istent helyettesítik.

Azt kell tudniuk a gyermekeknek: „... az én apám és az én anyám, Istennek kezei, eszközei, akik által Isten akar az üdvösség útjára elvezetni engem.”⁴² Annak a tudatnak, hogy a szülők Istent helyettesítik a családban, arra kell indítani a gyermekeket, hogy tisztelettel viseltesse az ő irányukban. „Amint mondan szokták, az apák és az anyák, Isten képét hordják a világon és ha valakinek van valamelyes vallása, ha elismer bizonyos felséget s magát annak aláveti, kell hogy az ő apja és az ő anyja előtt is meghajoljon.”⁴³ Ezt még a pogányok is tudták és vallották!

³⁶ „... quidquam ab eo Christus exigit praeter legis mandata, sed quia simplex recitatio eum nihil moverat.” Corp. Ref. LXXIII. 539. Máté 19:20.

³⁷ „Ita qui scripturis rite uti scit huic nihil ad salutem, nihil ad bene vivendum deest.” Corp. Ref. LXXX. 384. II. Timóth. 3:16-17.

³⁸ „Ainsi donc que les enfans regardent à ceci, et qu'ils notent aussi bien, que c'est le premier commandement que Dieu a donné en la seconde table, que d'honorer pere et mere,” Corp. Ref. LV. 685. V. Mózes. 21:18-21.

³⁹ „... qu'il nous a mis en ceste vie terrestre à telle condition que les peres et meres aient superiorité par dessus leurs enfans,” Corp. Ref. LXXXIX. 785. Efész. 6:1-4.

⁴⁰ „... il faut que les enfans cognoissent que ceste superiorité est la plus amiable, qui soit sur nous en ce monde: ie dit la superiorité qu'ont le pere, et la mere.” Corp. Ref. LV. 684. V. Mózes. 21:18-21.

⁴¹ „Iuniores senilem aetatem revereantur: ut eam aetatem honorabilem esse Dominus voluit.” Corp. Ref. I. 75. f. 417.

⁴² „... car de mon pere et de ma mere, que sont-ils sinon les mains de Dieu, et les instrumens desquels il se veut servir pour te conduire au chemin de salut.” „Corp. Ref. LV. 684. V. Mózes. 21:18-21.

⁴³ „Comme s'ils disoient que les peres et meres en ce monde portent l'image de Dieu, et que celui qui aura quelque religion en soy, qui cognoist quelque maiesté, et qui s'y, assuiettit, il faut

Ha tiszteljük szüleinket, mert Isten megbízottjainak tekintjük őket a családban, akkor „... Isten is elfogadja kezeinkből azt a tiszteletet és szolgálatot, melyet mi azoknak adunk, akik képviselik itten az Ő személyét és felségét.”⁴⁴ „... Isten kijelenti, hogy mi csak úgy adhatunk tiszteletet Neki, ha azon személyekben tiszteljük őt, akiket a saját helyébe rendelt.”⁴⁵ A tisztelet ezek szerint tulajdonképpen az Istennek szól, a szülők tiszteletén keresztül. Az apák és az anyák csak részei ennek a kiváltságnak, éppen Istennek az akaratából.

c) *Gyermekeknek szüleik iránti tisztelete; kormányoztatás általok, szófogadó engedelmség, alázatosság, segítség és szolgálat.*

Annak a tiszteletnek, amelyet a gyermekeknek kell érezniök édes apjuk és édes anyjuk iránt, Kálvin tanítása szerint, elsősorban is, a szülők általi önkéntes kormányoztatásból kell állania. Nem a szülőknek mutatott kényeskedő kedveskedés, hanem általuk való vezettetés ez a tisztelet a család életében: „... amikor szülői tiszteletről van szó, ez nemcsak azt jelenti, hogy a gyermekek hízlekedjenek apjuknak és anyjuknak ... és térden hajtsanak nekik, mert Isten egy cseppet sem akar szórakoztatni itten: a tisztelet sokkal többet foglal magában: t. i. hogy a gyermekek kövessék apjuknak és anyjuknak a tanácsát és engedjék kormányoztatni általuk magukat.”⁴⁶ Az igazi szülői tisztelet így nem külsőségekre vonatkozik, hanem annak tudása és érzése: „Isten azért adott nekem apát és anyát, hogy én az ő kezeik által kormányoztassam és vezetésük alatt legyek. A tisztelet ... nem az alázatosság végzésének a formája tehát, ami nem más, mint tettetés: de az, hogy békésen hagyja a gyermek kormányoztatni és engedékenyen alakíttatni magát, amikor az apja és az anyja felmutatják neki hibáit.”⁴⁷

Kálvinnak ama elgondolásából, hogy a gyermekeknek az Ur akaratá szerint, jó szívvvel, szüleik kormányzása, vezetése alatt kell lenniök, természetesen következnek, hogy szófogadó engedelmséggel is tartoznak a gyermekek szüleiknek: „... a gyermekek ismerjék el, minthogy Isten adott nekik apát és anyát, nagyon igaz az, hogy engedelmeskedniök kell azoknak.”⁴⁸ Kálvin elvárta a gyermekektől, hogy minden ellenszegülő érzés nélkül engedelmeskedjenek szüleiknek. A gyermekek

aussi qu'il soit obeissant à son pere et à mere, Corp. Ref. LV. 686. V. Mó. 21:18-21.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„... jegyezzük meg, amikor mi engedelmeskedünk az apának és az anyának ... olyan ez, mintha Isten tisztjeinek tennék azt.” („... notons que quand nous obeissons à pere et à mere ... que c'est comme à ceux qui sont officiers de Dieu.” Corp. Ref. LV. 315. V. Mó. 5:16.)

„Isten bemetszette az Ő bélyegét az apába és az anyába: ha van vallás, kell, hogy az ismert legyen az apának és az anyának a személyében.” („Dieu a imprimé sa marque au pere et à la mere: que s'il y a quelque religion, il faut que cela soit connu en la personne du pere et en celle de la mere.” Corp. Ref. LV. 686. V. Mó. 21:18-21.)

⁴⁴ „... comme s'il (Dieu) acceptoit de nos mains l'honneur et le service qui est rendu à ceux qui representent ici sa personne et sa maïesté.” Corp. Ref. LXXIX. 789. Ef. 6:1-4.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„Olyan dolog, hogy meg kell jegyeznünk magunknak azt, hogy mikor apánkat és anyánkat tiszteljük, ezzel Istennek adjuk meg azt a szolgálatot, melyet tőlünk kíván és amellyel neki tartozunk.” („C'est donc une chose que nous devons tenir pour conclue, qu'en honorant nos peres et meres, nous rendons à Dieu le service qu'il demande de nous et que nous luy devons.” Corp. Ref. LXXIX. 788. Ef. 6:1-4.)

⁴⁵ „... que Dieu declare qu'il n'est point honoré de nous, sinon que nous luy facions hommage en la personne de ceux qu'il a constituez en son lieu.” Corp. Ref. LIV. 313. V. Mó. 5:16.

⁴⁶ „... quand il est ici parlé d'honneur ce n'est pas seulement que les enfans facent caresse à leur pere, et à leur mere ... et leur plient le genouil: car Dieu ne se veut point amuser à cela: mais l'honneur emporte beaucoup plus: c'est assavoir que les enfans suivent le conseil de leurs peres, et de leurs meres, que ils se laissent gouverner par eux.” Corp. Ref. LIV. 311. V. Mó. 5:16.

⁴⁷ „Dieu m'a donné pere et mere, afin que ie soye gouverné par leur main, que ie soye sous leur conduite. L'honneur ... n'est point quelque facon de faire d'humilité, et qui n'a que feintise: mais c'est qu'il soit paisible, qu'il se laisse gouverner, qu'il soit traitable pour estre formé quand le pere et la mere luy remontrèrent ses fautes.” Corp. Ref. LV. 685. V. Mó. 21:18-21.

⁴⁸ „... que les enfans cognoissent, puis que Dieu leur a donné des peres, et de meres, que c'est bien raison qu'ils leur obeissent.” Corp. Ref. LIV. 312. V. Mó. 5:16.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„Kétségtelenül az engedelmség tanúságtétele a tiszteletnek, amellyel tartoznak a fiak szüleiknek: ezért követelte különösen azt meg (Pál) is.” („Nempe quia obedientia testimonium est eius honoris, quem debent filii parentibus: ideo eam potissimum exigit.” Corp. Ref. LXXIX. 228. Ef. 6:1-4.)

szófogadjanak: „Mindenben, ...sohasem emeljenek óvást, hogy a szófogadás kemény és alkalmatlan nekik. . . ezért kutatás, vitatkozás, vagy perlekedés nem igényelhető számukra.”⁴⁹ Sőt Kálvin azt is elvárta a gyermekektől, hogy minden külső hatástól menten, önmaguk is reá jöjjenek arra, hogy a szülők iránti engedelmisség fiúi kötelesség. „Mert ha a mi természetünk olyan szabályozott lehetne, mint amilyennek kellene annak lenni, a gyermeknek, nem várva arra a sarkalást, így kellene gondolkoznia: óh, miért is vagyok én a világon? Isten, Te azért helyeztél ide, hogy szolgáljalak és tiszteljelek téged: apát, anyát adtál, én nekik engedelmisséggel tartozom.”⁵⁰ Kálvin a pogányok példájával is buzdított, erre a szülők iránti önkéntes engedelmisségnek a követésére. „A pogányok bár valóban nem tudták azt, hogy a gyermekeknek miért kell apjuknak és anyjuknak alávetve lenni és engedelmeskedni (t. i. nem volt sem Istenük, sem törvényük), mégis meglátták hogy ez az engedelmisség méltányos és igazságos,”⁵¹ és követték azt. A gyermekeknek szüleik iránti igaz engedelmisségére példaképül, Kálvin, különösen Izsáknak és a gyermek Jézusnak az alakját állította oda: Izsák, mikor apja Isten parancsára fel akarta áldozni őt, nem ellenkezett Ábrahámmal, *nem cáfolta meg az apja feleletét.*⁵² Tudjuk, hogy abban az időben középkorú volt (Izsák) és mivel apja izmosabb lehetett, ha erővel, úgy ellentálláson át győzte le fiát. De inkább gondolható, hogy Izsák erőszakosan ellent nem állott a kényszerítés miatt nem átkozódott, hanem önként magától engedelmeskedett.⁵³ Még jobban megerősíti Kálvin, Izsáknak apja iránti szófogadó engedelmisségét a következő szöveggel: „(Izsák) nem volt hét éves kis gyermek, erős volt már és hatalmas. Apja nem erővel kötözte őt meg, hanem úgy, hogy ebbe beleegyezett.”⁵⁴ Izsák mellett, aki édes apjának való szófogadó engedelmisségén keresztül képes volt arra, hogy megáldoztassék, Kálvin a gyermek Jézus alakjában is engedelmes fiút látott, aki bár Istennek a fia volt, mégis meghajlott szülei előtt. *Krisztust semmi hatalom sem kényszeríthette erre az alávetettségre, kihúzhatta volna alóla magát, de mert törvényszerűen vállalta az emberi természetet, a szülők iránti engedelmisséget is magára vette s emberekhez hasonlóan felöltözte a szolgálatot*⁵⁵

Kálvin a gyermekek kötelességének tekintette azt, hogy szüleik iránti engedelmisségüket mindig alázattal hajtsák végre. „Ami által kell kezdenünk az igazi engedelmisséget ez az alázatosság.”⁵⁶ „...az ifjak legyenek alázatosak, higgyenek a jó tanácsnak s engedelmeskedjenek annak.”⁵⁷ Kálvin a gyermektől olyan őszinte alázatos-

„... mindezzel (szülők iránti engedelmisség) Isten azt akarta jelezni, hogy a gyermekek kötelesek elviselni, hogy ők apjuknak és anyjuknak alávetve vannak, és azt meghajlással kell elviselniök.” („... car Dieu a voulu signifier que les enfans doyvent porter subietion a leurs peres et a leurs meres, et qu'aussi ils leur doyvent porter reverence.” Corp. Ref. LXXIX. 784. Eféz. 6:1-4)

⁴⁹ „Per omnia . . . ut nihil quantumvis sibi durum aut molestum recusent . . . ut sibi, inquirendo ac disceptando, vel altercando aequum ius non sumant.” Corp. Ref. LXXX. 126. Koloss. 3:18-25.

⁵⁰ „Et si nostre nature estoit reiglee comme elle doit, un enfant n'attendroit point qu'on le poussast: mais plustost il penseroit, hélas! pourquoy suis-je au monde? Dieu t'a ici mis, afin, d'estre servi et honoré par toy (moy): et puis qu'il me donne pere et mere, ie leur doy obeissance.” Corp. Ref. LV. 683.—684. V. Mó. 21:18-21.

⁵¹ „Car les Payens ne scauroyent pas bonnement rendre raison porquoy les enfans doyvent avoir ceste subietion d'obeir a peres et a meres, sinon qu'on voit bien qu'il y a une equité qui porte cela, et que c'est la raison.” Corp. Ref. LXXIX. 788. Eféz. 6:1-4.

⁵² „... filius autem in refellendo patris responso non institit.” Corp. Ref. LI. 316. I. Mó. 22:1-24.

⁵³ „Atqui scimus tunc mediae fuisse, aetatis, ut vel patre esset robustior, vel saltem par ad resistendum si viribus certandum esset: quare vim reluctanti et invito allatam fuisse non arbitror, sed potius ultro ipsum cecisisset.” Corp. Ref. LI. 316 I. Mó. 22:1-24.

⁵⁴ „Il n'estoit pas un petit enfant de sept ans, il avoit desia force et vigueur. Son pere donc ne l'eust pas lié par force, sinon qu'il y eust consenti.” Corp. Ref. LI. 771. I. Mó. 22:9.

⁵⁵ „Etsi autem nulla Christum necessitas ad hanc subiectionem cogebat, quin se posset eximere, quia tamen hac lege suscepit hominis naturam, ut subiectus esset parentibus, et simul hominis ac servi personam induerat.” Corp. Ref. LXXIII. 107. Luk. 2:51.

⁵⁶ „C'est par où nous devons commencer la vraye obeissance, qu'humilité.” Corp. Ref. LIV. 320. V. Mó. 5:16.

⁵⁷ „... ils (les ieunes gens) devroyent estre humbles, et croire bon conseil pour y obeir.” Corp. Ref. LXXII. 525. Titus I. 6:14.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

ságot követelt, amely még a szülőknek, mint Isten által küldött feletteseknek a fenyítését is, meghajlással fogadja: „...amikor az apa szól az ő gyermekének és még meg is veri e mellett, egy cseppet sem szégyene ez a gyermeknek, ha magát megálazza. És ha apja szidja is őt és ezt mondja: ocsmány, akasztófára való, kétségbejött, hogy mit csinálj! Meghalok a gyász és a harag miatt. Kell, hogy Isten bosszúállását kihívd magad ellen. Az apa, ha ilyen szigorúságot is használ és a gyermek megalázkodik, úgy hogy szótlan lesz és semmit sem válaszol vissza, tisztessége lesz ez neki, hogy így fogadta az atya javítását és ennyire megilletődött.”⁵⁸

A gyermeknek szülei iránti tisztelete a fentiek mellett, azt is megkívánja, amint Kálvin vallotta, hogy a gyermekek segítsék szüleiket és szolgáljanak érettük. Mert az a tisztelet, „... hogy a fiak gondot viseljenek szüleikről és minden dologban készek legyenek segíteni nekik.”⁵⁹ Kálvin hangoztatta, hogy nem immel-ámmal teljesített külsőleges magatartás ez a szülőket segítő gyermeki kötelesség, de őszinte és cselekvő szolgálat. A gyermekeknek a szülőkért „... fáradozni kell annyira, amennyire lehetséges számukra úgy, ahogy azt a mi Urunk Jézus Krisztus megmutatta, mert az csak képmutatás, amikor a gyermekek a tiszteletnek bizonyos jeleit teszik apjuk és anyjuk iránt és közben szükségben hagyják őket.”⁶⁰ Kálvin szép szavakkal, szomorúan, de buzdításképpen is mondja, hogy több szeretetet lehet találni néha a szülők iránt a madaraknál, mint az embereknél. „Mert a kicsi eszterágok, mikor megnőnek, hálások apjuknak és anyjuknak. Táplálják őket idős korukban. Visszaadják nekik mindazt, amit fiatal korukban kaptak tőlük. Ha mindezt jól átgondoljuk, nem kell tudományos magyarázat ahhoz, hogy elítéljük azon gyermekeknek hálátlanságát, akik apjukkal és anyjukkal szembeszállnak és azt szeretnék, hogy szülők a tenger mélyén legyenek: a helyett, hogy feláldoznák érettük magukat és visszavennék saját szájukból még a húst is, azért hogy öneik odaadhassák.”⁶¹

Az igazán keresztyén gyermekeknek, szülei kormányzása alatt, boldog engedelmességgel, alázatos lélekkel kell végrehajtaniok Isten törvényét: „tiszteled apádat és anyádat,” és a szüleiktől nyert sok áldás hálája képen szent szolgálattal kell odaáldozniok, a szülők megsegítésére magukat.

d) Gyermekeknek szerénysége.

Kálvin a vallásos nevelés szempontjából fontosnak tartotta azt, hogy a gyerme-

„Nevezetesen szent Pál, a fiatalok számára, a legmegkövetelőbb erénynek az alázatosságot teszi: amely azonban amennyire megkövetelt, épen olyan ritkán van meg.” („Ainsi donc notamment saint Paul a mis cette humilité-ci pour la vertu la plus requise, aux jeunes gens: mais comme elle est requise, aussi est elle bien rare.” Corp. Ref. LXXXIV. 430. Titus 1:5-6.)

⁵⁸ „... quand un pere parlera à son enfant, et qu'il frappera dessus, ce ne sera point honte à l'enfant de s'humilier: que le pere l'iniurie, qu'il luy dise: Villain, pendard, desesperé, que veux tu faire? Apres m'avoir fait mourir de deuil, et de fâcherie, il faudra que tu provoques la vengeance de Dieu sur toy. Quand le pere usera de telle rigueur, et que l'enfant sera là humilié, qu'il sera comme muet pour ne rien repliquer à l'encontre, ce luy sera autant d'honneur, d'avoir receu correction de son pere, et d'en avoir esté ainsi touché.” Corp. Ref. LV. 684. V. Mó. 21:18-21.

⁵⁹ „... honoris est, ut filii parentum curam gerant, et ad omnia officia prompti sint ac seduli.” Corp. Ref. LII. 604-II. Mó. 23:12.

⁶⁰ „... il faut qu'ils s'employent pour eux, tant qu'il leur sera possible, ainsi que nostre Seigneur Jesus Christ le monstre, que ce n'est qu'hipocrisie, quand les enfans seulement feront quelque signe d'honneur leurs peres et meres et cependant qu'ils les laisseront là en necessité.” Corp. Ref. LIV. 322. V. Mó. 5:17.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„... nem elegendő az, hogy a gyermekek fejbiccentést, vagy térdepelést mutassanak az apának és az anyának; de kell, hogy alávetettek legyenek és készek őket szolgálni, annyira amennyire csak képesek.” („... qu'il ne suffit pas que les enfans facent quelque reverence de la teste, ou du genouil à pere et à mere: mais qu'ils leur soyent subiets, et qu'ils s'employent à les servir tant qu'ils en auront la faculté” Corp. Ref. LIV. 311 V. Mó. 5:16.)

„Íme ez az, amit Isten főképpen akar, hogy a gyermekek apjuknak és anyjuknak alávetve, ne csak engedelmeskedjenek, de hogy tisztelettel is viseltesseken irányukban: és törekedjenek arra, hogy őket segítsék és hogy könnyebbülést szerezzenek számukra, amennyire csak tehetik.” („Voilà donc comme en general Dieu veut que les enfans non seulement soyent subiets et obeissans à peres et à meres, mais aussi qu'ils leur portent reverence: et puis qu'ils s'aquittent envers eux pour les secourir, et pour leur faire tout le soulagement qu'ils pourront.” Corp. Ref. LXXIX. 785. Eféz. 6:1-4.)

⁶¹ „Car les petis cicongneaux quand ils sont devenus grans, recognoissent leurs peres et meres, et les nourrissent en vieillesse, pour leur rendre ce qui leur ont fait en ieunesse. Et quand cela sera bien considéré il ne faut autre doctrine pour condamner l'ingratitude des enfans qui sont rebelles à peres et à meres et qui voudroyent qu'ils fussent au fond de la mer: tant s'en faut qu'ils s'employent pour eux, et qu'ils retirent la viande de leur bouche pour leur donner.” Corp. Ref. LXIII. 423. Jó. 39:8-21.

kek és ifjak szerények legyenek. A szerény magatartást, mely minden embernek, de főleg a fiataloknak kötelessége, Kálvin így határozta meg: „...figyeljenek, legyenek tanulékonyak, mikor valami érdekes beszéd kerül felszínre, mindig csendben maradjanak, másnak a helyét el ne foglalják, ...békésen tanuljanak annyit, amennyit az alkalom nekik felkínál, ne kívánják önmaguk értékelését, bolond vágyaik ne legyenek fitogtatásra, csendben fogadják el amit mások mondanak számukra, ne becsüljék magukat túl sokra, ismerjék el, hogy szükségük van azoknak vezetésére és kormányzására, akiknek több tapasztalatuk van náluknál.”⁶²

Kálvin az ifjú Timótheust, szerénysége miatt, ki minden kiválósága mellett is mindig hűséggel és örömmel fogadta Pálnak a vezetését, példaképnek állította a gyermekek és a fiatalok elé, „... hogy a szerénységnek az útján haladjanak ők is, mert gyermekeknek és fiataloknak igaz erénye az, ha engedik kormányoztatni magukat, elismervén azt, hogy képtelenek még úgy ítélkezni, ahogyan az szükséges volna és kellő megfontoltsággal sem rendelkeznek.”⁶²

Kálvin a szerénység kérdésével kapcsolatosan, nagyon helyesen, kiemelte azt, hogy a szerénységnek sohasem szabad meggátolnia a gyermekeket és a fiatalokat tevékenységeikben. Az igazi szerénység nem öldökölheti meg az ifjúság buzgalmát. „Mert a szerénységnek összekötöttnek kell lennie a buzgalommal. ... Ha szerény valaki, kell, hogy ugyanakkor buzgó és tapintatos legyen. ... szerénynek lenni nem annyi, mint szegény vaknak lenni: megfelelő módon mérték tartandó.”⁶⁴

Kálvin, aki az egész egyetemes életet és annak minden egyes megnyilvánulását az Isten örök dicsőségének a szolgálatába állította, vallotta és hangsúlyozta azt is, hogy azon esetben, ha az idők Isten akarata ellen cselekesznek, az igaz szerénység nem akadályozza meg a fiatalokat abban, hogy az idősebbekkel szembe ne forduljanak: „... amikor szerény is egy ifjú, kell, hogy alkalmas időben megmozduljon, amint azt Isten adja számára. ... mert a természet rendje sem gátolja meg azt, hogy mikor az idősebbek egyáltalán nem teljesítik kötelességeiket, a fiatalok ne helyettesítsék őket helyeiken: és hogy meg ne szégyenítsék az időseket, akik hosszú ideig éltek és mégis rosszul használták fel azt az időt, amelyet Isten nekik adott. ... a tiszteletadásnak, melyet a fiatalok az idősek iránt mutatnak, meg kell akadályoznia a folytonos igazságtalanságot, az Isten elleni tiszteletlenséget és a bűn hódítását. Mert megtörténhet, hogy az idősebbek tönkre teszik Istennek a gondolatát. Kell-e ilyenkor, hogy a fiatalok annyira iga alatt legyenek, hogy eltérjenek, az idősebbeknek a tekintélye miatt, Istentől és az ő ígéjétől, ami jó és szent? Nem. Jegyezzük meg tehát, hogy a szerénység nem vonja azt maga után, hogy a fiatalok elbutuljanak és semmit se ítéljenek és tudjanak.”⁶⁵ „Nem szabad, hogy a kor-rangnak az árnyéka

⁶² „... qu'ils se rendent paisibles pour apprendre tant que l'occasion leur sera donnée, et qu'ils n'appetent point de se faire valoir, qu'ils n'ayent point une folle cupidité de monstre: mais qu'en silence ils reçoivent ce qui sera mis en avant par les autres et qu'ils ne se présentent pas tellement qu'ils ne cognoissent qu'ils ont besoin d'estre conduits et gouvernez par ceux qui ont plus d'experience.” Corp. Ref. LXIII. 19-20. Jóh. 32:4-10.

⁶³ „... et qu'ils cheminent en toure modestie: car c'est la propre vertu des enfans et des ieunes gens, de se laisser gouverner, cognoissans qu'ils ne sont point encores capables de iuger de tout ce qui seroit besoin, et qu'ils n'ont point consideration des choses, qui leur seroyent propres.” Corp. Ref. LXXXII. 189. II. Timóth. 2:22-26.

⁶⁴ „Car la discretion doit estre coniointe avec le zele: ... Ainsi donc s'il y a modestie aux hommes, il faut qu'il y ait et zele et discretion ... qu'il n'est point question d'estre povres aveugles pour estre modestes: mais que nous devons tenir moyen et mesure.” Corp. Ref. LXIII. 20. Jóh. 32:4-10.

⁶⁵ „... quand un ieune homme s'est porté ainsi modestement, si faut-il qu'en temps opportun il desploye ce qui lui est donné de Dieu: car l'ordre de nature n'empesche pas quand les anciens ne s'acquitteront point de leur devoir, que les ieunes ne suppleent en cest endroit la: et mesmes iusques á faire honte á ceux qui ont long temps vescu, et lesquels auront mal employé le temps que Dieu leur avoit donné. ... la reverence que les ieunes gens portent aux plus aagez ne doit pas empescher que tousiours la verité ne soit maintenue, que Dieu ne soit honoré, et que les vices ne soyent reprimez. Car il pourra advenir que les plus aagez seront destituez de l'Esprit de Dieu: alors faut il que les ieunes gens soyent tellement retenus sous le ioug, que par l'autorité des anciens ils soyent destournez de Dieu, et de sa parole, et de ce qui est bon et saint? Nenny. ... Ainsi donc notons que ceste modestie n'emporte pas que les ieunes gens s'abrutissent, pour ne rien iuger ne savoir.” Corp. Ref. LXIII. 18-19. Jóh. 32:4-10.

alatt annyira elnyomottak legyünk, hogy ne ítéljünk többé és úgy járjunk, keljünk mint szegény állatok.”⁶⁶

6. A családi vallásos nevelés a szülők haláláig terjed.

Kálvin annyira fontosnak tartotta a családi vallásos nevelés munkáját, hogy egyfelől a gyermekek kötelességének tekintette azt, hogy felnőtt korukban is engedelmeskedjenek szüleiknek, másfelől pedig a szülőket kötelezte arra, hogy nagykorú gyermekeiket továbbra is neveljék és oktassák. Ugy a gyermekeket, mint a szülőket e kötelességteljesítés alól, csak a szülők, vagy gyermekek halála szabadíthatja fel.

A gyermekek részéről, a szülői tisztelet, mint isteni parancs, meg nem tagadható. „A fiúnak tisztelni kell az ő atyját, hiszen annak ivadéka és vére... mégis mikor megnősül az ember... apja nem lesz olyan közel hozzá, mint felesége. De ez nem azt jelenti, hogy Isten össze akarja törni (a szülői tisztelet) igáját és szabadságot ad a gyermekeknek, hogy szembeszálljanak apjukkal és anyjukkal, mert már megházasodtak: Isten semmit sem változtat azon, amit Ő meghatározott. Akinek apja és anyja van, köteles tehát mindig azoknak engedelmeskedni.”⁶⁷ A szülői tisztelet igaz betöltésére szép példát látott Kálvin Jób engedelmeskedő fiainál, akik nagy korukban sem ellenkeztek apjukkal és „... bár háztartást tartottak, mégis mindig apjuknak a vezetése alatt voltak: nem mondja az Irás, hogy ellent mondtak volna annak, ami nekik parancsoltatott... de ők engedelmeskedtek.”⁶⁸ Jób fiai ezzel a cselekedetükkel, hogy idősebb korukban is engedelmeskedtek apjuknak, a szülőkkel szembehelyezkedő gyermekek magatartását ítélték el és egyben, minden időben, a helyes szülői tiszteletnek a gyakorlására buzdítanak. „Amikor mi ilyet látunk, nem más ez, mint elítélése a kicsi kamaszoknak, akik hetvenkednek, felemelik szarvaikat... és ellenkeznek az emberekkel.”⁶⁹

Kálvin elvárta a szülőktől, hogy a családi nevelés szent szolgálatát boldog alázattal hordozzák életüknek minden idején. Jób harcolt ezért a magasztos szülői kötelességteljesítésért, mert gyermekeit, „... amikor már nagy emberekké lettek és mindegyiknek volt háza és saját asztala: nem hagyta úgy, hogy ne tartotta volna őket mindig bizonyos fegyelem alatt.”⁷⁰ Amiképpen buzdító példát látott Kálvin Jób gyermekeiben, a fiúi igaz engedelmesség követésére vonatkozólag, ugyanúgy szemlélte ő Jóbban azt az igazi édes apát, aki haláláig akart küzdeni gyermekei nevelésének szolgálatában. Mert bár, „... Jóbna a gyermekei felnőtt emberek voltak, mégis az apa volt az, aki mindig alázatosságban tartotta őket és buzdította gyermekeit, hogy kérjenek bocsánatot Istentől midőn őt megsértették, hogy így megtisztulhassanak.”⁷¹ Jób példáját követő édes apák és szülők, Isten akaratának engedelmeskedve, halálukig, örömmel végzik családjuk vallásos nevelésének terhes munkáját.

7. Mikor nem kell a gyermekeknek szüleiknek engedelmeskedni?

A szülők, ha mint Istennek helyettesei nem teljesítik kötelességeiket, nem élnek az Ur félelmében és gyermekeiket sem nevelik vallásosan, nem követelhetnek

⁶⁶ „Or il ne faut point que sous ombre d'ancienneté nous soyons retenus pour ne plus iuger, et que nous allions comme povres bestes” Corp. Ref. LXIII. 20. Jób. 32 : 4-10.

⁶⁷ „Car le fils doit bien honorer son pere, c'est sa semence, c'est son sang... que l'homme sera conioint avec sa femme... que le pere ne luy sera si prochain qu'est sa femme. Or ce n'est pas à dire que Dieu ait voulu rompre ce ioug, pour donner licence aux enfans d'estre rebelles à peres et à meres quand ils seront mariez: Dieu ne change rien en ce qu'il a institué. Celuy donc qui aura pere et mere doit tousiours se tenir en leur subietion.” „Corp. Ref. LXXIX. 774. Eféz. 5:31-33.

⁶⁸ „... combien qu'ils tiennent mesnage, que neantmoins ils sont tousiours sous la conduite du pere: car il n'est pas dit au texte, qu'ils ayent contredit à ce qu'il leur a commandé... mais il ont obey.” Corp. Ref. LXI. 44. Jób. 1 : 2-5.

⁶⁹ „Quand donc nous voyons cela, c'est bien pour condamner tous ces petits rustres, qui font des braves, et levent lez cornes... et ils veulent contrefaire les hommes.” Corp. Ref. LXI. 44. Jób. 1 : 2-5.

⁷⁰ „... desia ils fussent devenus hommes d'aage, et que chacun eust sa maison, et sa table à part: si est-ce neantmoins que Job ne laissoit point de les tenir tousiours sous quelque discipline.” Corp. Ref. LXI. 43. Jób. 1 : 2-5.

⁷¹ „... qu combien que les enfans de Job fussent desia en aage d'homme, nvanmoins le pere les tient tousiours comme en humilité, et les exhorte de demander pardon à Dieu, quand ils l'ont offensé, et de se purifier.” Corp. Ref. LXI. 43. Jób. 1:2-5,

engedelmeskedő gyermekeket, mert „...szüleinkkel szemben csak az Urban való engedelmesség parancsoltatik nekünk.”⁷² Nagyon szomorú dolog az, hogy olyan apákat és anyákat is találhatni az életben, akik elfelejtkeznek szülői magasztos hivatásukról, „...akik megérdemlik, hogy gyermekeik ne engedelmeskedjenek nekik. És valóság az, hogy a gyermekek csak úgy tudhatnak Istennek engedelmeskedni, ha apjuk és anyjuk ellen láznak. ... Mert hiszen láthatni olyan apákat, akik szembe helyezkednek egész életük ideje alatt Istennel és saját iskolájukban szeretnék tanítani gyermekeiket. Ha egy apa így szól gyermekéhez: megtagadlak téged, ha nem leszel hozzám hasonló. Milyen utálatos szavak ezek, ha parázna mondja azokat, akinek egész életét gyalázatosságának egy lépése is büzletessé tette, vagy káromló vagy részeges szól így és óhajtja, hogy fia hozzá hasonlítson. Ilyen esetekben engedetlenségnek kell lenniük a gyermekeknek apjukkal szemben, mert másképpen nem engedelmeskedhetnének az Istennek.”⁷³ Kálvin többször és nagyon is erősen hangsúlyozta azt, hogy „...csak addig kell engedelmeskedni a szülőknek, míg az Istenhez tartozó kegyesség meg nem sértetik, amely mint első fok megtartandó.”⁷⁴ *Az Isten ellen felkelő, zsarnokoskodó szülőknek, akik az Isten jogaiba vágnak bele... sohasem szabad engedelmeskedni.*⁷⁵

A gyermekeknek mindig többre kell becsülniük az Isten ügyét, szüleik parancsszavánál. Istennek kell inkább engedni, mint a hitetlen szülőknek. De mivel a hívő szülőknek való engedelmesség, Istennek szóló engedelmesség is, olyan otthonokban, ahol Istent féltő szülők kormányozzák családjukat, a gyermekek boldogan hajtják oda fejüket a szülők iránti engedelmesség szolgálatába.

8. Szolgák kötelességei urukkal és családjukkal szemben.

Kálvin kötelességévé tette a szolgáknak, mint családtagoknak azt, hogy tiszteletteljes engedelmességgel viseltessenek uraik iránt, akik Istent helyettesítik a családban. „A szolgák uruknak nem csak szemre, de lélekből, őszinte engedelmességet és szófogadást mutassanak, mintha Istennek magának szolgálnának.”⁷⁶ A szolgák eme engedelmességének őszintének, minden ravaszkodás nélkülinek kell lennie.” (Pál) buzdítja a szolgákat, hogy *félelemmel és rettegéssel* végezzék kötelességüket, azaz alázatosságban és tisztelettel: hozzáteszi még *szíveteknek egyenességében*: ez nem más, mint ellenzése mindazon kis cselekedetnek és ravaszságoknak, melyeknek nagyon is odaadják

⁷² „... quod illis obedire non nisi in Domino iubemur.” Corp. Ref. I. 60. f. 408.

⁷³ „... les peres et meres... méritent bien que leurs enfans leur desobeissent. Et de fait, ils ne sauroient pas obeir à Dieu, sinon estans rebelles à peres et à meres... Or on voit beaucoup de peres, qui ont esté contempteurs de Dieu tout le temps de leur vie, ils ne demandent, sinon enseigner leurs enfans à leur escholle. Un pere dira à son enfant: ie te renonce si tu n'es semblable à moy. Ou orra ces mots execrables, voire d'un paillard, qui aura tout le temps de sa vie infecté un pais de ses abominations, un autre blasphemateur, un autre yvrongne, et voudra que son fils luy ressemble. Or en tel cas il faut bien que les enfans desobeysent à leurs peres: car il ne pourroient point obeir à Dieu autrement.” Corp. Ref. LV. 685. V. Móz. 21:18-21.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„Igaz, hogy az apák gyakran nagyon is méltóak arra, hogy gyermekeik kivájják szemeiket: mert nem tanítják őket Isten félelmében.” („Il est vray que les peres sont bien dignes souventes-fois que leurs enfans leur crevent les yeux: car il ne leur chaut de les instruire en la crainte de Dieu.” Corp. Ref. LXXXIV. 430. Titus. 1:5-6.)

„Azért ha a törvény áthágására ösztönöznek minket, méltó dolog lesz, ha nem szüleinknek, de idegeneknek tekintjük őket, akik az igazi atya iránt való engedelmességtől igyekeznek eltántorítani bennünket.” („Quare si in legis transgressionem nos instigant, merito tum non parentes nobis habendi sunt, sed extranci, qui nos a veri patris obedientia subducere conantur.” Corp. Ref. I. 60. f. 408.)

⁷⁴ „... eatenus obediendum esse parentibus, ne laedatur, erga Deum pietas, quae primum gradum obtinet.” Corp. Ref. LXXIX. 228. Éféz. 6:1-4.

⁷⁵ „... quand peres et meres... se voudroyent eslever contre Dieu, et s'eslever en telle tyrannie, qu'ils usurpassent ce qui appartient à Dieu seul, ... qu'ils ne doyvent point estre obeis.” Corp. Ref. LIV. 316. V. Móz. 5:16.

⁷⁶ „Servi se ad obsequium sedulos et obsequentes dominis praestent: neque id ad oculum, sed ex animo, tanquam Domino ipsi servientes.” Corp. Ref. I. 75. f. 417.

manapság magukat a szolgák".⁷⁷ Ha súlyos ígát hordanak az életben a szolgák, még akkor is engedelmeskedniök kell uruknak, mert Isten rendelése az ő szolgálatuk. „... (Pál) akarja, hogy a szolgák alávéssék magukat feletteseiknek és elviseljék igájukat, bármilyen nehéz és súlyos is az”.⁷⁸ A szolgáknak, hogy keresztjeiket elhordhassák és teljesíthessék kötelességeiket, arra kell igyekezniök, hogy lelkiileg neveljék önmagukat, hogy miként Pál mondja, *Krisztusnak szolgái* (6. v.) lehessenek, Istennek kegyelméből: „... ez a legfontosabb alap, melyre támaszkodnunk kell, mikor emberek iránti kötelességeinket teljesítjük”.⁷⁹ Máskülönb az emberi igazságtalanság és hálátlanság miatt, nem végezhetnénk kötelességeinket.

Bár a szolgák és gyermekeik vallásos nevelését a család vezetőinek tette kötelességévé Kálvin, mégis épen mert a szolgák is szülők és egy kis családot alkotnak uruknak családjában, őket is elhívta arra, akár mennyire is ritkán teljesítik azt az életben, hogy vallásosan tanítsák feleségeiket és gyermekeiket. „Es mit szóljak a szolgákról? Rendesen kevés van közöttük olyan, aki megpróbálná úgy oktatni az ő asszonyát és gyermekeit, amint az szükséges volna.”⁸⁰ (T. i. vallásosan.)

A szolgáknak szent kötelességük, egyfelől az uruknak való engedelmesség gyakorlása, másfelől saját vallásos életüknek gazdagítása mellett, családjuk tagjainak vallásos nevelése.

9. A családi vallásos nevelés célja.

A családi vallásos nevelésnek a célja nem lehetett más Kálvinnál, mint az, ami egész vallásos gondolkozását áthatotta, Isten félelmén, megismerésén keresztül az Urnak való engedelmesség és az Ő dicsőségére áldozott tiszta élet: „... akik Isten fiai akarnak lenni, úgy cselekedjenek, hogy hozzátartozóik Istent, mint Atyát megismerjék. És hasonlóan, ha szolgáik és szolgáló leányaik vannak, tudják meg, hogy házukat annyira Isten szolgálatára kell szentelniök, hogy Isten teljesen uralkodjon abban.”⁸¹ A családi vallásos nevelés egyetemes célja, hogy a család minden egyes tagjának az életben át, egyedül Isten uralkodjon a családban, hogy Isten megdicsőíttessék a családot életében. „Tanuljunk meg olyan módon élni házainkban, hogy Isten, mint a mi uralkodónk, úgy lakozzon ottan, hogy kicsinyek és nagyok Neki szenteljék és áldozzák magukat, nemcsak lélekben, de testben is.”⁸² Alig van szebb hivatás embe-

⁷⁷ „Or il exhorte les serviteurs à faire leur devoir en crainte et en tremblement, c'est à dire en humilité et reverence: voire adioustant avec simplicité de coeur: laquelle il oppose à toutes ces petites cauteles et ruses ausquelles les serfs de ce temps-là estoient par trop adonnez.” Corp. Ref. LXXIX. 799. Eféz. 6:5-9.

⁷⁸ „... mais tant y a qu'il veut que les serfs se submettent à cela, et qu'ils portent le ioug qui estoit si dur et si pesant.” Corp. Ref. LXXIX. 798. Eféz. 6:5-9.

⁷⁹ „... et c'est le principal fondement que nous avons à prendre, quand il est question de faire quelque devoir envers les hommes.” Corp. Ref. LXXXIX. 799. Eféz. 6:5-9.

⁸⁰ „Et que dy-ie des serviteurs? Combien y en a il peu qui osent endoctriner comme il faudroit leurs femmes et leurs enfans?” Corp. Ref. XXXIV. 557. „Petit traicté monstrant que c'est que doit faire un homme fidele cognoissant la verité de l'Evangile quand il est entre les papistes.”

⁸¹ „... et que s'ils veulent estre reputez enfans de Dieu, qu'ils facent que Dieu soit cogneu pere de toute leur race. Et pareillement si quelques uns ont serviteurs et chambrières, qu'ils sachent, que leur maison doit estre tellement dediee au service de Dieu, qu'il ait toute maistrise souveraine.” Corp. Ref. LVII. 84. V. Móz. 32:44-47.

⁸² „Apprenons donc, de tellement user des maisons ou nous sommes logez, que Dieu y habite comme nostre souverain, et que petis et grands se dedient à luy, et s'offrent non seulement d'ame, mais aussi de corps.” Corp. Ref. LI. 744. I. Móz. 21:34-22:1-2.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„Az nem elég, hogy Isten félelmében járjon valaki: de az apa, ha vannak gyermekei, úr ki-nek vannak mindegyik és szolgáló leányai, úgy vezessék azokat, önmagukkal együtt, hogy közös egyetértés legyen mindegyik családban, nagyok és kicsinyek szolgálják az Istent.” („Ce n'est point assez qu'un chacun chemine en la crainte de Dieu: mais le pere qui a des enfans, le maistre qui a serviteurs, et servantes, qu'il les conduise avec soy, et qu'il y ait un commun accord en chacune famille, et que grands et petis servent à Dieu.” Corp. Ref. LV. 305. V. Móz. 14: 24-29.)

... „apáknak és gyermekeknek, uraknak és szolgáknak ... tudniok kell azt, hogy mindannyioknak együtt kell törekedni azon végső cél felé, hogy Isten tisztelt legyen” általuk. „... les peres et les enfans, les maistres et les serviteurs.. ils doyvent cognoistre qu'il faut que tous ensemble ils tendent à ceste fin, et à ce but, c'est asavoir que Dieu soit honoré.” Corp. Ref. LXXIV. 476. Luk.2: 41-49)

„Jegyezzük jól meg, mi intve vagyunk itten arra, hogy úgy kormányozzuk házainkat, hogy ki-

rek számára az életben, mint a családi vallásos nevelés céljáért igazán küzdeni, hogy „. házuk teljes tisztaságban rendezett lehessen, olyan, mint Istennek egy-egy kicsiny temploma.”⁸³

Kálvin annyira hatalmas szolgálatnak tartotta a családi vallásos nevelés munkáját, hogy hite szerint, a családi vallásos nevelés célja előtt minden más családi érdeknek el kell törpülnie. „Amikor a gyermek engedelmeskedik apjának és anyjának, . . . a szolgálk és a szolgáló leányok engedelmeskednek uruknak és úrnőjüknek: úgy legyen mindez végrehajtva, hogy mégis mindannyian, kezdve a legnagyobbtól egészen a legkisebbig, tisztességet adjanak Istennek, hogy Istennek ez a joga sohase legyen megkisebbitve, vagy megkevesebbitve.”⁸⁴ Kálvin Ábrahámban szemlélte, aki kész volt fiát feláldozni Isten parancsára, azt az erős hitű embert, ki úgy magát, mint családjá tagjait alárendelte Isten akaratának. Ábrahám Istennek engedelmeskedő alakja, buzdító példa minden ember számára, „. . . hogy megtanuljuk jobban szeretni az Isten tiszteletét a legdrágább dolgoknál is, melyekkel rendelkezünk, egészen addig, hogy ne kíméljünk se apát, se anyát, se asszonyt, se gyermeket, a mi saját életünket se.”⁸⁵

Kálvin a családi vallásos nevelés céljával kapcsolatosan a jövőbe is tekintett. A szülőknek jó vallásos nevelést adva, arra kell igyekezniük, hogy ne csak a jelenben uralkodjon Isten akarat a családban, de az eljövendő, a már nagy emberekké nőtt gyermekek családi életében is tisztelt legyen az Ur neve : „. . . tapasztalhatjuk, hogy az Írás gyakran szól arról, hogy az Isten nevének virágoznia kell nemzetségről nemzetségre : mindez azért — íratott, — hogy gondunk legyen nekünk erre . . . hogy életünknek minden ideje alatt Istennek szolgálva, törekedjünk arra, hogy halálunk után is legyen jó ivadék. . . hogy Isten neve ne lehessen kiírtott és eltemetett, de az Ő dicsősége mindig fennmaradjon. Ime ez a cél, melyre tekinteniök kell az apáknak és az anyáknak, még azoknak is, kiknek nincsen gyermekük, ilyen érzésüknek és óhajuknak kell lennie és meg is kell mindezt mutatniok ténylegesen, amikor csak lehetséges számukra.”⁸⁶ Átérezve a családi vallásos nevelésnek a jelen-

csinyek és nagyok Istent tiszteljük és szolgálják ottan : akinek Isten gyermekeket adott, igaz vallásban táplálja őket és hasonlóan cselekedjen a szolgálkakkal és a szolgáló leányokkal annyira, hogy Isten közös atyja és tanítója legyen mindegyiknek. („Notons bien donc qu'ici nous sommes admonestés de gouverner tellement nos maisons que Dieu y soit honoré et servi, et des petits, et des grands que celui à qui Dieu aura donné des enfans, advise des les nourrir en droite religion, que il face le semblable des serviteurs et chambrières, tellement que Dieu soit le pere commun, et le maitre à tous.” Corp. Ref. LV. 188. V. Móz. 12:12-18.)

„Ha Isten gyermekeket adott az apának, vagy szolgálkat, Istennek való engedelmisségből tartsa azokat. Ezzel a móddal szenteljük fel házaikat.” („Si Dieu luy a donné des enfans, ou des serviteurs, que tout cela soit tenu en l'obéissance de Dieu. Voila donc, la façon de dedier les maisons. Corp. Ref. LI. 744. I. Móz. 21:34-22:1-2.)

⁸³ „que leurs maison soyent reiglees en toute pureté, que ce soyent comme petites eglises de Dieu.” Corp. Ref. LXI. 53. Jób. 1:5

⁸⁴ „Quand donc un fils obeira à son pere, et à sa mere . . . que les serviteurs et chambrières obeiront à leurs maistres et maistresses : tout cela doit estre tellement réglé, que cependant tous, depuis le plus grand iusqu' au plus petit, facent hommage à Dieu, que son droict ne soit point diminué ni amoindri.” Corp. Ref. LXXIV. 475. Luk. 2:41-49.

⁸⁵ „. . . que nous apprenions de preferer son honneur à toutes choses les plus precieuses que nous ayons, iusques à n'espargner ne pere, ne mere, ni femme, ni enfans, ni nos vie propres.” Corp. Ref. LI. 776. I. Móz. 21:34-22:1-2.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak :

„Ha a férj szereti az ő asszonyát, az apa az ő gyermekeit, kell, hogy mindezek alávetve legyenek, amikor az Isten szolgálatának a kérdéséről van szó.” („Si un mari aime sa femme, un pere ses enfans, il faut que tout cela soit mis sous le pié quand il est question du service de Dieu.” Corp. Ref. LI. 757. I. Móz. 21:34-22:1-2.)

„Ábrahám története nem azért van előadva, hogy mi együgyűen csodálva az ő kiválóságát, nagyra becsüljük és dicsőítsük őt: de hogy arra taníttassunk, mi se legyünk kevésbé kiválóak.” („Or cela nous est-il, recité d'Abraham ? ce n'est pas à fin que nous ayons simplement sa vertu en admiration, pour estre prisé et magnifié : mais c'est à fin que nous apprenions de n'estre point trop delicats.” Corp. Ref. LI. 748. I. Móz. 21:34-22:1-2.)

⁸⁶ „. . . comme nous voyons que l'Ecriture souvent parle, qu'il faut que le nom de Dieu florisse d'aage en aage : c'est afin que nous y mettions peine . . . quand nous aurons servi à Dieu tout le temps de nostre vie, que nous taschions qu'apres nostre trespas il y ait quelque bonne semence . . . et que le nom de Dieu ne soit point esteint ni enseveli : mais que tousiours sa louange demeure. Voila (di-ie) à quelle fin doivent regarder les peres et les meres : mesmes ceux qui n'ont point d'enfans, ils doivent avoir ceste affection et desir, et le doivent monstrier aussi par effect tant qu'il leur est possible.” Corp. Ref. LV. 679. V. Móz. 21:18-21.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak :

„. . . az nem elegendő, hogy Istennek szolgáljunk életünknek ideje alatt: de nekünk meg kell valósítanunk azt, hogy a vallásnak a magva megmaradjon utánunk is, Mert roskatag és csak árnyék

re és a jövőre vonatkozó felséges szolgálatát, amely az Ur kegyelméből, Istent megdicsőíteni és embert örökkévalóságba emelni van hivatva: „Értsük meg hát, hogy mi a mi kötelességünk: egyenesen járva életünk minden idejében, arra kell igyekeznünk, hogy gyermekeink vallásosak legyenek, hogy halálunk után is a hit virágozzék és fejlődjék, hogy Istent mindig tiszteljék e földön és nevét tisztán hívják segítségül az emberek.”⁸⁷

10. A családi vallásos nevelés tananyaga.

Kálvin a családi vallásos nevelésre vonatkozólag kifejezetten tananyagot nem írt elő.

Vallásos gondolkozásából és paedagógiai felfogásából kitűnik az, hogy első sorban a *bibliát* tartotta a családi vallásos nevelés legfontosabb tananyagának. Az ifjúság „...egyetlen tanácsot sem képes hűségesen követni, csak ha Isten törvényét választotta a maga mesterének és vezérének... Mert az az egyetlen biztos örökségünk, ha Isten ígéje szerint óvjuk magunkat, mások pedig, kik a saját eszükben bíznak, az ördög hálójába kerülnek.”⁸⁸ Kálvin a bibliában olyan erőt látott, amely az ifjúság vallástalan gondolkozását és erkölcstelenségre vezető kicsapongó vágyait képes megfékezni: „... nagy nehézség az ifjúságnál az annyira fellobbanó és szélsőséges érzéseket elnyomni: de Dávid megmutatja, hogy Istennek az ígéje mégis jó orvosságot szolgáltat e téren. ... Mert a fiatalság olyan jó eszközt találhat az ígében, amely elegendő arra, hogy orvosolja minden gyarlóságukat. Istennek ígében akkora belső erő van, amely korlátozza a legtúlzottabb szenvedélyeket, melyek csak lehetnek az emberben.”⁸⁹

életünk: míg Isten igazsága az halhatatlan és nagyon igaz az, hogy mindörökké állhatatosan megmarad... Ime Isten képére alakított teremtmények a gyermekek, kiket mi az egyház vetőmagjainak nevezzük: Isten őrizettünkre bízta őket, úgy kell hát oktatnunk azokat, hogy Istennek szolgáljanak és így nemcsak a mi életünk ideje alatt áll fennt majd a vallás, de a mi halálunk után is állhatatosan megmarad és folytatódik az.” („... que ce n'est point assez que nous servions Dieu notre vie durant: mais que nous devons procurer qu'il y demeure semence de religion apres nous. Car nous sommes caduques, et ce n'est qu'un ombrage de nostre vie: mais d'autant que la verité de Dieu, est immortelle, c'est bien raison qu'elle persiste à iamais... Voilà des creatures formées à l'image de Dieu, et nous les appelons la semence de l'Eglise: puis que Dieu nous les commet en garde, que nous taschions à les endoctriner, et que Dieu soit servi d'eux: et quand la religion aura duré tout au long du cours de nostre vie, qu'apres nostre trespas elle persiste et continue.” Corp. Ref. LV. 110. V. Móz. 11:16-21.)

⁸⁷ „Apprenons donc quel est nostre office: c'est qu'en cheminant droitement tout le temps de nostre vie, nous taschions que nos enfans soyent enseignés, et que la Religion florisse et prospere, quand nous serons decedez, et que Dieu soit tousiours honoré au monde, que scn Nom soit purement invoqué.” Corp. ref. LIV. 137. V. Móz. 4:11-14,

⁸⁸ „... nullum consilium posse fideliter succedere nisi legem Dei magistrum et ducem sibi proponat... Haec enim una est fidelis custodia, cavere nobis secundum Dei sermonem, sed alii, dum sapiunt ex proprio sensu, se proiciunt in Satanae laqueos.” Corp. Ref. LV. 218. 119. zsolt. 9.

⁸⁹ „...qu'il y a grande difficulté, pour reprimer les affections qui sont ainsi bouillantes et excessives aux ieunes gens: David notamment monstre, que la Parole de Dieu neantmoins y servira de bon remede... car ils trouveroyent un bon moyen en sa parole, et suffisant pour remedier à tous leurs vices. Et cela tend à monstre quelle vertu il y a en la parole de Dieu, à reprimer les passions les plus excessives qui puissent estre aux hommes”. Corp. Ref. LX. 495. 119 zsolt. 9-16.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„... nagyok és kicsinyek célhoz jutnak, az ő vágyaikat és kicsapongó sóvárgásaikat elnyomják, ha megadják Istennek azt a tiszteletet, ami Ő hozzá tartozik, ha követik az Ő ígését.” („... grans et petis porront bien venir à bout de reprimer leurs affections et leurs cupiditez desordonnees, moyennant qu'ils donnent à Dieu l'honneur qui luy appartient, c'est qu'ils ensuyvent sa Parole.” Corp. Ref. LX. 496. 119. Zsolt. 9-16.)

„Tehát nem érdemtelenül buzdít rendkívüli módon a próféta a törvény tanulmányozására... Mert ha az ifjúság szenvedélyeinek a megfékezésére oly hathatós az Ur törvénye, hogy aki csak feléje fordul mindazokat tisztán és épségben megőrzi: még inkább bizonyos, hogy amikor már beállott az érettebb kor és a vágyak kitombolták magukat, ez lesz a legjobb gyógyszer a hibák orvoslására. A közös életben azért van annyi pizok, mert mindenki a saját tisztátalanságának hódol és inkább saját hajlamainak enged, mint az égi tudománynak.” („laque non immerito eos propheta peculiariter hortatur ad studium legis... Nam si ad fraenandos adolescentiae impetus tam efficax est lex Domini, ut puros et integros servet quicumque ad eam respiciunt: minime dubium est, ubi accesserit aetatis maturitas, et cupiditates deferbuerint, optimum fore remedium sanandis vitiis. Inde igitur tanta

Kálvin nézete szerint, a családi vallásos nevelés tananyagához tartozott bizonyos tekintetben a *káté* is. A gyermekek káté tanulásának ellenőrzésére és részben a káté szövegének kikérdezésére, Kálvin köti lezte a szülőket (L. bővebben az egyházi vallásos nevelésről szóló részt.)

A biblia és a káté mellett, a zsoltárok és az imádságok alkották még a családi vallásos nevelés tananyagát.

A *zsoltárok* tanítását, begyakorlását, Kálvin korában, inkább a gyermekek végezték a családban és nem a szülők. Kálvin ugyanis a gyermekek útján (akik az iskolában tanulták meg az új zsoltár érekeket) propagálta a zsoltárokat. (L. bővebben az iskolai vallásos nevelésről szóló részt.)

Ami pedig az *imádságok* anyagát illeti, a szülők, a legtöbb esetben, a kátében közölt imákat (reggeli, estvéli evés előtti, evés utáni imák) tanították meg gyermekeiknek.

Megemlítjük, hogy Kálvin a feleség és a szolgák vallásos nevelésének tananyagát külön nem határozta meg. Azonban Kálvin vallásos meggyőződéséből következően, mindenesetre megállapítható az, hogy az ő felfogásában, főleg a biblia volt az a vallásos tananyag, amelyre felépült a feleségnek és a szolgáknak családi vallásos nevelése, sőt mint láttuk, a családi nevelést vezető apáknak vallásos önnevelése is.

A családi vallásos nevelés nyelve, Kálvin szerint, természetesen az anyanyelv volt.

11. A családi vallásos nevelés módszere.

A családi vallásos nevelés módszerét, Kálvin idevonatkozó kijelentéseinek megfelelően, — a családi vallásos nevelés tananyagának módszere, a gyermekek családi vallásos nevelésének módszere és az anyák és a szolgák családi vallásos nevelésének módszere, — csoportosítások szerint ismertetjük.

a) A családi vallásos nevelés tananyagának módszere.

Kálvin nemcsak a családi vallásos nevelés tananyagát illetőleg, de következtetésképpen a családi vallásos nevelés tananyagának módszerére vonatkozóan is, határozott formában, nem nyilatkozott.

Azonban tekintetbe véve a reformátor paedagógiai gondolkodását, elfogadható megállapításnak vehetjük azt, hogy Kálvin a családban a biblia tanítási módszerét az elbeszélő és magyarázó módszerben, a káté, a zsoltárok és az ima tanítási módszerét pedig inkább a begyakorlás módszerében látta.

b) A gyermekek családi vallásos nevelésének módszere.

Kálvinnak a gyermekek családi vallásos nevelésének módszereire tett kijelentéseit kettős felosztásban ismertetjük. Először azon nevelési módszereket tárgyaljuk, melyek a gyermekek családi vallásos nevelésének helyes úton való járását elősegítik, azután pedig azon helytelen nevelési módszereket mutatjuk fel, melyek hátráltatják a családi vallásos nevelés előrehaladását.

α. A gyermekek családi vallásos nevelésének azon módszerei közül, melyek erősítik a vallásos nevelés kifejlődését, Kálvin fontosnak tartotta a szülők *jó példaadásának* a gyakorlását. „Az apa tanítsa gondosan gyermekeit Istennek a félelmében és saját maga mutassa is az utat. Az anya hasonlóképpen cselekedjék.”⁹⁰ Kálvin azt kívánta a szülőktől, hogy önvizsgálattal törekedjenek jó példaadásra, mert a rossz példaadás bűnbe viszi a gyermekeket. „Ha azt látom, hogy gyermekeim Isten ellen vétkeznek... honnan van ez? Noha igyekszem arra, hogy tanítsam gyermekeimet, mégis sokszor kell ismételnem: bizonyára én nem mutatok olyan példát nekik, mint amilyenvel tartozom,

malorum colluvies in communi vita, quod sibi omnes in sua immunditie indulgent, vel plus suo ingenio tribuant quam coelestis doctrinae.” Corp. Ref. LX. 218. 119. Zsolt. 9)

„Amikor Isten kijelenti, hogy életünk valóban rendes lesz, ha megőrizzük: az Ő igéjét, mindazok akik elkerülik ezt a tudományt és figyelmeztetést, szémadást adnak érette az utolsó napon,” (Quand donc Dieu nous déclare, que nostre vie sera bien réglée en gardant sa Parole, tous ceux qui fuiront ceste doctrine et admonition, si est-ce qu'ils en auront à rendre conte au dernier iour. („Corp. Ref. LX. 498. 119. Zsolt. 9-16.)

⁹⁰ „Qu'un pere instruisse soigneusement ses enfans en la crainte de Dieu, et qu'il commence à monstrier le chemin: que la mere face le semblable.” Corp. Ref. LIV. 315. V. Mózes, 5:16.

mert ha Istennek a félelmében járnék valóban, ők is én hozzám alakulnának és ha ők eltérnek az igaz útról, talán az én hibám és bűnöm miatt van az: nekem kell tehát olyan példát mutatnom, hogy óhajthassam is azt, hogy ők kövessenek engem.⁹¹ Kálvin ezek szerint elvárta a szülőktől, hogy: „Ne pusztán tudományukkal, hanem életüknek példájával is oktassanak.”⁹²

Kálvin a gyermekek családi vallásos nevelésében a *fegyelmezés* módszerét, a gyermekek *gyeplőben tartását*, különösen köteleességévé tette a szülőknél: „... az apák erősen gyeplőben tartásák gyermekeiket, ha embert akarnak nevelni belőlük.”⁹³ Kálvin a fegyelmezés módszerét alkalmasnak tekintette arra, hogy a rosszra hajló és tapasztalatlan gyermekeket e módszer alkalmazása a bűntől megóvjá. „... Isten arra akarta tanítani különösen a fiatalokat, hogy megértéssel vegyék azt, ha rövidre fogják őket: ellenkezőleg rosszba süllyednének, mert természetük annál inkább megromlott, mivel kevés ítéllettel és bölcsességgel rendelkeznek.”⁹⁴ A fegyelmezés módszere nemcsak a bűnnel szemben védi a gyermekeket, de mintegy megérteti velük azt az igazságot, hogy ők kötelesek Isten akaratából szüleiknek engedelmeskedni: „... javítás és fegyelmezés, annyit jelent ez, hogy a gyermekek gyeplőben legyenek tartva és az apák ne tűrjék azt el, hogy korhelyek és feslettek legyenek. Az apák annyira Istennek félelmében tanításák gyermekeiket, hogy megtudhassák a gyermekek, Isten egyáltalán nem fosztja meg a vezetéstől és a kormányzástól őket, mert azért adott felsőbbiséget számukra, hogy szabályozzák is életüket.”⁹⁵

Kálvin a fegyelmezés módszerével kapcsolatosan, a családi vallásos nevelésben, a *testi fenyítésnek* is helyet adott. A testi fenyítés nem bosszúállás, de eszköz a szülők kezében, hogy a büntetésen át magába szállásra és megjobbulásra bírják gyermekeiket. E cél érdekében Kálvin a testi fenyítést lelki oktatással kötötte össze. „Ha egy apa megveri gyermekét és húzza azt hajánál fogva és tapossa azt lábaival és nem mond egy szót sem: akkor egészen megrémült lesz a gyermek, nem fogja tudni, hogy mit akar vele az apja és honnan jött az ő haragja: így nem fog ez semmit sem használni a gyermeknek. De ha az apa azt mondja: rossz fiú, nézd mit csináltál és emellett meg is veri fiát: az apának ez a tanítása kiváltképpen ha a gyermek nem engedelmeskedett úgy, amint kellett volna, a gyermek javát szolgálja, mert így megismerheti hibáját: íme az én apám ilyen tanítást adott nekem, mert én az

⁹¹ „Car ie voy mes enfans qui offensent Dieu... à qui tient-il? Combien que ie mette peine de les instruire, si est-ce qu'encores y a-il beaucoup à redire: car ie ne leur monstre pas tel exemple que ie devroye: quand ie chemineroye en la crainte de Dieu comme il appartient, il faudroit qu'ils se conformassent à moy: et ainsi ce qu'ils declinent du droit chemin, peut estre par ma faute, et par ma coulpe: il faut donc que ie leur monstre tel exemple, que ie veux qu'ils suivent.” Corp. Ref. LXI. 52. Jóh. 1:5.

⁹² Nec doctrina solum, sed vitae exemplo eum instituant.” Corp. Ref. I. 75. f. 417.

⁹³ „... les peres avisent de tenir la bride roide à leurs enfans, et s'ils veulent faire des hommes.” Corp. Ref. LXXXII. 430. Titus 1:5 6.

⁹⁴ „... que Dieu a voulu monstre sur tout aux ieunes gens qu'ils ont mestier d'estre tenus courts: autrement qu'ils seront desbordez tant et plus à mal, car leur nature y est d'autant plus encline, qu'il y a peu d'advis et peu de prudence.” Corp. Ref. LX. 495. 119. Zsolt. 9:16.

⁹⁵ „... il y a la correction et discipline, que les enfans, soyent tenus en bride, et que les peres ne leur souffrent point d'estre dissolus ni desbauchez: mais qu'ils les instruisent tellement en la crainte de Dieu, que leurs enfans scachent que Dieu ne les a point destituez de gouvernement et de regieme, mais qu'il leur a donné des superieurs pour reigler leur vie.” Corp. Ref. LXXIX. 787. Efész. 6:1-4.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„... az apák tartásák rövid gyeplőben gyermekeiket.” („... que les peres tiennent leurs enfans en bride courte.” Corp. Ref. LXI. 53 Jóh. 1:5.)

„Azok akik fiatalok és nem rendelkeznek még sok akarattal, gyeplőben tartandók.” („Et d'autant plus ceux qui sont ieunes, et qui n'ont pas encores beaucoup veu, se doivent tenir en bride.” Corp. Ref. LXIII. 17, Jóh. 32:4-10)

„Gyeplőben kell tartani a gyermekeket és ha ők egy kissé szerények, nem lesznek teljesen javíthatatlanok és a sátán egészen meg nem hódíthatja őket.” („Or ceci est pour tenir en bride les enfans, s'ils ont en eux quelque goutte de modestie, et qu'ils ne soyent pas du tout incorrigibles, que Satan ne les possede du tout.” Corp. Ref. LV. 687. V. Móz. 21:18-21.)

„... az embernek a szigorúságot és a komolyságot kell használnia, hogy megmozdíthassa azokat, kik nagyon megkeményedtek az ő rosszaságukban.” („qu'on doit user de severité, et de rigueur, pour esnouvoir ceux qui sont par trop endurcis en leur mal.” Corp. Ref. LV. 680. V. Móz. 21:18-21.)

„... az apák tartásák gyermekeiket olyan gyeplőben, hogy biztassák is őket az Isten szolgálatára.” („... que les peres tiennent leurs enfans en t lle bride, qu'ils sollicitent à servir à Dieu.” Corp. Ref. LXI. 43. Jóh. 1:2-5.)

egyszerű szót nem fogadtam meg.⁹⁶ Kálvin szerint, a szülőknek a fenytetés módszerét használniok kell egészen addig, míg teljesen reménytelen gyermekeiknek a jó útra való térése. „Jegyezzük meg, hogy az apák és anyák, kötelesek gyermekeiknek a fenytetését mind addig folytatni, míg azoknak javulásában már nem reménynek... Egészen addig, míg egy szélsőséges lázadást nem tapasztalnak, míg a gyermek nem mutatja azt, hogy ő mindenben gonosz és az ő természete annyira rossznak adatott, hogy képtelenség azt megváltoztatni.”⁹⁷

A fegyelmezés és a testi fenytetés mellett Kálvin hangsúlyozta a gyermekek családi vallásos nevelésében, a *türelem és a szelidség* módszerének az alkalmazását: „... az a kötelessége az apáknak és az anyáknak, hogy emberségesen bánjanak gyermekeikkel.”⁹⁸ A szülők gyermekeiket „... szelidséggel és gyengédséggel ápolják és védjék amint személyükhöz illik.”⁹⁹ Kálvin teljesen átértékelte a szelid, szeretetteljes keresztyén életnek nagy nevelői erejét. Ő, akit méltatlanul tulszigorúsággal ruháztak fel egyesek, tudta, hogy szeretettel, türelemmel, — melyek nélkül hosszabb nevelői munkát képtelenség is végezni, — sokat lehet építeni az életben: „... az apák türelmesek legyenek, a szelidségnek ez az erénye megköveteltetik... Isten azt akarja, hogy az embereknek... fáradtságos munkája legyen a gyermekek javítása... A türelmet kell használnunk... Ertsük meg, hogy az apák arra buzdíttatnak (e rész által) hogy türtőztessék magukat, mikor azt látják, hogy gyermekeik csapodárok, könnyelműek, amikor korhelykedni látják gyermekeiket, és az első ütésre nem tudják hatalmukba keríteni és olyan lelki jóságra visszavezetni őket, hogy igaz szándék látszon meg életük folyásában. Ezért az apáknak és az anyáknak tudni kell azt, hogy Isten próbára akarja tenni őket... és türelmüket (a nevelés)terén.”¹⁰⁰

Kálvin a gyermekek vallásos nevelésének munkájában, szükségesnek tekintette azt, hogy a szülők *örködjenek, vigyázzanak* állandóan a családban: „... azoknak akik kormányozzák családjukat, kötelességük az állandó örködés.”¹⁰¹ Ennek az örködésnek különösen arra kell irányulnia, hogy a bűn hódítását megakadályozza a családban: „... kötelességem mindig örködni azért, hogy semmi se történjen olyan a

⁹⁶ „Si un pere bat son enfant, et qu'il le tire par les cheveux, et qu'il le foule au pié, et qu'il ne luy sonne mot: l'enfant sera la tout perdu, il ne sait à qui le pere en veut, et pourquoy ceste colere luy est venue: cela donc ne servira de rien à l'enfant. Mais si le pere luy dit, Meschant garçon, regarde que tu as fait, et sur cela qu'il frappe dessus: l'enfant, cognoist que l'instruction du pere luy est à profit, et d'autant qu'il n'a point obei comme il devoit, il cognoist sa faute: Voila mon pere qui seelle l'instruction qu'il m'avoit donnee, pource que ie ne l'ay point receue de simple parole.” Corp. Ref. LXIII. 73. Jóh. 33:14-17.

⁹⁷ „Ainsi notons que les peres et meres doivent poursuyvre le chastiment de leurs enfans iusques à ce qu'ils les voyent desesperer... Iusques à ce qu'on ait experimenté une rebellion extreme, et que l'enfant monstre qu'il est du tout pervers, d'une nature si addonnee à mal, qu'on ne le peut reduire.” Corp. Ref. LV. 680. V. Móh. 21:18-21.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„... ha a szülők áthágást és rosszaságot találnak gyermeiknél, a fenytétést keil használniok olyan módon, hogy azok a rossz útról visszatérjenek.” („... et s'ils y trouvent quelque transgression, et mauvaistié, ils doivent mettre peine à chastier leurs enfans, en sorte, qu'ils soyent retirez de leur mauvais train.” Corp. Ref. LV. 682. V. Móh. 21:18-21)

⁹⁸ „... Quel est l'office des peres et des meres, c'est à scavoir de traiter humainement leurs enfans.” Corp. Ref. LXXIX. 787. Efézus 6:1-4.

⁹⁹ „... sed lenitate ac indulgentia, quae suam personam deceat eos foveant et amplectantur.” Corp. Ref. I. 75. f. 417.

¹⁰⁰ „... les peres soyent patiens, comme ceste vertu de mansuetude est requise... Et Dieu veut que les hommes... soit une chose penible de corriger leurs enfans... Or encores devons nous user de patience... Apprenons donc que les peres sont aussi bien exhortez en ce passage, de se retenir quand ils voyent leurs enfans legiers et vollages quand ils les voyent desbauchez et que du premier coup ils ne les peuvent pas gagner, ne les ramener à telle mansuetude, qu'ils aillent et marchent de leur bon gré. Si faut-il que les peres et meres cognoissent. Dieu me veut exercer... et il esprouve ma patience en cest endroit.” Corp. Ref. LV. 680. V. Móh. 21:18-21.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„... akiknek gyermekeik vannak és kormányozzák azokat, emberszeretettel kell birniok, hogy szeliden tarthassák gyermekeiket.” („... et qu'aussi il y doit avoir telle humanité en ceux qui ont des enfans à gouverner, qu'ils les entretiennent doucement.” Corp. Ref. LXXIX. 783. Eféz. 6:1-4.)

¹⁰¹ „... que ceux qui ont famille à gouverner, doivent tousiours estre vigilans,” Corp. Ref. LXI. 52. Jóh. 1:5.

házban, ami Istent megbántaná¹⁰² „Amikor a gyermekeknek, sajátosságos gyarlóságai vannak, kell, hogy az apák és az anyák vigyázzanak ezekre, hogy visszaszoríthassák e fogatkozásokat.”¹⁰³

β. Kálvin a gyermekek családi vallásos nevelésével kapcsolatosan azon nevelői módszerekről is szólt, melyek hátráltatják a gyermekek otthoni vallásos nevelésének a sikerét. Kálvin elítélte, mint helytelen nevelői módszert, a *túlszigorú bánásmódot*. „A szülőknek féktelen érdessége távol tartandó.”¹⁰⁴ Túlszigorú bánásmóddal haragvókká teszik a gyermekeket: „...nem kell-é, hogy haragudjanak a gyermekek, mikor apjuk nagyon kemény velük szemben és nagy szigorúságot gyakorol felettük?”¹⁰⁵ A haragon kívül a szülői kemény viselkedés el is csüggeszti a gyermekeket. „Igaz az, hogy tiltva van az apáknak, hogy kegyetlenkedjenek gyermekeikkel és őket elcsüggyesszék.”¹⁰⁶ A harag, az elcsüggedés mellett a túlszigorú bánásmód elkészeríti és szüleiktől eltávolítja a gyermekeket. „Arra buzdíttatnak az atyák, hogy mértéktelen szigorúsággal fiaikat el ne keserítsék. Ebből születik meg ugyanis az útálat, melynek az lesz a vége, hogy a fiak lerázzák teljesen a szülői ígát.”¹⁰⁷ A szülők durva magatartása az említett bajokon kívül, sokszor egyenesen elősegíti a bűn hódítását a gyermekek életében. „Igaz az, hogy az apáknak nagyon kemény viselkedés által nem szabad megzavarni gyermekeiket és alkalmat adni nekik arra, hogy kicsapongóak legyenek.”¹⁰⁸ Kálvin a túlszigorú bánásmód káros következményeit látva, Pállal együtt helyeselte és hirdette a *keményység és a nemtelen szigorúsággal szemben, amely csak makacsságra ingerli a gyermekeket és a jámbor érzelmeket kioltja, az emberséges és gondoskodó magatartás értékét és fontosságát*.¹⁰⁹

Kálvin nemcsak a túlszigorú bánásmód ellen harcolt a családi nevelésben, — ami újból csak az ő szerető, igaz keresztyén lelkületét mutatja, — de a *hízelkedéssel* és annak ellentétéképpen, a *haraggal* végzett nevelői tevékenységet is helytelenítette. „Az apák és az anyák néha hízelgés által megrontják gyermekeiket, elkényeztetik őket annyira, hogy gyermekeik így romlásba mennek. Néha megmérték és óvatosság nélkül a szülők haragba jönnek. . . Ilyenkor a gyermekek, akárhogyan is megvannak győződve arról, hogy ők engedelmisséggel, alávetettséggel tartoznak apjuknak és anyjuknak, mint látható, megvetik azokat és nem engedelmeskednek.”¹¹⁰ A

¹⁰² „...ie (le pere) devroye avoir tousiours l'oeil pour veiller à ce qu'il ne se fist rien en la maison où Dieu soit offensé” Corp. Ref. LIII, 632. V. Móz. 1:9-15.

¹⁰³ „Quand il y aura des vices particuliers aux enfans, qu'il faut que les peres et meres veillent là dessus, et qu'ils les reduisent,” Corp. Ref. LV. 682-683. V. Móz. 21:18-21.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„... az apák és anyák figyeljenek gyermekeik életére.” („... que les peres et meres doivent estre attentifs sur la vie de leurs enfans.” Corp. Ref. LV. 682. V. Móz. 21:18-21.)

„Kell, hogy az ember szorgalmasan fáradozva elhárítsa azt a veszedelmet hogy a gyermekek megromoljanak.” („Il faut donc qu'on s'empoye diligemment, et qu'on previenne le danger, que les enfans n'empirent point.” Corp. Ref. LV. 683. V. Móz. 21:18-21.)

¹⁰⁴ „Parentibus immodicam adspertatem prohibet.” Corp. Ref. LXXX. 126. Koloss. 3:18-25.

¹⁰⁵ „... si ne faut-il point que les enfans se despittent, quand leurs peres leur seront trop asperes, qu'ils excerceront trop grande rigueur sur eux?” Corp. Ref. LIV. 318. V. Móz. 5:16.

¹⁰⁶ „Vray est qu'il est deffendu aux peres d'user de cruauté contre leurs enfans et mesmes de les discourager.” Corp. Ref. LIV. 318. V. Móz. 5:16.

¹⁰⁷ „Vicissim hortatur patres, ne immodica saevitia filios exasperent Hinc enim nascitur odium: ex quo fit demum, ut iugum prorsus excutiant,” Corp. Ref. LXXXIX. 229. Efész. 6:1-4.

¹⁰⁸ „Il est vray que les peres ne doivent point molester leurs enfans, ne leur donner occasion de se desbaucher par un traitement trop rude.” Corp. Ref. LXXXII. 430. Titus 1:5-6,

¹⁰⁹ „Contra durities et illiberalis austeritas eos ad contumaciam inflammat, et pios affectus exstinguit. Proinde iubet Paulus, humaniter eos foveri.” Corp. Ref. LXXXIX. 229. Efész. 6:1-4.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„... a szülők kegyetlenségéből gyermekeik szívét el ne keserítsék s maguktól őket el ne idegenítsék.” („... nec saevitia eorum animos exasperent et a se avertant.” Corp. Ref. I. 75. 417.)

„Az öregek... ne támadjanak durva és hangos feddőzésekkel (a gyermekekre) hanem a szigorúságot engedelkenységgel, szelidséggel mérsékeljék.” („Senes... non asperis clamorisque insectationibus eos incessentes, sed temperantes comitate ac facilitate severitatem.” Corp. Ref. I. 75. f. 417)

¹¹⁰ Les peres et meres quelques fois corrompent leurs enfans par flatteries, ils les migarderont en telle sorte que ce sera pour les mener à perdition. Quelque fois sans mesure et sans discretion aucune ils se mettront en colere. . . Des enfans, combien qu'ils soyent convaincus qu'ils doyvent obeissance et subiection à leurs peres et meres, ne voit-on pas comment ils les mesprisent et quasi les reiettent du tout.” Corp. Ref. LXXIX. 783. Efész. 6:1-4.

szülői hízeltetés a rosszat is jónak nyilvánítva megtéveszti és bűnbe viszi a gyermekeket. A szülők okatlan haragja pedig ellenkezésbe sodorja elkeseredett gyermekeiket.

c) *Az anyák és szolgálk családi vallásos nevelésének módszere.*

Kálvin tanítása szerint, bár a család vallásos nevelését az apa az anyával együtt végzi, mégis a család fejeitől elvárta a reformátor azt, „... hogy a férfiak egyetértésre törekedve teljes szeretettel kormányozzák asszonyaikat.”¹¹¹ A család vezetőinek feleségeik irányában, éppen azok vallásos életének elősegítése és a zsarnokoskodás elkerülése miatt, mindig *gyöngédséggel és türelemmel* kell viseltetniük. „A férjektől megköveteltetik a szeretet és az, hogy ne legyenek ingerlékenyek, nehogy az a veszedelem álljon elő, hogy hatalmukat zsarnokságra használják fel.”¹¹²

Kálvin a család vezetőitől megkívánta, hogy miként gyermekeik vallásos nevelését, úgy szolgálk vallásos nevelését is *örködéssel és buzdítással* hajtsák végre. „Én (apa) nem hagyom el kötelességemet: örködöm éjjel és nappal, nem szünök meg buzdítani... szolgálmat és szolgáló leányaimat arra, hogy szolgáljanak Istennek.”¹¹³ Kálvin hívő lelkének mélységét tükrözi vissza az a gondolkodás, hogy azt óhajtott, mint Pál apostol is, hogy a keresztyén családban a szolgálkkal a család vezetői *szeretetteljes módon* bánjanak: „... az urak ne szidalmazzák nagyon az ő szolgálkait.”¹¹⁴ „Az urak ne viselkedjenek rosszkedvűen és durván szolgálkkal szemben, mértéktelen szigorúsággal ne kínozzák őket, sértőn ne bánjanak velük, hanem ismerjék el, hogy azok is testvérek, a mennyei Ur kormányja alatt szolgatársak, akiket kölcsönösen kell szeretniük és emberségesen kell vezetniük.”¹¹⁵ A család vezetőinek emez óhajtott, szeretetteljes magatartása természetesen, hogy nagyban elősegítette a gyakorlatban a szolgálk vallásos életének a kifejlődését, valamint az a követelmény is, hogy Kálvin a fentiekben kívül elvárta a család vezetőitől azt, hogy jó példát mutassanak szolgálknak (Corp. Ref. LIV. 300. V. Móz. 5:13-15.) és hogy munkáik közben pihenőt adjanak azoknak. (Corp. Ref. LIV. 300. V. Móz. 5:13-15.).

Kálvin kijelentésein át meggyőződhetünk arról, hogy ő a családi vallásos nevelést, Isten segítségével mellett, határozott és helyes módszerekkel gondolta megvalósítani. Kálvin igaz, erős keresztyénsége és szelíd, szerető lelke gyönyörűen olvad össze a családi vallásos nevelésnek általa megkívánt módszereiben.

12. A családi vallásos nevelés akadályai.

A családi vallásos nevelés akadályait, Kálvin mint nyilatkozataiból kitűnik, főleg a család személyeinek, a szülőknek, a gyermekeknek és a szolgálknak keresztyénietlen gondolkodásában és hibás élet gyakorlásában látta. Kálvin olyan hűségese képet fest e téren, hogy szavai, jellemzéseik manapság is megállanak.

a) *A családi vallásos nevelés akadályai a szülők részéről.*

Egyik akadály a családi vallásos nevelés kifejlődésének az, mikor a szülők egyáltalán *nem törődnek* gyermekeikkel. „Nemde megvakítottak-e az emberek, amikor sok mindent, én nem tudom miért, nagyra becsülnék házukban és nem teszik ezt saját gyermekeikkel szemben? Egyiknek nagyobb gondja van teheneire, vagy ökreire, másoknak lovaira, mint gyermekeire. Mindegyik nagyra becsüli kereskedését, mezejét és rétjét és a legfontosabbat (t. i. gyermekét) elhagyja: az ilyen emberek

¹¹¹ „... que les maris aussi gouverneront, leurs femmes en toute concorde et amitié.” Corp. Ref. LXXIX. 803. Efez. 6:5-9.

¹¹² „A maritis requirit amorem, et ne sint amarulentii: quia periculum est ne imperio suo abutantur ad tyrannidem.” Corp. Ref. LXXX. 126. Koloss. 3:18-25.

¹¹³ „Je (le pere) ne me suis point acquité de mon devoir, encores que ie veille et nuict et iour, combien que ie ne cesse d'exhorter... et mes serviteurs, et chambrières à ce qu'ils servent à Dieu.” Corp. Ref. LXI. 52. Jóh. 1:5.

¹¹⁴ „... que les maistres aussi ne gourmanderont point par trop leurs serviteurs.” Corp. Ref. LXXIX. 803. Eféz. 6:5-9.

¹¹⁵ „Domini quoque non morosos se et intractabiles erga servos gerant: non asperitate nimia divident: non contumeliose accipiant: sed potius agnoscant sibi fratres esse, suosque sub coelesti Domino conservos, quos mutuo, amare et humaniter tractare debeant.” Corp. Ref. I. 75. f. 417.

megérdemlik, hogy visszaküldjék őket a pogányok iskolájába, mert a pogány házában bár szényeggel van bevonva és felcicomázva minden, mégis piszkos és helytelenül tanított gyermekek láthatók: mindez ellenük köp. És kell, hogy én is köpjek erre az ocsmányságra. . . Mert vannak emberek, kik annyira ügyelnek és vigyáznak kereskedésükre, jövedelmeikre, birtokaikra és állataikra, hogy nagyobb gondot fordítanak kutyáikra, vagy lovaikra, mint gyermekeikre: miként a fejedelmek is, kik többre becsülik madaraikat és kutyáikat, mint az ő tulajdon gyermekeiket.¹¹⁶ A gyermekekkel nem törődő szülők, kiknek gondjuk csak állataiknak táplálására és vagyónuknak gondozására irányul, magától érthetődően, vallásosan nem nevelhetik gyermekeiket.

A családi vallásos nevelés eredményességét sokszor akadályozza a szülők *hanyagsága*, ha restek a szülők gyermekeik vallásos nevelésének szolgálatában. „Ha egy apa így szól: én nem egyeztem bele fiamnak a rosszaságába, csak hagytam, hogy ő azt véghezvigye. De vajjon aludnod kellett volna-é, mikor Isten örként állított oda helyedre? Neked kötelességed, hogy vezessed gyermekedet, ő nem tartozik egy lépést sem menni, ha te nem tanítottad arra.”¹¹⁷ A szülők jelentéktelen mentségekkel nem takarhatják el lustaságuknak hibáit és nem menekülhetnek meg gyermekeik vallásos nevelésének kötelezettsége alól.

A családi vallásos nevelés sikerét néha a szülők *gyengesége, gyávasága* rontja meg, mert az erélytelen szülők gyermekeit könnyen megejti a bűn. „Ha valaki csak annyira tartja gyeplőben gyermekét, hogy engedi, hogy megszökött ló legyen, méltó arra, hogy kivájják szemét és minden rossz, amit a gyermek elkövet, kell, hogy az apának tulajdoníttassék azért, mert gyáva volt gyermekét megjavítani.”¹¹⁸

A szülőknek *önmagukkal való meglegedése*, ugyancsak hátráltatja a családi vallásos nevelés előrehaladását. „Ha az apák farkasok voltak, óhajtkák, hogy fiatal farkasaik legyenek: ha az apák öreg rókák voltak, óhajtkák, hogy fiatal rókákkal birjanak: ha kígyók voltak, ugyanolyan utódokat óhajtanak.”¹¹⁹ Természetesen, ha a szülők így maguknál jobb és igazabb embert nem ismernek és *örvendenek annak, ha gyermekeiket annyira segítették, hogy semmiben sem lehettek értékesebbé, mint ők*,¹²⁰ akkor minden előretörés elsorvad a vallásos nevelésben. A szülőknek *önmagukkal való meglegedése* teremti meg a szülőknek *irigykedő önhittségét*, ami megint

¹¹⁶ „Ne faut-il pas que les gens soyent bien aveuglez, quand ils estiment plus ie ne say quoy en leur maison, qu'ils ne font point leurs enfans propres? Les uns auront plus de soin de leurs vaches, ou de leurs boeufs, les autres de leurs chevaux, que de leurs enfans. Chacun prisera sa marchandise, son champ, et son pré, et cependant le principal est la laisssé; et ils meritent d'estre renvoyez à l'eschole d'un payen, lequel estant en une maison, ou tout estoit tant bien tapissé et accoustre que rien plus: et il y voit l'enfant souillard, et mal appins: il crache contre. Et il faut (dit-il) que ie crache sur ceste ordure. . . Or ceux qui sont tant attentifs et vigilans apres leurs marchandises, apres leur revenu, apres leurs possessions, et leur bestail mesme, iusques à prendre plus de soin de leurs chiens ou de leurs chevaux, que de leurs enfans: comme les princes, ils priseront plus leurs oiseaux, et leurs chiens, que leurs enfans propres.” Corp. Ref. LV. 676-677. V. Móz. 21:18-21.

¹¹⁷ „Si un pere dit: Je n'ay pas consenti au mal de mon enfant, ie l'ay laissé faire. Voire mais devois-tu estre endormi, quand Dieu t'avoit là constitué comme au guet? Tu devois guider ton enfant, il ne devoit point cheminer un pas, que tu ne fusses à le dresser:” Corp. Ref. LV. 682. V. Móz. 21:18-21.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„Ha egy apa így szól: én nem hagyom jóvá a rosszat, amit fiam elkövetett, nem tetszik az nekem, de nem tudok vele semmire se menni. Őh ez egy egyszerű kifogás, ami nem érdemli meg, hogy elfogadják és számitásba vegyék. Azért meg kell mondani az ilyen apának: fatuskó te, Isten azért helyezett téged helyedre, mert ő akarja, hogy uralkodj gyermeked felett és te értelmetlen, semmit sem teszel amikor vétkezni látod?” (Si un pere dit: De moy, ie n'advoue point le mal que mon fils aura commis, il me desplaist: mais ie n'y puis que faire. O c'est une excuse simple, et qui ne merite point d'estre receue, ne venir en conte. Car on luy dira: Tu es comme une busche de bois: puis que Dieu t'a constitué en ce lieu-là qu'il veut que tu ayes la maistrise sur ton enfant: et tu es morne, tu ne fais semblant de rien, quand tu le vois faillir?” Corp. Ref. LV. 677. Móz. 21:18-21.)

¹¹⁸ „Si quelqu'un met la bride sur le col à son enfant, et qu'il le laisse faire du cheval eschappé, il est digne qu'il luy creve les yeux: et tout le mal qu'il commet doit estre imputé au pere à cause qu'il a esté lasche à le corriger.” Corp. Ref. LV. 676. V. Móz. 21:18-21.

¹¹⁹ „Si les peres ont esté des loups, ils voudront avoir des louveteaux: si les peres ont esté des vieux renards, ils voudront avoir des renardeaux: s'ils ont esté des serpens, ils voudroient avoir une lignee semblable.” Corp. Ref. LIV. 316. V. Móz. 5:16.

¹²⁰ „. . . qu'ils taschent d'enrichir leurs enfans tant seulement, et puis qu'ils soyent bien aises qu'ils ne valent rien non plus qu'eux.” Corp. Ref. LXXIV. 62. Luk. 1:18-25.

csak gátja a családi vallásos nevelés tovaterjedésének. Amikor az „... apák egyáltalán nem akarják, hogy gyermekeik jobbak legyenek, mint ők, mert gyakran attól félnek, hogy gyermekeik megszégyenítik majd őket.”¹²¹

A szülők *kényelmessége* sok családban megnehezíti a gyermekek vallásos nevelésének munkáját. „Igaz az, hogy gyakran felmentik magukat az emberek a természetes hivatás (a nevelés) alól. Az anyák nagyon gyengék, hogy táplálják gyermekeiket, másoldalról az apák nem óhajtják hallani gyermekeiknek siránkozásait... Hány sajnálandó ember haragszik folytonosan azért, hogy sokszor rosszak az éjszakái... Ha a gyermekek betegek ez még nagyobb harag számukra.”¹²² A nagyfokú kényelemszeretet türelmetlenné teszi a szülőket gyermekeikkel szemben és megakadályozza őket abban, hogy őszintén szolgáljanak a családi vallásos nevelés munkájában.

A szülőknek *anyagias gondolkozása* nagy bajt okoz a családi vallásos nevelésben, mert a lelkieket egészen háttérbe szorítja. Az anyagias gondolkozású szülő is akarja tanítani gyermekét, „... de mire? Hogy mikor gyermeke megnő, szerencsés legyen, magát érvényesítse, vagyont gyűjtsön, tekintélye és jó hírneve legyen.”¹²³ Az anyagias gondolkozású szülők, *mert arra törekszenek, hogy a világ szerint haladjanak előre gyermekeik és földi vagyonban bővelkedjenek*¹²⁴ gyermekeiknek vallásos, lelki nevelését nem tartják fontosnak és inkább szolgálnak Mamonnak, mint Istennek. A szülők anyagias gondolkozása rendszeren karöltve jár a fősvénységgel. A fősvény szülők egész életét a pénzimádát uralja. Azt akarják a fősvény szülők, *hogy a gyermekek nekik dolgozzanak, sok pénzbe ne kerüljenek. sőt hasznót hajtssanak számukra.*¹²⁵ A fősvény szülő tehát többet törődik a pénzzel, mint a lélekkel és így ellensége gyermeke igaz vallásos nevelésének.

Félelmetes kísértés a családi vallásos nevelésben, mikor a szülők *nemcsak elnézik gyermekeiknek engedetlenségét, de még kérkednek is azzal* (ma is nagyon elterjedt betegség.) Ha „... az apák nagyon is büszkék arra, hogy gyermekeik nem engedelmeskednek nekik és nem alkalmazkodnak hozzájuk: mindez azért van így, mert aki azt akarja, hogy őt tiszteljék, kell, hogy ő maga is tiszteletreméltó legyen.”¹²⁶ Olyan szülő nézheti csak el, hogy gyermeke ne engedelmeskedjen neki, aki maga sem tiszteletreméltó, aki nem engedelmes, hívó gyermeke az Istennek. A szülők iránti engedetlenség rendszeren Isten iránti engedetlenségre vezet és így a gyermekek vallásos nevelését károsan befolyásolja.

A szülőknek *szeretetlen, önző* élete, amely a sátánnak engedelmeskedik, a családi vallásos nevelésnek egyenesen veszedelem. „Amikor a madarak gondoskodnak kicsinyeikről, bizonyos, hogy intésül ez szolgál férfiak és asszonyok számára, mert láthatni olyan embereket, kiknek nincsen gondjuk gyermekeikre: találhatni falánkokat, kik semmit sem törődnek azzal, ha házaikban éhen hagyják halni asszonyaikat és gyermekeiket... és háromszor annyit elköltenek a kocsmában, mint amennyit családjuk érdekében áldoznak. És olyan anyák is vannak, kik nem gondoskodnak gyermekeikről... és megmutatják azt, hogy sem szeretettel, sem emberisésséggel nem rendelkeznek és rosszabbak, mint a vad állatok.”¹²⁷ A szülők önzése és szeretetlensége

¹²¹ „... que les peres ne veulent point que leurs enfans soyent meilleurs qu'eux, souventesfois ils craignent, qu'ils ne leur fassent deshonneur.” Corp. Ref. LV. 119. V. Mó. 11:16-21.

¹²² „Il est vray que beaucoup s'exemptent de ceste office de nature. Les meres seront trop delicates pour estre nourrices: et les peres aussi d'autre costé ne voudront point ouir crier leurs enfans... Mais beaucoup de povres gens seront tousiours en fascherie, ils auront beaucoup de mauvaises nuits: . . . S'ils sont malades, voyla une fascherie encores beaucoup plus grande.” Corp. Ref. LXXIV. 61, Luk. 1:18-25.

¹²³ „... mais quoi? quand il aura bon esprit, qu'il parviene, qu'il se face valoir, qu'il amasse des biens, qu'il soit en credit, et en honneur.” Corp. Ref. LXI. 43. Jó. 1:2-5.

¹²⁴ „Il est vray qu'ils voudront bien que leurs enfans soyent avancés selon le monde, qu'ils ne soyent point desnus de bien.” Corp. Ref. LIV. 544. V. Mó. 7:11-15.

¹²⁵ „De penser à leurs besongnes et aux affaires de la maison, ou de les mettre en train, à ce qu'ils ne leur coustent gueres estans venus en aage, et mesmes qu'ils leur apportent du profit.” Corp. Ref. LV. 677-678. V. Mó. 21:18-21.

¹²⁶ „... les peres sont bien dignes que leurs enfans ne leur obeissent point, et qu'ils ne s'assubietissent point à eux: Et pourquoy? car celui qui veut estre honoré, il faut qu'il soit honorable.” Corp. Ref. LXI. 44. Jó. 1:2-5.

¹²⁷ „... quand les oiseaux auront telle sollicitude de leurs petis, il est certain qu'ils apprendront la leçon aux hommes et aux femmes, quand on voit qu'ils n'ont nul soin de leurs enfans: comme on voit des gourmands, qui ne se soucieront point de laisser leurs femmes et enfans mourir de faim en

a gyermekek lelkét nemhogy krisztusi magaslatok felé emelné, de kiirtja a gyermekek lelki világából a szeretet érzéseit és megbénítja a családban levő vallásos élet kialakulását és megizmosodását.

A családi vallásos nevelés legnagyobb akadálya a szülők részéről, melyből az összes idevonatkozó nehézségek származnak, a *szülőknek a hitetlensége*. Kálvin megkapóan jellemzi a hitetlen szülőket és embereket, midőn azt mondja róluk: „... láthatjuk, hogy Isten ígéjének a tanításától legtöbbször elmenekülnek és visszariadnak amennyire csak lehetséges az számukra: ha az ígéről beszélnek nekik, az őket meg-haragítja... És az is látható, hogy köztük sokan rosszabbak, mint a törökök, Elbű-völte őket hamis véleményük. Amikor a harang szól és hív és sürgöt minket, hogy hallgassuk naponként az Isten Igéjét, ők máshova mennek... És ha idejönnek (a templomba) szívesen dugják be füleiket: gonosz érzéseikkel vannak elfoglalva, az ördög megrészegítette őket annyira, hogy egyetlen szó sem tetszik nekik, amit az ember mond: És ha Isten valamelyik gondolatát hangoztatják előttük, hamar meg-haragúznak.”¹²⁸ A hitetlen szülők *csak teljes istentelenségben, az Urnak és az Ő ígéjének a megvetése által táplálják gyermekeiket*¹²⁹ A szülők hitetlensége az oka rendszeresen a gyermekek javíthatatlan rossziaságának.

A szülőknek Istennel való szembeszállásán dől meg jó részben a családi vallásos nevelés virágzása és minden áldása. Ez az akadály, szikla, mely a családi vallásos nevelés tovasikló, fehér falu gályáját zátonyra juttatja.

b.) A családi vallásos nevelés akadályai a gyermekek részéről.

Kálvin a családi vallásos nevelés akadályait a szülőknek már ismertetett gyarlóságai mellett, főleg a gyermekeknek, az ifjúságnak különböző gyarlóságaiban látta. Kálvin különösen tisztában volt az ifjúság gyarlóságaival. Kommentárjaiból kitűnik, hogy ő felismerte azokat az ifjúkori gyengeségeket, melyeknek megerősödése a vallásos nevelés sikerét veszélyeibe hozza.

A fiatalságot sokszor a *tapasztalatlanság, a tudatlanság* viszi vallásellenes esztelenségekre: „... a fiatalok semmiféle itélettel és okossággal nem rendelkeznek,”¹³⁰ „... gyakran ingadoznak a tapasztalatlanság miatt.”¹³¹ A fiatalok tapasztalatlansága azt eredményezi, mivel *életbölcességük nincsen*,¹³² hogy könnyen engednek a különböző kísértések csábításainak és a jó úton való járást, a rossz úton való csatangolással cserélik fel. „Ha valakinek nincsen tapasztalata, bizonyos, hogy minden indításra odaveti magát a repülésre, mert nem tekint a dolgoknak végére és nem tudja, hogy miként kezdje a dolgokat.”¹³³

A fiatalságot a *heveség, a harag jellemzi, amely ellent mond az igazságnak és a valódi értelemnek*.¹³⁴ A fiatalok „... könnyen felingerlődnék.”¹³⁵ „... és 'a he-

leur maison... et cependant ils iront dependre trois fois autant à la taverne qu'ils pourroyent employer à leur famille. Apres, il y aura des meres qui ne se soucieront gueres de leurs enfans... et en cela monstrent-elles, qu'il n'y a nulle amour ni humanité, et qu'elles sont pires que les bestes brutes." Corp. Ref. LVI. 23. V. Mó. 22:5-8.

¹²⁸ „... mais nous voyons que la plupart fuyent, et reculent tant qu'il leur est possible d'estre enseigner en la parole de Dieu: si on leur en parle, c'est pour les fasher... Et on voit que beaucoup sont pires que Turcs, estans ensorcelez de leurs folles opinions: que si tost que la cloche sonnera, quand nous sommes conviez, et sollicitez d'ouyr iournellement la parole de Dieu, ils s'en iront d'autre costé... Et mesmes ils boucheroient volontiers les aureilles, quand ils viennent ici: d'autant qu'ils sont preoccupe de leurs meschantes affections et mesmes le diable se a tellement envyrez, que iamais ne prendront goust à un seul mot qu'on leurs dise: mesmes ils se fasheront si tost qu'on leur met en avant quelque propos de Dieu." Corp. Ref. LV. 119. Mó. 11:16-21.

¹²⁹ „... et mesme il semble qu'ils les veulent nourrir en toute impiété et en mespris de Dieu et de sa parole." Corp. Ref. LIV. 316. V. Mó. 5:16.

¹³⁰ „... ce que ieunes gens n'ont nul iugement ne prudence." Corp. Ref. LX. 497. 119. Zsolt. 9-16.

¹³¹ „... saepius labuntur imperitia." Corp. Ref. LXXX. 373. II. Timóth. 2:22.

¹³² „... ils n'ont point encores l'usage et l'experience pour avoir acquis prudence." Corp. Ref. LXXXII. 188. II. Timóth. 2:22-26.

¹³³ „Si un homme n'a l'usage, il est certain que tous les coups il se iettera à la volee: car il ne regarde point l'issue des choses, il ne sait par ou il faut commencer." Corp. Ref. LXIII. 17. Jó. 32:4-10.

¹³⁴ „... et outre plus ceste colore qui est aux ieunes gens, est du tout contraire à raison et bonne intelligence." Corp. Ref. LVIII. 17. Jó. 32:4-10.

¹³⁵ „... facilius irritantur." Corp. Ref. LXXX. 373. II. Timóth. 2:22.

vesség annyira hatalmába keríti őket, hogy tajtékoznak az ő nagy felfokozásuk miatt.¹³⁶ „Olyanok, mint a fazék, amely forrni kezd és kiveti minden habzását.”¹³⁷ A fiatalságot hevessege *vakmerőségre* ragadja: „... a fiatalok, mivel nem érzik a nehézségeket, melyek sokszor a dolgokban vannak, merészen mennek előre: semmi sem drága nekik és semmi sem lehetetlen.”¹³⁸ A fiatalok vakmerősége addig fokozódhat, hogy nemcsak elhamarkodva cselekednek, de *lázadoznak* és tudománnyal, vallással szembehelyezkednek. „Láthatjuk ma a kiáradt világot, mikor az ifjak ördögien vakmerőkké lettek és nem kérdés számukra, hogy tudományt (Kálvin tudomány alatt legtöbbször Isten igéjét értette), vagy bármit is elfogadjanak.”¹³⁹ Kálvin, mert féltette a fiatalságot hevessege, vakmerősége és lázadozása miatt az említett bűnbeszédektől, javítás céljából, kemény és gúnyos hangon kelt ki a fiatalok eme gyarlósága ellen. „Láthatunk fiatal kamaszokat, kik mihelyt ha nincsenek vessző alá vetve, emberekké lesznek: habár még arra sem méltóak, hogy gyermekeknek nevezessenek. Olyanok, mint a három napos kikelt fiatal csirkék és nagyokká akarnak lenni. Vessző alatt kellene még tartani őket tíz évig: de ime nekik úgy tetszik, hogy kialakított emberek. És miért? A merészség miatt... és semmiféle fegyelemnek, vagy javításnak nem akarják alávetni magukat, tapasztalhatjuk mindezt.”¹⁴⁰ Kálvin minden ifjút féltett a hevessegtől és a vakmerőségtől. Ezért említette azt fel, hogy *Pál apostol is intette Timótheust, hogy az ifjúkori kívánságokat kerülje. Mindez pedig azért történt, mert bír Timótheus tükre és pártfogolója volt minden szentségnek, mégis fiatal volt és így korai, elsietett lehetett még egyes dolgaiban.*¹⁴¹

A családi vallásos nevelés sikertelenségét néha az okozza, hogy *képmutató hazugság* veszi hatalmába a fiatalokat. A hazug gyermek ugyanis Isten igazságosságával szembehelyezkedik és szülei iránti képmutatását mindig újabb és újabb bűnnel takarja el, belsőleg sohasem tud átalakulni és csak a rosszban nő így folytonosan előre: „... mert az csak képmutatás, amikor egy gyermek jó arcot mutatva megalázza magát apja előtt és egy cseppet sem változik meg és álhatalatosan megmarad az ő rosszasságában, hazug ő, ki gúnyolódik Istennel és az apjával.”¹⁴²

Az ifjúság rendszeren *bűszke önhittséget, elbizakodottságot* visel magán. „A fiatalság mindig önhittséget hord önmagával, amely általános gyarlóság és tulságos

¹³⁶ „... et qu'ils sont ainsi esmeus d'ardeur qu'ils escument leurs grans bouillons.” Corp. Ref. LX 497. 117. Zsolt. 9-16.

¹³⁷ „C'est comme un pot qui commence à bouillir, car alors il iette toute son escume.” Corp. Ref. LXXXII. 524. Titus 1:6-14

¹³⁸ „... car les ieunes gens, d'autant qu'ils n'ont point senti les difficultez qui sont en beaucoup de choses, marchent hardiment: Car rien ne leur couste, rien ne leur est impossible.” Corp. Ref. I XIII 17. Jób. 32:4-10.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„... (a fiatalok) nem látják előre a dolgokat, s mivel nincsen érték előttük, merészek és vakmerők.” („... ils ne prevoyent point les choses de loin, que rien ne leur couste, ils sont hardis et temeraires.” Corp. Ref. LXXXII. 183. II. Timót. 2:22-26.)

„Nagy meggondolatlanság és kicsapongó étvágy van abban, ha vak egy fiatal ember, mert ilyenkor semmi sem lehetetlen neki és nincsen mértéktelenség, ami őt mérsékelné.” („Car il y a de l'inconsideration grande, il y a des appetits desbordez, qu'un ieune homme est aveugle, rien ne luy est impossible: il n'y a point de temperance pour le moderer.” Corp. Ref. LXI. 652. Jób. 13-23-28.)

¹³⁹ „Et mesmes quand nous voyons qu'aujourd'huy le monde est si desbordé, que les ieunes gens ont cueilli une audace diabolique, qu'il n'est point question de recevoir ny doctrine ny rien qui soit.” Corp. Ref. LXIII. 17. Jób. 32:4-10.

¹⁴⁰ „Nous verrons ces ieunes rustres si tost qu'ils ne sont plus suiets aux verges, ils feront des hommes: et toutes fois ils ne sont pas dignes encores d'estre appelez enfans. Ce sont comme ieunes poussins esclous de trois iours, et si est-ce qu'ils veulent estre grans. Et bien, on devoit encores les tenir sous la verge dix ans: mais les voila hommes formez, ce leur semble. Et en quoy? En audace: ... ils ne veulent plus estre siuets à nulle discipline ne correction: on voit cela ”Corp. Ref. LXIII. 17-18. Jób. 32:4-10,

¹⁴¹ „Nous voyons que saint Paul exhorte Timothee de n'estre point suiet aux appetits de ieunesse ... Timothee estoit un miroir et patron de toute sainteté en soy... or toutes fois il luy parle d'appetit de ieunesse. Et pourquoy? Car d'autant qu'il estoit ieune d'aage, il pouvoit encores estre trop hastif en d'aucunes choses.” Corp. Ref. LXIII. 17. Jób. 32:4-10.

¹⁴² „... car en cela il n'y aura qu'hypocrisie, quand un enfant poursuyvra, apres avoir fait bonne mine, apres s'estre humilié devant son pere: s'il ne change point, et qu'il persiste tousiours en son mal, et c'est un menteur qui se mocque et de Dieu et de son pere.” Corp. Ref. LV. 684. V. Móz. 21:18-21.

annyira, hogy elviselhetetlen.¹⁴³ Az önhittség alapja az a téves gondolat, hogy a *fiatalok azt hiszi, hogy bölcsességben felülmulja a legidősebbeket is.*¹⁴⁴ Az ifjúságot elbizakodottsága, önhittsége megakadályozza abban, hogy kövesse a jó tanácsot és így ön maga esztelen gyarlóságaira támaszkodva könnyen a bűn martalékává lesz. A legtöbb ifjú „... nagyon okosnak képzei magát és egyetlen szót sem kegyeskedik meghallgatni. Amikor a fiatalok ennyire az önhittségnek adja magát, az javíthatatlanul reménytelen állapot és teljesen értéktelen. Mert ha a világnak minden erénye egy fiatal emberben volna is és ő önhitt, ha nem alázatos és szerény, mindez csak annyit érne, mint a füst. Az illető egy haszontalan növény, zöldelik, de jó gyümölcsöt nem fog hozni.”¹⁴⁵ Kálvin, miután fölismerte a gyermekek önhittségének vallásos nevelésükre vonatkozó ártalmas hatását, hogy gyarló elbizakodottságuk miatt egy-kettőre megálázza a bűn őket, elkeseredett szavakkal harcolt a büszke, magukban bizakodó gyermekek ellen: „Manapság alighogy tíz évesek a gyermekek, azt hiszik magukról, hogy már emberek, pedig még tizenöt év után is virgácsot kellene nekik adni, mikor már hordják az ember ismertető jeleit.”¹⁴⁶

A fiatalok az önhittségből kifolyólag a *szerénytelenség és a szemtelenség* gyarlósága hatja át. „Pedig a természet által kellene, hogy belénk vésve legyen, főleg a fiatalok számára, a szeméremérzés és a szerénység, de le van az kaparva, a fiatalok egészen szemtelenek, vissza feleselnek és nem hiszik el, hogy nevetségesek volnának az ő szemtelenségükben.”¹⁴⁷ Bár a fiataloknak kötelességük volna, hogy *szerények legyenek*,¹⁴⁸ mégis, „... manapság szemtelenek ők egészen végig. Ezért van az, hogy a világ teljesen kétségbeesett.”¹⁴⁹ Kálvin felfogása szerint, a gyermekek szerénytelensége, amely többnyire az elbizakodottságnak, vagy az elkényeztetésnek a következménye, azért van a családi vallásos nevelés kárára, mert a szerénytelen gyermek a szülői és tanítói parancsszó előtt nem alázódik meg: „... nagyon nehéz tanítani a kis gyermekeket, ha nincsen szerénység bennük, mert rugdalóznak, mint azok a lovak, melyeket még nem szoktattak meg, harapnak és rugnak tanítóik ellen.”¹⁵⁰

Kálvin a fiataloknál jelentkező *nagyravágás érzéseit*, vallásos nevelést akadályozó és bűnbosodró gyarlóságnak tartotta. A nagyravágás ördöge arra ösztönzi a fiatalokat, hogy rendkívülit tegyenek és mert hazug színben tárul fel az ifjú előtt önereje, rendszeren elesik és megsebzéyenül. Kálvin nagyon kemény szavakkal tört ki

¹⁴³ „La ieunesse donc emporte tousiours presumption avec soy, et c'est un mal ordinaire et par trop : tant y a que si n'est-il point à supporter.” Corp. Ref. LXIII. 17. Jóh. 32:4-10.

¹⁴⁴ „... qu'ils surmonteront en sagesse les plus anciens, ce leur semble.” Corp. Ref. LXXXII. 189. II. Timóth. 2:22-26.

¹⁴⁵ „... qu'ils ne daignent pas escouter un seul mot, qu'il leur semble qu'ils sont trop sages. Or quand les ieunes gens sont ainsi adonnez à presumption, c'est une chose incorrigible et desesperée, et n'en attend on rien qui vaille. Car quand toutes les vertus du monde seroyent en un ieune homme, s'il est presumptueux, et qu'il n'y ait point d'humilité et modestie, il est certain que tout s'en va en fumée. C'est comme une herbe inutile : elle verdoyera assez, mais on n'y cognoistra point bon fruit en la fin.” Corp. Ref. LXXXII. 525. Titus. 1:6-14.

¹⁴⁶ „Or aujourdhui si tost que les enfants auront dix ans, ils cuideront estre hommes : il leur faudroit donner des verges quinze ans apres que ils portent les enseignes d'homme.” Corp. Ref. LXI. 43. Jóh. 1:2-5.

¹⁴⁷ „Car ce qui doit estre imprimé de nature en tous, et principalement aux ieunes gens on voit que cela est raclé, assavoir ceste vergongne et modestie, et que les ieunes gens sont du tout impudens pour se rebequer, et qu'ils ne craignent point d'estre mocquez en leur impudence.” Corp. Ref. LXII. 549. Jóh. 29:8-13.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak :

„... ahelyett, hogy (az ifjak) szerények lennének és megfogadnák azokat az intéseket, melyeket nekik mondanak, büszkébbek és lázadóbbak, mint azok, kiknek joguk volna haragudni amiatt, hogy őket megdorgálják.” („... au lieu d'avoir quelque modestie, et de recevoir les admonitions qu'on leur fera, ils seront plus fiers et plus rebelles que ne seront pas ceux qui pourroyent avoir occasion d'estre plus fachez, quand on les reprend.” Corp. Ref. LX. 497. 119. Zsolt. 9-16.)

¹⁴⁸ „La ieunesse devroit pour le moins avoir quelque modestie.” Corp. Ref. LXII. 548. Jóh. 29:8-13.

¹⁴⁹ „... aujourdhui ils sont effrontez iusques au bout Et en cela, voit-on que le monde est quasi tout desesperé.” Corp. Ref. LX. 497-498. 119. Zsolt. 9-16.

¹⁵⁰ „... car s'ils n'y a modestie aux petis enfans, on prendra beaucoup de peine à les instruire, mais ils regimberont comme les chevaux qui ne sont point faconnez, qui mordent et ruent contre leur maistre.” Corp. Ref. LXXXII. 429. Titus. 1:5-6.

az ifjúkori nagyravagyás ellen, amely az Isten által alkotott fejlődési rendet is felforgatná. „Láthatni kis piszkokat, kik az orrukat sem tudják megtörölni, amint mondani szokták, amilyen fiatal piszkok vannak, még tíz évig kellene vesszőzni őket és mégis ha az ember szól hozzájuk, egyáltalán nem hallgatnak arra, hanem nagyokat óhajtának tenni és amint tapasztalható, eltorzítják tetteiket.”¹⁵¹

A fiatalság egyik nagy gyarlósága a *tiszteletlenség*. A fiatalok nem egyszer, . . . apjukra, anyukra sem hallgatnak és papjaikkal szemben is tiszteletet nem tanúsítanak.”¹⁵² A fiatalság tiszteletlensége vallásos nevelést gátló gyarlóság, mert Isten törvényével helyezkedik szembe az, aki szüleit, feletteseit és az idősebbeket nem tiszteli. Ha a fiatalok, . . . nem rendelkeznek azzal a tisztességtudással, hogy az idősebbekre hallgassanak és tanuljanak tőlük és kövessék tanácsaikat, az bizonyos, hogy a világnak minden erénye is az övék volna, ez az egy bűn bemocskolná és bepíszkítaná őket teljesen.”¹⁵³ Kálvin, aki jól látta, hogy a fiatalságnak fellebbezői iránti tiszteletlensége karöltve jár az Isten iránti tiszteletlenséggel, gúnyos, megrovó hangon kelt ki az ifjúság e gyarlósága ellen: „. . . kicsi rondaságok . . . csigák, alig hogy kijöttek a csigaházból, kard kellene az oldalukra és mennyire szemtelenek, azt hiszik, hogy . . . nincs tisztesség, sem igazság, semmi, ami őket kormányozhatná: röviden, láthatjuk, hogy az ifjúság egészen ördögi, nemcsak Isten félelme, de tisztességtudása sincsen.”¹⁵⁴

Az ifjúság tiszteletlensége magával hozza az ifjúság *engedetlenségét*. Kálvin a családi vallásos nevelésnek lényegesen súlyos akadályát szemlélte a gyermekeknek szülei iránti engedetlenségében. Kálvin a gyermekeknek szülei iránti engedetlenségét, első sorban is természetellenes magatartásnak minősítette. „Utálatos és természetellenes dolog, ha a gyermek nem hallgat azokra, akik által jött e világra, akik őt táplálták és fenntartották. Amikor egy gyermek nem akar tudni az ő apjáról és az ő anyjáról, szörnyeteg, átkozott. Es miért? Anélkül, hogy Isten szólna, vagy volna Szentírásunk, vagy sokat prédikálnának nekünk, megmutatja már a természet, hogy a gyermeknek apja és anyja iránti kötelessége, olyan kötelesség, amely kettétörhetetlen.”¹⁵⁵ Kálvin, mivel *mindent ami természetiellenes — mert az Isten által*

¹⁵¹ „Car on verra ces merdailles qui ne savent point encores moucher leur nez, comme on dit, qu'on devoit foetter encores d'yci à dix ans, comme des ieunes merdiers qu'ils sont, que quand on parlera à eux, ils ne tiendront conte de tout ce qu'on leur dira: mais ils voudront faire des gros, comme on voit qu'ils les contrefont.” Corp. Ref. LX. 493. 119. Zsolt. 9-16.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„És ha idősebbek lesznek a gyermekek? Én nem mondom, hogy emberek, . . . csak fiatal pajtások, amint mondani szokták. Oh igen, szeretnék, hogy embereknek hivatassanak és úgy tűnik fel előttük, hogy nagy igazságtalanság az, ha más nevet adnak nekik. Még tíz évig is vessző alatt kellene lenniök az iskolában és mégis óhajtják, hogy felnőtteknek tarsák őket.” („Et puis sont ils venus en aage? ie ne di point d'hommes. . . qu'ils soyent ieunes compagnons, qu'on appelle: ho, si voudront-ils neantmoins estre appelez hommes, et leur semble qu'on leur fait grand tort si on les nomme autrement. Ils devroyent encores avoir des verges d'ici à dix ans à l'escole, et ils voudront cependant estre reputez pour grans personnages.” Corp. Ref. LXXXII. 430. Titus 1:5-6.)

¹⁵² „. . . il n'y aura ne pere ne mere qui soient escoutez: les Pasteurs n'auront nulle reverence qui soit.” Corp. Ref. LXXXII. 190. Timóth 2 22-26.

¹⁵³ „. . . car s'ils n'ont ceste honesteté d'escouter ceux qui sont plus aagez, et d'apprendre d'eux et de suivre leur conseil: il est certain que quand ils auroient toutes les vertus du monde, ce seul vice sera pour les contaminer et souiller toutes.” Corp. Ref. LXIII. 17. Jóh. 32:4-10.

¹⁵⁴ „. . . ces petites ordures: voila des escargots, incontinent qu'ils sont sortis de l'escaille il leur faut une espee au costé, les voila desnuez de toute honte: il leur semble . . . qu'il n'y ait plus ne reverence, ne iustice' ne rien qui soit, qui les doive gouverner: bref, nous voyons que la ieunesse est du tout endiable, et que non seulement il n'y a point, de crainte de Dieu, mais il n'y a plus nulle honnesteté.” Corp. Ref. LXII. 549. Jóh. 29:8-13.

¹⁵⁵ „Or cest une chose execrable, et contre nature, si un enfant ne cognoist ceux par les quels il est venu en ce mode, ceux qui l'ont nourri et substanté. Quand donc un enfant mesconnoist son pere et sa mere, il est un monstre: chacun l'aura en execration. Et pourquoy? sans que Dieu parle. sans que nous ayons nulle Escriture sainte, et qu'on nous presche beaucoup, nature desia nous montre que c'est un devoir qui ne se peut rompre. que celui de l'enfant envers le pere et la mere.” Corp. Ref. LXI. 311. V. Móh. 5:16.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„Mert természetellenes, nagyon utálatos dolog az, amikor a gyermekek az ellen emelkednek fel, akik e világra hozták őket, nevelték, akik annyi sok aggodalommal és gondoskodással voltak irántukban.” („Car cela est contre nature, c'est une chose trop execrable, quand les enfans se dressent contre ceux qui les ont mis au monde, qui les ont eslevez, et qui ont eu tant de peine et de sollicitude pour eux.” Corp. Ref. LVI. 319. V. Móh. 27:16-23)

*alkotott rendnek mond ellent — utálatosnak és iszonyatosnak tartott, ami megérdemli a maga büntetését,*¹⁵⁶ már ezen szempontból is elítélte a gyermekeknek szülei iránti engedetlenségét. — A szülei iránt engedetlen gyermek azonban, nemcsak a természet rendjével szemben lázadó, de Isten felségét is megsérti és Isten parancsát is megszegi: „... ha apánknak és anyánknak visszafelelünk, Isten ellen viselkedünk háborút, mert Isten az ő bélyegét szüleinkbe véste, ami annyit jelent, hogy őket állította a maga helyébe... ha megvetjük a mi apánkat és anyánkat s nem kegyeskedünk végre hajtani irányukban kötelességeinket, akkor Istent nyilván megbántottuk, nemcsak azért, hogy így áthágtuk a törvény parancsolatát, de mert megvetettük Isten felségét, akinek bizonyos bélyegét hordozzák az apák és az anyák.”¹⁵⁷ A gyermekeknek szülei iránti engedetlensége Isten felségét azért sérti meg tehát, mert a szülők kormányzói és nevelői szolgálatukon át Istent helyettesítik a családban, ha a gyermek így szülőit megveti, Istent is megtagadta. Isten parancsát pedig azért szegi meg a szüleinek nem engedelmeskedő gyermek, mert a törvény világosan előírja azt a kötelességet, hogy szüleinknek engedelmisséggel tartozunk. — A gyermekek *makacssága* szülei iránti engedetlenségüket még súlyosabb bűnné teszi. „Szörnyetegek azok s nem emberek, akik az atyai hatalmat gyalázattal, vagy makacssággal megtörik.”¹⁵⁸ A makacsság megrögzíti a gyermeket rosszasságában s egyáltalán nem engedi, hogy szüleinek szót fogadjon. És valóban „... ha a gyermek csak fejét csóválja minden intésre, amit vele szemben tesznek, ha köhömlöke van és teljesen megmutatja a szemtelenségét és amikor apja és anyja szólnak hozzá nem törődik azzal s ha felmutatják neki hibáit, megtöri a pofáját, úgy minden elveszett.”¹⁵⁹ A gyermekeknek szülei iránti tisztelatlansága és engedetlensége addig fajulhat, hogy a gyermekek megverik szüleiket. Az Istent képviselő szülőket, ha becsmérelik és megütik a gyermekek, Kálvin szemében Istennel és szüleikkel szemben a legnagyobb bűnt és hálátlanságot követték el. *Aki megüti apját, vagy megveri anyját, annyira*

¹⁵⁶ „... tout ce qui est contraire à nature, nous et devons avoir en detestation et horreur, Et il n'y a nulle doute que la malediction, et la vengeance le de Dieu ne fust allumee contre nous, quand on souffriroit une chose qui seroit contraire à nature.” Corp. Ref. LV. 686. V. Móz. 21:18-21.

¹⁵⁷ „... qu'en nous rebequant contre pere et mere, nous faisons la guerre à Dieu: car il leur a imprimé sa marque, et ce titre-là emporte que Dieu le a instituez comme en sa place... si nous mesprisons nos peres et nos meres, et que nous ne daignons nous acquitter envers eux de nostre devoir, que Dieu y est notamment offensé non pas en ce que nous transgressons le commandement de la Loy: mais aussi pource que nous mesprisons sa maiesté, dont les peres et meres portent quelque marque.” Corp. Ref. LXXIX. 788. Eféz 6:1-4.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„(Engedetlen gyermekek) ... megmutatják, hogy Istennek ellenszegülői, mert a lázadás, melyet feleltessük ellen tesznek, nem vonatkozik annyira az emberek, vagy a teremtmények ellen, mint inkább az Isten felsége ellen és az Ő dicsősége lábbal tapostatik.” („... ils monstrent qu'ils sont contenteurs de Dieu: et ceste rebellion qu'ils font à leurs superieurs, ne s'adresse point aux homes ni aux creatures: mais c'est autant comme si la maiesté de Dieu et sa glorie estoit foulée au pied.” Corp. Ref. LIV. 312 V. Móz. 5:16.)

„Mivel az atya cím olyan mint egy bélyeg, amelyet Isten nyomott az emberekre, láthatjuk, ha a gyermekek nem fogadnak szót apjuknak és anyjuknak megsértik az Istent.” („Or maintenant puis que ce tiltre de Pere est comme une marque que Dieu a imprimée aux hommes: on voit que si les enfans ne tiennent conte de pere et de mere, qu'ils font iniure à Dieu.” Corp. Ref. LIV. 312. V. Móz. 5:16.)

„Aki felemelkedik apja, vagy anyja ellen, nyilvánvalóan kell, hogy bosszantsa az Istent, mint minden vallásnak megszegője,” („Il faut donc que celui qui se leve ainsi contre son pere ou sa mere, despitte Dieu manifestement comme un contempteur de toute religion.” Corp. Ref. LVÍ. 319-320. V. Móz. 27:16-23.)

„És a gyermekek figyelmeztetnek, hogy ne bizakodjanak el, ne legyenek csapodárok, érzéki vágyaiknak ne adják oda magukat, de bekészen vessék alá akaratukat apjuknak, tudván azt, hogy Isten ellen harcolnak, ha nem engedelmeskednek annak az igának, amelyet a mi Istenünk adott számukra.” („Et puis, que les enfans advisent de n'estre point outrecuidez, et de n'estre point aussi volages, ni adonnez à leurs appetis, mais qu'ils se rangent paisiblement à peres et à meres, sachans qu'ils combattent à l'encontre de Dieu, quand ils ne se peuvent assubiettir à ce ioug que nostre Seigneur leur a mis,” Corp. Ref. LIV. 318. V. Móz. 5:16.)

„Milyen siralmas dolog az, midőn ellenszegülő gyermekeket láthatunk, kiket nem lehet helyes magaviseletre szoktatni, kicsinyek még és képtelenség velük megkedveltetni azt, ami jó.” („Mais c'est une chose à deplorer quand on voit les enfans estre rebelles, qu'on ne les peut donter en facon que ce soit, quand ils seront petis, qu'on ne leur peut faire gouter que c'est du bien.” Corp. Ref. LXXXII. 430. Titus 1:5-6.)

¹⁵⁸ „Monstra enim sunt, non homines, qui patriam potestatem contumelia vel pervicacia infringunt.” Corp. Ref. I, 58. f. 407.

¹⁵⁹ „... si un enfant hoche la teste á toutes les admonitions qu'on luy fera, s'il a un front

*örült dühöngést végez, mint amilyen az emberölésnek a bűne. Bizonyára megutált, szörnyszülött az a gyermek, ki azok ellen kel fel, akiktől kapta az életet.*¹⁶⁰ „És nagyon bizonyos az is, hogy annak az embernek, aki szüleivel szemben kegyetlen és hálátlan volt, csak bűnben telhet el az élete.”¹⁶¹ — A gyermekeknek szüleik iránti engedetlensége, a gyermekek gyarlóságát tekintve, a családi vallásos nevelés szolgálatának azért a legdurvább akadály, mert ez a szófogadatlanság természetellenes magatartás, Isten felségének a megsértése, parancsának megszegése és egyben bűnös hálátlanság.

Az említett gyermek és fiatalkori gyarlóságokon kívül Kálvin nagyon sokszor hangoztatja, kommentárjai megfelelő részében azt,¹⁶² hogy nagy bűne a fiataslágnak, „...mert a sátán és a test megkísértésének erősen alá van vetve,”¹⁶³ ha erőlköztelenkedik, paráznaságra, korcsmázásra, feslettségre, részegségre, szerencsejátékok játszására, táncolásra adja oda magát. A táncra találóan mondja Kálvin: „...ajtot nyit a sátánnak és azt kiáltja: jöjjön gyorsan, lépjen be.”¹⁶⁴ Ezek a vallásos étellel szembehelyezkedő bűnök, melyek ugyan Genfben abban az időben büntetve voltak, magától érthetődően a családi vallásos nevelés előrehaladását akadályozzák.

A tárgyalt gyermek és fiatalkori bűnök elfajulásának és megnövekedésének az oka az emberi gyarlóság mellett, természetesen a gyermekeknek és fiataloknak még szunnyadó, avagy gyenge hitében található fel. Végeredményében a családi vallásos nevelés központi akadály, úgy a szülők, mint a gyermekek részéről a hitben való szegénységre épül.

c.) A családi vallásos nevelés akadályai a szolgák részéről.

Kálvin a szolgáktól elvárta azt, hogy feletteseiknek az Ur akaratából, mint az Ő helyetteseinek, engedelmeskedjenek a családban. Ha a szolgák ezen kötelességüknek eleget nem tesznek, akkor Isten akaratával szállnak szembe és mint lázadó családtagok akadályozzák a családi vallásos nevelés egyetemes előrehaladását. „Szolgák, szolgáló leányok tudják meg, ha megtagadják alávetettségi helyzetüket azon emberekkel szemben, akiknek szolgálnak, Istent sértik meg azzal.”¹⁶⁵ Istennel harcol az a szolga, aki minden felsőbbbségi fokozatot összekeverni szeretne az életben és rend nélkül akarna élni.¹⁶⁶

Mivel Kálvin, mint előbb láttuk, a családdal rendelkező szolga édesapáknak is kötelességévé tette azt, hogy családjuk tagjainak vallásos nevelésében részt vegyenek, a családi vallásos nevelésnek Kálvin kijelentései alapján a szülők és a gyermekek részéről ismertett akadályai, lényegükben a szolga szülőkre és gyermekekre is vonatkoznak.

13. Vallásos családi nevelés áldása.

Kálvin hitte és hangoztatta, hogy a vallásos családi nevelést Isten áldásával megjutalmazza.

d'airain, pour se monstrier impudent iusques au bout: et quand le pere et la mere parlent, qu'il ne s'en soucie, qu'il torche son museau apres qu'on luy aura remonstré ses fautes. n'est-il pas du tout perdu?" Corp. Ref. LV. 684-685. V. Móz. 21:18-21.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„Isten mondja: megbocsáthatatlan bűn az, mikor egy gyermek megkeményedik és apja és anyja javítása semmit sem használ vele szemben.” („Dieu qui parle: c'est un peché irremissible, quand un enfant sera endurci, et que la correction du pere et de la mere ne luy pourra rien profiter." Corp. Ref. LV. 686. V. Móz. 21:18-21.)

¹⁶⁰ „Si quis ergo fuste vel pugno patrem vel matrem percusserat, tam vesani furoris eadem fuit quae homicidii poena. Et certe abominabile est portentum ubi filius contra eos a quibus vitam accepit insurgere non dubitat." Corp. Ref. LII. 607. II. Móz. 21:15 és 17.

¹⁶¹ „Et certe multi qui erga parentes impii et ingrati fuerunt, non aliter vitam protrahunt quam in poenam." Corp. Ref. LII. 605. II. Móz. 20:12.

¹⁶² L. részletesebben pl. Corp. Ref. LIV. 334-346. oldalakat.

¹⁶³ „...et est beaucoup plus subiette aux tentations de Satan et de la chair." Corp. Ref. LX. 497. 119. Zsolt. 9-16.

¹⁶⁴ „...qu'elles sont pour ouvrir la porte notamment à Satan, et pour crier qu'il vienne, et qu'il entre hardiment." Corp. Ref. LIV. 341.

¹⁶⁵ „Que les serviteurs et chambrières cognoissent, que s'ils refusent la subiection des hommes ausquels ils servent, que Dieu y est offensé." Corp. Ref. LIV. 318. V. Móz. 5:16.

¹⁶⁶ „...et des serviteurs qui voudroyent avoir confondu tous degrez, et voudroyent dominer sans ordre." Corp. Ref. LIV. 312. V. Móz. 5:16.

Kálvin felfogása szerint a családi nevelésben, a gyermekeknek őszinte szerénysége és szüleik iránti igaz engedelmissége az, ami Isten áldásában részesül.

A gyermekek őszinte szerénységével szegyenkező érzés jár, mert mikor „... a fiatalok... észreveszik, hogy nem rendelkeznek olyan szilárdsággal, mint amilyennel kellene, emiatt bizonyos szégyent éreznek magukban.”¹⁶⁷ Kálvin helyesen látta meg, hogy a szerénység, a szegyenkező érzés a vallásos nevelés szolgálatában áll, mert megjobbulásra, szófogadásra serkenti a fiatalokat. *Igaz erénye a fiataloknak, legfontosabb bölcsesség számukra, mert szüleiknek, idősebbeknek a meghallgatására ösztönzi a tapasztalatlan ifjakat és így megakadályozza őket abban, hogy gyarló képzetüknek hódoljanak.*¹⁶⁸ Az őszinte szerénység azonban, aminél Kálvin gondolata szerint nem lehet szebb bizonyítgatása Isten gyermekeinek a számára,¹⁶⁹ nemcsak igaz utak követésére serkent, de Isten áldásában is részesít, belső meggazdagodást ad, ami megfizethetetlen ajándék a vallásos nevelésben. Mert „... tudják meg a fiatalok, ha magasan nem hordják fejüket, Isten is helyesli tettüket és megáldja azt a tisztességet, ami bennük van és úgy fogja segíteni őket, hogy többet gyarapodnak két év alatt, mint azok, kik nagyon törtetnek, négy év alatt. Láthatjuk, hogy a gyümölcsrel ugyanez történik: ha hamar megérik... továbbtűnik egy-kettőre, de egy késői gyümölcs hosszabb ideig él. Bár igaz, hogy szép látvány valóban, ha valaki idő előtt akar előre haladni és bizonyos kedvet kaphat annak követésére az ember, de az ilyen egyén sohasem lesz szilárd önmagában. Mig ellenkezőleg azok, akikben szeméremérzés és tisztesség van, akik önhittén nem rohannak előre, későbbiek lehetnek ugyan, de a mi Urunk olyan lelki gazdagsággal áldja meg őket, ami fennmarad sok ideig.”¹⁷⁰

A szerény, Isten áldása folytán lélekben növekedő gyermek mellett, a szülőknek igazán *engedelmeskedő* gyermekeket is megáldja az Isten, amint azt megígérte az ötödik parancsolatban, hosszú élettel. Az engedetlen gyermekek, „... akik nem törekszenek apjuknak és anyjuknak a tiszteletére, nemcsak bosszantják Istent, de megmutatják hitetlenségüket, csúfolkodnak az ígéretekkel s visszaútasítanak és dobognak minden áldást készakarva, mintha mondanák: nincsen szükségem Isten kegyelmére... Mert hiszen Isten kinyilvánította: Ne várjátok, hogy én boldogítalak, vagy megáldlak benneteket, csak azon feltétel alatt, ha engedelmeskedtek apátoknak és anyátoknak.”¹⁷¹ Isten áldása alatt nemcsak hosszú életet kell érteni, mert Isten a halál által is, mert örök életet ad, bebizonyítja áldását irányunkban.¹⁷² Ez azonban nem azt jelenti, hogy a földi életet megvevűk, mert Isten szeretetének és atyái

¹⁶⁷ „... les iunes gens... apperçoivent qu'ils n'ont pas encores en eux une telle attempance comme il seroit requis: et voila pourquoi ils ont quelque honte en eux.” Corp. Ref. LXII. 548. Jóh. 29: 8:13.

¹⁶⁸ „Il est certain que la droite vertu de ieunesse, ce devroit estre modestie: que les ieunes gens cognussent que puis qu'ils ne sont point tant garnis de prudence et discretion comme sont les vieux, qu'ils les escoutassent, qu'ils ne fussent point adonnez à leur fantasie et à leur sens propre. Voyla donc la principale sagesse qui doit estre aux ieunes gens.” Corp. Ref. LX. 497. 119. Zsolt. 9-16.

¹⁶⁹ „Ainsi dons que les enfans de Dieu soyent sur leurs gardes, et qu'ils sachent quand ils serent modestes, que ce sera beaucoup encores qu'il n'y ait point de si belle monstre.” Corp. Ref. LXIII. Jóh. 32: 4-10.

¹⁷⁰ „... qu'ils ne vont point le front levé, qu'ils sachent qu'ils sont beaucoup plus approuvez de Dieu, et qu'il benira ceste honesteté qui est en eux, et fera qu'ils profiteront plus en deux ans, que ceux qui seront par trop hastifs en quatre. Nous voyons ce qui advient aux fruicts: quand un fruit sera bien tost meur, ... il passe aussi incontinent: mais un fruit qui sera plus tardif, est de longue duree, Ainsi en est-il de ceux qui se veulent avancer outre le temps: il est vray qu'ils auront belle monstre, et y prendra-on quelque goût: mais cela n'a point de fermeté en soy. Au contraire ceux qui auront quelque vergongne et honesteté, qui n'auront nulle presumption pour s'avancer hastivement, il est vray que ceux-la seront tardifs: mais cependant nostre Seigneur leur donne vertu qui drue plus long temps.” Corp. Ref. LXIII. 18. Jóh. 32: 4-10.

¹⁷¹ „... que ceux qui ne tiendront conte d'honneur pere et mere, que non seulement ils despitent Dieu, mais ils monstrent leur incredulité, qu'ils se moquent de toutes les promesses, qu'ils refusent et rejettent toute benediction à leur escient: comme s'ils disoient: Il ne me chaut de proposer par la grace de Dieu... N'attendez point que ie vous face prosperer, ou benisse, sinon à ceste condition, que vous soyez obeysans à peres et à meres.” Corp. Ref. LV. 685. V. Mózes. 21:18-21.

¹⁷² L. Kálvin II. kátéjában az V-ik parancsolatnak magyarázatát.

jóságának bizonyossága az számunkra.¹⁷³ Kálvin meglátta a fiúi engedelmisségnek a belső, lelki életre vonatkozó áldását is. A szülőknek szolgáló gyermeki engedelmisség ugyanis felettesek iránti tiszteletre buzdít, végső fokon pedig Isten nagysága felé emel és egyben az Öneki szolgáló engedelmisségre nevel. „Valahányszor a gyermekek engedelmeskednek az apáknak és az anyáknak s a nép engedelmeskedik vezetőinek és ha minden házban olyan fokozatokra felépített rendet láthatunk, amelyet Isten akar: mindez vonz a magasba, hogy megtudjuk Istené a világ egyedüli hatalma. Neki kell tehát uralkodni minden teremtmény felett és a mi egész életünk felett.”¹⁷⁴ Kálvin a szülőknek szolgáló fiúi engedelmisséget olyan áldott hatalomnak tekintette, amely azáltal, hogy felettesek tiszteletére és Istennek engedelmeskedő élet gyakorlására indít, mindig a gyökerét képezi az emberi társadalom fentállásának és igaz haladásának. „Az emberi társadalmat nem lehet másképpen gondozni és épségben megtartani, csak akkor, ha a fiak szüleiknek magukat megalázva alávetik és őket szeretettel szolgálják.”¹⁷⁵

A szerénység és engedelmisség követésére felépülő nevelés és általában véve az Isten akaratának szolgáló családi nevelés, végeredményében a vallásos élet gazdag áldásában való részesedést jelent a gyermekek számára. Mert „... ha a hívők gyermekei folytatják és követik az apjuk életmódját, akkor Isten megmutatja áldását annyira, hogy az emberek nem tudhatják azt eléggé dicséréssel illetni.”¹⁷⁶

A vallásos családi nevelésnek áldásában nemcsak a gyermekek részesülnek, de a szülők is. Mert a szófogadó, vallásos gyermekek tiszta élete, mint a családi vallásos nevelés szolgálatának eredménye, a szülőknek drága öröm, az evangéliumon felépülő nevelői munkájuknak Istentől megajándékozott látható elismerése: „...mert ha mi arra törekszünk, hogy hitben tanítsuk gyermekeinket és Istennek egyenes és tiszta ismeretében és az Ő igazságának ismeretében, kell, hogy a gyermekek élete visszafeleljen erre a szolgálatra, t. i. kell, hogy ők tisztességesek legyenek, nem feslettek és mértéktelenek és hogy rendelkezzenek olyan erővel, hogy ne adják oda magukat a nyálankóságokra, a részegeskedésre, sem zűlött játékokra, sem más hasonló dolgokra.”¹⁷⁷

Kálvin az evangélium tanítása alapján megemlíti azt, hogy Jézus olyan nagyra becsülte a jó gyermeket, hogy eszményként állította oda a nagy emberek elé. Valóban a vallásos családi nevelés hatalmas fontossága és áldása tűnik elő abból a krisztusi gondolatból, hogy aki olyan mint a kis gyermek, „... ki magasztos képviselője az alázatosság és alávetettség párosulásának,”¹⁷⁸ azt Krisztus oltalmába fogadja és bejut a mennyeknek országába.

14. Vallástalan család büntetése.

Kálvin a családban, különösen a szülőknek vallástalan nevelését és a gyermekeknek önhittségét, szerénytelenségét és szüleik iránti engedtlenségét tartotta azon bűnöknek, melyek szükségszerűen büntetést vonnak maguk után.

A vallástalan családi nevelés következménye Isten akaratából mindig büntetés, melyben úgy a szülők, mint a gyermekek részesülnek.

¹⁷³ „... la vie presente n'est pas à mespriser, d'autant que ce nous est un tesmoignage de la bonté paternelle, et de l'amour de Dieu envers nous.” Corp. Ref. LXXIX. 790. Efézus 6:1-4.

¹⁷⁴ „Et combien que les enfans obeissent à peres et à meres, que les peuples obeissent à leurs Magistrats, et qu'en chacune maison on voye la aussi bien un tel ordre que Dieu veut, qu'il y ait quelques degrez: que cela nous attire plus haut, c'est que nous cognoissions que Dieu qui a l'empire souvera in du monde, doit presider sur toutes creatures, et sur toute nostre vie, en somme.” Corp. Ref. LIV. 320. V. Móz. 5:16.

¹⁷⁵ „Imo non aliter foveri et integra manere potest humana societas, quam si filii parentibus se modeste subiciant, ac reverenter etiam colantur.” Corp. Ref. LII. 602. II. Móz. 20:12.

¹⁷⁶ „... quand les enfans des fideles continuent, et qu'ils suivent le train de leurs peres: alors la benediction de Dieu monstre, tellement que les hommes n'ont dequoy se glorifier.” Corp. Ref. LXII. 250. Jóh. 21:16-21.

¹⁷⁷ „... car quand nous aurons travaillé pour instruire nos enfans en la foy, et en la droite et pure cognoissance de Dieu et de sa verité, il faut que leur vie responde, c'est à dire qu'ils soient honnestes, qu'il n'y ait point de dissolution, d'intemperance, qu'il y ait une telle bride qu'ils ne s'adonnent point à friandises, ni à yvrongneries, ni à jeux dissolus, ni à choses semblables.” Corp. Ref. LXXXII. 429. Titus 1:5-6.

¹⁷⁸ „... qui deposita altitudine se ad modestiam et subiectionem composuerint.” Corp. Ref. LXXIII. 500. Máté 18:5.

Az istentelen szülőknek hitetlen családi nevelése elsősorban is átok önmaguk számára. „Jegyezzük meg, ha az apák és az anyák hanyagságuk miatt alkalmat adnak gyermekeiknek a rossztevére, bűnösök Isten előtt: és ha haragusznak, mikor hibájukról leszoktatni és jó útra visszavezetni igyekeznek őket az ember, mint felbőszülteket Isten az elkárhozottak közé helyezi.¹⁷⁹ A hitetlen szülők, mert életükkel és gyermekeik nevelésével a sátánnak szolgáltak, annyira bűnösök, hogy rosszaságaik miatt elkárhoznak.

A hitetlen szülőket elkárhoztatásuk mellett Isten azzal is megbünteti, hogy gyermekeik türhetetlenül rosszak lesznek és fájóvá teszik életüket. „Megfizet a mi Istenünk nekik, úgy amint megérdemlik... A gyermek tolvaja lesz apjának... és kihányja mérgét, mint egy ördög olyan ő... Amikor ilyen dolgok láthatók, nem kell -é arra gondolni, hogy Istennek a bosszúállása ez? Cívakodó, te annyira oda-szentelted magadat fősvénységednek, hogy nem mertél enni egy darab kenyeret bánat nélkül: és íme a te gyermeked fosztogat, ellop mindent tőled, mert parázna... Az Isten megjutalmaz, amint azt te megérdemled, mert méltó vagy rá, hogy minden javadat megegyék és hogy gúnyoljon téged az egész világ, mindenki észrevegye gyalázatosságodat és hogy te mégis semmit se láss abból.”¹⁸⁰ Gyermekeinek rosszaságán kívül a hitetlen szülőknek, vallástalan családi nevelésük büntetéseképpen, szolgáltnak a gonoszságát is el kell szenvedniük, „... ha a szolgálk telve vannak hűtlenséggel... mindez Istennek igaz büntetése azok felett, akik visszaéltek azzal a méltósággal, amely nekik adatott.”¹⁸¹

A vallástalan családi nevelés büntetése, a szülők mellett, sújtja a gyermekeket is, mert a bűn fiaiként nőnek fel, „... Isten a gonoszokat és az Ő felségének megsértőit nemcsak a saját személyükben bünteti meg, de ez a bosszúállás kiterjed a gyerekekre is... Amikor Isten a gonoszok nemzetségétől visszavonja kegyelmét és ezzel megbünteti az atyákat, a gyermekeket is hasonló kárhozattal borítja el, mert ha az apa mindegyre kicsapongóbb lesz, kell, hogy a gyermekek is beteljenek apjuknak méltánytalanságaival és hogy emiatt visszavetettek legyenek.”¹⁸² *Az apák bűne elárasztja gyermekeiket is. Istennek lelke nem uralkodhat abban a családban, ahol átkozzák az Istent, ott a sátán diadalmaskodik.*¹⁸³ Az apák bűne miatt, gyermekeik, az örökkévalóság fiai helyett a mulandóság és a kárhozat fiaivá lesznek.

Isten a gyermekeket nemcsak a szülők bűnei, de maguk gyarlóságai miatt is megbünteti.

¹⁷⁹ „Quoy qu'il en soit retenons ceste leçon que si les peres et les meres sont nonchalans, desia ils sont coupables devant Dieu, comme s'ils avoyent donné licence à leurs enfans de tout mal faire: mais ceux qui sont faschez quand on les corrige, et qu'on tasche de les ramener au bon chemin, monstrent que de tout ils sont endiablez, et que Dieu les a mis en sens reprouvé.” Corp. Ref. LV. 678. V. Mó. 21:18-21.

¹⁸⁰ „Nostre Seigneur aussi leur rend le salaire qu'ils meritent... L'enfant donc sera larron à son pere... et desgorgera son venin comme un diable qu'il est... Or quand on voit telles choses ne doit-on point contempler: une vengeance de Dieu? Voila un taquin, tu es tant adonné à ton avarice que tu n'oses pas manger un morceau de pain qu'à regret: or cependant voici ton enfant qui pille, qui desrobe tout, afin qu'il paillarde:... Dieu tu recompense donc comme tu le merites: car tu es digne que ton bien soit mangé, et que tu sois mocqué de tout le monde, que chacun aperçoive ta turpitude, et que tu n'y voyes guotte.” Corp. Ref. LV. 678. V. Mó. 21:18-21.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„Isten megfizet az apáknak ahogyan megérdemlik. Bár nekik úgy tetszik, hogy sokat tettek gyermekeik nevelése érdekében: Isten megengedi, hogy gyermekeik kivájják szemeiket, hogy hóhérok legyenek és megkínózzák őket.” (Et Dieu aussi rend le payement aux peres tel qu'ils ont mérité: car il leur semble qu'ils ont beaucoup fait quand ils auront avancé leurs enfans: et Dieu permet que leurs enfans leur crevent les yeux, que ce soyent des bourreaux qui les tormentent.” Corp. Ref. LXI. 43. Jó. 1:2-5.)

¹⁸¹ „... que les serviteurs aussi sont pleins desloyauté, ... c'est une iuste punition de Dieu sur ceux qui ont abusé de la dignité qu'il leur a donnée.” Corp. Ref. LIV. 316. V. Mó. 5 16.

¹⁸² „... Dieu non seulement punit les meschans et les contempteurs de sa maiesté en leurs personnes propres, mais ceste vengeance s'estend iusques aux enfans... Quand il retire sa grace de la lignee des meschans, et que pour punir les peres il enveloppe les enfans en semblable, perdition, et que d'autant qu'un pere ce sera desbauché de plus en plus, il faudra que les enfans accomplissent l'iniquité de leurs peres et qu'elle soit reiettee.” Corp. Ref. LXII. 484. Jó. 27:13-19.

¹⁸³ „Les enfans donc sont la enveloppez avec leurs peres: car quand une maison est maudite de Dieu, la voila en la possession et servitude de Satan, l'Esprit de Dieu n'y domine point.” Corp. Ref. LXII. 250. Jó. 21:16-21.

Az önhitt gyermekeket Isten azzal bünteti meg, *hogy megszegyeníti őket kevélységükben, megvonja tőlük kegyelmét*¹⁸⁴ és így nem valósíthatják meg akaratukat.

A gyermekek szerénységtelenség büntetést hordoz magában, mert az idősebbeknek, a bölcsebbeknek meg nem hallgatása révén alkalmat ad a különböző gyarlóságoknak, a bűnnek a megszeretésére. „Ha (a szerénység) hiányzik a fiataloknál, mindazon erények, melyekkel rendelkezhetnek, utálatos bűnné változnak át... nem kell, hogy csak ez az egyetlen folt és piszok meglegyen és az megront minden jót ami egy ifjában lehetne.”¹⁸⁵

Kálvin a gyermekek szüleik iránti engedetlenségét különösen súlyos, megbüntető gyarlóságnak tekintette.

*Nem olyan kis hiba az, ha engedetlenek apjuknak és anyjuknak a gyermekek, hogy könnyű volna azt megbocsátani.*¹⁸⁶ *Még a pogányok is, kiknek nem volt Istentől törvényük, az apák és az anyák ellen lázadó gyermekeket megölték és elítélték.*¹⁸⁷ Kálvin többször felemlíti az ótestamentumi törvény idevonatkozó szigorúságát, hogy azokat a gyermekeket, „... akik szüleik iránt engedetlenek az Ur parancsolata szerint halállal kell büntetni, mert méltatlanok a világosság jótéteményeire, mivel nem gondolják meg, hogy kiknek segedelme által jöttek e világra.”¹⁸⁸ Halálos büntetést érdemelnek azok a gyermekek is, akik bosszantják, átkozzák, semmiben sem veszik és megtámadják szüleiket. „Ha valaki bosszantja apját, vagy anyját és ha átkot, vagy valamely sértést mond velük szemben, legyen megkövezve. Amikor olyan túlzottak a gyermekek, hogy fitymálják apjukat és anyjukat, Isten azt akarja, hogy kiáltassanak a földről ... Azokkal szemben pedig, akik apjuk és anyjuk ellen támadnak, Isten nem akarja, hogy valami hosszas eljárás folytatódjon. Amikor az atyák és az anyák azt bizonyítják, hogy gyermekük javíthatatlan, az ilyen gyermek legyen megkövezve, hogy megtisztíttassék a világ ekkora dögletelességtől.”¹⁸⁹ A gyermekeknek szüleikkel szembeni legrútabb és megbocsáthatatlan bűne a szülők meggyilkolásától eltekintve az, midőn a gyermekek megverik szüleiket. „Aki megüti az ő apját, vagy az ő anyját, haljon meg megbocsátás nélkül ... amikor valaki apja ellen így felemlik olyan az, mintha összeakarnánk keverni az eget a földdel.”¹⁹⁰ Kálvin vallotta, hogy az ótestamentumi törvény szigorú intézkedése, mely-

¹⁸⁴ „... Dieu le confondra en tout son orgueil et toutes les graces qui estoient en luy seront abolies.” Corp. Ref. LXIII. 17. Jóh. 32:4-10.

¹⁸⁵ „Si cela n'est aux ieunes gens, toutes les vertus qu'ils pouront avoir, seront converties en vices. ... qu'il ne faut que ceste seule tache et macule pour corrompre tout le bien qui sera en un ieune homme.” Corp. Ref. LXXXII. 189. II. Timóth. 2:22-26.

¹⁸⁶ „Ainsi que les enfans cognoissent, que ce n'est point une faute legere, ni aisee à pardonner quand il seront ainsi desobeissans à pere et à mere.” Corp. Ref. LV. 686. V. Móz. 21:18-21.

¹⁸⁷ „Les Payens ne laisseront pas d'estre coupables combien qu'ils n'ayent point eu la Loy qui les conduist. ... Tant y a que si un enfant a esté rebelle à son pere et à sa mere entre les Payens, qu'il est come en detestation: et n'y a ne grand ne petit qui n'en soit iuge.” Corp. Ref. XXIX. 785. Efész. 6:1-4.

¹⁸⁸ „Ideo cunctos parentibus immorigeros trucidari iubet Dominus, ut beneficio lucis indignos, qui non recognoscunt quorum opera in eam pervenerint.” Corp. Ref. I. 58. f. 407.

¹⁸⁹ „Qui conques aura despité pere ou mere, et qui aura prononcé quelque maudisson à l'encontre d'eux, ou quelque iniure, qu'il soit lapidé. Quand donc les enfans seront si desbordez que de vilipender leurs peres et meres, Dieu veut que cela soit aboli du monde. ... Ceux aussi qui se sont esleveez contre pere et mere, il ne veut point qu'on en face plus longue inquisition. Mais quand le pere et la mere auront testifié: Voici nostre enfant qui est incorrigible: que là dessus il soit lapidé, dit-il, et que le monde soit purgé d'une telle infection.” Corp. Ref. LXXXIX. 788. Efész. 6:1-4.

Hasonló tartalmú kijelentése Kálvinnak:

„Az első részt (tisztelet) megerősíti az Ur akkor, mikor azt parancsolja, hogy meg kell ölni azt, ki szidalmazza atyját vagy anyját.” („Primam Dominus sancit, dum interfici praecipit, qui male-dixerit patri et matri.” Corp. Ref. I. 58. f. 407.).

„Aki apjának és anyjának egyáltalán nem ad tiszteletet Istentől megátkozottnak jelenteti ki.” („Celuy donc qui n'aura point porté honneur à pere et à mere, est ici declairé maudit de Dieu.” Corp. Ref. LVI. 319. V. Móz. 27:16-23.).

¹⁹⁰ „Celuy qui aura frappé son pere ou sa mere, il mourra de mort sans remission ... que c'est autant comme si on vouloit mesler le ciel avec la terre, quand un homme se dresse ainsi contre son pere.” Corp. Ref. LV. 687. V. Móz. 21:18-21.

Hasonló tartalmú kijelentései Kálvinnak:

„Tudjuk, hogy az apagyilkost, mint mindenek között a legundorítóbbat hajdan zsákba varrva vízbe vetették: Isten valóban még tovább megy, mikor a világból eltávolítani parancsolja már azt,

lyel a szülők iránt engedetlen gyermekeket halállal büntette, *azt mutatja, hogy szörnyű, utálatos — és egyben megbüntető — bűn az, amikor a gyermekek apjuknak és anyjuknak nem engedelmeskednek.*¹⁹¹ Kálvin azonban a szülők iránt engedetlen gyermekeknek súlyosabb megbüntetését, ami alatt természetesen ő sem értett megkövezést és halált és az igazságszolgáltatásnak idevonatkozó igényvételét, *csak akkor tartotta jogosnak és megengedhetőnek, ha a szülők előbb mindent megtettek, amit csak tudhattak gyermekeiknek megjavulásáért, ellenkező esetben a szülők a bűnösök, mert nem teljesítették kötelességeiket és nem a gyermekek.*¹⁹²

Kálvin meg volt győződve afelől, hogyha a külsőleges, világi büntetés nem is éri utól azokat a gyermekeket, kik engedetlenek szüleik iránt, Isten mégis valamely módon megbünteti őket. Ez a büntetés két oldalon, a földi és túlvilági életre vonatkozóan nyilvánulhat meg. „Ha a világ ítéletét elkerülik, Ő (Isten) bármilyen módon bosszút áll rajtuk. Mert láthatjuk, hogy az ilyen emberek közül milyen nagy számban esnek el háborúságban, vagy civódásban, mások szokatlan módon súlytattnak le s majdnem mindnyájan fenyegetések arra nézve, hogy a fenti állítás nem alaptalan. És ha vannak, kik meg is meneksenek az elmondottaktól egész aggkorukig, mégis mivel ebben az életben Isten jóságától megfosztva, szánalomra méltóan elerőtlenednek és mert később még nagyobb büntetésekre tartatnak meg, igen távol vannak attól, hogy a kegyes fiaknak ígért áldásban részesüljenek.”¹⁹³ *Ha az fordulna elő az életben, hogy Isten azokat, akik szüleikkel szembeszállnak sokáig élteti és nem bünteti meg e földön, míg a jó gyermekeket korán magához veszi, ez nem jelenti azt, hogy Isten felforgatja a törvényben tett ígérletét, mert Isten csak jót tesz az övéivel, ha magához szólítja és visszavonja őket e világból.*¹⁹⁴

Kálvin a gyermekeknek szüleik iránti engedetlenségében azért látott súlyosan megbüntető gyarlóságot, mert ez az engedetlenség, Isten akaratát megtagadva, minden szükséges családi tiszteletet és rendet felforgatva, nemcsak a vallásos életet sorvasztja el, de mint minden más emberi engedetlenségnek szülőanyja, az egész egyetemes emberi életet is tönkre teszi: „... mi nem tudhatnánk élni itten lent együtt, ha az engedelmség rendje, melyet Isten alkotott, meg nem őriztetne szentül: egy rettenetes zavarodás lenne máskülönben.”¹⁹⁵

15. Gyermektelen szülők bűneiknek megismerésére indítatnak. Vigasztalásuk.

Kálvin Istennek amaz akaratában, hogy egyes családoknak nem ajándékoz gyermekeket, komoly figyelmeztetést látott arra nézve, hogy az illető szülők megismerjék gyarlóságait: „... nagy és kiváló tisztesség az, amit Isten akkor tesz velünk, mikor

aki erőszakosan szüleire emeli a kezét (megüti), vagy szidalmazza szüleit.” („Scimus parricidas, tanquam omnium maxime detestabiles, olim culeo fuisse insutos, et proiectos in aquam: Deus vero longius progreditur, dum e mudo exterminari iubet quicumque violentas manus parentibus attulerint, vel fuerint in eos contumeliosi.” Corp. ref. LII. 607. II. Móz. 21:15 és 17-III. Móz. 20:9.)

¹⁹¹ „Quand Dieu parle ainsi, c'est pour nous monstrier que c'est un crime trop enorme et trop detestable, si les enfans ne se peuvent rengier en la subietion de peres et de meres.” Corp. Ref. LXXIX. 788. Efézus 6:1-4.

¹⁹² „Ainsi quand les peres et meres viendront à ceste extremite, de declarer leurs enfans estre reprouvez, et incorrigibles: qu'ils puissent protester en premier lieu, qu'ils ont fait leur devoir de les chastier, ou ils seront tenus coupables: qu'on voit que c'est par eux que tout le mal est venu, d'autant qu'ils ont ainsi laissé esgarer leurs enfans” Corp. Ref. LV. 682. V. Móz. 21:18-21.

¹⁹³ „Si iudicium effugiunt, ipse ultionem expetit quo vis modo: videmus enim quantus numerus ex hoc hominum genere vel in praeliis vel in rixis cadat: alii insolitis modis affliguntur: omnes prope comminationem hanc non esse vanam argumento sunt. Quod si qui evadunt ad ultimam senectutem, quia et in hac vita, Dei benedictione privati, nihil aliud quam misere languent, et maioribus in posterum poenis reservantur, multum abest quin benedictionis piis filiis promissae fiant participes.” Corp. Ref. I. 60 f. 408.

¹⁹⁴ „Or on pourroit encores ici esmouvoir d'autres questions. Car nous en voyons d'aucuns qui sont rebelles à peres et à meres, qui toutesfois ne laisseront pas de vivre: et les autres qui sont de bonne nature, et douce, et traitable, mourront: tellement qu'il semble que Dieu renverse ceste promesse laquelle il donne en sa loy. Or la response à cela est, que Dieu ne fait point de tort à ceux qu'il retire de ce monde-ci, pour les appeler à soy.” Corp. Ref. LXXIX. 792. Efézus 6:1-4.

¹⁹⁵ „... nous ne pouvons pas vivre ici bas ensemble, que cest ord.e (obeissance) que Dieu a mis ne soit gardé saintement: . . . sans cella il y aure une horrible confusion.” Corp. Ref. LIV. 313. V. Móz. 5:16.

tetszik neki, hogy gyermeket adjon számunkra, azoknak, akiknek akar. Ez a tanítás alkalmas arra, hogy észrevegyék azok, akik meg vannak fosztva ilyen ajándéktól és hogy megalázkodjanak és elismerjék azt, hogy Isten azért nem tartotta őket méltóknak (a gyermekáldásra), mert valami bűn és akadály van bennük, amit Isten előre látott és emiatt fosztotta meg őket ilyen kitüntetéstől.¹⁹⁶ Kálvin azonban, aki őszinte szeretetet érzett embertestvérei iránt, fenti szavai mellett, a gyermektelen szülőket, az Istenhez tért emberi élet gazdaságának a felmutatása által igyekezett megvigasztalni. „Hányan vannak, kiknek nincsen gyermekük és nem örülhetnek azokban, mégis ha Istennek a gyermekei az sokkal többet ér, mintha száz meg millió gyermekük volna.”¹⁹⁷

16. Az egyház vezetőinek családi vallásos nevelése.

Kalvin az egyházak vezetőitől feltétlenül elvárta azt, hogy igaz vallásos szellemben neveljék gyermekeiket és hogy eredményt érjenek el ezen a téren Istennek kegyelméből. Kálvin Pálnak Titushoz írt levele I. részének 6. verse alapján nagyon kifejezően fejt ki idevonatkozó nézeteit. Az egyház vezetői gyermekeinek az ige tanítása szerint, főleg hívő, erkölcsös és engedelmes gyermekeknek kell lenniök. „Az első követelmény, hogy a gyermekek hívők legyenek: mert ha olyan embert választanak Isten igéjének a hirdetésére, aki nem tanítja családját és ha gyermekei vannak és őket megkérdik hitüknek az igazsága felől, egy szót sem tudnak válaszolni arra, hogyan fogja az ilyen ember a hithez elvezetni az idegeneket, mikor még az övéivel sem tette azt meg?!... (A második közlemény), hogy ne vádolhassa senki a gyermekeket kicsapongással, ... hogy ne lehessen észrevenni mértéktelenséget, sem súlyosabb bűnt a prédikátor gyermekeinél. Mert ha mindezt valaki állíthatja, azt mondják majd: ki az aki javítani akarja gyermekeimet? (t.i. olyan, aki az övéit sem javítja) ... A harmadik követelmény, hogy a gyermekek engedelmeskedjenek. Aki arra rendeltetett, hogy az igét hirdesse és kormányozza és tanítsa az Isten egyházát, tegyen arról, hogy gyermekei makacsok, vad állatok, kemények és haragosak ne legyenek, midőn kormányozza őket. ... Ha az illető nem képes korlátozni egy kicsi gyermeket az ő szemtelenségében, mit tud akkor tenni az egész néppel szemben?”¹⁹⁸ Kálvin világosan látta, hogy az egyház vezetői nem mutathatnak fel eredményesen építő munkát gyülekezetükben csak akkor, ha hívő gyermekeket nevelnek, ha családjukban Istennek félelme uralkodik. A vizet prédikáló és bort ivó lelkek nem építhetnek Isten anyaszentegyházában, mert meghazudtolják életükkel és otthonukkal Isten akaratát és saját munkáikat. Ezért követelte Kálvin elsősorban is a lelkesektől, az egyház vezetőktől azt, hogy igazi családi vallásos nevelést végezzenek, bár körütekintő pontossággal e helyen is *hangsúlyozta a családi vallásos nevelés munkájának egyetemes, minden egyes szülőre kiterjedő köteles szolgálatait.*¹⁹⁹

¹⁹⁶ „... c'est un honneur grand et excellent que Dieu nous fait, quand il luy plaist de donner des enfans à ceux auxquels il en donne. Or ceste doctrine est bien digne d'estre observee à ceux qui sont privez d'un tel don, qu'ils se doyvent humilier, cognoissans que Dieu ne les repute pas dignes, et qu'il y a quelque vice et empeschement en eux auquel il a voulu prévoir quand il les destitue d'un tel privilege.” Corp. Ref. LXXIV. Luk. 1:18-25.

¹⁹⁷ „Et combien qu'ils n'ayent point de lignee, qu'ils s'esioiussent et cela, que neantmoins ils sont enfans de Dieu, qui est beaucoup plus que s'ils avoyent des enfans par centaines et millions.” Corp. Ref. LXXIV. 62. Luk. 1:18-25.

¹⁹⁸ „La primere, c'est que les enfans soyent fideles: car si on choisit un homme pour anoncer la parole de Dieu. qui n'ait point enseigné sa famille, qui ait des enfans auxquels si on demande raison de leur foy, qu'ils n'en scachent dire seulement un mot, comment celuy-la amenera-il les estrangers à la foy, qund il n'y a point amene les siens propres ... qu'ils ne soyent point acusez de dissolution ... qu'on n'apperceyve point d'intemperance, ne quelques vices notables aux enfans des Prescheurs. Car si un homme allegue, Ho, comment? Et qui est-ce qui viendra reprendre mes enfans? ... Il y a tiercement qu'ils ne soyent point rebelles: c'est à dire, que celuy qui est constitué pour anoncer la parole, et pour gouverner et instruire l'Eglise de Dieu, advise bien que ses enfans ne soyent point revesches, qu'ils ne soyent point comme bestes sauvages, durs et faschaux à gouverner ... S'il ne peut reprimer un petit enfant en son insolence, que pourra-il faire envers tout un peuple?” Corp. Ref. LXXXII. 427-428. Titus 1:5-6

¹⁹⁹ „Mais cependant notons qu'il parle tellement à ceux qui doyvent estre eleus Pasteurs, que ceste doctrine est generale à tous.” Corp. Ref. LXXXII. 428. Titus 1:5-6.

17. A családi vallásos nevelés és az egyház kapcsolata.

Kálvin tanítása alapján megállapítható az, hogy ő szerinte a családi vallásos nevelésnek az egyházzal, különösen két oldalról kell összekapcsolódnia, a kultuszon és a kátétanításon át.

A jó keresztyén szülőknek nemcsak maguknak kell látogatniuk az istentiszteleteket, hanem gyermekeiket is el kell vinniök az Isten házába, hogy így erősíthessék és növelhessék az ének, ima és igehirdetés hatásain keresztül gyermekeiknek vallásos érzéseit. A család és a kultusz kapcsolatából áldás származik, úgy a család, mint a kultusz számára : a kultusz nevelői befolyásával gazdagítja a családi vallásos nevelést, a családi vallásos nevelés pedig hívő tagjain át bensőbbé teszi a kultuszt.

A család és a kultusz eme állandó kapcsolata mellett a családi vallásos nevelésnek az egyházzal a gyermekek kátétanításában is össze kell forrnia. Kálvin a szülőknek kötelességévé tette, hogy gyermekeiket a templomba, a lelkészek elé, a *vasárnapi kátétanításra* elküldjék. „Minden polgár és lakos vezesse, vagy küldje el gyermekét vasárnap délben kátétanításra.”²⁰⁰ Kálvin arra is felhívta a szülőket, hogy igyekezzenek elősegíteni gyermekeiknek kátétanulását. A szülőknek „...fáradtságuk és gondjuk legyen arra, hogy gyermekeik megtanulják ezt az összegezést (a kátét).”²⁰¹ (L. bővebben egyházi vallásos nevelést tárgyaló részt.) A szülőknek ezen említett munkájából, a családi vallásos nevelésre vonatkozólag kettős előny származik. Az egyik előny abban nyilvánul meg, hogy a kátétanítás kötelezettsége a szülőket gyermekeik vallásos nevelésének hűségesebb végzésére buzdítja. *Ha a kátétanítás érvényben volna, azok a szülők, akik gyermekeik nevelését, mint rájuk nem tartozó dolgot mindeddig elhanyagolták, felsekernének tunyaságukból.*²⁰² A másik előnyt az biztosítja, hogy a kátétanítás, mint hitvallástanítás, a családot az egyházzal konfesszionális jellegű kapcsolatba hozza. Erre pedig szükség volt és van minden időben, mert azt a kérdést, hogy a családi vallásos nevelés helyes úton jár-e, csak a családnak az egyházzal való benső kapcsolata döntheti el.

Kálvin óhajtotta tehát a családi vallásos nevelésnek és az egyháznak összeölelkezését, mert meglátta, hogy az egyháznak szüksége van a család vallásnevelői hatásaira, de viszont látta azt is, hogy csak az egyháznak nagy nevelői hatása, történeti ereje és hűsége egészítheti ki és teheti igazzá és teljessé a családi vallásos nevelést. A családi vallásos nevelésnek és az egyháznak az összekapcsolódása biztos alapot ad arra nézve, hogy a család és az egyház egymás megerősítésén, kiegészítésén át, együtt haladhassanak és egymást támogathassák a keresztyén vallásos nevelés és élet megvalósításának szent szolgálatában.

18. Kálvin családi vallásos nevelésre vonatkozó gondolatainak jellemzése és értékelése.

Kálvinnak a családi vallásos nevelésre vonatkozó gondolatai főleg az Ótestamentum szelleméből és Pál apostol leveleinek paedagógiai tanításaiból születtek meg. Különösen nagy az Ótestamentumnak a hatása Kálvin vallásnevelői felfogására. A törvény betartásának hangsúlyozásában, a gyermekek engedelmességének, engedetlenségük büntetésének kérdéseiben, a subordinatio kiemelésében, a családi vallásos nevelés ama pátriárkális vonásában, hogy a család tagjai a családfőnek haláláig engedelmességgel tartoznak, Isten igazságosságának, áldásának és büntető kezének a család életében felmutatott megnyilvánulásaiban, valamint, hogy a nőknek Kálvin nem juttatott olyan vezérszerepet a családi nevelésben, mint a férfiaknak; mind ótestamentumi befolyásokat tapasztalhatunk. Pál apostol hatása fedezhető fel annak a gon-

²⁰⁰ „Que tous citoyens et habitans ayent à mener ou envoyer leurs enfans le dymanche à mydy au cathechisme.” Corp. Ref. XXXVIII. 28. „Lorde quon debvera tenir envers les petis enfans.” L. ugyanezt a szöveget Corp. Ref. XXXVIII. 115. L'ordre qu'on devra tenir envers les petits enfans.”

²⁰¹ „...de mettre payne et diligence que leurs enfans apprennent ycelle somme” Corp. Ref. XXXVIII. 13. „Articles concernant l'organisation de l'eglise etc...”

²⁰² „Haec disciplina si hodie valeret, profecto parentum quorundam ignavia acueretur, qui liberorum institutionem, quasi rem nihil ad se pertinentem, secure negligunt, quam tum sine publico dedocere amittere non possent.” Corp. Ref. I. 147. „De Confirmatione.”

dolatnak helyeslésében és érvényesítésében, hogy a hívő asszony igyekezzék hitetlen férjét Isten országa számára megnyerni és különösen Timótheus személyével összekötött pedagógiai megállapításokban és nézetekben. A családi nevelésben a szelidségnek, a szeretetnek a felkarolása újszövetségi hatásokra vihető vissza. Kálvinnak a családra vonatkozó nevelési tanításában, határozottan alapvető fontosságú követelmény volt, úgy a szülők, mint a gyermekek számára, az Isten ígéjére és parancsaira épült és építendő emberi élet megkivánása, az Isten ígéjével való élés tudománya. Kálvinnak a családi vallásos nevelésre vonatkozó gondolatai *biblikus jelleget* mutatnak.

Kálvin vallásnevelői gondolatait illetőleg, ki kell emelni azt az erőteljes, bátor törekvést, mellyel a reformátor a bűnt, annak minden fajtáját, az anyagiasságot, mint Isten ellenségét és uralmának megakadályozóját, ki akarta pusztítani a család tagjainak az életéből. Kálvin nem ábrándozó és megalkuvó, de *bűnnel szembe forduló, hőiesen aktív* családi vallásos nevelést akart.

Kálvin a bűnnel szembeni harcot a családban az Istennek szolgáló engedelmességgel óhajtotta megvívni. Kálvin mélységes meggyőződéssel vallotta az embernek önmagában véve a bűnnel szembeni tehetetlenségét. Kálvin nem akarta magára hagyni a gyermeket fejlődésének idején, mert így könnyen a bűn fiává nőtt volna fel. A gyermek engedelmeskedjék szüleinek, a szolgáló az ő urának, mint Isten akaratából adott felettesnek és a szülőn, felettesen át engedelmeskedjenek az Istennek. Az engedelmisség, Kálvin szemében, végeredményében Istennek szólt és az Ő akaratának való szolgálatra nevelt. Így akart Kálvin, a családban, különösen az engedelmisség gyakorlása által jellemeket, Istennek szolgáló gyermekeket nevelni. A családi vallásos nevelés Kálvin gondolatában *jellemképző* nevelés volt.

Kálvin a családban Isten abszolút uralmát óhajtotta biztosítani. Szent cél a családban, hogy apa, anya, gyermekek és szolgák, mindenki Isten akaratának engedelmeskedjék. A keresztyén család egy darab Isten országa legyen, hol Istennek és a szülőknek a kapcsolatán át, akik Istent helyettesítik a család életében s a szülőknek és a gyermekeknek és a szolgáknak a kapcsolatán keresztül, az egész háznép az Urnak engedelmeskedjék. Kálvin lelki szemei előtt *theokratikus színezetű* családi vallásos nevelés állott.

A családi vallásos nevelésnek és az egyháznak a kátétanítás által való, ismertetett összekapcsolódása, a Kálvin szerinti családi vallásos nevelésnek *konfesszionális jellegét* biztosította.

Kálvin a családra vonatkozó vallásnevelői kijelentései között megkövetelte azt, hogy a család fejei, szolgálóknak testi és lelki táplálására gondot fordítsanak és szolgálókkal szeliden bánjanak. A XVI. század közepe táján Kálvin szelleme odáig emelkedett, hogy szószólója mert lenni a *szociális jellegű* családi vallásos nevelésnek. A mostani általános nyomor egyik megoldási módja lehetne, ma is, Kálvin eme gondolatának az érvényesítése.

Ha tekintetbe vesszük ezek után, hogy Kálvin erőteljesen hangsúlyozta a szülők felelősségérzésének a családi vallásos nevelésre vonatkozó fontosságát, önnevelésüknek szükségességét, a jó példaadás gyakorlását, a szigorúan fegyelmező, de oktatással végrehajtott és egyben szeretetteljes nevelési módszer alkalmazását és ha azt is értékeljük, hogy Kálvin épen a családi vallásos nevelés szempontjából ismerte a vallásos nevelés helytelen módszereit és nagyon jól ismerte a szülőknek és a gyermekeknek gyarlóságait, melyeket ő sohasem az élettől való elbujdosás által, de az Úr kegyelméből, az ige erejével igyekezett legyőzni, akkor el kell ismernünk, hogy az az ember, aki a biblia szellemében, erős lélekkel, Isten akaratának való engedelmesre módszeresen óhajtott nevelni a családban, hogy az Ur félelme uralkodjék ottan minden egyes tag életén keresztül, valóban pedagógus, emberi és gyermeki lelkek áldott nevelője volt. Ha Kálvin egységes rendszerben dolgozhatta volna fel a családi vallásos nevelésre vonatkozó gondolatait, az bizonyára hatalmas és irányt mutató munka lett volna.

Vallásos szempontból Kálvint nem érheti az a gáncs, hogy az engedelmisség szigorú megkövetelésével az egyéniség kifejlődését megölte volna a családi nevelésben, mert az engedelmisségen át ő mindig Istennek szolgáló lelkeket, istenfiakat akart nevelni, hősokeket, akik nem embereknek, hanem Istennek engednek. Ezt a mélységes gondolatot igazolja s egyben magyarázza az az igazság, hogy Kálvin a hitetlen

szülők iránti engedelmisséget megtagadta. Bár elismerjük, hogy a fegyelmezés és büntetés kérdésében az Ótestamentum zordságát vallotta nem egy esetben Kálvin, mégis az egészen rideg és kemény családi vallásos nevelés vádját, reá vonatkozólag, visszautasítja az a szelid és szeretetet sugárzó módszer hangoztatása, amit a reformátor a szülőktől, úgy a gyermekek mint a szolgák számára megkívánt.

Kálvinnak a családi vallásos nevelésre irányuló gondolatai és annak hatása különösen *hármassal* ajándékozta meg az emberiséget. A legnagyobb áldást abban láthatjuk idevonatkozólag, hogy Kálvin a cölibátus tanával és a szerzetesi eszménnyel szemben értéket adott a családi életnek azzal, hogy a család tagjainak az életét, Isten akaratára való hivatkozással, odaállította az Úr dicsőségének a szolgálataiba. Kálvin tehát nem hogy bünt látott volna a családi életben bárkinek a számára is, de éppen a családban és a család által óhajtott hívő lelkeket nevelni. A másik áldást abban találhatjuk, hogy a bizonytalan erkölcsi étellel és mindennemű fényűzéssel szemben Kálvin tisztává és puritán egyszerűvé tette a családi életet. A harmadik áldást abban szemlélhetjük, hogy a Kálvin által hirdetett engedelmisségnek, szolgáltatnak az öntudata, ereje és öröme, szorgalmas és felelősségteljesen munkás családtagokat teremtett. Azokban a családokban, ahol Kálvin tanításai diadalmaskodtak, hívő, erkölcsös, egyszerű és munkás lelkek szolgáltak az Úrnak és ember-testvéreiknek.

II. RÉSZ.

Iskolai vallásos nevelés.

1. Bevezetés.

Ebben a részben Kálvinnak az iskola kérdésére vonatkozó azon paedagógiai gondolatait és intézkedéseit vesszük vizsgálat alá, melyek a vallásos nevelés ügyével állottak összefüggésben.

Az iskolai vallásos nevelés kérdését, amely jó részben Kálvin genfi iskolájának vallásnevelőpedagógiai szemüvegen át való ismertetését fogja tartalmazni, fontossága és terjedelmessége miatt nem az egyházi vallásos neveléssel kapcsolatosan, sem az állam vallásnevelői munkájának felmutatásánál, de e külön részben tárgyaljuk.

Megjegyezzük azonban, hogy Kálvin az iskola létesítését és anyagi fenntartását illetőleg úgy gondolkozott, hogy az elsősorban a keresztyén város, a keresztyén állam kötelessége. Emellett Kálvin az egyház kötelességének is tartotta az iskolák felkarolásának az ügyét, amit igazol az, hogy ő éppen mint a genfi egyház feje teremtette meg a híres genfi iskolát, amely az anyaszentegyház szolgálatában állott.

A reformáció korabeli protestáns iskolák általános jellege ugyanis az volt, hogy az állam, a város létesítette azokat, de az egyház felügyelete alatt állottak és a tanítást az egyház végeztette az iskolákban.

2. Kálvin genfi iskolájának megalapítása.²⁰³

Kálvin teljesen tisztában volt azzal, hogy az iskola úgy vallásos, mint nemzeti szempontból megfizethetetlen áldást nyújt az emberiségnek. (L. részletesebben az iskolai vallásos nevelés jellemzését és értékelését tárgyaló fejezetet.) Az iskolaszervezés és fejlesztés ügyét ezért mindig szem előtt tartotta. Genfi működésének a kezdetétől arra törekedett, hogy kiváló iskola létesüljön a városban.

Genfben volt városi iskola a reformáció megszületése előtt már, amit időközben bezártak. 1535-ben, majdnem Kálvin Genfbe jöveletekor, a genfi városi tanács újra

²⁰³ L. magyarul részletesebben: Pruzsinszky Pál „Kálvin János” II. kötet 359-368. és dr. Antal Géza „Kálvin mint paedagógus és iskolaalapító.” Magy. Prot. Irod. Társ.-nak 1909.-ben kiadott emlékkönyvében („Emlékezés Kálvinról”) 202-208.

megnyitatta az iskolát. Ennek az iskolának a fejlesztésén, melynek vezetője Saunier Antal lett, első genfi munkálkodásának idejében, Kálvin is dolgozott. [1536-38.] Kálvin egykori tanítója, kit a reformátor mindig nagyon becsült, Cordier Mathurin is működött ebben az iskolában.

Kálvinnak az iskola szellemére gyakorolt hatását szemlélhetjük abban, hogy az ő elűzetése után Sauniert és Cordiert is kiutasították Genf városából, mint ellenzékiet. Az iskola virágzása ezzel megszűnt. Kálvin visszajövedele után egy ideig az iskola nem indulhatott újabb fejlődésnek. A száműzött Cordier nem jött vissza a genfi iskolához. És maga Kálvin is annyira el volt foglalva a Genfben levő viszályok megoldásával és lecsendesítésével, hogy teljes erejével az iskola nagyobb méretű megszervezésén nem dolgozhatott.

Kálvin azonban sok küzdelme és munkája közben sem felejtkezett el az iskoláról. Már 1542-ben kérte a városi tanácsot, hogy az iskolát magasabb színvonalra emelje és akadémiával bővítsse ki. A magasabb típusú iskolának tulajdonképeni megszervezése mégis csak az 1558-ik esztendővel következett el. Amikor is a városi tanács a végrendelkezőknek segítő pártfogásába ajánlotta az iskola ügyét és Kálvinnak engedélyt adott arra, hogy pénzt gyűjtsön a felépítendő iskola céljaira. Kálvin féleves gyűjtéssel előteremtette az iskola létesítéséhez szükséges összeget. A városi tanács az összegyűjtött pénzen felépíttette az új iskolát. Kálvin boldogan szemlélhette az iskola falainak az építését. Amint Kálvin életrajzírói feljegyezték, a reformátor annyira szíven viselte az iskola ügyét, hogy még betegen is megtekintette az épülő iskola helyiségét.

Eközben Kálvin kidolgozta az új főiskola tantervét és beosztását, ami ma is leghivebben tárja fel előttünk Kálvinnak az iskolai vallásos nevelésre vonatkozó gondolkodását.²⁰⁴ Isten arra is rásegítette Kálvint, hogy a felsőbb iskola számára olyan jó tanerőt tudott megnyerni, mint Viret és Béza Tódor, aki különben a genfi akadémia első rektora lett.

Az így külsőleg és belsőleg megszervezett első református főiskolának ünnepélyes keretek közötti megnyitása 1559. június 5-én történt meg. E nevezetes ünnepre, a *Szent Péter templomban*, a város vezető urai, a szindikuszok, városi tanácsnokok, Isten ígéjének hirdetői, a professzorok, tanulók, tollforgató emberek nagy számban jelentek meg.²⁰⁵ Az ünnepély Kálvin imádságával kezdődött. Azután az iskola törvényeinek, annak a hitvallásnak, melyre a nyilvános tanulókat kellett megesknetni, a rektor, az akadémiai professzorok és kollégiumi tanárok esküformáinak felolvasása és a rektor és a tanárok bemutatása után, Béza Tódor tartott megnyitó előadást. Az ünnepélyt Kálvin zárta be, aki buzdító szavak után *megköszönte a város vezető urainak jóindulatát. Hálaadással, az összeseknek az Atya Istenhez szállt imájával végződött be ez a boldog nap, hogy minden sikerért egyedül Istené legyen a dicsőség.*²⁰⁶

3. Kálvin genfi iskolájának beosztása.

Kálvin genfi iskolája kollégiumból és akadémiából állott.

A kollégium 7 osztályra tagozódott. Legalacsonyabb osztály a hetedik és legmagasabb az első osztály volt. Egyik osztályból a másikba írásbeli és szóbeli vizsgát letévése által jutottak a tanulók.

A kollégium az akadémia előkészítője volt, de a világi pályára is előkészített. A genfi akadémiát, Kálvin életében csak a theológia alkotta, amelyen a lelkészeket képezték ki. Kálvin genfi iskolájának csúcspontján tehát a theológia állott. Azonban amint Rosetus Mihály (a szindikuszok vezetője, aki a genfi iskola törvényeit a megnyitó ünnepélyen felolvasta) feljegyzéséből következtethető, már a genfi iskola meg-

²⁰⁴ A genfi akadémia törvényeit magyar nyelvre fordította dr. Antal Géza „Kálvin mint pedagógus és iskolaalapító.” 208-219. etc.

²⁰⁵ „...mes tresnoret Seigneurs Syndiques, Conseillers. . . se sont transportez au temple Saint Pierre la ou estoient assemblez les Ministres de la parole de Dieu, scavans Docteurs, escoliers et gens de lettres en grand nombre.” Corp. Ref. XXXVIII. 67. „L'ordre du college de Geneve.” bevezető részéből.

²⁰⁶ „Et finalement ayant remercié mesdits tresnoret Seigneurs de leur bonne volonté, ceste heureuse journée a esté finie par actions de graces et priere de tous à nostre Dieu et Pere: à l'honneur et gloire duquel soyent rapportées toutes choses.” Corp. Ref. XXXVIII. 67. „L'ordre du college de Geneve.” bevezető részéből.

nyitásakor élt az a vágy Kálvinnak és a genfieknek a szívében, *hogy Istennek segítségével, később jogtudományi és orvosi szak is hozzácsatollassék az akadémiához.*²⁰⁷ Ilyen vallásos nevelést adó több fakultásra osztott főiskolának a felállítását azonban Kálvin nem érthette meg, mert csak halála után, az 1565-ik esztendőben nyílt meg a jogakadémia Genfben.

4. A kollégiumi vallásoktatás órabeosztása.²⁰⁸

Kálvin genfi kollégiumában kifejezetten vallástanítási órák nem voltak. A hittan órákat helyettesítették a rendszeres imádkozások, a zsoltárénekek gyakorlása, az istentiszteletek kötelező látogatása, templomi katekizmus s annak szombat napi előkészítése és egyes bibliai részeknek az iskolai órákon való olvasása, ismertetése.

„Hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken, nyáron reggel 6 órára, téli időszakban 7 órára kellett összegyülekezniük saját termükbe a tanulóknak . . . a katekizmuson tanult alkalmi imádság által kezdtek ilyenkor munkához. Ezt az imát egyenként, mindenkinek áhítatosan kellett elmondania.²⁰⁹ De nem csak a tanítás megkezdésekor kérték Isten segítségét munkáikra a növendékek, de délelőtt 9 órakor, a reggeli leckeórák bevezetésekor is hálát adtak az Urnak. „Mikor a reggeli tanórák beveződtek, minden osztályban, sorban, egy-egy tanulóknak a Miatyánkot kellett rövid háladással együtt előmádkoznia.”²¹⁰ Délután 4 órakor, midőn a közös teremben a nyilvános büntetéseket végrehajtották, a napi munka befejezéseképen, „ . . . minden napon három tanuló, egymás után, elmondja francia nyelven a Miatyánkot, a hitvallást és a törvény tizparancsolatát.”²¹¹ Ezen imádkozások mellett kötelező volt a délelőtti fél 8 órai *reggelizést imádsággal végezniük a növendékeknek.*²¹² *És ha ebéd után az 1 és 2 óra közötti időben oszonnáztak, akkor is imádkozniuk kellett.*²¹³

Az imádkozások mellett a zsoltáréneklés tanulására és begyakorlására nagy gondot fordítottak Kálvin kollégiumában, amennyiben minden hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken, „ . . . télen, nyáron, 11 órától délig zsoltárokat énekeltek és gyakoroltak a tanulók.”²¹⁴

²⁰⁷ „Quod si ut speramus Dei bonitate freti, . . . tum de istis perficiendis quae sunt in inchoata, tum etiam de reliquis adiciendis, puta iuris prudentiae ac medicinae professione, cogitatione suscipietur.” Corp. Ref. XXXVIII. 70. „L'ordre du college de Geneve.” latin bevezető szavaiból.

²⁰⁸ Nagyobb áttekinthetőség kedvéért jegyzetovatban közöljük Kálvin kollégiumi teljes órarendjét: Hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken nyáron reggel 6 órától 1/2 8-ig tanítottak. 1/2 8-tól 8-ig a reggelizés ideje volt. 8-tól 9-ig újra tanóra következett. Téli időszakban reggel 7 órától 9-ig tanítottak, közben pár percet szenteltek csak reggelizésre. Ugy télen, mint nyáron 9 órakor hazamentek a tanulók és megebédeltek. D. e. 11 órára visszajöttek az iskolába. 11 órától 12-ig zsoltárokat énekeltek. 12-től 1-ig újra tanóra következett. 1-től 2-ig oszonnázhattak, írhattak, vagy tanulmányaikkal foglalkozhattak. 2-től 4-ig újra oktatásban részesültek és 4-kor a közös teremben büntetések kiszolgáltatása után hazamentek a növendékek. Minden szerdán 11-től 12-ig vitatkozáson vettek részt a tanulók. 12-től 3-ig játszottak 3-tól 4-ig az első osztályos növendékek részint szónoki előadást tartottak, részint stilusgyakorlatot végeztek. Az alacsonyabb osztályú tanulókat tanáraik ez időben tetszésük szerint foglalkoztatták.

Minden szombaton reggel ismétlés volt. 11-től 12-ig vitatkozás. Utána 3-ig szünet következett. 3-tól 4-ig az első és másodosztályosok kivételével, kiknek az ujszövetségből görögül olvastak, a katekizmus előkészítő óráján jelentek meg a növendékek.

Vasárnap istentiszteletre és katekizmusra mentek.

²⁰⁹ „Que les escholiers se trouvent en leur auditoire, Lundi, Mardi, Jeudi, et Vendredi, a six heures du matin en esté, et a sept heures en hyver. . . ils commencement par la priere, qui est spécialement faite pour eux au Catechisme, et que chascun la prononce a son tour devolement.” Corp. Ref. XXXVIII. 73. „L'ordre du college de Geneve.” („Des escholiers du college.”).

²¹⁰ „Les lecons du matin achevees, que chascun a son tour recite en chascue classe l'oraison Dominicale, avec quelque briefve action de graces.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” etc. 73.

²¹¹ „ . . . que trois, chascue iour et par rang recitent en Francois l'oraison de nostre Seigneur, la Confession de Foy les Dix commandemens de la Loy.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” etc. 75.

²¹² „ . . . puis qu'ils ayent demie heure pour desieuner, sans bruit et avec prieres “ Corp. Ref. XXXVIII. 73. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²¹³ „De la, qu'ils employent une heure en partie a gouter sans tumulte, et apres avoir prié Dieu.” Corp. Ref. XXXVIII. 75. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²¹⁴ „ . . . hyver et esté, apres diner a onze heures: et que la ils s'exercent a chanter Pseaumes iusqu'a midi.” Corp. Ref. XXXVIII. 73. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

A tanulóknak az istentiszteleteken való részvétele annyira fontos volt Kálvin előtt, hogy iskolai rendtartásában a templomba való járást és a templomban való ülést is rendszabályozta. *A tanulókat aszerint kell szétosztani, hogy mindegyik a lakóhelyéhez legközelebbi templomba jöhessen istentiszteletre. Minden egyes templomban a városi tanács jelölt ki helyet a tanuló számára, kiknek mindig a kijelölt helyet kellett elfoglalniuk.*²¹⁵ Templomban kellett lenniük a tanulóknak, „... szerdán a reggeli istentiszteleten és vasárnap mind a két istentiszteleten, délelőtt és délután,”²¹⁶ hogy a vasárnapot valóban arra szenteljék *hogy hallgassák, elmélyítsék és emlékeztetőkbe vessék az igehirdetést.*²¹⁷

Részt kellett venniük a tanulóknak a vasárnap déli templomi katekhizmuson. A vasárnapi templomi katekhizmusnak volt egy *szombat napi iskolai előkészítő órája. Délután háromtól négyig. Ezen időben azt beszéltek meg a növendékekkel, amit másnap tanítottak a lelkészek a katekhizmuson. Az előkészítő órán az I. és II. osztályos növendékek nem vettek részt.*²¹⁸

„Szombat délután — a második-osztályos növendékeknek — 3-tól 4-ig Lukács evangéliumát ismertették görögül.”²¹⁹ Az első osztályos növendékek *ugyanazon időben, valamelyik apostol levelének az olvasását, fejtegetését hallgatták.*²²⁰ A legalsó, a *hetedik osztályban elő volt írva a latin-francia katekhizmus olvasása.*²²¹ Bár ezek az olvasások és ismertetések legfőbbképpen a nyelvekben való járatosság elősegítését szolgálták, mégis, tárgyuknál fogva bizonyára vallásos nevelői hatásokat is eredményeztek.

Itt említjük meg, hogy Kálvin az urvacsorával való élés komolysága érdekében arra nézve is rendelkezett, hogy, „... az urvacsoraosztás előtti héten valamelyik lelkész az iskola közös termében, az urvacsoráról kis beszédet tartson, buzdítva a tanulókat Isten félelmére és egyetértésre.”²²² Ennyiben merült ki Kálvin kollégiumában a vallásoktatáshoz közelebről oda tartozó nevelői tevékenységeknek az órabeosztása.

5. Az akadémiai vallásoktatás órabeosztása.

Kálvin genfi akadémiajában, amely tulajdonképpen theológia volt, 3 professzor végezte a vallásoktatást: a héber nyelv, a görög nyelv és a szabad művészetek professzora. (Az utóbbi csak részben L. „Az akadémiai oktatás és nevelés célja” c. fejezetet.)

*A professzorok hétfőn, kedden és csütörtökön 2-2 órát tartottak. Egyiket délelőtt, másikat délután. Szerdán és pénteken pedig csak egy-egy órát tartottak délután. Szombaton nem volt tanítás. Vasárnap az istentiszteleteken kellett résztvenni.*²²³

²¹⁵ „Que le principal et les Regens distribuent tous leurs escoliers en quatre bandes, non pas selon les classes, mais selon la situation de la Ville... et parainsi que les escoliers soyent distribuez pour venir au temple, chascun selon son quartier. Qu'il y ait lieu certain qui leur soit assigné par l'autorité de Messieurs en chasque temple, lequel il ne soit permis a d'autres occuper” Corp. Ref. XXXVIII. 71. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²¹⁶ „... a sçavoir les Mercredis au sermon du matin: les Dimanches, aux deux sermons du matin et d'apres midi.” Corp. Ref. XXXVIII. 71-73. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²¹⁷ Que le iour du Dimanche soit employé a ouir et a mediter et recorder les sermons.” Corp. Ref. XXXVIII. 75. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²¹⁸ „Le Samedi... Depuis trois iusqu'a quatre (excepté en la premiere et en la seconde classes) ... qu'ils recitent ce qui debvra estre le lendemain traicté au Catechisme” Corp. Ref. XXXVIII. 75. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²¹⁹ „Le Samedi depuis trois iusqu'a quatre, qu'on leur lise l'Evangile S. Luc en Grec.” Corp. Ref. XXXVIII. 79. „L'ordre du college de Geneve.” („Les loix de la seconde classe.”)

²²⁰ „Le Samedi depuis trois heures iusques a quatre, qu'on leur lise quelque Epistre des Apostres.” Corp. Ref. XXXVIII. 79. „L'ordre du college de Geneve.” („Les loix de la premiere classe.”)

²²¹ „En la fin qu'on les accoustume a prononcer en Latin. leur baillant pour patron le Catechisme Latin-francois.” Corp. Ref. XXXVIII. 77. „L'ordr du college de Geneve.” („Les loix particulieres de la VII. classe.”)

²²² „Que la septmaine devant la Cene quelqu'un des Ministres de la parolle de Dieu face une petite declaration de la sainte Cene en la salle commune, exhortant les auditeurs a la crainte de Dieu et a concorde.” Corp. Ref. XXXVIII. 75. „L'ordre du college de Geneve.” („Des escoliers du College.”)

A délelőtti órákat mindig a héber professzor kezdette meg „... reggel nyomban az istentisztelet után.”²²⁴ *A héber professzor óráját a görög professzor órája követte*²²⁵ *És azután következett a szabad művészetek professzorának félóra előadása*²²⁶

Ugyanilyen sorrendben folytak le az összes délutáni órák is. Szombat és vasárnap kivételével minden napon *télen 12-től 1-ig, nyáron 1-től 2-ig a héber; télen 1-től 2-ig, nyáron 3-tól 4-ig a görög; és télen 3-tól 4-ig, nyáron 4-től 5-ig a szabad művészetek professzora adott elő.*²²⁷

E tanórákon kívül a teológia tulajdonképeni két professzora, a héber és a görög professzor „... hétfőn, kedden és szerdán, délután 2-től 3-ig, hetenként felváltva a Szentírás könyveit magyarázta.”²²⁸

A genfi akadémia heti óraszámja összesen 27 volt.

A fenti rendes teológiai órák mellett Kálvin akadémiáján voltak heti és hónapos összejövetelek is, melyek a teológus ifjúság hitbeli fejlődésének és egyben tudományosabb képzettségének elősegítését célozták. A heti összejövetelek, *bibliamagyarázatos órák, valamelyik lelkésznek a elnöklete alatt, szombaton délután 2-től 6-ig folytak le.*²²⁹ A hónapos összejöveteleket pedig valamelyik professzornak a vezetése mellett minden hónap első péntek délutánján tartották, amikor bizonyos tételek, dolgozatok felolvasását és megvitatását intézték el.²³⁰ *A vitatkozásos összejövetelek érdeke miatt a hónap első péntek délutánján rendes előadás nem volt az akadémián.*²³¹

6. A kollégium és az akadémia tanerői és kötelelességeik.

A genfi iskola kollégiumának a tantestületét az igazgató és az osztálytanítók alkották. Az akadémia tantestülete a már említett héber, görög és szabadművészetek professzoraiból tevődött össze. A kollégium és az akadémia tantestületi karának az élén a rektor állott. Az osztálytanítók elsősorban a kollégium igazgatójától függtek. A rektor felettes hatósága pedig a városi tanács volt.

A kollégium és akadémia vallásoktatásának órabeosztásánál láttuk, hogy a genfi iskola vallásos nevelésében, bizonyos tekintetben, a lelkészek is résztvettek. A lelkészeknek az ifjúság vallásos nevelésére vonatkozó kötelelességeit és munkásságát, amely jórésztben a katekhizmus végzésében merült ki, az „Egyházi vallásos nevelés” részben ismertetjük.

A kollégium osztálytanítóit a lelkészek és a professzorok választották arra alkalmas tudású s lelkületű egyénekből. A választást a városi tanács erősítette

²²³ „Le Lundi, le Mardi, et le Jeudi, qu'ils lisent chacun deux heures : a scavoir. l'une au matin, l'autre apres disner. Le Mercredi et le Vendredi chacun une heure : a scavoir apres disner. Le Samedi qu'il n'y ait point de lecons. Le Dimanche soit employé a ouir les sermons.” Corp. Ref. XXXVIII. 85. „L'ordre du college de Geneve.” („Des Professeurs publics.”)

²²⁴ „... le matin incontinent apres le sermon.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” etc. 85.

²²⁵ „Que le professeur Grec le matin entre apres l'Hebreu.” Corp. Ref. XXXVIII. 85. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²²⁶ „Que le professeur des arts le matin entre apres le Grec, et lise ... d'une demie heure.” Corp. Ref. XXXVIII. 87. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²²⁷ „... en hyver depuis midi iusques a une heure, en esté depuis une heure iusques a deux ... (en hyver depuis une iusques a deux : en esté, depuis trois iusques a quatre) ... (en hyver depuis trois iusques a quatre : en esté depuis quatre iusqu'a cinq)” Corp. Ref. XXXVIII. 85.-87. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²²⁸ „...exposent les livres de la Sainte escripture, Le Lundi, Mardi, et Mercredi, depuis deux heures apres disner iusques a trois, chascun en sa septmaine.” Corp. Ref. XXXVIII. 87. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²²⁹ „... et le Samedi depuis deux heures iusqu'a trois qu'ils traitent en lieu public quelque passage de l'Escripture en la presence de quelcun des Ministres qui conduira le tout.” Corp. Ref. XXXVIII. 87. „L'ordre du college de Geneve.” („Des escoliers publics.”)

²³⁰ Corp. Ref. XXXVIII. 87 „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²³¹ „Que les premiers vendredis de chasque mois les Lecteurs publics ayent vacation l'apres-disnee, a cause des disputes qui se font en Theologie.” Corp. Ref. XXXVIII. 81. „L'ordre du college de Geneve,” („Des vacations.”)

meg.²³² A kollégium igazgatóját, sőt az akadémia professzorait is hasonlóképen választották és erősítették meg.²³³ A rektort, bár ugyanolyan módszerrel, de „... a lelkészeknek és a professzoroknak a társaságából és közös egyetértéssel kellett megválasztani.” A rektor is csak a városi tanács jóváhagyása után foglalhatta el állását.²³⁴

A kollégium osztálytanítóinak vallásos szempontból, az volt a kötelességük, hogy a saját és tanítványaik hitéletének az ápolása mellett hűséges tanítói szolgálatot végezzenek. Az osztálytanítók hitéletüket főleg az istentiszteleteknek a látogatása által az evangéliumnak a gazdagságából erősítették. Az istentiszteleteknek a látogatásán kívül Kálvin megkívánta az osztálytanítóktól, hogy „... igaz, keresztyéni kölcsönös egyetértésben éljenek.”²³⁵ Az egymás közötti testvéri, békességes magatartás megkövetelése bizonyára áldott hatást gyakorolt az osztálytanítók lelki életére is.

Az osztálytanítóknak tanítványaiknak a hitéletét is ápolniuk kellett. A kollégiumi imádkozások és zsoltárecskék vezetése, felügyelete ezt a célt szolgálta. De különösen gazdagította a komolyan vett templomba járás az ifjúság hitéletét. Az osztálytanítóknak fontos kötelessége volt, hogy a különböző templomba beosztott tanulóknak az istentiszteletekre való járására felügyeljenek. „Mindegyik templomban ott legyen valamelyik osztálytanító. És idejében legyen ott azért, hogy vigyázhasson az ő csoportjára.”²³⁶

Az osztálytanítók a fentiek mellett hűséges iskolai munkát végeztek. Feletteseiknek engedelmességgel, a kollégium törvényei szerint lelkiismeretesen tanítva kellett bizonyosságot tenniük életüknek szorgalmáról.

A kollégium igazgatójától keresztyén lelkületet, szaktudást és áldozatos szolgálatot követelt meg Kálvin. A kollégium igazgatója „...Istenben hívő ember legyen és legkevésbébbé közepszerű tudásu. Jóságos lelkületű legyen és ne durva és kemény természetű, hogy ...szeliden elhordozhassa az állásával járó bosszúságokat.”²³⁷ Az igazgatónak a saját osztályának a tanítása és vezetése és a kollégium adminisztrálása mellett felügyelnie kellett tanító társainak az erkölcsére s szorgalmára és figyelmeztetnie kellett a helytelen uton járókat, hogy keresztyén tanítóhoz méltó szolgálatot végezzenek.²³⁸ Minden napon, a tanítási munka és a közös teremben végrehajtott büntetések kiszolgáltatása után, a kollégium igazgatójának volt a kötelessége, hogy az Ur hatalmáról és jóságáról mintegy bizonyosságot téve „... az Isten nevében megáldva”²³⁹ bocsássa haza a tanulókat.

A kollégium igazgatója számára előírt kötelességek feltétlenül hívő és értelmi szemszögből tekintve képzett egyént igényeltek.

²³² „Que les Ministres de la parole de Dieu et les Professeurs ayent a eslire en bonne conscience, gens suffisans: pour enseigner en chascune classe. Que ceulx qui seront esleuz soyent presentez a Messieurs les Syndiques et Conseil, pour estre acceptez et confermez selon leur bon plaisir.” Corp. Ref. XXXVIII, 69, „L'ordre du college de Geneve.” („L'ordre quant aux regens du college.”)

²³³ „Que le Principal soit esleu et conferme a la mesme forme que dict a esté.” Corp. Ref. XXXVIII, 71. L'ordre du college de Geneve. (Du Principal du College.) „...soyent esleus et confermez ainsi qu'il a esté dict des autres.” Corp. Ref. XXXVIII, 85. L'ordre du College de Geneve. (Des professeurs publics.)

²³⁴ „Que le Recteur soit prins et choisi de la Compagnie des Ministres et Professeurs: et qu'il soit esleu par bon accord de tous... lequel estant présenté a Messieurs, soit établi par leur autorité.” Corp. Ref. XXXVIII, 81. „L'ordre du college de Geneve.” („Du recteur.”)

²³⁵ „Qu'ils nourrissent entr'eulx concorde mutuelle, et vraiment Chrestienne.” Corp. Ref. XXXVIII, 71. „L'ordre du college de Geneve.” („L'ordre quant aux regens du college.”)

²³⁶ „Qu'il y ait aussi en chascue temple quelque Regent: et qu'il y soit d'heure, a fin qu'il prenne garde sur sa troupe.” Corp. Ref. XXXVIII, 73. „L'ordre du college de Geneve.” („Des escoliers du College.”)

²³⁷ „... homme craignant Dieu, et pour le moins de moyen scavoir: sur tout, d'un esprit debonnaire, et non point de complexion rude ni aspere: a fin qu'il... porte tout doucement les facheries de sa charge.” Corp. Ref. XXXVIII, 71. „L'ordre du college de Geneve.” („Du Principal du College.”)

²³⁸ „Son office sera oultre l'ordinaire, d'enseigner et gouverner sa classe d'avoir l'oeil sur les murs et la diligence de ses compagnons: de solliciter et piquer ceulx, qui seront tardiifs, de remonstrer a tous leur devoir.” Corp. Ref. XXXVIII, 71. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²³⁹ „... en les benissant au nom de Dieu.” Corp. Ref. XXXVIII, 75. „L'ordre du college de Geneve.” („Des escoliers du College.”)

Az akadémia professzorainak vallásos szempontból vett kötelességeit Kálvin nem részletezte. De azon intézkedésből, hogy az akadémia professzorainak is istentiszteletet kellett résztvenni (L. „Az akadémiai vallásoktatás órabeosztása.” c. fejezetet.) és a péntek napi lelkészi konferencián lehetőség szerint meg kellett jelenniök²⁴⁰ és az akadémia tartott hónapos összejövetelen, tudományos vitatkozásokon, ahol felváltva elnökölték, a felmerült kérdéseket bölcsességgel és Isten igéje által kellett megoldaniok,²⁴¹ továbbá hogy Isten igéjének tudományával épen annak tanítása miatt behatóan kellett foglalkozniok, az következtethető, hogy az akadémia professzoraitól Kálvin tudás mellett, evangéliumi hitet is követelt.

A rektornak, kitévényként választottak és aki az iskola mindkét tagozatának felügyelője volt, még inkább kötelességévé tette Kálvin, „... hogy egész valójában istenfő és jó tudós legyen.”²⁴² Ez szükséges volt azért mert a rektor kezébe futott össze a genfi kollégium és akadémia iskolaügyeinek szála. Ő vette fel az akadémia hallgatóit, miután tartózkodási engedélyt kaptak a várostól és aláírásukkal elfogadták a számukra készített hitvallást.²⁴³ A rektoroknak kellett lelkiismeretes informálódás után kiállítani a tanulók erkölcsi és tanulmányi bizonyítványait.²⁴⁴ Kötelessége volt meginteni az osztálytanítókat, a kollégium igazgatóját sőt az akadémia professorait is, ha hanyagságot tapasztalt munkájukban Az iskolában levő mindennemű viszálykodást le kellett csillapítania, ha szükségesnek látszott a lelkészek és a magisztrátus segítségével.²⁴⁵ A rektor aki az akadémia tanított is, több oldalú hivatásának csak úgy tehetett eleget, ha vallásos életének és tudásának gazdagságában állhatott oda az iskola vezetése szolgálatára.

Kálvin a kollégium és az akadémia tanerőivel, hivatalba lépésük alkalmával, a városi tanács előtt esküt tétetett le, hogy annál hivebben és nagyobb felelősséggel végrehessék vallásnevelői munkáikat. Az osztálytanítók (a kollégiumi igazgató) és a professzorok esküformája a következő volt: „Megígérem és esküszöm, hogy becsületesen teljesítem azt a kötelességet, ami reám bízott. Dolgozni fogok a gyermekeknek és a hallgatóknak az oktatásáért. Elvégzem az előadásokat, melyek uraimnak és feletteseimnek parancsából rendeltettek. Altalában véve ügyelek arra, hogy az iskola jó rend szerint legyen vezetve. És (Isten kegyelmében bízva) arra törekszem, amennyire csak lehetséges számomra, hogy a tanulók békességesen éljenek, teljes szerénységben és tisztességben. Az Isten dicsőségére. És a város javára és nyugalomára.”²⁴⁶

A rektori állás fontossága miatt, Kálvin nemcsak mint láttuk a rektor megválasztására, de a rektor eskütételére is nagy gondot fordított. A rektor más szövegű esküt tett, amely így szólt: „Megígérem és esküszöm, hogy Isten kegyelmében bízva, becsületesen teljesítem kötelességemet abban a szolgálatban, amelyre elhívtam. Örködni fogok lelkiismeretesen az iskola állapota felett annyira, hogy gondom lesz

²⁴⁰ „Le Vendredi, qu'ils se trouvent, tant qu'il leur sera possible a la congrégation et au Colloque des Ministres.” Corp. Ref. XXXVIII. 85. „L'ordre du college de Geneve.” („Des Professeurs publics.”)

²⁴¹ „... conduise le tout selon sa prudence, et donne par la parole de Dieu la resolution des difficultez qui seront mises en avant.” Corp. Ref. XXXVIII. 87 „L'ordre du college de Geneve.” („Des escoliers publics.”)

²⁴² „... qui sera le plus suffisant doué de crainte de Dieu et de bon scavoir.” Corp. Ref. XXXVIII. 81. „L'ordre du college de Geneve” („Du recteur.”)

²⁴³ „... il les fera soubcrire a la confession de Foy dont le formulaire est mis ci apres” Corp. Ref. XXXVIII. 81. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²⁴⁴ „Qu'il ait aussi la charge de donner tesmoignage aux gens d'estude qui auront ici vescu : toutesfois s'estant enquis diligemment tant de leur vie, que de leur scavoir.” Corp. Ref. XXXVIII. 81. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²⁴⁵ „Son office d'admonnester et reprendre le Principal, et les Regens et les Professeurs publics, quand il les vera estre nonchallans, et les advertir de mieulx faire leur office. Item, d'appaier toutes quereles qui se pourroyent eslever entre les Regens, ou les autres gens d'estude : ou s'il est besoing de plus grande autorité, en remettre la decision aux ministres de la Parolle : sauf tousiours ce qui appartient au Magistrat.” Corp. Ref. XXXVIII. 81. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²⁴⁶ „Je promets et iure de m'acquiter loyaument de la charge qui m'est commise, a scavoir de travailler pour l'instruction des enfans et auditeurs, de faire les lectures qui me sont ordonnees par les statuts de nos seigneurs et superieurs. Et en general de mettre peine que l'eschole soit conduite en bon ordre. Et de procurer, selon qu'il me sera possible (comme j'espere que Dieu m'en fera la grace), que les escoliers vivent paisiblement, en toute modestie et honnesteté, à l'honneur de Dieu et au profit et repos de la ville.” Corp. Ref. XXXVIII. 89. „L'ordre du college de Geneve.” („Serment pour les Professeurs et Regens.”)

azokra is melyek váratlanul bekövetkezhetnének. Mindent az iskolai törvények értelmében végzek el.

Buzdítani fogom azokat a tanulókat, kik a nyilvános iskola hallgatói és osztálytanítók hatásköre alá nem tartoznak, hogy alávéssék magukat és engedelmeskedjenek a mi urainknak és feletteseinknek. Nem tűrök feslett és korhelykedő tanulókat. És ha azok szerető figyelemztetés után sem akarnának megváltozni, értesitem a városi tanácsot, hogy eljárjanak ügyükben.

Végül arra törekszem, amennyire csak lehetséges számomra, hogy a tanulók békességesen éljenek, teljes szerénységben és tisztességben. Az Isten dicsőségére. És a város javára és nyugalma.²⁴⁷

A genfi iskola törvényeiben a fentiekben szabta meg Kálvin a tanerőknek vallásnevelői munkáikkal összefüggő kötelességeit.

Ha nem is a genfi iskola törvényeiben, de kommentárjaiban Kálvin többször odaállította a *továbbképzést*, az *önnevelést* mindazok elé; akik szolgálatra hivatottak el. Tudta ő, hogy tanulás, önnevelés nélkül senki sem végezheti munkáját, egyre naggyobbodó sikerrel. Önmagam fejlesztése szükséges ahhoz, hogy többet adhassak másoknak. Ezért a genfi iskola tanerőitől is bizonyára nemcsak tudást és hitet, de továbbbi önnevelési igényelt Kálvin. Máskülönben a reformátor Isten ígését, illetve annak tanulmányozását, követését tartotta legalkalmasabbnak azon célból, bárki számára is, hogy önmagát gyarapítsa és erősítse: „... Isten ígésében áldás és gazdagság van. Az ige átalakítja a műveletleneket. Megerősíti a gyengéket. Röviden szólva, alkalmatosakká tesz arra, hogy végrehajtsuk hivatásunkat, melyet Isten rendelt számunkra.”²⁴⁸

Feltételezhető tehát, hogy Kálvin nem ellustult és begyepesedett hitű, de munkás és Isten ígéséből szüntelenül táplálkozó vezetőket, nevelői személyiségeket akart látni az iskolában.

7. A kollégiumi és akadémiai tanulók kötelességei.

Vallásos szempontból vizsgálva a genfi kollégium növendékeinek kötelességeit, megállapítható az, hogy Kálvin első sorban is engedelmességet követelt tőlük. A kollégium növendékeinek feletteseiknek és az iskola reájuk vonatkozó törvényeinek feltétlenül engedelmeskedni kellett. A kollégium óráin pontosan kellett megjelenniük. A reájuk szabott büntetéseket el kellett szenvedniük. Az istentiszteletek és a katekizmus alkalmával, az előírt napokon és időben, „...²⁴⁹ korán a templomban kellett lenniük.”²⁵⁰

A kollégium tanulóitól Kálvin keresztyéni magatartást is követelt. A templomban, „... figyelmesen és tisztelettel kellett meghallgatniuk a predikációkat.” Az előírt iskolai imádságokat „áhitatosan” (devotement) kellett elimádkozniuk. Kálvin a lár-

²⁴⁷ „Je promets et iure de m'acquiter loyaument de mon devoir en la charge en laquelle ie suis appelé comme i'espere que Dieu m'en fera la grace. C'est de veiller soigneusement sur l'estat de l'eschole a fin de pourvoir a tous les desordres qui pourroyent survenir. Et le tout selon le contenu des ordonnances.

Item d'exhorter tous les escoliers qui ne seront point sous les Regens mais seulement seront auditeurs des lecons publiques, de se maintenir sous la subiection et obeissance de nos seigneurs et superieurs. Et de ne point souffrir ceulx qui seront dissolus et desbauchez: mais en ce cas qu'ils ne se veuillent reduire par admonitions amiables, d'en advertir Messieurs a fin d'y pourvoir.

Finalement de procurer seron qu'il me sera possible, que les escoliers vivent paisiblement en toute modestie et honnesteté, à l'honneur de Dieu et au profit et repos de la ville.” Corp. Ref. XXXVIII. 87-89. „L'ordre du college de Geneve” („Serment pour le Recteur.”)

²⁴⁸ „... c'est que la parole de Dieu ha cest usage et ceste propiete, de former ceux qui autrement seroyent mal polis et de les fortifier quand ils sont debiles: bref, pour les rendre du tout idoines a executer leur office et ce qui leur est ordonné de Dieu.” Corp. Ref. LIV. 95. V. Mó. 3: 26-29.

²⁴⁹ „... les escoliers ayent a se trouver de bonne heure au temple.” Corp. Ref. XXXVIII. 71. „L'ordre du college de Geneve.” („Des escoliers du College.”)

²⁵⁰ „... ils oyent attentivement et en reverence le sermon.” Corp. Ref. XXXVIII. 73. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

mát nem tűrte a kollégiumban. Játsszani csak, . . . bomlasztó féktelenség nélkül"²⁵¹ engedte a tanulókat.

Kálvin továbbá őszinteséget követelt a kollégium tanulóitól. A *házugságot különösképpen megbüntettette*.²⁵²

Kálvin a keresztyén életkövetés mellett szorgalmas tanulást várt a kollégium növendékeitől. A szorgalmas és tudásban előrehaladt növendékeket megjutalmazta. (L. részletesebben a módszeri fejezet tárgyalását.) Sőt megengedte azt, hogy az osztálytanító javaslatára, a kiválóbb tanulók egy iskolai év alatt két osztályról is vizsgázhassanak.²⁵³

A genfi iskola rendtartásában határozottan felfedezhető Kálvinnak az a törekvése, hogy vallásos érzésű és munkás ifjúságot akart nevelni a kollégiumban.

Kálvin mindezek felett azt követelte meg az akadémia hallgatóitól, hogy a *rektor előtt, mindannyian saját kezükkel aláírták a számukra készített hitvallást*.²⁵⁴ Ez a hitvallás nem volt más mint Kálvin dogmatikai nézeteinek, a genfi kátének s a genfi egyházi fegyelemnek tömör összefoglalása.²⁵⁵

E hitvallás aláírásával az akadémia hallgatói kinyilatkoztatták azt, hogy hisznek az Atya, Fiú (Ige), Szent Lélek egy Istenben. Kárhoztatják a niceai, efézusi, kálcedoni zsinatok határozataival szembehelyezkedő eretnokségeket, valamint Servet tanítását.

Hisznek a teremtő Istenben. Vallják Isten ingyen való elválasztását az üdvösségre és kárhoztatják a manicheusok tévedéseit.

Hiszik, hogy Isten nem csak megteremtette a világot, de örökös fenntartója és gondviselője annak. Akarata nélkül semmi sem történik az életben.

Hiszik, hogy Isten saját képére teremtette az embert. Vallják az eredendő bűn igazságát.

Hiszik a megromlott embernek az üdvösség megszerzésére vonatkozó képtelenségét. Kárhoztatják azoknak tanításait, kik azt képzelik, hogy az embernek szabad akarata és ereje van az üdvösség megnyerésére.

Hiszik, hogy Jézus Krisztus, kit megváltásunkért ajándékozott nekünk az Ur, egy lényegű az Atyával és egy személyben Isten és ember. Kárhoztatják az ezen igazsággal szembehelyezkedő eretnokségeket. Marcion, Maneto, Nestorius, Eutyches, Servet és Schuenfeld tévelygéseit.

Hiszik, hogy Jézus Krisztus halálával és feltámadásával eltörölte bűneinket, megengesztelt Istennel, legyőzte a Sátánt és a halált.

Hiszik, hogy Jézus Krisztus az, aki bűnbocsánatot szerzett számunkra. Embereknek érdemei Isten előtt tehát nem lehetnek.

Hiszik, hogy Jézus Krisztus nem csak elfedezi gyarlóságunkat Isten előtt, de Lelke által meg is szentel bennünket. Ez a megszentelődés csak a halálon túl lesz tökéletessé.

²⁵¹ „... mais que ce soit sans licence dissolue.” Corp. Ref. XXXVIII. 75. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²⁵² „Sur tout qu'en cest endroit les mensonges soyent punis.” Corp. Ref. XXXVIII. 73. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²⁵³ A vizsga különben minden év április utolsó három hetében folyt le. Az írásbeli tételt az akadémia professzorai adták fel a kollégium növendékeinek francia nyelven, amit latinra kellett fordítaniuk, minden segítség nélkül, az osztálytanítók felügyelete mellett. Az igazság megóvása érdekében egy osztálytanító sem elnökölhett a saját osztályában. A kidolgozott tételeket a kollégiumi igazgatóhoz kellett beadni. A rektor május 1-ig az akadémia professzoraival együtt megvizsgálta a tanulók dolgozatait. Majd szóbeli vizsgán, az osztálytanítók jelenlétében, kikérdezte tízes csoportok szerint a tanulókat és a tanítók véleményének meghallgatásával osztályozta a növendékeket. Az évszázó iskolai ünnep mindig május 1-én volt (ha ez a nap vasárnapra esett, akkor másnap) a szent Péter templomban. A rektornak az iskolai törvények felolvasásával kapcsolatos évszázó beszéde, a legjobb növendékeknek a városi tanács által való megjutalmazása és a nagyobb tanulóknak szavalata, vagy szónoklata töltötte ki az iskolai évszázó programját. Ez a nap iskolai szünet volt. Kálvin kollégiumában szünet alkalmával volt csak kimondottan 3 hetes vakáció. L. Corp. Ref. XXXVIII. 81. „L'ordre du college de Geneve.” („Des vacations.”) A rendkívüli osztályösszevonások vizsgáit, a kollégiumi igazgató adminisztrálása mellett ugyancsak a rektor az akadémia professzoraival együtt végezte. Corp. Ref. XXXVIII. 83-85. „L'ordre du college de Geneve.” („Des promotions.”)

²⁵⁴ „Que les escoliers publics . . . vinrent au Recteur pour faire escrire leurs noms et signer de leur propre main la confession de leur foy.” Corp. Ref. XXXVIII. 87. „L'ordre du college de Geneve.” („Des escoliers publics.”)

²⁵⁵ L. magyar fordításban: Czeglédy Sándor: „Hitvallási formula, amelyre a nyilvános iskola minden tanulójának köteleznie kell magát a rektor színe előtt.” („Kálvin János kisebb művei,” 99-108.) Francia szöveget lásd: Corp. Ref. XXXVII. 721-730. („Confession des escoliers.”)

Hiszik, hogy Jézus Krisztus érdemeiben csak hit által részesülünk. A hit Istennek drága ajándéka a választottak számára.

Hiszik a hit általi ingyen való megigazulást. Kárhoztatják azokat a tanításokat, melyek ez igazsággal szembehelyezkednek.

Hiszik, hogy a hit Isten imadására indítja az embert. Jézus Krisztus közbenjárónkon kívül szenteknek segítségére, hogy szószólóink legyenek Istennél, nincsen szükség.

Hiszik, hogy az igaz élet szabálya, a vallásoktatásé is, a Szentírásban van megírva. Kárhoztatják ezért a pápista ceremóniákat, a gyónást, a nőtlenséget és a többi tévedéseket, melyek nem az Isten igéjének, de emberi rendelkezéseknek engedelmeskednek.

Hiszik, hogy az egyházat pásztoroknak kell vezetni, akik az ígét hirdetik és a sakramentumokat kiszolgáltatják. A pásztorokat választani kell és ha méltatlanul szolgálnak, elbocsátandók. Mivel a pásztoroknak minden hatalma az ige szolgálatában van, kárhoztatják a pápista hierarchiát.

Hiszik a Krisztus által rendelt két igaz sakramentumot: a keresztséget és az úrvacsorát. Kárhoztatják a többi öt pápista kitalált sakramentumot.

Hiszik, hogy a sakramentumokkal való élést a Szent Lélek ereje teszi áldottá számunkra. Mint hogy a fiúvá fogadás ígérete a hívők utódainak is szól, kárhoztatják az anabaptistáknak a keresztségre vonatkozó felfogását.

Hiszik, hogy az úrvacsora a Krisztussal való lelki egyesülésünket bizonyítja.

Hiszik, hogy az úrvacsorában és a keresztségben Isten valósággal nekünk ajándékozza mindazt, amit a sakramentumok kiábrázolnak. Kárhoztatják, hogy a pápisták a tanítást elsikkasztották a sakramentumokból s szemfényvesztéssé tették azokat.

Hiszik, hogy a keresztségben a víz Jézus Krisztus vérének, az úrvacsorában a kenyér és a bor Krisztus testének és vérének a záloga, lelkünk táplálására.

A misét, mivel az úrvacsora tisztaságát bemocskolja, kárhoztatják.

Hiszik, hogy Isten akarata az, hogy az emberek törvények és hatóságok által kormányzottassanak. Feletteseinket, mint Isten helytartóit tisztelnünk, törvénykezéseiknek engedelmeskednünk kell. Szükséges azonban, hogy Isten maradjon mindig a legfőbb Urunk.

A fentiekből látható, hogy az akadémiára jövő ifjaknak előbb bizonyosságot kellett tenniük evangéliumi hitükről és csak azután lehettek az akadémiának törvényesen elismert hallgatói.²⁵⁶

Kálvin elvárta az akadémia hallgatóitól, hogy a hitvallás szellemének megfelelően igaz keresztyénekhez méltóan, „... szeliden és Istennek a félelmében — éljenek.”²⁵⁷

Különösen megkövetelte Kálvin az akadémia tanulóitól azt, hogy, a heti biblia-magyarázat és a havonta tartott vitatkozásos összejöveteleken, ahol az akadémia hallgatóinak is aktív szerep jutott, Isten gyermekeihez illően viselkedjenek és tisztán az Úr igéjével megegyező tudományosságban képezzék magukat. A szombat délutáni bibliamagyarázat végzése alkalmával a növendékeknek „... az elnöklő lelkész bírálatát meg kellett hallgatniuk. A bírálatra azonban minden jelenlévő megmondhatta a maga véleményét szeliden és az Úr félelmében.”²⁵⁸ A havi vitatkozásos összejövetelekre pedig olyan dolgozatot (tételt) kellett készíteniük, „... melyek feltűnést nem hajhászóak, nem szofisztikusak és nem tartalmaznak hamis tanokat. A dolgozatot az akadémia professzorának idejében át kell adni. Majd nyilvánosan kellett azt megvédeni a vitatkozókkal szemben. A hozzászólás, minden szofisztika, szemtelen kíváncsiság és merészség, mely megronthatná Isten igéjét, hasonlatosképpen minden rosszindulatú vita és makacsság száműzésével, mindenki számára meg volt

²⁵⁶ 1576-ban a városi tanács Kálvinnak ezt az intézkedését megszüntette azért, hogy a lutheránusok és a pápisták is felvehetők legyenek a genfi akadémiára.

²⁵⁷ „Qu'ils se portent modestement, et en la crainte de Dieu.” Corp, Ref. XXXVIII. 87. „L'ordre du college de Geneve.” („Des escholiers publics.”)

²⁵⁸ „... qu'ils escoutent la censure de la bouche du Ministre qui y aura presidé. En ceste censure qu'il soit permis a chascun de ceulx qui seront la presens de dire son advis modestement, et en la crainte du Seigneur.” Corp, Ref. XXXVIII. 87. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

engedve. A hittannak egyes szakaszáról csak szentül és lelkiismeretesen értekezhettek.²⁵⁹

Természetesen, Kálvin az akadémia növendékeitől is, az iskola törvényeivel szemben és feletteseik irányában engedelmisséget követelt.

Az elmondottakból kitűnik az, hogy Kálvin az akadémia hallgatóitól öntudatos evangéliumi vallásosságot és munkás életet várt.

8. A kollégiumi oktatás és nevelés célja.

Elvitathatatlan, hogy Kálvin genfi kollégiumában a klasszikus nyelvek (latin, görög) tanítására akkora gond fordított, hogy a kollégiumi oktatás jellegzetes célja határozottan a klasszikus műveltség megszerzésére irányult.²⁶⁰ A klasszikus nyelveknek és műveltségnek a felkarolása azonban a kollégiumi vallásos nevelést nem hátráltatta, mert a tantervbe felvett klasszikus írók, erkölcsi felfogásukban nem voltak vallásellenesek. Kálvin máskülönben is, mint általában véve a reformáció emberei, a klasszikusok műveiben, mint kiváló alkotásokban Isten kegyelmének ajándékát látta. Ezért a klasszikus tudás ebből a szempontból véve, nem hogy Istentől elválasztott volna, de Isten felé irányította a vele foglalkozó lelkeket.

A kollégiumi oktatás a maga klasszicizmusával az akadémiára, a teológiára készítette elő a növendékeket. Ha a kollégium növendékei tovább nem tanultak, úgy művelt munkaerőket adott az államnak. Legalább is olyan egyéneket, akik a bibliát anyanyelvükön olvashatták és így kiemelkedhettek a pápisták tudatlanságából. „...kollégiumot kell emelni, hogy taníthassuk és előkészíthessük a gyermekeket lelkésznek és világi vezetőnek” — mondta Kálvin.

A fentiekől eltekintve, a genfi kollégiumi nevelés vallásos célját Kálvin feltétlenül biztosította. A reformátor saját rendelkezése és szavai igazolják ennek az állításnak az igazságát. A kollégium tanerőinek, mint előbb láttuk, eskütételük alkalmával meg kellett fogadniuk azt, hogy minden erejükkel arra törekessenek, hogy a tanulók békességben, szerénységben és tisztességben éljenek Isten dicsőségére és emberestvéreiknek javára. A kollégium tanerőinek kötelességévé tette Kálvin, „... hogy különösképen arra tanítsák növendékeiket, hogy Istent szeressék és a bűnt gyűlöljék.”²⁶² E tömör kifejezés megkapóan jellemzi azt a vallásos célkitűzést, amelyet a kollégiumi neveléssel Kálvin a tanulók életében meg akart valósítani.

²⁵⁹ „... qui ne soyent ne curieuses, ne sophistiques, ni contenantes faulse doctrine : et les communiquent de bonne heure au Professeur de Theologie. Puis qu'ils les soustiennent publiquement contre ceulx qui argumenteront. Qu'il soit la permis a chascun de parler. Que toute sophisterie, curiosité impudente et audace de corrompre la parole de Dieu, semblablement toute mauvaise contention et opiniastreté en soyent bannies. Que les points de la doctrine soyent traictez saintement et religieusement.” Corp. Ref. XXXVIII. 87. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²⁶⁰ Itt ismertetjük Kálvin kollégiumi tantervét, amely vallásos tananyagot nem ölel fel:

VII. osztály törvénye: Betűismertetés. Szótag összerakás. Folyékony olvasás franciául. Majd latinul olvasás. Francia-latin katekizmus olvasása. Irni tanulás kezdete. VI. osztály törvénye: Declinatio, conjugatio elemi tanítása. Beszédrészeinek magyarázata francia-latin nyelv összehasonlításán át. Szépirás tanítása. Latin beszéléshez szoktatás. V. osztály törvénye: Beszéd részeinek szorgalmas kifejtése. Mondattan egyszerű elemi gyakorlása Vergilius (Bucolica) segítségével. Fogalmazás kezdete. IV. osztály törvénye: Mondattan teljes megtanítása Cicero egyszerűbb leveleinek ismertetésével. A szótagok időmértékének kifejezése Ovidius elégiáival kapcsolatosan. (De tristibus és De ponto.) Görög olvasás, deklinálás, konjugálás egyszerű tanítása. III. osztály törvénye: Görög nyelvtan tanítása. Latin és görög nyelv szabályainak összehasonlítása. Stílus gyakorlás mind a két nyelven. Olvasandók: Cicero levelei. De amicitia és De senectute című könyve, görögül és latinul. Vergilius Aeneide. Caesar Commentárja. Socrates erkölcsre intő beszédei. II. osztály törvénye: Történelem-tanítás. Latin nyelven Livius, görög nyelven Xenophon. Polybius, Herodotos tanulmányozásával. Költészet terén Homeros ismertetése. Dialektika elemeinek tanítása Cicero Paradoxiáinak különös felhasználásával. Szombat délután Lukács evangéliumának olvasása görögül. I. osztály törvénye: Dialektika tovább-tanítása. Rhetorika elemeinek tanítása Cicero szónoklatainak, Demosthenes Olynthusi beszédének és Philippikáinak, Homeros és Vergilius idevonatkozó műveinek segítségével. Szerdán délután stílus gyakorlatok és szóközi előadások végzése. Szombaton délután az apostolok egyes leveleinek olvasása.

²⁶¹ „... il faudra dresser college pour instruire les enfans, affin de les preparer tant au ministere que gouvernement civil.” Corp. Ref. XXXVIII. 21. „Projet D'ordonnances Ecclesiastiques de 1541.” („Sensuyt du second ordre, que nous avons nomme de docteurs.”) Majdnem szóról szóra ez a szöveg olvasható az 1561. évi ordonnance-ok doktorokra, tanítókra vonatkozó részében. (Corp. Ref. XXXVIII. 100.)

²⁶² „Sur tout qu'il les enseignent d'aimer Dieu, et hair les vices.” (Latin szöveg: „Praecipue Deum amare, et vitia odisse docento.”) Corp. Ref. XXXVIII. 69. „L'ordre du college de Geneve” („L'ordre quant aux regens du college.”)

Kálvin az iskolai neveléssel kapcsolatosan a jövőbe is tekintett: „... az ifjúságot a jövőendő szempontjából jól és hűségesen kell tanítani.”²⁶³ Kollégium alapítására azért van szükség, „... hogy az előjövőendő idő számára olyan irodékat nevelhessünk, hogy pusztuló egyház ne maradjon gyermekeinkre.”²⁶⁴ Kálvin tehát a kollégiumi nevelést arra is fel akarta használni, hogy e munka, földi szempontot tekintve, elősegítse az emberiség életében Isten országa győzelmének jövőendőbeli biztosítását.

Kálvin végeredményben a kollégiumi oktatással és neveléssel, az akadémiára való előkészítéstől eltekintve azt óhajtotta elérni, hogy legyenek olyan tanult, jó és hasznos tudománnyal felszerelt, a Szentírást olvasni tudó, öntudatos keresztyén hitű egyének, kik életüknek munkájával Isten dicsőségét és felebarátaiknak javát szolgálhatják.

9. Az akadémiai oktatás és nevelés célja.

A genfi akadémiai oktatás célja a lelkészképzés volt. Ebben a lelkészképző munkában felfedezhető az a törekvés, hogy Kálvin a héber nyelv ismerete, a görög klasszikus tudás és a retorika tudománya által olyan szellemi felfegyverkezést akart adni az akadémia hallgatóinak, hogy azok e segítséggel a Szentírást tudományosan megismerhessék és hatásos erővel magyarázhassák.

Maga a héber nyelv tanítása a heti 5 délutáni órán volt tisztán nyelv és nyelvtan tanítás. A heti 3 délelőtti órán a héber professzor „... az ótestamentumnak valamelyik könyvét héber szövegmagyarázattal”²⁶⁵ adta elő. Így a héber nyelv tanításán keresztül bibliaismertetés is történt. Természetesen a héber nyelv tanítása főleg az ószövetség helyes megismerését célozta.

A görög professzor, kinek szintén heti 8 tanítási órája volt, a 3 délelőtti előadásán „... Aristotelesnek, Platonnak, Plutarchosnak, vagy valamelyik keresztyén filozófusnak az erkölcsre vonatkozó filozófiai könyveit ismertette.”²⁶⁶ Az öt délutáni óráján pedig „... kiválasztva a legtisztább görög költőket, szónokokat és történetírókat, felváltva, egyenként tárgyalta azokat.”²⁶⁷ A keresztyén filozófusokkal, a tisztább erkölcsi felfogást képviselő pogány filozófusokkal, költőkkel, szónokokkal és történetírókkal való foglalkozás az akadémiai hallgatók theológiai tudását feltétlenül mélyítette.

A művészetek professzora a heti 5 délutáni óráján „... Aristotelesnek rhetorikáját, Ciceronak legismertebb beszédeit és szónoki műveit tudományosan magyarázta.”²⁶⁸ Ezek a rhetorikai előadások, az akadémiai hallgatókat, a jövőendőbeli lelkészeket a szónoklástan szabályaival ismertették meg, hogy ezen ismeretek felhasználásával Isten ígéjét annál nagyobb sikerrel hirdethessék. A művészetek professzorának heti délelőtti 3 félórás fizikai előadása, az összes akadémiai órák közül egyedül esett távol a vallás mezejétől. Bár ezen előadásokról megállapítható, hogy vallásos szempontból véve sem voltak értéktelenek, mert midőn szélesebb körben tarták fel az Isten bölcsességének a mindenségben elrejtett titkait, bizonyára vallásos érzéseket is adtak az akadémiai hallgatók számára.

Az akadémiai oktatásnak, mint lelkészképzésnek központi célja határozottan a Szentírás megismerése volt. Ezt a célt szolgálta a héber és a görög professzornak az

²⁶³ „... que la jeunesse pour l'avenir soit bien et fidelement instruite”. Corp. Ref. XXXVIII. 92. „Les ordonnances ecclesiastiques de 1561.”

²⁶⁴ „... de susciter de la semence pour le temps advenir, afin de ne laisser l'esglise deserte a nous enfans.” Corp. Ref. XXXVIII. 21. „Proyet D'ordonnances Ecclesiastiques de 1541.” („Sensuyt du second ordre. que nous avons nomme de docteurs.”) Ugyanez a szöveg olvasható az 1561. ordonnance-ok megfelelő helyén. (Corp. Ref. XXXVIII. 100.)

²⁶⁵ „... quelque livre du Vieil testament avec les Commentaires des Hebreux.” Corp. Ref. XXXVIII. 85. „L'ordre du college de Geneve.” („Des Professeurs publics.”)

²⁶⁶ „... et expose quelque livre de Philosophie qui concerne les meurs. Le livre sera d'Aristote, ou Platon, ou Plutarque, ou de quelque philosophe Chretien.” Corp. Ref. XXXVIII. 85. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²⁶⁷ „... quelque poete Grec, ou quelque orateur, ou historiographe, en un temps d'une sorte et puis de l'autre: et choisissant des plus purs.” Corp. Ref. XXXVIII. 85. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

²⁶⁸ „... qu'il expose doctement la Rhetorique d'Aristote, les Oraisons de Ciceron les plus renomnees, ou les livres de Oratore.” Corp. Ref. XXXVIII. 87. „L'ordre du college de Geneve.” etc.

akadémiai vallásoktatás órabeosztásánál már ismertetett heti, felváltva végzett 3 órás előadása.

Kálvin a bibliát többre értékelte, mint bármilyen más könyvet, vagy tudományt. *Isten ígéje nagyobb tökéletességre tanít meg minket, mint a földnek összes tudománya. Minden emberi ismeret, tapasztalat és élelslátás semmit sem ér ama bölcsesség mellett, amelyet mi Isten iskolájában tanulhatunk.*

Kálvin Isten ígéjére vonatkozó eme felfogásából érthető, hogy a Szentírás áldása alá vonta az akadémiai oktatást és minden tudományos munkát az ige szellemében végeztetett. A gyakorlati biblia magyarázatos és vitafokozások összejóveteleken is, mint előbb láttuk, — úgy az elnöklő lelkész és professzor, mint az akadémiai hallgatók munkája részéről, — az ige szellemének kellett uralkodnia.

Kálvin akadémiai nevelésének a célja az volt, hogy a hallgatók ne csak foglalkozzanak Isten ígéjével és a hasznos tudományokkal, de az Ur akarata szerint is éljenek. Életük magatartásával mutassák meg a tiszta evangéliumi hit gazdagságát, amelyet aláírásukkal magukéinak vallottak.

A genfi akadémia célzatosan vallásos és erkölcsös életre nevelt. Amit bizonyít az, hogy az akadémiai professorok, épen mint a kollégium tanerői, esküt tettek arra vonatkozólag, hogy békességre, szerénységre és tisztességre nevelik növendékeiket, hogy felebarátaik boldogságára és Isten dicsőségére élhessenek. A rektor pedig külön esküjében megfogadta, hogy erköcstelen életet nem tűr az iskola növendékei között. A rektornak ez az esküje elsősorban az akadémia hallgatóira vonatkozott, akik mint idősebb korban élők, inkább ki voltak téve az elzülles veszedelmének, mint a kollégiumi gyermek, vagy egészen fiatal növendékei.

Az elmondottakat összefoglalva megállapítható az, hogy a genfi akadémiai oktatás és nevelés, Isten segítségével, olyan tudós, különösen a Szentírást helyesen ismerő, annak eredeti nyelveivel tisztában levő, hívő és erkölcsös életű lelkipásztorokat óhajtott képezni, akik törhetetlen akaraterővel adták oda magukat Isten dicsőségének a szolgálatára.

10. A biblia mint az iskolai vallásos nevelés tananyaga

Kálvin a bibliát, mint Isten ígét, nélkülözhetetlen erőforrásnak, Istent feltáró, megismertető hatalomnak tartotta a vallásos nevelés szempontjából. „... Isten mindazokkal szemben, akiket valaha eredménnyel óhajtott nevelni, — írta a reformátor, — az ige segítségét használta, mivel előre látta, hogy a világ gyönyörű alakjába rajzolt képe e célra kevés, ezért legcélszerűbb ránk nézve ezen a helyes úton haladni, ha Isten tiszta vizsgálására komolyan vágyódunk.”²⁶⁹ *Az Urról szóló zavaros képzeteket csak a Szentírás szüntetheti meg, mert tisztán szemünk elé tárja Istent.*

Kálvin a genfi bibliakiadásokhoz írt bevezető soraiban az Isten ígét, a nevelésre való hatását illetőleg, különösen megkapóan jellemezte és értékelte. „Nem tudhatjuk — ige nélkül, — hogy Isten mit parancsolt, vagy mit tiltott meg számunkra. Meg nem különböztethetjük a jót a rossztól, a világosságot a sötétségtől, az Isten parancsolatait az emberek alkotásaitól. Evangélium nélkül hiábavalóak és tartalmatlanok vagyunk. Evangélium nélkül nem lehetünk keresztyének. Evangélium nélkül minden gazdagság szegénység. A bölcsesség bolondság Isten előtt. Az erő gyengeség. Minden emberi igazság pedig Istentől kárhoztatott. Az evangéliumnak ismerete azonban Isten gyermekeivé alakít át. És Jézus Krisztusnak testvérei, a szenteknek társai, a mennyek országának polgárai leszünk. Istennek örökösei Jézus Krisztus által. Az

²⁶⁹ „... il monstre que la parole de Dieu nous instruit en plus grande perfection, que ne font pas toutes les sciences du monde: mais il despitte aussi l'usage, l'expérience, et la subtilité de tout ce qui pourra venir du costé des hommes: disant, que tous cela n'est rien au prix de ceste sagesse que nous apprenons en l'escole de Dieu.” Corp. Ref. LX. 633.(119. Zsolt. 99-100)

²⁷⁰ „... Deum erga eos omnes quos unquam erudire cum fructu voluit, subsidium verbi adhibuisse, quod effigiem suam, in pulcherrima mundi forma impressam, parum esse efficacem provideret: hac recta via contendere expedit, si ad sinceram Dei contemplationem serio aspiramus.” Corp. Ref. XXX. lib. I. cap. VI. 55.

²⁷¹ „... ita scriptura confusam alioqui Dei notitiam in mentibus nostris colligens, discussa caligine liquido nobis verum Deum ostendit.” Corp. Ref. XXX. lib. I. cap. VI. 53.

evangéliumon keresztül a szegények gazdagokká, a gyengék hatalmasokká, a boldok bölcsékké, a bűnösök megigazultakká, a szomorodottak megvigasztaltakká, a kétségkedők meggyőződöttekké, a szolgák felszabadítottakká válnak. Az evangélium az életnek és az igazságnak a kijelentése. Istennek a hatalma minden hívőnek az üdvösségére. Isten megismerésének a kulcsa, amelyik kinyitja a mennyek országának kapuját a hívők számára és megszabadítja őket a bűnből. Igen boldogok azok, akik hallgatják és megőrzik az evangéliumot. Ezáltal azt mutatják meg, hogy Istennek a gyermekei. Boldogtalanok azok, akik sem hallgatni, sem követni nem akarják az evangéliumot, mert az ördögnek a gyermekei.²⁷² Kálvinnak ugyancsak a genfi bibliakiadásokhoz írt bevezető soraiból olvashatjuk egy másik helyen idevonatkozólag, a következő szép szavakat: „A biblia számunkra küldött világosság. Lámpás, amely e világ sötéttségének közepette világít nekünk, hogy mint szegény vakok bele ne botoljunk a körülöttünk levő botrányokba: megerősít (vert) fallal épít meg,) hogy minden lépésre fel ne essünk. A biblia minden bölcseségnek az iskolája. Bölcsesség, ami minden emberi értelmet felülmúl és maguk az angyalok is csodálkoznak felette. A biblia tükör, amelyben Isten arcát szemlélhetjük, hogy átalakulhassunk az Ő dicsőségére. A biblia királyi kormányzó, mellyel Isten népeként kormányoz bennünket. Pásztorbotként adatott a biblia, hogy arra a megismerésre vezessen, Isten Pásztorunk akar lenni. A biblia Isten velünk kötött szövetségének az okirata. Ezt a szövetséget Isten szabad és önkéntes kötelezettségéből, az Ő ingyen való jószágából alkotta azért, hogy örökéletű kapcsolat fűzhessen össze Vele minket. A biblia Isten jó akaratának tanubizonysága, mert általa megnyugszunk lelkünkben, tudván mire épül üdvösségünk. A biblia lelkünknek az egyetlen örökéletre tápláló eledele.”²⁷³

Kálvin fenti szavaiból kitűnik az, hogy ő épen a vallásos nevelés számára olyan áldásnak tekintette a bibliát, amin kívül nincsen igazi érték az életben „csak szemét és dölgletesség,”²⁷⁴ amelyik képes tisztán látókká tenni, átalakítani, lélekben meggazdagítani és megnyugtató bennünket. Lelki életünknek eme gyarapítása mellett a biblia olyan hatalom, mely a maga örök törvényeivel, azok követeléseivel keresztül megőrzi az Ur gyermekeit az igaz uton való járásban.

Kálvin meg volt győződve arról, hogy a biblia a vallásos nevelés munkáját e kettős oldalon segíti különösen elő. Az institúcióban is felfedezhetjük Kálvinnak ezen pedagógiai gondolatát a reformátor következő kifejezéséből: *a biblia lelkünkbe csepegteti és bele ülteti az igazságosság szeretetét, amit bár természetünkkel fogva nem nagyon óhajtottunk követni és emellett a biblia szabály is számunkra, amely az igazságosságra való igyekezetünkben megtévedni nem enged.*²⁷⁵

²⁷² „Nous ne scavons ce que Dieu nous a comandé ou defendu, nous ne povons discerner le bien d'avec le mal, la clarté des tenebres, les commandemens de Dieu des constitutions des hommes. Sans L'evangile tous sommes inutiles et vains. sans L'evangile nous ne sommes Chrestiens, sans L'evangile toute richesse est paovreté, sagesse est folie devant Dieu, force est foiblesse, toute iustice humaine est damnée de Dieu. Mais par al cognoissance de L'evangile nous sommes faictz enfans de Dieu, freres de Jesus Christ, combourgeoys des saintz, citoyens du royaume des cieulx, heritiers de Dieu avec Jesus Christ, par lequel les paovres sont faictz riches, les foibles puissans, les folz sages, les pecheurs iustifiez, les desolez consolez, les douteux certains, les serfs affranchis. L'evangile est parole de vie et verité. C'est la puissance de Dieu au salut de tous croyans Et la clef de la science de Dieu: que ouvre la porte du royaume des cieulx aux fideles, les desliant de pechez: et la ferme aux incredulés, les lyant en leurs pechez. Bienheureux sont tous ceulx qui l'oyent et la gardent. Car par cela ilz monstrent qu'ils sont enfans de Dieu Malheureux sont ceulx qui ne la veulent ne ouyr ne ensuyvre: car ilz sont enfans du diable.” Corp. Ref. XXXVII. 807. („Préfaces diverses des Bibles genevoises.”)

²⁷³ „C'est la lumiere qui nous adresse, ou la lampe qui nous eclaire au milieu des tenebres de ce monde, à fin que nous ne choppions point à tant de scandeles qui sont à l'entour de nous, comme povres aveugles: et qui pis est, que ne tresbuschions à chacun pas. C'est l'eschole de toute sagesse, voire sagesse surmontant tout entendement humain et que les Anges mesmes ont en admiration. C'est le miroir auquel nous contemplons la face de Dieu, pour estre transfigurez en sa gloire. C'est le sceptre Royal, par lequel il nous gouverne comme son peuple, et la houlette, laquelle il nous donne pour enseigner qu'il nous veut estre Pasteur. C'est l'instrument de son alliance qu'il a faicte avec nous, passant obligation volontaire par sa bonté gratuite, d'estre conioinct avec nous d'un lien perpetuel. C'est le tesmoignage de sa bonne volonté, par lequel nous avons repos en noz consciences, sachans ou gist nostre salut. C'est la pasture unique de noz ames, pour les nourrir à la vie eternelle...” Corp. Ref. XXXVII. 823. („Préface des anciennes bibles genevoises”)

²⁷⁴ „... que sans cela (la parole) tout n'est qu'ordure, tout n'est que puantise...” Corp. Ref. LX. 495. 119. Zsolt. 9-16.

Kálvin tisztán látta azt, hogy a biblia nem csak lelkiileg nevel és nemcsak megőrzi a bűntől, de a vallásos nevelésnek, Isten megismerésének a szolgálatát azáltal is elősegíti, hogy örökké élő személyiségein át hathatós befolyást gyakorol reánk. A családi vallásos nevelés tárgyalásánál láthattuk, hogy Abrahámot, Izsákot és Timótheust követendő példaképnek állította oda Kálvin emberek és gyermekek elé. Kommentárjának egyik helyén azt mondta a reformátor: „Mózesnek éppen úgy, mint szent Pálnak a példája tanításul szolgál számunkra”.²⁷⁶ A Zsoltárok könyvének bevezetésében Kálvin őszintén be is vallja, hogy nagy hatással volt reá Dávid királynak az alakja: „...mindegyre biztosabban ismerhetem én el, hogy Isten a kiváló próféta és király szenvedését és türelését példaképül ajánlotta nekem azért, hogy őt utánozzam.”²⁷⁷ Jézus Krisztusról pedig többek között így ír Kálvin. Isten „... Ő benne példányképet jelölt meg számunkra és azt akarja, hogy ahhoz hasonlókká legyünk.”²⁷⁸ A zsidó nép történetét is „...olyan tükörnek tekintette — Kálvin — amelyben durvaságunkat, rosszaságunkat, hálátlanságunkat és Istennel szembeni makacs lázadásunkat szemlélhetjük.”²⁷⁹

Kálvin éppen mert a bibliát és annak megismerését alappilléreknek tartotta a vallásos élet és nevelés szolgálatában, azért, hogy az életnek beszédét közelebb vihesse az emberi lelkekhez, részleges bibliafordítást is végzett. Kálvin francia nyelvre lefordította az Ótestamentumból Mózes 5 könyvét, Józsué, Zsoltárok, Jób, Ézsaiás és Hózeás próféta könyveit.²⁸⁰ Az újszövetségből pedig Máté, Márk, Lukács és János evangéliumát, az apostolok Cselekedeteiről írott könyvet és Pál apostolnak összes leveleit.²⁸¹

A fentiek következményeképpen, Kálvin természetszerűleg hangsúlyozta és vallotta azt, hogy „... a Szentírás olvasásának és tanulmányozásának buzgósággal kell neki látnunk, ha Isten lelke által hasznos gyümölcsöt óhajtunk nyerni.”²⁸²

Bár Kálvinnak a vallásos nevelés szempontjából, a bibliáról az elmondottakban ismertetett felfogása volt, mégis a genfi kollégiumi vallásos nevelésben, a biblia, mint tananyag csak annyiban játszott szerepet, hogy a két legfelső osztályban (I. és II. oszt.-ban) szombat délutánonként egy-egy órát az Újszövetségből görögül adtak elő a tanulóknak, ezt is főleg a nyelv gyakorlásáért és hogy a többi osztályok növendékeit, ugyanezen időben, a másnapi kátétanításra készítették elő, amely előkészítés bizonyára, részben összefüggésben volt az Isten ígéről való ismertetéssel. A kollégium tanulói tulajdonképpen csak a kötelező istentiszteleteknek s kisebb mértékben a templomi katekhizmusnak a látogatása alkalmával és a család életében részesültek a biblia vallásnevelői hatásában. Nincsen mit csodálkozni azon, hogy Kálvin genfi kollégiumában a biblia, mint vallástanítási anyag nem szerepelt, mert a klasszikus tananyag tultengése általános volt a reformáció iskoláiban és Kálvin korában tananyagot felölelő, kimondottan kollégiumi vallástanításról még nem beszélhetünk. A kollégiumi nevelés vallásos célja azért, mint láttuk a genfi iskolában, teljesen biztosítva volt.

A biblia mint vallástani tananyag tulajdonképpen az akadémián jutott szerephez, bár az akadémián is a heti 27 órás előadásból tisztán a bibliai tudományos is-

²⁷⁶ „Prior est, ut iustitiae amor, ad quem alioqui natura minime propensi sumus, animis nostris instilletur ac inferatur, altera, ut nobis norma praescripta sit, quae nos in iustitiae studio aberrare non sinat.” Corp. Ref. XXX. lib. III. cap. VI. 502.

²⁷⁷ „Et ainsi que l'exemple tant de Moyse que S. Paul nous serve d'instruction.” Corp. Ref. LIII. 617. V. M6z. 1:3-8.

²⁷⁸ „... à ce que ie recogusse plus asseurement que tout ce qu'a souffert et soutenu ce Roy et Propheete tant excellert, m'estoit proposé de Dieu pour exemple afin de l'imiter.” Corp. Ref. LIX. 22. Zsoltárok bevezetéséből.

²⁷⁹ „... ita in eo (Christo) nobis imaginem signasse ad quam nos conformari velit.” Corp. Ref. XXX. lib. III. cap. VI. 503.

²⁸⁰ „... nous est comme un miroir auquel nous pouvons contempler nostre rudesse, nostre malice, nostre ingratitude, nostre rebellion obstinee à l'encontre de Dieu.” Corp. Ref. LIII. 609. V. M6z. 1:1-3.

²⁸¹ Corp. Ref. LXXXIV. („La Bible française de Calvin.”)

²⁸² Corp. Ref. LXXXIV. („La Bible française de Calvin.”)

²⁸³ „... scripturae et lectioni et auscultationi esse studiose incumbendum, si quem a spiritu Dei usum ac fructum percipere libet...” Corp. Ref. XXX. lib. I. cap. IX. 70.

mentetését csak 3 órai előadás szolgálta. Ide kell azonban számítanunk a szombatonként, délután tartott bibliamagyarázatok összejöveteleit, melyek feltétlenül alaposan segítettek elő a biblia megismerését és annak gyakorlati alkalmazását. Részenben a havonta, péntek délután végzett vitatkozási összejövetelek is a biblia helyesebb megismerését és a benne való nagyobb tájékozottság megszerzését szolgálták, mert, mint előbb ismertettük, a kérdések megoldását a vitatkozásokon Isten ígéretének az igazsága döntötte el. Ha figyelembe vesszük, hogy az akadémián a héber nyelvnek a tanítását az ótestamentum könyveivel kapcsolatosan végezték és hogy a görög professzor a keresztyén bölcsészekről is adott elő, ami ugyancsak bibliai ismeretetéssel függött össze, akkor még a nyelvi órákról is megállapíthatjuk azt, hogy kisebb mértékben ugyan, de elősegítették az akadémiai növendékek számára a bibliának részletesebb megismerését.

A fentiek alapján leszűrhetjük azt az igazságot, hogy Kálvin genfi akadémiáján, a biblia szellemében folyó tanítás és nevelés, valamint a bibliának, mint az iskolai vallásos nevelés tananyagának az alkalmazása biztosítva volt.

11. A zsoltárénekek mint az iskolai vallásos nevelés tananyaga.

Kálvin lelkét különösképpen megragadta a zsoltárok könyvének gondolatvilága, érzelmi sokoldalúsága. A zsoltárok könyvét tárgyaló kommentárjához írt bevezetésében, Dávid zsoltárait „... a lélek összes tulajdonságainak (részeinek) a bonctana, kifejezéssel jellemezte. Mert amint mondotta: „... nincsen olyan hajlam az emberben, amely a zsoltárokból, mint tükörben ne volna felmutatva.”²⁸³

Kálvin az egész bibliából a zsoltárok könyvét tartotta legmegfelelőbbnek arra vonatkozólag, hogy általa Istent magasztaljuk. A zsoltárok könyvén kívül ugyanis „... nincsen könyv, amely tökéletesebben taníthatna minket Isten dicséretére és amely élénkebben biztathatna a kegyességek eme gyakorlására.”²⁸⁴ Kálvin éppen ezért a zsoltárénekeket tekintette egyedül alkalmasnak templomi és vallásos használatra. „Ígaz az, amit szent Ágoston mond — helyeselte Kálvin — Istenről méltóképpen csak zsoltárok által énekelhetünk. Keresés céljából bármerre is fordulunk, Dávid zsoltárainál, melyeket a Szent lélek jelentett ki és alkotott, sem jobb, sem tisztább éneket nem találhatunk.”²⁸⁵

Kálvin meglátta a zsoltárénekeknek pedagógiai jelentőségét és értékét, hogy vallásos érzéseket gyujtanak fel az emberi lélekben. „A zsoltárok arra ösztökélnek, hogy Isten felé emeljük sziveinket. Forrósággal árasztanak el azért, hogy segítségül hívjuk Istent és nevének dicsőségét dicséretekkel magasztaljuk.”²⁸⁶ Kálvin „Az egyházi énekek formája, stb.” című értekezésének bevezetésében a zsoltárokat a közönségesen használt énekekkel szemben „... tisztességes énekeknek — nevezi, — melyek Isten dicséretére tanítanak.”²⁸⁷

Kálvin megkivánta, hogy a zsoltárénekek ne csak tartalmukban, de dallamukat illetőleg is Isten dicsőítésére alkalmasak legyenek: „... azok az énekek és dallamok, melyeket csak a fülek gyönyörűségére készítettek, mint amilyenek a pápizmusnak a pajzanságai és trillázásai. ... és a négy szolamu énekek, az egyház méltóságának egyáltalán nem felelnek meg és bizonyára Istennek is nagyban nem tetszenek.”²⁸⁸ Kál-

²⁸³ „...ce livre une anatomie de toutes les parties de l'ame, pource qu'il n'y a affection en l'homme laquelle ne soit yci representee comme en un miroir.” Corp. Ref. LIX. 16

²⁸⁴ „... il n'y a un livre auquel plus parfaitement nous soit enseignee la maniere de louer Dieu, ou auquel nous soyons plus vivement sollicités à cest exercice de pieté.” Corp. Ref. LIX. 20.

²⁸⁵ „Or ce que dit saint Augustin est vray, que nul ne peut chanter choses dignes de Dieu, sinon qu'il ait receu d'iceluy. Par quoi, quand nous aurons bien circuy partout pour chercher cà et là nous ne trouverons meilleures chansons, ne plus propres pour ce faire, que les Pseaumes de David lesquels le saint Esprit luy a dictz et faictz.” Corp. Ref. XXXIV. „Epistre au lecteur.” 170-171.

²⁸⁶ „Les pseaulmes nous pourront inciter à esleuer noz cueurs à Dieu et nous esmouoyr à vng ardeur tant de linocquer que de exalter par louanges la gloire de son nom.” Corp. Ref. XXXVIII. „Articles concernant l'organisation de l'église etc.” 12.

²⁸⁷ „... affin que tu eusses chansons honnestes, t'enseignant l'amour et craincte de Dieu.” Corp. Ref. XXXIV. „Prolegomena.” etc. XIX. oldal.

²⁸⁸ „... les chants et les mélodies qui sont composées au plaisir des oreilles seulement, comme sont tous les fringots et fredons de la papisterie ... et chants à quatre parties, ne conviennent nullement à la majesté de l'Eglise et ne se peut faire qu'ils ne déplaisent grandement à Dieu.”

vin a zsoltárénekléssel kapcsolatosan hangsúlyozta, hogy a dallamnak nem szabad elfelejtetni velünk azt a tartalmat, amit a zsoltár kifejez. „Gondosan óvakodnunk kell attól, nehogy füleink jobban figyeljenek a dallamosságra, mint lelkünk, szellemi értelemben véve a szavakra.”²⁸⁹ Kálvin olyan zsoltárdallamot tartott megfelelőnek, ami nem hogy elvonná figyelmünket a tartalomtól, de éppen azzal karöltve Isten félelmére indít: fenséges, hatalmas és szeretetet zengő zsoltárokat óhajtott.

Kálvinék által használt zsoltárénekeknek a dallamát Greiter Máté, Franc Vilmos, Bourgeois Lajos, Goudimel Kolos és Davantes Péter készítették.²⁹⁰

Kálvin azon a nézeten volt, hogy anyanyelven kell énekelni a zsoltárokat. Azért szükséges az anyanyelven való zsoltáréneklés, mert így érti meg és teheti igazán mindenki magáévá azt amit énekel. „Vallásos (lelki) énekek csak szívből énekelhetők jól. A szív megköveteli az értelmet... Egy kenderice, fülemile, vagy papagály értelem nélkül jól énekelhet. Az embernek azonban sajátos adománya az, hogy amikor énekel tudja is azt, amit (száján) kiejt.”²⁹¹ Kálvin kollégiumában franciául, anyanyelven tanították a zsoltárénekeket.

Kálvin bár nem tartotta jó költőnek magát, de átértékelte az anyanyelven való éneklésnek a fontosságát és zsoltárokat fordított le francia nyelvre. Az 1542.-ös kiadású zsoltárkönyvben Kálvinnak XLVI-ik, XXV-ik, XCI-ik, CXXXVIII-ik és XXXVI-ik zsoltár rimbe szedett fordítása jelent meg. Az 1545-ben Strasbourgban kiadott zsoltáros könyvben Kálvinnak fent említett zsoltárfordításai többek mellett még megjelentek.²⁹² Marot Kelemen zsoltárfordításai azonban mindegyre kiszorították Kálvin zsoltárfordításait, amit Kálvin is akart, mert jobbnak tartotta Marot Kelemen fordításait és amint Doumergue megjegyezte, Kálvin, „... saját maga cserélte ki kísérleteit a reneszansz kor költőjének munkáival.”²⁹³ Marot Kelemennek 1547-ben Genfben kiadott zsoltárkönyve óta főleg Marot zsoltárait használták a genfi egyházban. A genfi kollégiumban is Marot Kelemennek sikerült zsoltárfordításait tanították és énekeltek.

Kálvin iskolai vallásos nevelésében a zsoltárénekeknek a tanítása nagy szerepet játszott. A genfi kollégiumban, minden héten hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken délelőtt 11 órától 12 óráig zsoltárokat tanultak és énekeltek a növendékek. (L. „A kollégiumi vallásoktatás órabeosztása” c. fejezetet.) Kálvin, hogy eredményes le-

Corp. Ref. XXXII. „Institution chretienne”. III. XX. 32.-420. oldal. Ami a templomi négy szolamú énekek helytelenítését illeti, Doumergue azt mondja, nem valószínű, hogy Kálvin azt megtiltotta volna. T. i. csak az 1560-ki francia nyelven kiadott institutióban van szó a templomi négyszolamú karénekek a helytelenítéséről, az institúció e fordítását pedig nem Kálvin végezte. (L. E. Doumergue Kálvin Jánosról írt nagy munkájának II-ik kötetében: Livre troisième. A Strasbourg. Chap. IV. La Liturgie. Troisième Partie. Calvin et le Psautier V. 520. oldal.) Mindenesetre igaz az, hogy Kálvin az orgona templomban való használatának ellene volt. „Nagyon nevelés és együgyű pápai utánzás a templom díszítése és az a gondolat, hogy Istennek fennköltebb teszteket adunk, ha orgonát használunk... Ezáltal Istennek ígéjét és tiszteletét megszenteltségletitjük, mert a nép így többet tépelődik a külső szertartáson, mint az ige értelmén. Tudhatjuk pedig, hogy ahol értelmetlenség van, ott nincs nevelés.” („Quare fuit in Patatu ridicula nimis et inepta imitatio, quum templum exornare, Deique cultum reddere celebrisorem existimarunt, si orgona... adhiberent: quibus maxime Dei verbum et cultus profanata sunt, populo externis istis ritibus addicto potius quam verbi divini intelligentiae. Scimus autem ubi nulla est intelligentia, nullum etiam aedificationem esse.” Corp. Ref. LVIII. 259. Homilia LXVI. in. I. Lib. Samuel. Cap. 18.

²⁸⁹ „Cavendum tamen diligenter ne ad modulationem intentiones sint aures quam animi ad spirituales verborum sensum.” Corp. Ref. XXX. Lib. III. Cap. XX. 659.

²⁹⁰ Lásd: Doumergue Kálvin Jánosról írt munkája II. kötetét. Livre troisième. A Strasbourg Chap. IV. La Liturgie. Troisième Partie. Calvin et le Psautier. IV. 512. old.

²⁹¹ „Les chansons spirituelles ne se peuvent bien chanter que du cœur. Or le cœur requiert l'intelligence... Une linotte, un roussinol, un papegay, chanteront bien, mais ce sera sans entendre. Or le propre don de l'homme est de chanter, sachant ce qu'il dit.” Corp. Ref. XXXIV. „Epistre au lecteur.” 171-172.

²⁹² Lásd: Corp. Ref. XXXIV. 211. és azt követő oldalakat. Doumergue következőképpen nyilatkozott idevonatkozólag: „Harminc éve körülbelül annak, hogy Bovet (1873-ban) megtalálta a Kálvin által lefordított zsoltárokat, melyeket mindenki végleg elveszettnek hitt. E zsoltárok az 1542-iki kiadásban megjelent 25-ik, 46-ik, 91-ik, 138-ik zsoltárok és valószínűleg a 36-ik zsoltár.” („Il y a une trentaine d'années environ (en 1873.) que M. Bovet a retrouvé les Psaumes traduits par Calvin et que l'on croyait définitivement perdus. Ce sont les Psaumes 25, 46, 91 138. de l'édition de 1542, et probablement le Psaume 36.” Lásd Doumergue előbb citált munkáját: Calvin et le Psautier III. 509.)

²⁹³ „... il remplace même ses propres essais par les oeuvres du poète de la Renaissance.” Doumergue: Calvin et le Psautier III. 512.

hessen az énektanításnak eme munkája, külön énekmestereket fizettetett a kollégiumban, hogy szakemberek tanítsák a zsoltáréneklést és a hangjegyeket a tanulóknak. A kollégiumi énektanítók rendszeresen a templomi éneklést is vezették.²⁹⁴ Kálvin a kollégiumi énektanítással missziói munkát végzett az egyházban. A szerdai és vasárnapi istentiszteleteken a kollégium növendékei a maguk énekléssükkel a felnőtteket, akik még járatlanok voltak a zsoltáréneklésben, énekelni tanították. A gyermekek „... magas és tiszta hangon énekeljenek, — intézkedett Kálvin. — A nép hallgassa teljes figyelemmel őket ... mindaddig, míg mindenki egyre jobban hozzászokik a közös énekléshez.”²⁹⁵

Az akadémián zsoltártanítás nem volt, amit a kollégiumi zsoltárénektanítás feleslegessé is tett, hiszen hét éven át, heti 4 órán keresztül, bizonyára egész pontossággal megtanulták a növendékek a zsoltárok szövegét és elsajátították azoknak dalamát. Az akadémia hallgatóinak, a zsoltáréneklés gyakorlására, legfőképpen a templomi istentiszteleteknek a látogatása adott alkalmat.

12. Az imádság mint az iskolai vallásos nevelés tananyaga.

Kálvin az imádságot *Istennel való beszélgetésnek*²⁹⁶ nevezte. Amikor, „... megvalljuk és elpanaszoljuk nyomoruságunkat, mint ahogy a gyermekek apjuknak meghittén elmondják panaszait.”²⁹⁷ Az imádság *Istennel való érintkezés*.²⁹⁸ Lelki kapocs a mennyei Atya és az ember között.

Kálvin az imádkozás kérdésével kapcsolatosan fontosnak tartotta, hogy földi mulandó dolgokon felülemelkedve, tehetetlenségünknek átérzésével, a bűn alázatos, őszinte bevallásával és meghallgattatásunk biztos reménységével imádkozzunk.²⁹⁹

„Két dolog indít meg minket csodálatosan az imádkozáskor — mondja Kálvin. Az első Istennek ama rendelete, amely megparancsolja nekünk az imádkozást. A második Istennek amaz ígérete, amely arról biztosít bennünket, hogy elnyerjük mindazt, amit Tőle kérünk. ... Van tehát segítségülhívás, kérés és kegyelemnek cselekedete. Az elsőn át mi tárjuk fel Istennek szívünknek óhajait. A másodikon keresztül megismerjük az Ő reánk vonatkozó jótéteményeit.”³⁰⁰ Kálvin hitte, hogy „... amit Krisztus nevében kérünk, az nem tagadtatik meg tőlünk.”³⁰¹ Valamint az sem, „... ami hasznunkra válik.”³⁰²

A jó imádságnak feltétlenül őszintének kell lennie: „... arra kell szorgalmasan

²⁹⁴ „... Guillaume, filz de Pierre Franc, de Roan ... a esté député maystre des escoles pour apprendre la note et à chanter les enfans, qu'il doyve chanter les psalmes de David à l'église: „Doumergue: Calvin et le Psautier. IV. 513. Jó tudni, hogy a magyarországi reformátusok vallásos nevelésében nagy szerepet játszó kántortanítóságnak ősi kálvinista jellege van!

²⁹⁵ „... chantent à aulte voyx et distincte, le peuple escoutant en toute attention ... jusque à ce que petit à petit vng chascun se accoustemera à chanter communement.” Corp. Ref. XXXVIII. „Articles concernant l'organisation de l'église” etc. 12. old Hasonló tartalmu szöveg: „Kezdetben tanuljanak a kisgyermekektől, hogy idővel az egész gyülekezet követhesse őket” — az éneklésben. („Pour le commencement on apprendra les petits enfans, puis avec le temps toute l'Eglise pourra suivre.” Corp. Ref. XXXVIII. „Les ordonnances ecclésiastiques de 1561.” Dechants ecclésiastiques 104. old.)

²⁹⁶ „Est enim quaedam hominum cum Deo communicatio...” Corp. Ref. XXX. Lib. III. Cap. XX. 625.

²⁹⁷ „...pour confesser et gemir noz calamitez, comme les enfans envers les peres familierement exposent leurs compleintes.” Corp. Ref. L. „Que cest quil fault regarder en orayson.” 61.

²⁹⁸ „...orayson ait quelque similitude dune communication entre Dieu et nous...” Corp. Ref. L. „Que cest quil fault regarder en orayson.” 60.

²⁹⁹ Corp. Ref. XXX. Lib. III. Cap. XX. 627-634. Az imádkozás négy törvénye.

³⁰⁰ „Or il y a deux choses qui nous doyvent merueilleusement esmuovoir à orayson: premierelement le mandement de Dieu par lequel il nous commande de prier. Puis la promesse par laquelle il nous assure que nous impetrerons tout ce que nous luy demanderons ... cest à scavoir inocation ou requeste, et action de grâces. Par la premiere nous descouvrons devant Dieu les désirs de noz cueurs Par lautre nous recognoissons ses biensfaictz envers nous.” Corp. Ref. L. „Que cest quil fault regarder en orayson.” 61.

³⁰¹ „...nihil, quod eius nomine petierimus, nobis denegatum iri...” Corp. Ref. XXX. Lib. III. Cap. XX. 643.

³⁰² „...entant qu'il sera expedient.” Corp. Ref. XXXIV. „Le catechisme de Geneve.” 87. Latin szöveg: „... qua tenus nobis conducet...” Ugyanott 88.

törekedni, hogy mindig, amikor az Urat segítségül hívjuk, szívünknek mélyére szálljunk le és onnan kérjünk, ne pedig gégeből és nyelvből.³⁰³

Kálvin a zoltárok könyve kommentárjához irt bevezetésében többek között az ima megerősítő és megnyugtató áldását tárja fel előttünk. *Ha különféle kétségek háborgatnak, imádság által ellent tudunk állani azoknak és harcolunk velük egészen addig, míg lelkünk minden akadályt legyőzve, szabadon Istenhez fel nem emelkedik. Megrendülés, félelem és remegés közben pedig, ha igazán imádkozunk, a végén megnyugszunk és lecsillapodunk.*³⁰⁴ Kálvinnak az imádság nyelvét illetően az volt a felfogása, hogy anyanyelven, *a nép által használt nyelven kell imádkozni, amelyet mindenki megért, hogy az imádság a nép épülését szolgálhassa.*³⁰⁵ Akik idegen nyelven imádkoznak, amit nem is értenek „...nem más az, mint játék Isten-nel. Azért a keresztyénektől távol legyen ez a képmutatás.”³⁰⁶ Kálvin, mivel az imádságot a keresztyén élet nélkülözhetetlen erőforrásának tekintette, *Pál apostollal együtt vallotta azt, hogy minden keresztyén embernek, amelyen állhatatossággal csak lehet szüntelenül kell imádkoznia és Istennek hálát adnia*³⁰⁷

Kálvinnak az imádságra vonatkozó meggyőződéséből önként következett az, hogy iskolai vallásos nevelésében ő az imádságnak helyet biztosított. A kollégiumban az előirt tanulás előtt és után és az étkezésekkel kapcsolatos imádkozások lényeges alkotó elemeit képezték az iskolai vallásos nevelésnek. Az iskolai kötelező imádkozásoknak az anyagát a Miatyánk, a Hiszekegy, a 10 parancsolat és a kathe-kizmuson tanult alkalmi imádságok adták meg. Kálvin a II-ik kátéjának (1545-ös kiadása) függelékében reggeli, iskolába menetel előtt elmondandó evés előtti és utáni és alvás előtti imádságokat közölt. Megállapítható azonban, hogy ezek az imák pae-dagógiai szempontból véve tömörségük és terjedelmük miatt gyermekeknek való használatra nehézkeseek voltak.³⁰⁸

A genfi kollégiumban, hogy az ima átérzése és hatása erőteljesebb lehessen az ifjúság lelki világára nézve, a délutáni tanítást kivétel nélkül minden napon anyanyelven, franciául mondott imádságokkal fejezték be. (Lásd „A kollégiumi vallásoktatás órábeosztása” c. fejezetet).

Az akadémián az előadásokat rendszeren imádsággal kezdték és zárták be, amit főleg a professzorok végeztek. Kálvin Strasbourgban, amint feljegyezték a következő fohással nyitotta meg előadásait: „Adja az Ur, hogy az égi bölcsesség titkainak az ismeretét összeköthessük a kegyességnek igaz előrehaladásával az Ő dicsőségére és a mi épülésünkre. Amen.”³⁰⁹

Az imádság nagy vallásnevelői áldásaiban természetesen úgy a kollégium tanulói, mint az akadémia hallgatói, különösképen a kötelező istentiszteleteknek a látogatása alkalmával részesültek.

³⁰³ „... il faut diligemment regarder, toutes fois et quantes que nous invoquons le Seigneur, que nous descendions au profond de nostre cuer et de la nous le requérons, non point du gosier ou de la langue.” Corp. Ref. L. „Que cest quil faut regarder en orayson.” 60.

³⁰⁴ „... nous est proposee la personne qui se pregare et efforce à prier, afin que si quelques fois nous nous trouvons agitez de diverses doutes, nous apprenions de resister et combattre, iusqu'à ce que l'esprit estant libre et desveloppé de tous ces empeschemens, s'esleve à Dieu. Et non seulement cela, mais aussi qu'au milieu des esbranlemens, craintes et tremblemens, nous-nous efforcions toutesfois à prier, iusqu'à ce que nous sentions quelque allegement qui nous apaise et contente.” Corp. Ref. LIX. 18.

³⁰⁵ „... sed populari sermone concipiendas esse publicas orationes, qui vulgo a toto coetu intelligi possit, quandoquidem in totius ecclesiae aedificationem fieri convenit...” Corp. Ref. XXX. Lib. III. Cap. XX. 659.

³⁰⁶ „... nihil est aliud, quam cum Deo ludere. Ergo a Christianis facessat haec hypocrisis” Corp. Ref. XXXIV. 88.

³⁰⁷ „Haec ratio est cur praecipiat Paulus (1. Thess. 5:17.) sine intermissione et orare et gratias agere : volens scilicet quanta fieri potest assiduitate, omni tempore, ... erecta esse ad Deum omnium vota.” Corp. Ref. XXX. Lib. III. XX. 655.

³⁰⁸ Lásd magyar fordításban: Czeglédy Sándor: „Kálvin János kisebb művei” 65-69.

³⁰⁹ „Veuille le Seigneur nous donner de joindre à la connaissance des mysteres de la sagesse céleste un vrai progrès de lap iété, pour sa gloire et notre édification. Amen.” E Doumergue Kálvin János-ról irt munkája II-ik kötetében: Livre troisieme. Á Strasbourg. Chap. II. Pasteur et Professeur. Quatrieme Partie, Enseignement et études. IV. Le professorat de Calvin. 434.

13. A kollégiumi és akadémiai vallásoktatás módszere

A genfi kollégiumban a vallásoktatást, amely tulajdonképpen énektanításból és a templomi kátétanítás előkészítéséből állott (az iskolai imákat a templomi katekizmuson tanulták meg s az ígét főleg a templomban hallgatták a növendékek), magyarázó és begyakorló módszerrel végezték. Kálvin a vallásoktatás sikere érdekében elvárta, hogy a magyarázat a gyermekek gondolatvilágához alkalmazkodjék. A szombat délutáni kátétanítás előkészítésére nézve úgy intézkedett, hogy *a tanítók a káté értelmét egyszerűen, a gyermekek felfogóképességének megfelelően ismertessék*.³¹⁰ Kálvin arra is ügyelt, hogy az iskolai énekeket és imákat áhitatos lélekkel énekeljék és imádkozzák a növendékek.³¹¹ Kálvin meg akarta akadályozni, hogy az imádkozásokból és éneklésekből a gépies gyakorlás miatt kipusztuljon a lelki hatás és tartalom.

Az akadémián a vallásoktatási anyagnak, a Szentírás eredeti nyelven való ismertetésének és a vallásfilozófiai s retorikai előadásoknak a tanítási módszere magyarázó, fejtegető, akroamatikus módszer volt.

Iskolai vitafelvetéseknek természetesen a párbeszédes módszert is használták.

14. A kollégiumi vallásos nevelés módszere

Kálvin kollégiumi vallásos nevelésének egyik jellegzetes módszere a *fenyítésnek* a büntetésnek a módszere volt. A délutáni tanítási munka befejezésekor négy óra-
kor a tanulók mindannyian az iskolai harang hangjára összegyűltek a közös terem-
ben, ahol a tanulók és a kollégiumi igazgatónak jelenlétében a jelentősebb bű-
nözőket nyilvánosan megfenyítették.³¹² Ezt a nyilvános testi fenyítést, részint hanyag
tanulás miatt, részint keresztyén élettel szembehelyezkedő magatartásért, különösen
hazugság esetén, hajtották végre a tanulókon. Kálvin azokat a növendékeket is, kik
ok nélkül távol maradtak az istentiszteletről, vagy pedig a templomban nem figyel-
tek Isten ígéjének a hirdetésére, másnap a kollégiumban érdemük szerint nyilván-
osan megfenyíttette.³¹³

A nyilvános testi fenyítés kemény eszköze volt a megszegésnek és azt cé-
lozta, hogy a kollégium tanulói az iskola törvényeinek alávétve magukat, munkás
és Isten ígéjének engedelmeskedő életet éljenek.

Vallásnevelője szempontból nagyon megkívánandó Kálvinnak az az intézke-
dése, hogy ő a nyilvános fenyítést „... mérsékelt súlyossággal” hajtatta végre és
mindig olyan szóbeli dorgálással kötötte azt össze, amelyet az adott eset megkívánt.³¹⁴
Kálvin tehát azért fenyíttetett és sohasem brutálisan az iskolában, hogy általa nevelje
és megjobbítsa a növendékeket.

Kisebbségi gyarlóság, vagy hanyagság esetén a tanítók dorgálták és büntették meg
hibájukhoz mérten a növendékeket.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy Kálvin a szeretet módszerével is óhajtotta
nevelni kollégiumának tanulóit. A kollégium tanítóinak kötelességévé tette, hogy
„... mérsékelt komolyságot tanúsítsanak magatartásukban. Hibák esetén „... sze-
liden figyelmeztessék növendékeiket.”³¹⁵ Mint előbb ismertettük („A kollégium és aka-

³¹⁰ „... et qu le sens en soit familierement exposé selon leur capacité.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve” („Des escoliers du College.”) 75.

³¹¹ L. „L'ordre du college de Geneve.” („Des escoliers du College.”) 71. és „A zsoltárának mint az iskolai vallásos nevelés tananyaga” c. fejezetet.

³¹² „Puis tous s'assembleront au son de la cloche en la salle commune: et là s'il faut faire-
quelque chastement public sur les delicts notables... present le Principal et les Regens...” Corp.
Ref. XXXVIII „L'ordre du college de Geneve” („Des escoliers du College.”) 75.

³¹³ „... et qu'il note les absens et ceux qui auront esté nonchalans à escouter la parole de
Dieu: lesquels le lendemain seront (s'ils se trouvent coupables) publiquement chastiez, au College
selon leur demerite.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” etc. 73.

³¹⁴ „... Qu'il se face avec gravité moderee... avec admonition telle que le cas le requerra.”
Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” etc. 75.

³¹⁵ „... ils gardent une gravité moderee en toute leur contenance: ... qu'ils en advertissent
modestement leurs escoliers.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” („L'ordre quant
aux regens” du College.”) 69.

démia tanerői és kötelességeik." c. fejezetben) a kollégium igazgatójától Kálvin megkívánta, hogy ne legyen durva és kemény természetű. Ime, asokak szemében mord Kálvin, a szeretet szolgálatába állította tanerőit, hogy szelíd magatartásukkal krisztusi szeretet engedelmes megélésére vezethessék el tanítványait.

A vallásos gyakorlatokra való szoktatás módszerét megtalálhatjuk Kálvin genfi kollégiumában. Az előírt és pontosan elvégzett imádkozások, zsoltáréneklések, templombajjárások, a délutáni hazamenetel alkalmával a kollégium igazgatója általi megáldása a tanulóknak, mind azt szolgálták, hogy az iskola növendékei egyre jobban belenőjjenek a vallásos élet követésébe és lelki fejlődésüket illetőleg megerősödhesenek.

A genfi kollégium tanulóit az *ellenőrzés* módszerével vallásos kötelességeiknek engedelmes végzésére készítették. Nem csak az iskolában a *tanítási munka megkezdésekor volt — imádság után — katalógus olvasás,*³¹⁶ de a templomban is ellenőrzés szempontjából, *az istentisztelet végén, ha szükségesnek látszott, katalógust olvasnak.*³¹⁷ Már maga az az intézkedés, hogy minden tanulónak meg volt határozva a rendes helye (L. „A kollégiumi vallásoktatás órabeosztása" c. fejezetet) az ellenőrzés munkáját szolgáltatta, mert a távollevőket így könnyen észre lehetett venni.

Kálvin a *tanulókat a kollégium 2-2 tanítója által* (a 4 alsó osztály tanítója felváltva végezte ezt a munkát) *tanítás után hazakisértette*³¹⁸ A növendékeket hazakisérő tanítók, magától értetődően, a gyermekek iskolán kívüli magaviseletére ügyeltek fel.

Az ellenőrzés módszere, ha eleinte bizonyos kényszer vallásosságra is indíthatta a kollégium tanulóit, mindenesetre jó volt arra, hogy később egyre öntudatosabban és önként teljesítsék a növendékek vallásos kötelességeiket.

Kálvin a genfi kollégium *minden osztályában tízes csoportokra osztotta a növendékeket. E csoportokat nem a tanulóknak kora és családi helyzete szerint, hanem előmenetelüknek megfelelően kellett összeállítani. Minden csoport élén egy tizedes állott, aki tizedében legelől ült*³¹⁹ A jutalmazás módszerének e megvalósítása, mert a szorgalom és az igazság megbecsülésére épült, a tanulók vallásos életére nézve jótékony befolyást gyakorolt. A Szent Péter templomban május elsején megtartott iskolai évvégi ünnepély alkalmával pedig, *osztályonként a legszorgalmasabb és a legjobb előmenetelű két tanulót Isten házában Kálvin megjutalmaztatott.*³²⁰ Ezzel a jutalmazás módszerét egyenesen a vallásos nevelés szolgálatába állította. A templom áhitatos légkörében egy esztendei munkáért való hálaadás közben a tanulók különösképen átérezhették azt az igazságot, hogy minden előrehaladásuk Isten kegyelmének volt a következménye.

Pál Titushoz írt levelét tárgyaló kommentárjában mondja Kálvin: „Nem az a fontos, hogy csak mondjuk, induljunk. De elől kell menni . . . vezetni kell és mutatni a jó utat.”³²¹ Kálvin a *példaadás* módszerét a genfi kollégium vallásos nevelésében fel is használta. A kollégium igazgatójától megkövetelte, „ . . . hogy egész életében jó példát adjon a tanulóknak.”³²² A rektortól elvárta, *hogy munkás életéről és tudásá-*

³¹⁶ „Après, que chascun soit appelé selon le rôle.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” („Des escoliers du College.”) 73.

³¹⁷ „Le sermon fini, si besoing est, qu'il face lire le rôle.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” etc. 73.

³¹⁸ „ . . . qu'ils soyent conduits en leurs maisons par deux Regens : à scavoir des quatre plus basses classes, lesquels feront cest office deux à deux par septmaine, on par tour.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” etc. 73.

³¹⁹ „Qu'en chasque classe ils soyent partis par dizaines, et que chnsque dizaine s'ordonne selon que chascun aura profité, sans avoir esgard ni à l'aage, ni à la maison. Que chasque dizenier soit assis le premier en sa dizaine, et qu'il y soit comme superintendent.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” etc. 73

³²⁰ „ En apres que de chascune classe les deux qu'on aura iugé les plus diligens et scavans, soyent la presentez, pour recevoir de la main du Seigneur Syndique ou Conseillier qui assistera, quelque petite estreine, . . .” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” (Des promotions.) 83.

³²¹ „Il n'est pas question de dire. Marchez: mais il faut aller devant . . . de conduire et de monstrier le bon chemin.” Corp. Ref. LXXXII. 526, Titus 1: 6-14.

³²² „ . . . qu'il donne bon exemple aux escoliers en toute sa vie,” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve,” („Du Principial du College.”) 71.

ról tanubizonyosságot tegyen az iskola emberei előtt.³²³ A kollégium tanítóinak korán a tanteremben kellett lenniük. Előadásaik bevégezése előtt el nem távozhattak onnan.³²⁴ Általában véve pontosságban, köteleességteljesítésben, templomlátogatásban elől kellett járniuk. Kálvin a tanerők jó példaadásával azt akarta elérni, hogy a kollégium növendékei vezetőinek életét követve, hasonlóképpen vallásos és munkás életet éljenek.

A kollégiumi vallásos nevelés módszereivel kapcsolatosan megemlítjük, hogy a növendékeknek önállóságra való módszeres nevelése is hozzájárult a tanulók vallásos életének kialakításához. A gyakorlatiasságra, önállóságra való nevelés munkáját szolgálták a genfi kollégiumban különösen az iskolai vitatkozások, előadások (L. „A kollégiumi vallásoktatás órabeosztása” c. fejezet jegyzetét) és a templomban tartott évszázadi ünnepélyen a nagyobb tanulóknak nyilvános szereplései, szavatai, vagy szónoki előadásai. (L. „A kollégiumi és akadémiai tanulók köteleességei” c. fejezet jegyzetét). Továbbá pedig az, hogy a tízes csoportokba osztott tanulók élére állított tizedes a megjutalmazás mellett felügyelője (superintendent) is volt tizedének, tehát törődni kellett tanuló társainak viselkedésével és előrehaladásával. Mindezek a tevékenységek nagy hatással voltak a tanulók egyéniségének kifejlődésére, jellembeli kialakulására. A kollégiumi nevelésnek ez a gyakorlati oldala, mivel azt célozta, hogy a növendékek szorgalommal, igaz és helyes úton haladva önállóságra tegyenek szert, jellemképpé nőjjenek, magától értetődően az iskolai vallásos nevelés sikerét is elősegítette.

Ilyen módszerekkel nevelt Kálvin a genfi kollégiumban Istennek engedelmeskedő gyermekeket.

15. Az akadémiai vallásos nevelés módszere

A genfi akadémiai vallásos nevelésben lényeges helyet foglalt el a *megnevelés* módszere. Már maga az a követelmény, hogy minden hallgatónak esküvel kellett megfogadnia, hogy az evangéliumi hitet megtartja és feletteseinek aláveti magát, a megnevelésnek bizonyos megnyilvánulása volt, amely engedelmeskedő életre nevelt. Kálvin civakodó, de különösen erkölcsstelen életű hallgatókat nem tűrt a genfi akadémián. Az ilyen megtévedt hallgatókat épen az ifjúság tiszta erkölcsi életének megóvása érdekében megbüntette, ha szükségesnek látszott a lelkészek és a városi tanács igénybevétele. (L. „A kollégium és akadémia tanerői és köteleességei” c. fejezetet.)

Az akadémiai vallásos nevelés módszerei kérdésének tárgyalásánál helyénvalónak tartjuk annak az igazságnak a kiemelését, hogy Kálvin csak akkor büntetett az akadémián, ha a szelíd figyelmeztetés már nem segített az illető hallgatón. (L. „A kollégium és az akadémia tanerői és köteleességei” c. fejezetben a rektor esküjének szövegét.) A rektortól és az akadémia professzoraitól eskü által megkívánt békességes magatartás (L. „A kollégium és az akadémia tanerői és köteleességei” c. fejezetet) azt bizonyítja, hogy Kálvin a vallásos nevelésben a megnevelés módszere mellett mindig a *szeretet* módszerét is használta. Ismerte a krisztusi szeretet nagy nevelői hatását és áldását.

Az akadémiai vallásos nevelésben épen úgy, mint a kollégiumi vallásos nevelésben a tanerőknek köteleességteljes munkássága, hívő *példaadása* nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a hallgatók feletteseiket utánozva, tanulásukban előrehaladhattak és vallásos életükben megerősödtek.

A genfi akadémián még inkább megvolt, mint a kollégiumban, az ifjúságnak önállóságra való nevelése. Legfőképpen a tökéletesen vallásos szellemben végzett szombat délutáni bibliamagyarázat és a havonta tartott vitatkozás összejövetelek, melyeken felügyelet, — vallásos és tudományos ellenőrzés — mellett maguk a hallgatók magyaráztak és vitatkoztak (L. „Az akadémiai vallásoktatás órabeosztása.” és

³²³ „Qu'il ait aussi la charge de donner témoignage aux gens d'étude qui auront ici vescu : toutesfois s'estant enquis diligemment tant de leur vie, que de leur scavoir,” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” („Du recteur.”) 81.

³²⁴ „Que les Regens se trouvent de bonne heure chascun en son auditoire, ... Qu'ils ne sortent point tant qu'il se pourra faire, de l'auditoire qu'après avoir achevé la leçon.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” („L'ordre quant aux regens du college.”) 69.

„A kollégiumi és akadémiai tanulók kötelességei.” c. fejezeteket) nagyban elősegítették az akadémiai ifjak öntudatos vallásos egyéniségének a megszületését.

Ezen módszereknek a felhasználásával nevelt Kálvin a genfi akadémián Istenben hívő, tiszta erkölcsű, munkás bizonyágtevőket.

16. A kollégiumi vallásos nevelés és a családi vallásos nevelés kapcsolata.

Mindenek előtt megjegyezni kívánjuk e helyen, hogy az akadémiának és a családnak az érintkezéséről, mivel az akadémiának a hallgatói Genfben, részben vidékiek, sőt külföldiek voltak, kevésbé beszélhetünk, inkább csak a kollégiumnak és a családnak a kapcsolatáról.

A genfi kollégium tanítói azon cselekedetükkel, hogy a tanulókat a templombajárás szempontjából lakóhelyeik szerint csoportokba osztották (L. „A kollégiumi vallásoktatás órabeosztása.” c. fejezetet) és hogy a kollégiumból hazakisérték növendékeiket s felügyeltek rájuk (L. „A kollégiumi vallásos nevelés módszere.” c. fejezetet), iskolán kívüli munkát végeztek. A tanítók ezen iskolán kívüli szolgálatuk által bizonyára érintkezésbe jutottak a szülőkkel. Ez az érintkezés összekapcsolta a kollégium munkáját a család tevékenységével. A kollégium és a család összekapcsolódása, mindenestre nemcsak a tanulók kollégiumi előmenetelére, de vallásos neveltetésük fejlődésére is jótékony hatással volt. Mert a tanítók és a szülők ismeretességük és megbeszéléseik alapján közös erővel dolgozhattak így a tanulók vallásos nevelésének sikeréért.

Kálvin áldásai miatt óhajtotta ezt az összekapcsolódást. A keresztyén szülőktől elvárta, hogy gyermekeik iskolai vallásos nevelésének előrehaladása érdekében munkálkodjanak. Titus könyvének magyarázatánál mondja Kálvin: „... az asszonyok arra igyekezzenek, hogy amikor a fiatalokkal együtt vannak, énekeljék velük (ének) leckeiket s jótevésre buzdítsák őket.”³²⁵

A kollégiumi vallásos nevelés és a családi vallásos nevelés az istentiszteletek látogatása alkalmával is összekapcsolódott. Az istentiszteleteken a tanerők, a szülők és a tanulók együtt vettek részt. A kultusz a maga igehirdetésével megadta az alapot úgy a kollégiumi, mint a családi nevelésnek, melyre az ifjúság vallásos életét építeni kell és szelleme által áldott lelki kapcsolatként fűzte össze a két nevelést.

A genfi kollégiumi vallásos nevelés és a családi vallásos nevelés kapcsolata feltétlenül az ifjúság vallásos nevelésének a megerősödését szolgálta.

17. Kollégium, akadémia egyházzal való kapcsolata.

A genfi kollégium és akadémia az egyházzal tanerőin, tanulóin és a lelkészekkel kapcsolatban állt.

A kollégium tanítóinak és igazgatójának a megválasztásában az egyház lelkészei közreműködtek. Ha nézeteltérés támadt a kollégium tanítóival, vagy a tanulók között és a rektor dolgaikat megnyugvársra elintézni nem tudta, akkor az ügy megoldása végett a lelkészek testületének az intézkedését vette igénybe. (L. „A kollégium és az akadémia tanerői és kötelességeik” c. fejezetet.) A vasárnapi templomi katekizmusra a kollégium tanítóival készítették elő szombatonként a növendékeket. (L. „A kollégiumi vallásoktatás órabeosztása” c. fejezetet.) A kollégium tanerőin, tanulóin a vasárnapi istentiszteleteken résztvettek. (L. „A kollégium és az akadémia tanerői és kötelességeik” c. és „A kollégiumi és akadémiai tanulók kötelességei” c. fejezeteket.) A kollégium tanulóin katekizmusra a templomba jártak, ahol a lelkészek tanították őket és az egyházban konfirmáltak. A katekizmuson tanult egyházi imákat imádkozták el a növendékek az iskolában. (L. „A kollégiumi vallásoktatás órabeosztása” c. fejezetet.) A kollégium tanulóin templomi istentiszteleteken énekelni tanították a felnőtteket. (L. „A zsoltárenekek mint az iskolai vallásos nevelés tananyaga” c. fejezetet.) Urvacsoraosztás előtti héten valamelyik lelkész a kollégiumban előkészítette

³²⁵ „... qu’elles regardent quand elles seront avec les ieunes de leur chanter leur leçon, de les exhorter à bien faire.” Corp. Ref. LXXXII. 511. Titus 2:3-5.

a tanulókat a szent jegyekkel való élésre. (L. „A kollégiumi vallásoktatás órabeosztása” c. fejezetet.) A minden év május 1-én tartott iskolai évváró ünnepély mindig a templomban folyt le. (L. „A kollégiumi és akadémiái tanulók kötelességei” c. fejezet jegyzetirovátát.).

Az akadémia professzorainak megválasztását részben a lelkészek intézték. Az akadémia professzorai közötti esetleges viszálykodást és a hallgatók között felmerülő bajokat, ha a rektor maga megszüntetni nem tudta, a lelkészek közbelépésének segítségével intézkedett. Az akadémia professzorai a lelkészek péntek napi kolloquiúmán megjelentek. (L. „A kollégium és az akadémia tanerői és kötelességeik.” c. fejezetet.) Az akadémia professzorai és hallgatói a vasárnapi templomi istentiszteleteket látogatták. (L. „Az akadémiái vallásoktatás órabeosztása.” c. fejezetet.) Az akadémia hallgatói az egyház hitvallásának megtartására esküt tettek. (L. „A kollégiumi és akadémiái tanulók kötelességei.” c. fejezetet.) Az akadémián levő szombat napi bibliamagyarázatos összejöveteleket a lelkészek vezették. (L. „Az akadémiái vallásoktatás órabeosztása.” c. fejezetet.) Maga Kálvin, a genfi egyház vezetője, professzori előadásokat tartott az akadémián.

A kollégiumnak és az akadémiának az egyházzal való ezen ismertetett kapcsolata, testvéries ölelkezése azt eredményezte, hogy az egyház vallásnevelői tevékenységével a genfi iskola vallásos nevelését meggazdagította és annak kofesszionálisztikus tisztaságát biztosította. E mellett az iskola is lelkiek tekintetében áldást nyújtott az egyház számára, mert az iskola Isten félelmében élő vezetői és tanulói egyházuknak hű, áldozatos és szolgálatra kész gyermekei voltak.

18. Kollégium, akadémia várossal (állammal) való kapcsolata.

A genfi kollégium és akadémia Genf városával több oldalról érintkezésben állott.

A kollégium és az akadémia összes tanerőinek választását a városi tanács erősítette meg. A genfi iskola tanerői hivatalba lépésük alkalmával a városi tanács színe előtt esküt tartoztak tenni. Iskolai fegyelmezési ügyekben a rektor kérésére a városi tanács véglegesen döntött. A rektor az akadémiára addig nem vehette fel a hallgatókat, míg azok a városi tanácstól lakhatási engedélyt nem szereztek. A rektornak eskü által kellett megfogadnia, hogy az akadémia hallgatóit a város vezetősége iránti engedelmességre buzdítja. (L. „A kollégium és az akadémia tanerői és kötelességeik.” c. fejezetet.) *A rektor az iskola növendékeit rendkívüli módon, az iskola törvényeitől eltérően, a város vezetőségének engedélye nélkül össze nem hívhatta*³²⁶ A templomi iskolai évváró ünnepélyen a város képviselőjében valamelyik tanácsos a kitüntetett tanulóknak nyilvánosan jutalmat adott át. (L. „A kollégiumi és akadémiái tanulók kötelességei.” c. fejezet jegyzet rovatát.)

Az elmondottakból megállapítható, hogy Genf városa a genfi kollégiumnak és akadémiának felettes hatósága volt. Tulajdonképpen, Kálvin elgondolása szerint, megszervező és fenntartó testületének is kellett volna lennie. Ez a jogviszony a genfi iskolára nézve egyfelől azt az előnyt jelentette, hogy a város a maga tekintélyével és anyagi erejével az iskolát támogatni volt hivatott. Másfelől, valláspedagógiai szempontot véve alapul, e kapcsolatból a genfi iskola számára az az előny is származott, hogy a város köteles volt az iskolai vallásos nevelés munkájának a fejlődését biztosítani. A városnak ezt a megsegítő szolgálatát szemléltethetjük a tanerőknek a városi tanács előtt tett eskütételéből, amely komolyan vallásos jellegű volt, továbbá a makacs és erkölcstelen hallgatóknak a városi hatalom általi eltávolításából és a kiválóbb tanulóknak vizsgai templomi megjutalmazásából. Természetesen az iskola saját vallásnevelői hatásaival áldott befolyást gyakorolt a város, az állam vezetőire és azok kormányzására nézve.

19. A Szent Lélek munkája az iskolai vallásos nevelésben.

Kálvin, aki nemcsak tanítani akart az iskolában, hanem szó szoros értelemben

³²⁶ „Qu'il ne luy soit aucunement loisible de faire assemblée d'escoliers extraordinaire, sans l'expres congé de nosdits Seigneurs et superieurs.” Corp. Ref. XXXVIII. „L'ordre du college de Geneve.” („Du recteur.”) 81.

véve vallásosan nevelni, Isten felé fordítani és meggazdagítani az ifjúság lelkét, érezte azt, hogy Isten megsegítő ereje nélkül a vallásos nevelés munkája sikeresen el nem végezhető. „A tanítás, az intés és a feddés alapján véve, hogy mit tehet magától a léleknek megváltoztatására, megmondja ezt Pál, amikor így ír (I. Kor. 3:7.): sem az aki plántál, sem az aki öntöz nem munkál hathatósan, hanem csak az Úr, aki előmenetelt ad.”³²⁷

Kálvin meg volt győződve arról, hogy az ember Isten segítségével, a Szent Lélek munkája nélkül egyetlen földi foglalkozását sem végezheti el hűségesen és eredményesen. *Hogy valaki jó iskolai tanítóként taníthassa a gyermekeket, hogy jó ügyvéd, orvos, kereskedő, vagy földműves lehessen, ahhoz Isten Lelkének a közreműködése szükséges... Ha egyszerű földi munkát tulajdonképpen csak úgy hajthatunk végre, ha Isten szétosztja Lelkét közöttünk, mennyivel inkább az evangélium ama tanítását, hogy Istent az Ő Fiában megismerjük, — amely felülmul minden emberi bölcsességet, amely még az angyaloknak is csodálatos, az égnek a titka ... és érthetetlen az emberi természet előtt, — magunktól meg nem valósíthatjuk : „... bolondoknak kell lennünk, miképpen szent Pál mondja, hogy részesei lehessünk ekkora bölcsességnek ... Az érzéki ember sohasem értheti meg Isten tudományát ... egyedül Istennek Lelke adhat hitet számunkra és világosíthat meg bennünket.”³²⁸ Az az igazság, ... „hogy szellemünkkel sohasem tudhatunk olyan magasra felemelkedni, hogy megismerhessük Istent és az Ő igazságát.”³²⁹*

Ezek szerint a vallásos nevelés munkájának áldott eredményét, a hívő életet, Isten kegyelméből, Szent Lelke által teremti meg. *Amikor Istennek tetszik, áthat bennünket belsőleg Szent Lelkével olyan mértékben, hogy mi megismerjük az ő felségét és engedelmeskedünk Neki. Nincsen teremtmény, aki mindezt megtehetné, csak egyedül Isten és az Ő Szent Lelke.*³³⁰

Az elmondottakból kiviláglik az az igazság, hogy Kálvin a bűnből kiemelkedő, hívő ifjak megépítését szolgáló vallásos nevelést emberi részről olyan alázatos és szent munkának nézte, amely végeredményben a maga áldását, függetlenül földi viszonyoktól, egyedül a kegyelmes Isten megsegítő Szent Lelkének köszönheti.

20. Kálvin mint professzor.

Béza Tódor tudósítása szerint Kálvint 1536-ban Genfben nem csak lekipásztornak választották meg, „... hanem a vallástudomány tanítójának is.”³³¹ Kálvin első genfi tartózkodása alatt azonban nevezetesebb professzori munkát nem fejtett ki, részint nagy elfoglaltsága, részint pedig a magasabb iskola hiánya miatt. De ezen időben is szíven viselte az ifjúság vallásos nevelésének ügyét, amit bizonyít az, *hogy kátét adott ki a gyermekek vallásitanításának megkönnyítésére*³³² és a genfi úgynevezett Rivet-iskolát pártfogásával támogatta.

³²⁷ „Doctrina certe et exhortatio et obiurgatio quantum per se efficiant ad animum immutandum indicat Paulus dum scribit (I. Kor. 3:7.) neque qui plantat esse aliquid, neque qui rigat, sed Dominum, qui incrementum dat, solum efficaciter agere.” Corp. Ref. XXX. Lib. II. Cap. IV. 233.

³²⁸ „S'il est question qu'un homme soit bon maistre d'escole pour enseigner les enfans, qu'il soit bon advocat ou medecin, qu'il soit bon marchand de ville, ou bon laboureur des champs, encores faut-il que l'Esprit de Dieu besongne en tout cela... Or donc en toutes ces choses-là qui semblent estre vulgaires de soy et de peu de prix, si faut-il que Dieu distribue de son esprit aux hommes. Maintenant si nous venons à la doctrine de l'Evangile, voila une sagesse qui surmonte tout sens humain, mesmes qui est admirable aux Anges: voila les secrets du ciel qui sont contenus en l'Evangile: car il est question de cognoistre Dieu en la personne de son Fils... Il est question de dire, que nous cognoissions ce qui est incomprehensible à la nature humaine... il faut que nous devenions du tout fois, comme dit saint Paul, pour estre participans d'une telle sagesse... Que l'homme sensuel ne comprend iamais la doctrine de Dieu: ... il n'y a que le seul Esprit de Dieu qui nous donne la foi, et qui nous illumine.” Corp. Ref. LXIII. 23. Jóh. 32:4-10.

³²⁹ „... de nostre esprit nous ne saurions iamais parvenir si haut que de cognoistre Dieu ne sa verité.” Corp. Ref. LXIII. 24. Jóh. 32:4-10.

³³⁰ „Que nous sommes enseignés de Dieu, quand il luy plaist nous toucher la dedans par son saint Esprit, et qu'il besongne en sorte que nous cognoissions sa maiesté pour nous y renger, Or on ne trouvera point creature qui puisse faire cela: c'est l'office propre de Dieu, et de son saint Esprit.” Corp. Ref. LXIII. 296. Jóh. 36:20-24.

³³¹ „... sed etiam sacramentum literarum doctor.” Copr. Ref. XLIX. Th. Béza: Vita Calvini. 126. Hasonló tartalmú szöveg: „Adonc il accorda de demeurer non pas pour prescher mais pour lire en Theologie.” („Ő beleegyezett az ottmaradásba, nem csak azért, hogy prédikáljon, hanem hogy a theológiát is előadja.”) Corp. Ref. XLIX. Th. Béza: Vie de Calvin. 30.

³³² „Il fit aussi le Catechisme etc.” Corp. Ref. XLIX. Th. Béza: Vie de Calvin. 31. Kálvin első kátéja nem kérdés és feleletekben volt írva, hanem folytatólágoosan, röviden foglalta össze a valóság főbb igazságait („Addidit etiam catechismum, non illum in quationes et responsiones distribu-

Kálvin Genfből való száműzetése után Strasbourgban, az ottani városi tanács, a kiváló Bucer, Capito, Hedio és Nigier ajánlatára tisztességes fizetéssel, theológiai professzornak hívta meg.³³³ Doumergue mondja, hogy 1539. május 1-től heti 1 forintos professzori fizetése volt Kálvinnak. Kálvin strasbourgi professzorkodása alatt az újszövetség könyveit magyarázta, kezdetben János evangéliumát és a korinthusi leveleket.³³⁴ Heti munkabeosztása Kálvinnak olyan volt, hogy 4 napon át négyszer prédikált — mint az általa megszervezett francia gyülekezet lelkésze és 3 nap 3 theológiai előadást tartott.³³⁵

Kálvin Strasbourgban Genfbe való visszatérése után folytatta tanári működését. Béza amint feljegyezte, rendszeresen hetenként „...három nap tanított.”³³⁶ Mindjárt visszatérése után megírta híres második kátétját francia latin nyelven, amely bővebben tárgyalta első kátétjának tartalmát s kérdés és feleletekre volt beosztva.³³⁷

E káté kiadásával Kálvin az ifjúság vallásos nevelése érdekében nagy szolgálatot tett. Kálvin különösen az általa létesített genfi akadémián, hírből egész Európát bejáró, áldott professzori tevékenységet végzett. A reformátor annyira fontosnak tartotta ezen munkásságát, hogy theológiai előadásával betegsége alatt sem hagyott fel. Theológiai előadásainak a tárgyát a Szentírás könyveinek a magyarázata alkotta.

Kálvin, mint theológiai előadót, logikus gondolkodás és világos ítélőképeség jellemezték. Szelleme és memóriája olyan hatalmas volt, hogy előadása közben nem volt szüksége külső, segítő eszközökre. Előadásai alkalmával egyedül a Szentírást használta.³³⁸

A tudós Kálvin nem volt rideg professor, aki idegenkedik tanítványaitól. Kálvin törődött az ifjúsággal. Strasbourgi otthonában tanulókat tartott. Farel egy alkalommal theológust kért tőle. Kálvin szívesen teljesítette Farel kérését, de előbb tudni akarta, hogy mi lesz tanítványának a kötelessége, nehogy a sok munka megakadályozza előrehaladásában.³⁴⁰

Kálvin, mint jó professor nemcsak vigyázott növendékeire, de igyekezett belsőleg is megismerni őket. Tudta ő, hogy a tanulók gyarlóságainak az ismerete, mikor tisztában vagyunk azzal, hogy kinél mit kell javítani, könnyebbé teszi a vallásos nevelés munkáját. Dániel Ferencnek, aki Kálvinnak barátja volt s akivel a reformátor sokat levelezett, a következő sorokban jellemezte fiát: „Okosan ítéled meg az ifjú jellemét. Nincsen benne önállóság. Erre-arra hajlik. Kormányzásra van szüksége. Kiváltképpen azért, hogy ugyanazon tudományos foglalkozásnál megmaradhasson... Itélőképeségben kitűnik. Elég szerencsésen tanult. Csak mértéktelen forróvérűségét, ami korának közös hibája, kell csökkentenie s jó gyümölcsöt fog teremni.”³⁴¹

Kálvin vallásos világnézetéből önként következett, hogy súlyosabb hibák esetén,

tum, quem nunc habemus, sed alium multo breviorum, preacipua religionis capita complexum.” Corp. Ref. XLIX. Th. Béza: Vita Calvini. 126.)

³³³ „Illic igitur ex illius urbis senatus voluntate a summis illis viris, quibus tanquam lucidis gemmis illatum ecclesia fulgebat, Bucero, Capitone, Hedione, Nigro et aliis eorum collegis ad theologicam professionem propositio honesto evocatus...” Corp. Ref. XLIX. Th. Béza: Vita Calvini. 128.

³³⁴ „... à partir du 1er mai, au traitement de un florin par semaine. Il commenca cet enseignement officiel en expliquant les epîtres aux Corinthiens... Qu'avait-il enseigné jusque-là? Sans doute, l'évangile selon saint Jean.” E. Doumergue Kálvinról írt munkája II. kötete. Livre troisième. À Strasbourg. Chap. II. Pasteur et professeur. Quatrième Partie. Enseignement et études. IV. Le professorat de Calvin. 434.

³³⁵ „... qu'il avait chaque jour ou un sermon, ou une leçon. Or, comme il prêchait quatre fois la semaine, il en résulte qu'il donnait trois leçons.” E. Doumergue előbb citált munkája. 434. 1539. nyaráról a 4 theológiai professor, Bucer, Capito, Hedio és Kálvin hetenként összesen csak 8 előadást adtak le. („Les quatre professeurs ensemble ne faisaient que huit leçons par semaine.” Ugyanott 434.)

³³⁶ „... triduo vero docebat.” Corp. Ref. XLIX. Th. Béza: Vita Calvini. 132.

³³⁷ „Scripsit quoque Catechismum gallice et latine, ab illo priore minime discrepantem, sed multo auctiorem et in quaestiones ac responsiones distributum.” Corp. Ref. XLIX. Th. Béza: Vita Calvini. 131.

³³⁸ „... imo ne concionari quidem et theologiam in schola profiteri destitit.” Corp. Ref. XLIX. Th. Béza: Vita Calvini. 159.

³³⁹ „En faisant ses leçons i jamais n'avait que le simple texte de l'Esriture...” Corp. Ref. XLIX. N. Colladon: Vie de Calvin. 108.

³⁴⁰ L. Dr. Pruzsinszky Pál: „Kálvin egyénisége leveleinek tükrében” c. munkájának 34-35. Magy. Prot. Irod. Társ-nak 1909-ben kiadott emlékkönyvében. („Emlékezés Kálvinról.”)

³⁴¹ „Adolescentis ingenium ne sua agilitate huc et illuc feratur, opus fraeno habere prudenter iudicas, praesertim vero ut se contineat in uno studii genere, ... Pollet acumine, satis feliciter institutus est. Modo immodicus fervor, commune aetatis vitium, corrigatur bonam frugem producat.” Corp. Ref. XLVI. Calvinus Danieli. 16.

szigorú professzorként állott tanítványaival szemben. A vallásos nevelés szempontjából különösen káros ifjúkori bűnnek tekintette a makacs engedetlenséget, ami gyarlóságaihoz rögzítette az ifjúságot és a hazugságot, amely az őszinte, tiszta vallásos lelkiület kifejlődését megakadályozta. (L. „A kollégiumi és akadémiai tanulók. c. fejezetet.) A vallásos jellem kialakulását meggátló *hízeigő és képmutató magatartást becstelennek tartotta.*³⁴² Kálvin az ifjúság vallásos életének kifejlődése érdekében a fenti bűnben levő növendékeket megbüntettette.

Kálvin azonban minden szigorúsága mellett olyan nevelő volt, aki tanítványai kisebb gyarlóságait *elnézte*. Strasbourgi tanárkodása idejében az iskola előljárósága, a tanulók tetszelgő ruházkodása és lakodalmakon való szórakozása ellen azt a szigorú törvényt hozta, hogy aki ilyen életmódot tovább folytat, azt az iskolából eltávolítják. Kálvin ezt a szigort, amely az ifjúság pajkosságának és egyben szabadságának gátat akart vetni, nem helyeselte.³⁴³ Kálvin nemcsak szigorú, de elnéző, az ifjúságot gyengességével együtt megértő professzor volt. Azok a növendékek, akik bepillanthattak Kálvin féltőn szelid lelke mélyére, szerető személyiségének hatása alatt, bizonyára lélekben megjobboldtak és meggazdagodtak.

Kálvin professzori munkájának a sikerét mutatja az, hogy teológiai előadásait már Strasbourghban sokan hallgatták. Genfben az akadémia felállítása után folytonosan nőtt a hallgatóknak a száma. Ifjak mellett különböző foglalkozásu meglett emberek messze országból eljöttek Genfbe, hogy a nagy reformátor ajkáról hallgassák a bibliai magyarázatokat. Magas állású, európai hírű emberek, mint pl. Knox János, hallgatták Kálvin előadásait. Elvitathatatlan igazság, hogy a genfi akadémia fellendülése Kálvin professzori munkásságával volt kapcsolatos. Kálvin halála előtt kevéssel (1564. május 4.) a genfi akadémián, Bézának Bullingerhez intézett szavai szerint, *1200 kollégiumi tanuló 300 akadémiai hallgató volt és e szám is naponként növekedett.*³⁴⁴

Kálvin szerette hallgatóit, professzori munkásságát. Szívébe zárta az általa alapított genfi iskolát. Végrendeletében sem feledkezett meg az iskoláról. Csekély vagyonából — *Béza sorai szerint, fizetésének a városi tanács általi felemelését mindig állhatatosan visszautasította*³⁴⁵ — *a kollégiumnak testvére, Kálvin Antal utján 10 tallért adományozott.*³⁴⁶

Kálvin, áldott professzori személyiségével a hívő, a tudós, az igazságos és a szelidlelkű nevelő példaképe volt.

21. Kálvin iskolai vallásos nevelésének jellemzése és értékelése.

Kálvinnak a vallásnevelés terén alapvető kérdésekben kiforrott nézete volt. Kálvinnak ebből a nevelői határozottságából magyarázható, hogy az iskolai vallásos nevelésre és a családi vallásos nevelésre vonatkozó gondolatai között, jellemzésüket illetőleg, sok hasonlóságot fedezhetünk fel. Ilyen hasonlóság a biblicitás, a konfeszszionálizmus, az engedelmességre való nevelés és a szeretetteljes fegyelmezési módszer alkalmazása.

Kálvin iskolai vallásos nevelésének egyik sajátos jellegét a *biblicitás*ban találhatjuk. A genfi kollégium és akadémia tanerőinek és tanulóinak az istentiszteleteken, amelynek központi része igehirdetés, bibliamagyarázat volt, részt kellett venniük. Kálvin annyira fontosnak tartotta az istentiszteletek látogatását és egyben az igehirdetés hallgatását iskolai nevelésében, hogy a kollégium növendékeinek — amint látuk — még az ülőhelyét is kijelöltette a templomban és szigorúan ellenőriztette templomba való járásukat. Az akadémián pedig az oktatás minden ága és gyakorlati megnyilvánulása, lényegében az ige megismerésének az érdekét szolgálta. Mindezek mellett megállapítjuk, hogy a kollégiumban a gazdagon felkarolt, Istent magasztaló zsol-

³⁴² „Adulatione autem et simulationis, improbitas denique, praesertim si de religione agebatur. Corp. Ref. XLIX. Th. Béza : Vita Calvini. 170.

³⁴³ L. Dr. Pruzsinszky Pál: „Kálvin egyénisége leveleinek tükrében” c. munkájának 35-36 lapjait. Magy. Prot. Társ.-nak 1909-ben kiadott emlékkönyvében. („Emlékezés Kálvinról.”)

³⁴⁴ „Calendis Maii in publicis promotionibus studiosos circiter mille ducentos privatae scholae numeravimus, publica: ad trecentos et quo tidie auges cit numerus.” Corp. Ref. XLVIII. 303.

³⁴⁵ „Testari certe potest senatus, quum perexigua essent eius stipendia, tantum abluisse ut in eis non acquiesceret, ut ampliora etiam oblata pertinaciter recusarit.” Corp. Ref. XLIX. Th. Béza : Vita Calvini. 171.

³⁴⁶ „Ab eodem fratre et haerede meo lego scholae puerili decem aureos scutatos.” Corp. Ref. XLIX. Th. Béza : Vita Calvini. 163.

szük azt, hogy Kálvin az igéből fordított zsoltárénekek szövegeinek tartalmi megismerésére nagy súlyt helyezett. Kálvinnak biblikus szellemű iskolai vallásos nevelése a római katolikus neveléssel ellentétben, nagyon helyesen, az igére igyekezett ráépíteni az ifjúság vallásos életét.

Nagy szerepet játszott Kálvin iskolai vallásos nevelésében a *konfesszionálizmus*. A kollégiumi tanulókat a vasárnapi templomi katekhizmusra az iskolában mindig előkészítették és ellenőrizték a katekhizmuson való megjelenésüket. Az akadémiai hallgatóknak polemikus színezetű konfesszionálisztikus eskütétele kötelező volt. Az esküszöveg aláírása nélkül senki sem lehetett az akadémiának hallgatója.

Kálvin iskolai vallásos nevelésében szembevetendő az *engedelmességnek* különleges megkövetelése. A genfi kollégiumban és akadémián a tanulók tanerőiknek és az iskola törvényeinek feltétlenül engedelmességgel tartoztak. Kálvin vallásos meggyőződéséből következett, hogy ezt az engedelmességet a tanulóknak úgy kellett végrehajtaniuk, mint Isten akaratából adott felsőbbségnek és törvénynek nyújtott szolgálatot. Az engedelmességre való nevelés által Kálvin tulajdonképpen Isten iránti engedelmességre, bűn feletti győzelemre akarta rásegíteni az ifjúságot. Kálvin a tanerőktől is, éppen hívő életüknek a bizonyossága és megerősítése céljából, az iskola törvényeivel és feletteseikkel szemben engedelmességet követelt.

A genfi iskolai vallásos nevelésnek tipikusan kálvini jelleget adott a *szigorúság és a szelidség* módszerének a gyakorlása. Kálvin bár nyilvánosan fenyegetett a kollégiumban és büntetett az akadémián, sőt szükség esetén a város hatalmát is igénybe vett idevonatkozólag, de ugyanakkor meggyógyulásra vezető dorgálással kötötte össze a büntetést és megóvta azt a kegyetlenségtől. Emellett Kálvin az iskolai vallásos nevelésben a szelidségnek, a szeretetnek és a béketűrésnek gazdag nevelői áldásait is használta. Kálvin szeretetteljes iskolai fegyelmezése azt mutatja, hogy ő a krisztusi igazság és szeretet embere volt.

Kálvin iskolai vallásos nevelésének jellemzése kérdésénél meg kell említenünk, hogy a genfi iskolában a tanulónak, különösen a vallásos szellemű vitatkozások, előadások és bibliamagyarázatok révén való gyakorlati foglalkoztatása nem csak önnállóságra segítette az ifjakat, de *vallásos meggyőződésüket is öntudatosabbá egyénibbé tette*.

Kálvin a genfi kollégiumi tanulókat azon áldott munkájuk által, hogy a templomi istentiszteleteken zsoltárénekléseikkel a gyülekezet tagjait énekelni tanították, *egyházuk iránti szolgálatra* neveltette.

Kálvinnak vallásnevelési szempontból véve nagy érdeme az, hogy a genfi iskola vallásos nevelését *határozottan biztosította*. Iskolai törvényének már magában véve ama rendelkezésével, mely szerint a kollégium és akadémia tanerőinek a megválasztását jó részben a lelkészekről tette függővé, akik bizonyára hitetlen nevelőket nem óhajtották, természetesen vallásos érzésű tantestületet teremtetett. A kollégium és akadémia tanerőitől és tanulóitól megkívánt kötelezettségek egyenesen azt mutatják, hogy Kálvin vallástalan nevelőket és növendékeket nem akart látni a genfi iskolában. Mivel meg volt győződve arról, hogy istentelen tanerők hívő lélekre nem nevelhetnek, a szakludás mellett helyénvalóan mindig megkövetelte a tanerőktől a vallásos életet. A tanulóktól is szorgalmat és tanulást kívülről keresztényi magatartást igényelt. Kálvin a genfi kollégiumi és akadémiai értelmi tanítást pedig, a tiszta erkölcsi felfogást képviselő klasszikus tudást, az iskola különösképpen biblikus és konfesszionálisztikus jellegű vallásos nevelésének az érdeke alá rendelte. A klasszicizmus és a tudás Kálvin szemében csak gazdagító és öntudatosító eszköz lehetett a vallásos nevelés szolgálatában.

Kálvin genfi iskolájára reányomta hívő lelkének bélyegét. Összefűzte azt több oldalról az egyházzal. Csúcspontjára a teológiát, a lelkészképzőt állította, mert jól tudta, hogy az iskola öntudatos vallásos egyéniségének, különösen hívő, tudós lelkipásztoroknak a nevelésével megfizethetetlen ajándékot nyújt az egyház számára. *Kálvin tisztán látta az iskolának az egyházra vonatkozó áldott hatását és főleg a jövő nemzedékének vallásos szempontjából elengedhetetlen szükségességének tartotta a vallásos nevelést adó iskolák felállítását*.

Kálvin a genfi iskolában, az iskola vallásos nevelésében is, az anyanyelv, a francia nyelv használatát felkarolta. Kálvin ezen pedagógiai tevékenységével nemcsak

táréneklésnek is megvolt a maga biblikus jellege, különösképen ha tekintetbe vesszük a francia nyelv kifejlődésére volt hatással, de a könnyen érthető anyanyelv alkalmazása révén a tanulóknak értelembeli és vallásos meggyarapodását is jótékonyan befolyásolta. Az anyanyelv iskolai értékelése minden országban elősegítette, ahol csak a reformációk iskolái elterjedtek, a nemzeti élet kialakulását és megerősödését. Kálvin, aki éppen úgy *felismerte az iskolának nemzetnevelő erejét*, akár Luther, mint Istennek kiválasztott embere, az iskolát arra is felhasználta, hogy az iskola ne csak nyelvében erős és művelt, de vallásos lelkű polgárokat is adjon az államnak és e vallásos lelkű egyéneknek át a nemzet életét mintegy bekapcsolja Isten országának a munkájába. Kálvin szeméi előtt ott lebegett minden munkája közben a theokrácia gondolata.

Kálvin iskolai vallásos nevelését, hogy ha az *eredetiség* szempontjából vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a reformátort e téren leginkább a nagy hugenotta nevelő, Mathurin Cordier és a kiváló humanista, Sturm János befolyásolták.

Kálvin maga hálásan ismerte el az I. Thess. levélről írt és Cordiernak ajánlott kommentárja előszavában, hogy *előrehaladását és sikereit részben az őt tanító és reá nagy hatással levő Cordiernak köszönhetette*.³⁴⁷ Cordiernak, ki Kálvin kérésére Genfben is működött s Párisban a „de la Marche” nevű kollégiumban tanította az ifjú Kálvint, paedagógiai felfogása erősen vallásos színezetű volt.³⁴⁸ Szerinte a *tanítást ési dolgokkal Istenről való beszéddel kell kezdeni. Egyes könyvek tanítása mellett belsőleg kell táplálni a gyermekeket. Azt kell nekik tanítani, hogy szeressék és szívják magukba Krisztust. Jézus Krisztusnak a nevét mintegy bele kell csepegtetni a gyermekek lelkébe. Az ígét, kitartó munkássággal úgy kell megismertetni velük, hogy az isteni szeretet szikrája megérinthesse őket. A virgácsok kötegét el kell távolítani a gyermekektől és a kegyességnek lobogó lángját kell közelebb vinni hozzájuk... Arra kell törekedni, hogy az ifjúság jó erkölcsre s csak azután jó tudományra adja oda magát*.³⁴⁹ Cordiernak vallásos és nevelői személyisége mellett Kálvin, bár rövid ideig is tanította őt Cordier, már ifjú korában megtanulta azt, hogy Istent szeresse és a vallásos élet áldásait elébe helyezze a humanisztikus műveltségnek. Kálvinnak Cordierral való későbbi személyes érintkezése csak mélyítette a közöttük levő belső kapcsolatot és bizonyára befolyással volt arra, hogy Kálvin a genfi iskola minden irányú tevékenységét alapjában véve a vallásos nevelői cél szolgálatába állította.

Cordier mellett legjobban Sturm hatott Kálvinnak iskolai vallásos nevelői gondolkodására. Genfből való száműzetése után, a reformátor Strasbourgba került. Strasbourgban, Sturm éppen abban az időben (1538 körül) szervezte meg híres iskoláját, mikor Kálvin ott tartózkodott. Sturmnek nevelői elve az volt, hogy bölcseséggel és ékesszólással párosult kegyességet adjon az iskola a gyermekeknek. Sturm az ifjúságot humanisztikus tudással meggazdagítottan akarta vallásosságra nevelni. Kálvint kétségtelenül befolyásolhatta Sturm nevelői felfogásával. Hiszen Kálvin személyesen érintkezett Sturmmal és jól ismerte az ő paedagógiai nézeteit. De azért Kálvin a genfi kollégiumban a klasszicizmus mellett főleg a katekhizmus ügyének iskolai felkarolásával és a zsoltáréneklés bőkezű beállításával, az egyházi vallásos nevelés érdekét határozottabban biztosította, mint Sturm, aki strasbourgi gimnáziumában inkább humanisztikusabb vallásos nevelést adott. Kálvin genfi isko-

³⁴⁷ „... sic tamen institutione tua deinde fui adiutus, ut progressus, qualescunque sequuti sunt, tibi merito acceptos feram. Atque hoc posteris testatum esse volui, ut si qua ex meis scriptis ad eos perveniet utilitas, aliqua ex parte abs te manesse agnoscant.” Corp. Ref. XLI. Calvinus Corderio. 525-526.

³⁴⁸ Cordier életének utolsó esztendeit Genfben töltötte, mint aktív tanító. 85 éves korában, Kálvin halálának évében, 1564-ben halt el. („Genevae demum eo ipso anno quo Calvinus, VI. Nonas Septembris mortuum: quum annum agens octuagesimum quintum eo docendi munere in hoc Gymnasio Genevensi fungeretur.” Corp. Ref. XLIX. Th. Béza: Vita Calvini. 121.

³⁴⁹ „Débute par Dieu et les choses célestes. Enseigne aux enfants, non pas livrés à eux-mêmes, mais soutenus par le secours divin, enseigne leur, dis-je à aimer le Christ à respirer le Christ... Le nom de Jésus-Christ! Verse-le comme goutte à goutte dans l'ame de tes élèves... Inculque-leur si assidument la parole de Dieu qu'ils soient du moins touchés de quelque étincelle de l'amour divin. Eloigne le faisceau de ces verges et approche le tison et les petites flammes de la piété... adonnez vous d'abord aux bonnes mœurs, puis aux bonnes lettres.” E. Doumergue Kálvin Jánosról írt munkája I. kötetében: La jeunesse de Calvin. Livre Seconde: Années d'études. 61 (Cordier: „Colloques.” Préface.)

lája, a vallásos nevelés munkáját illetőleg Sturm strassbourgi iskolájával szemben megőrizte a maga sajátosságát.³⁵⁰

Kálvin iskolai nevelésének voltak kisebb *fogyatkozásai*. Ilyen fogyatkozásnak tekinthető vallásos szempontból, hogy a hitoktatás háttérbe szorult a genfi iskolában, a klasszicizmus mellett. A reformációkorabeli iskoláknak azonban annyira általános jellege volt a humanisztikus műveltség ápolása, hogy a genfi iskola klasszicizmusa is megérthető. És ha méltányoljuk azt is, hogy Kálvin az iskola vallásos nevelését több oldalról biztosította, nem láthatunk a klasszikus tudományok eme iskolai felkarolásában lényeges fogyatkozást. Fogyatkozás tapasztalható mindenestre abban is, hogy a tanulókat túlságosan lekötötte a genfi iskola. Szűret alkalmával volt csak három hetes szünet az iskolában. A tanulók értelmi és lelki felfrissülésére huzamosabb szabad időt nem áldoztak. Figyelembe kell azonban venni azt, hogy a szerdai és szombati nap könnyebbé tétele részben segített a tanulók iskolai lekötöttségén. Fogyatkozásnak szokták minősíteni, mert túlzott felekezetiességet árul el, az akadémiai hallgatók konfesszionálisztikus eskütételének a megkövetelését. Nem szabad azonban elfeledni, hogy Kálvin idejében csak teológia volt a genfi akadémián. A teológián pedig, különösen a reformáció korában, elfogadható követelménynek vehetjük a konfesszionálisztikus bizonyosságtevésnek a megkövetelését. A lelkészek által végzett vasárnapi kátétanításnak kollégiumi tanítók után való szombat délutáni előkészítést, módszeri hibának tarthatjuk. Bár a tanítók bizonyára a káté szövegéhez ragaszkodtak az előkészítő órán, mégis helytelen volt ez a káté tanítási módszer, mert a gyermekek kátétanulását a tárgynak több nevelő személy által való ismertetése feltétlenül megnehezítette. Ellenben a lelkészeknek az úrvacsoraosztásról szóló, a templomi szertartást megelőző, kollégiumban tartott magyarázata, mivel ezzel nem tananyagot tanítottak, hanem lelki előkészítést végeztek, helyén való volt. Komolyabbá tették így a tanulók számára az úrvacsora felvételét. Ugyancsak fogyatkozást, megbélyegző szigorúságot találhatunk a kollégiumi tanulóknak nyilvános megszégyenítő fenyítésében. De Kálvin mentségére szolgál e téren, hogy a bibliai alapra épülő és a gyermek megjavítását célzó fenyítést, ha nyilvánosan is hajtatta végre, de rendelkezésében megővta a durvaságtól. Máskülönb is a XVI. században nagyon sok iskolában keményebben fegyelmeztek, mint a genfi iskolában.

Kálvin genfi iskolája ismertetett kisebb fogyatkozásai mellett is az *egyetemes vallásos célnak megfelelt*. A történelem tanúsága szerint lélekben hatotta át a tanulók nagy tömegét, akár lelkészi, vagy világi jellegűek is voltak az illetők. Tudós és vallásos bizonyosságtevőket nevelt. Kálvin ismert mondása szerint fákból nyilakat faragott. Azok, akik a genfi iskolában tanultak számosan maguk tettek bizonyosságot

³⁵⁰ Megemlítjük, hogy a lüttichi iskola és Sturm strassbourgi iskolája a genfi iskola szervezőterére és tananyag felölelésére hatással volt.

A lüttichi iskola 8 osztályra tagozódott. I. osztályban írni, olvasni, latinul deklinálni, konjugálni, II-IV. osztályban latin grammatikát és klasszikusokat, V-VI. osztályban görög nyelvtant s klasszikusokat, retorikát és dialektikát, VII. osztályban filozófiát, VIII. osztályban pedig teológiát tanítottak. (L. Dr. Fináczy Ernő: „A Renaissancekori Nevelés Története.” 184.)

Sturm strassbourgi gimnáziuma, melynek kialakulását a lüttichi iskola befolyásolta, 9 osztályból állott. (Az akadémia csak Kálvin halála után nyílt meg.) I. osztályban írni, olvasni tanítottak. II-VII. osztály a grammatikai, VIII-IX. osztály retorikai és dialektikai osztály volt. (L. Dr. Fináczy Ernő: „A Renaissancekori Nevelés Története.” 226-227.)

Ha a fentieket összehasonlítjuk Kálvinnak 7 osztályból álló kollégiumi rendszerével és tantervével (L. „A kollégiumi oktatás és nevelés célja” c. fejezet jegyzet rovatát.), felfedezhetjük a grammatikai, retorikai és dialektikai beosztás kereteinek azonosságát, bár Kálvin dialektika után taníttatott retorikát, valamint azt, hogy a lüttichi iskola VII. és VIII. osztályos tananyaga a genfi akadémián foglalt bővebben helyet. De ugyanakkor arról is meggyőződhetünk, hogy a genfi iskolának úgy az osztályok szerinti beosztásában, mint az iskolai klasszikus tananyag kiválasztásában (pl. Kálvin kollégiumában sikamlós vigjátékokat nem adtak elő), megvolt a maga külön elgondolása és nem volt pusztá utánzása a lüttichi, vagy a strassbourgi iskolának.

A lüttichi iskola és Sturm strassbourgi iskolája a genfi kollégiumi oktatás módszeri tevékenységére is hatással volt. Így például a tanulóknak 10-es csoportokba való beosztását, kiket az élükön álló tizedes ellenőrzött és a növendékeknek gyakorlati foglalkoztatását épen úgy megtalálhatjuk a lüttichi és strassbourgi iskolákban, mint Kálvin genfi kollégiumában. A különbség azonban itt is felfedezhető, mert míg Sturmék különösen klasszikus nyelvű szindarabok eljátszásának felhasználásával gyarapították növendékeik humanista tudását. (L. Fináczy előbb citált munkájának fent említett helyeit), addig Kálvin főleg vitatkozásokkal és nyilvános előadásokkal végeztetett hasonló típusú munkát a genfi iskola tanulói között.

az utókor számára arról, hogy kiváló tudományos oktatást és vallásos nevelést kaptak Kálvin iskolájában.³⁵¹

A genfi iskola munkásságának vallásos szempontból meg volt az a másik nagy áldása, hogy a genfi iskolában tanult külföldi hallgatók hazájukba visszatérve nemcsak hálával emlékeztek meg a genfi alma materéről, de otthonukban hasonló típusú iskolákat is szerveztek. Különösen Skóciában és Franciaországban. Bár Magyarországon, mivel ifjaink a reformáció utáni időben főleg a németországi akadémiákon tanultak, a németországi protestáns iskolák mintájára szerveződtek meg református és evangélikus kollégiumaink, mégis Kálvin genfi iskolájának, mint a reformáció egyik anyaiskolájának a szelleme, amely igaz vallásos meggyőződéssel és tisztia tudással gazdagította meg az egyént és egyéneken keresztül az egyházat és a nemzetet, hosszú századokon élt a mi református kollégiumainkban is (és a mai) politikai és vallásos szempontból egyaránt el-elsötétedő világban, felekezeti iskoláink végelgyengülésének idejében komolyan figyelmeztet bennünket a vallásos jellegű iskolák fontosságára és kívánatos áldásaira.

III. RESZ.

Egyházi vallásos nevelés.

1. Bevezetés.

Kálvinnak a családi és iskolai neveléssel foglalkozó gondolatai után az egyházi vallásos nevelésre vonatkozó felfogását ismertetjük.

Kálvin az egyház legszentebb vallásnevelői munkáját a konfirmációi oktatásban, a kátétanításban látta. E részben épen ezért főleg Kálvinnak a kátétanítással kapcsolatos nézeteit tárgyaljuk és értékeljük. Ez ismertetés keretében Kálvin első kátéját, amely magyar nyelven még nem jelent meg, teljes egészében lefordítva, közöljük. A konfirmációi vallásos nevelés és oktatás feltárása után pedig a Kálvin szerinti egyház konfirmáció utáni vallásnevelői tevékenységéről szólnunk.

2. Egyház és a vallásos nevelés.

Kálvin a Jézus Krisztusban élő lelkek közösségének, az egyháznak egyik leg-szentebb hivatását a vallásos nevelés munkájának a végzésében látta. *A gyermekek vallástanítása kétségkívül egyházi kötelesség — állapította meg a reformátor — mellyel az egyház a maga hitét vallja meg.*³⁵² Kálvin meg volt győződve arról, hogy „... Isten bár egy perc alatt tökéletessé tehetné övéit, mindazonáltal azt akarja, hogy azok csak az egyház nevelése mellett serdüljenek fel férfiúvá.”³⁵³ *Az egyháznak szolgálatával segíteni kell a gyermekeket és anyai gondozásával igazgaltatnia kell őket mindaddig, míg fel nem serdülnek és végre hitüknek célját el nem érik.*³⁵⁴

Kálvin az egyház eme vallásnevelői munkáját az egyház hivatalos vezetői, a

³⁵¹ L. magyar nyelven, Pruzsinszky Pál: „Kálvin János” c. munkája II. kötetének 378-379. lapjain, Daneau Lambertnek, a genfi akadémiai hallgatók egyikének, 1560-ban a genfi tanácshoz küldött, az akadémia munkásságára vonatkozó, e'ismerő sorait.

³⁵² „Le 3. e article est de l'instruction des enfans, lesqueulx sans doute doibuent a lesglise une confession de leur foy.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Articles Concernant l'organisation de l'église etc. 12. oldal.

³⁵³ „Videmus ut Deus, qui posset momento suos perficere nolit tamen eos adolescere in virilem aetatem nisi educatione ecclesiae” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. I. 5. 749. o.

³⁵⁴ „Incipiam autem ab ecclesia: in cuius sinum aggregari vult Deus filios suos, non modo ut eius opera et ministerio alantur quamdiu infantes sunt ac pueri, sed cura etiam materna regantur donec adolecant, ac tandem perveniant ad fidei metam.” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. I. I. 746. oldal.

lelkészek a tanítók, a presbíterek és a diakónusok közül, főleg a lelkészekkel, és a tanítókkal (doktorokkal) végeztette.

Mivel a családi és iskolai nevelést tárgyaló részekben nemcsak a szülők és gyermekek, de a tanítók vallásnevelői kötelességeit is, melyek különösen az iskola kérdésével függtek össze ismertették, jelenleg velük bővebben nem foglalkozunk.

3. A lelkészek, mint az egyházi vallásos nevelés vezetői.

a) Vizsgálatuk és eskütételük.

Kálvin a lelképásztori munkásság jelentősége miatt nem elégedett meg azzal, hogy a lelkészek teológiát hallgattak, de teológiai végzettség mellett hivatalba lépésüknek követelményeit szigorúan és pontosan megszabta. Ezen követelményeknek egyik legfontosabb feltétele az volt, ami paedagógiai oldalról minket érdekel, hogy a meghívott lelkésznek, akit a lelkészek egyesülete szemelt ki, mondhatni, vizsgát kellett tennie. Ezt a vizsgátelt, mely a lelkészek egyesülete előtt folyt le, Kálvin az alábbiakban körvonalazta.

„A vizsgálat két részből áll. Az első a tudományt érinti, azt t. i., hogy akit felszentelni óhajtanak, az Írás helyes és változhatatlan (sainte) ismeretével tisztában van-e? És hogy alkalmas és megfelelő-e arra, hogy a nép épülésére az ígét hirdesse?

Ama veszély elhárításáért, hogy annak, akit megtartani akarnak, helytelen nézete ne legyen, helyén való, ha ünnepélyesen kijelenti, hogy elfogadja és megőrzi az egyház által jóváhagyott tantételt.

Annak megismerése végett, hogy megfelelően tud-e tanítani, kérdések útján kell eljárni és meg kell hallgatni a nyilvánosság kizárásával az Úr tudományáról szóló előadását.

A vizsgálat második része az életmódra vonatkozik, hogy t. i. az illető erkölcsösen és kitógás nélkül viselkedik-e.”³⁵⁵

Kálvin intézkedése szerint tehát rendes lelkész csak az lehetett, aki előbb bizonyosságot tett tudományos bibliai képzettségéről, gyakorlati készségéről és arról, hogy erkölcsös istenfélő életet él. Vallásnevelési szempontból ez nagy értékű követelmény volt, mert az egyház vallásos nevelését végző lelkész személyét illetőleg, éppen hivatalba lépése előtt, biztosított így egyfelől a helyes bibliaismeret, másfelől a vallásos lelkület, két olyan feltétel, amely okvetlenül szükséges ahhoz, hogy valaki Isten segítségével vallásosan nevelhessen.

A vizsgálat eredményét a városi tanácsnak kellett bejelenteni. E bejelentés alapján, ha a városi tanács nem fogadta el az illető lelkész meghívását új választást kellett megejteni az ismeretelt módszerrel. Ellenkező esetben, a meghívott és szolgálatra felhatalmazott lelkészt bemutaták lelkésztársai a népnek. Alkalmi beszéd és imádság által állásába iktatták apostoli módon, egyik lelkésznek kézrátévése által.”³⁵⁶

³⁵⁵ „Lexamen contient deux parties dont la premiere est touchant la doctrine, assavoir si celluy quon doibt ordonner a bonne et sainte cognoissance de l'escripture. Et puis sil est y doine et propre pour la communiquer au peuple en edification.

Aussi pour éviter tout danger que celluy quon veult retenir n'ait quelque opinion mauvaise, il sera bon quil proteste de recevoir et tenir la doctrine approuee en lesglise.

Pour cognoistre sil est propre a enseigner il faudra proceder par interrogations et par luy traicter en prive la doctrine du seigneur.

La seconde partie est de la vie, assavoir sil est de bonnes meurs et sest tousiours gouverne sans reproche.” Corp. Ref. XXXVIII. Projet D'ordonnances ecclésiastiques 1541. 17. oldal. Ugyanez a szöveg olvasható majdnem szóról-szóra az 1561-es Ordonnances-ban.

³⁵⁶ „Après, quon le presente au conseil. Et sil est trouve digne, que le conseil le recoive et accepte, luy donnant tesmonage pour le produyre finablement au peuple en la predication, affin quil soit receu par consentement commun de la compaignye des fideles. Sil estoit trouve indigne et demonstre tel par probations legitimes il faudroit lors proceder a nouvelle election pour en prendre un aultre.

Quant à la maniere de lintroduyre, il seroit bon de user de limposition des mains, laquelle cerimonie a este gardee des apostres et puy en lesglise ancienne. moyennant que cela se face sans superstition et sans offence,” Corp. Ref. XXXVIII. Projet D'ordonnances ecclésiastiques 1541. 17-18. old.

„Quant à la maniere de lintroduire, pource que les ceremonies du temps passé ont esté tournaes en beaucoup de superstitions, à cause de linfirmite du temps, il suffira quil se face par un

Az új megválasztott lelkésznek a városi tanács előtt esküt kellett tennie. Kálvin a lelkészek eskütételében mintegy összefoglalta a pásztori munkakört: az igének tisztán való szolgálatát, a fegyelmezés lelkiismeretes gyakorlását, az emberek közötti békességes élet megteremtéséért folytatott küzdelmet, a többség előtti meghajlást és a törvényeknek a megtartását oly módon, hogy a lelkész első sorban is Istennek engedelmeskedjék. Emellett az eskü szent kötelezettséggel kényszerítette a lelkészeket arra, hogy hívő és munkás életük gazdagságáról bizonyosságot téve jó példát mutassanak emberek és gyermekek előtt.³⁵⁷

A lelkészek eskütételével kapcsolatosan két dolgot kell kiemelnünk. Az egyik az, hogy Kálvin esküvel megfogadtatta a lelkészekkel azt, hogy az igére építik fel egyházi munkájukat, másodsor pedig, hogy kötelezte őket a jó példaadásra. (Az egyháztagok fegyelmezéséről később lesz szó.)

Ezen kiemelt kettős követelmény lényegében megegyezik a lelkészek vizsgálata kérdésénél előbb megállapított azon kettős igényeléssel, hogy a hivatalba lépő lelkész legyen bibliaismerő és tiszta életű lélek.

Azok a lelkészek, kik Kálvin elgondolásának megfelelően léptek pásztori szol-

des Ministres une declaration et remonstrance de l'office auquel on l'ordonne, puis qu'on face prieres et oraisons, afin que le Seigneur lui face la grace de s'en acquiter." Corp. Ref. XXXVIII. Les ordonnances ecclésiastiques de 1561. 95. old.

Amint a fentebbi szövegekből kitűnik az 1541-es Ordonnances-ban az alkalmi beszéd és ima nincsen megemlítve, az 1561-es Ordonnances-ban a kézirtevések előírása hiányzik.

³⁵⁷ Az eskü szövege a következő volt: „Megígérem és esküszöm, hogy hivatásomban, amelyre elszólítottam, hűségesen Istennek fogok szolgálni azért, hogy tisztán az ő igéje építse ezt az egyházat, amely számára lekötöm magamat. És nem fogok visszaélni az ő tudományával olyanképpen, hogy testi hajlamaimra hallgatnék s élő emberekhez alkalmazkodnék, de szent lelkiismerettel odaáldozom magam az ő dicsősége szolgálatára és az ő népe javára, melyért felelős vagyok.

Megígérem és esküszöm arra is, hogy az egyházi rendelkezéseket megtartom, így azokat, melyeket ennek a városnak kis, nagy és legfőbb tanácsa bocsátott ki. Annak a rendtartásnak, amely a bűnösökkel való bánásmód szolgálatára vonatkozik, becsülettel megfelelek, minden gyűlölet, pártfogás, bosszuallás és más testi gyarlóság nélkül. Általában teljesítem azt, ami egy jó és hűséges lelkésznek a kötelessége.

Harmadszor esküszöm és megígérem, hogy a városnak és vezetőségének tisztességére és előrehaladására vigyázok és támogatom azt. Amennyire lehetséges lesz számomra, arra törekszem, hogy a nép, a város vezetőségének a kormányzása alatt jó békességben és egyességben élhessen és hogy sohase hallgasson olyan dologra, ami ennek ellent mondana.

Végezetül megígérem és esküszöm, hogy alávetem magamat a város igazgatásának és rendtartásának. Alárendelve magam és engedelmeskedve a törvényeknek és a többségnek, az engedelmességet illetőleg jó példát mutatók mindenkinek olyan mértékben, ahogyan azt hivatásom magával hozza. T. i. annyiban, amely nem ellenkezik azzal a szabadsággal, amellyel bírnunk kell, hogy a szerint tanítsunk és vezesszük hivatásainknak a dolgait, amint azt Isten nekünk parancsolja. És legvégül megígérem, hogy a vezetőségnek és a népnek olyan mértékben szolgállok, hogy az sohasem akadályozhat meg engem abban, hogy meg ne adjam Istennek azt a szolgálatot, amit hivatásom számomra előír.”

„Je prometx et jure que au ministere auquel je suis apelle je serviray fidellement a dieu, pourtant purement sa parolle pour edifier ceste eglise a laquelle jlz ma oblige et que je nhabuseray point de sa doctrine pour servir a mes affections charnelles, ne pour complayre a homme vivant: mais que jen useray en saine conscience pour servir a sa gloire et a l'utilité de son peuple auquel je suis debteur.

Je prometx aussy et iure de garder les ordonnances ecclésiastiques ainsin quelles hont estes passees par le petit, grand et general conseil de ceste cite, et en ce qui mest la donne de charge dadministrer ceulx qui auront failly, men acquicter loyallement, sans donner lieu nha haine, nha faveure, nha vengeance, nha aultre cupidite charnelle, et en general de faire ce qui appartient a ung bon et fidele ministre.

Tiercement je jure et prometx de garder et maintenir l'honneur et prouffit de la seigneurie et de la seigneurie et de la cite, mectre poinne en tant qu ha moy sera possible que le peuple s'entretienne en bonne paix et ugnon sous le gouvernement de la seigneurie, et ne consentir nullement a ce qui contreviendrait a cela.

Finallement je prometx et jure destre subiectz a la police et aux status de la cite, de monstrier bon exemple dobeyssance a tous les aultres, me rendant pour ma part subiectz et obeyssance a tous les aultres, me rendant pour ma part subiectz et obeyssance aux loix et au magistrat en tant que mon office le portera, cest a dire sans prejudicquer a la liberte que nous debvons havoier enseigner selon que dieu nous le commande et faire les choses qui sont de nostre office. Et amfin je prometx de servir tellement a la seigneurie et au peuple, que par cela je ne soie nullement empesche de rendre a dieu le service que je luy doibt en ma vocation." Corp. Ref. XXXVIII. Formule du serment prescrit au Ministres (1542.) 31-32. old. Az 1561-i Ordonnances-ban kiadott lelkészi esküforma pár szóval bővült, máskülönben szóról-szóra megegyezik a fenti 1542-es lelkészi eskümintával,

gálatba, valóban alkalmasak voltak igéből táplálkozó s hívő, jó példát mutató életük révén nevelői munka irányítására és végzésére.

b.) Önnevelésük és fegyelmezésük.

Kálvin a megválasztott és esküt tett lelkészeknek kötelességévé tette azt, hogy *a hittudomány tisztaságának fenntartása és mélyítése érdekében a Szentírás fejtégetése végett hetenként valamelyik napon konferenciát tartsanak. Ezen a heti lelkészi összejövetelen mindegyik lelkésznek részt kellett vennie. Még a falun működő lelkészeknek is, ha tehették minden héten, de legalább havonta egyszer. Aki ok nélkül hiányzott, azt megdorgálták.*³⁵⁸ Az 1561-es Ordonnances-ok azt is előírták, hogy ezeken a lelkészi konferenciákon a lelkészek az ígét felváltva magyarázzák, annak ellenőrzéseképpen, hogy szorgalmasan tanulmányozza-e mindenki közöttük a Szentírást.³⁵⁹ Ha ezeken a konferenciákon nézeteltérés támadt volna a lelkészek között, az ellentétes véleményeket a presbiteriumnak és városi tanácsnak kellett eloszlatnia.³⁶⁰

A hetenként tartott konferenciákon, amint az elmondottakból kitűnik, a lelkészek az ígé helyes ismeretén át önmagukat építették. Egymás hitét erősítették. Ezek a konferenciák éppen ezért a lelkészek személyén keresztül az egyházi vallásos nevelésnek a Szentírást követő tisztaságát és elmélyítését minden időben biztosították.

A heti konferenciák mellett Kálvin megkívánta a lelkészeket, hogy *három hónaponta egymás fegyelmezése, ellenőrzése és megjavítása céljából, ugyancsak konferenciát tartsanak.*³⁶¹ A reformátor azon a véleményen volt, hogy a lelkészek „ne pusztán tudományukkal, hanem életüknek példájával is oktassanak.”³⁶²

Kálvin meghatározta azokat a bűnöket, amelyeknek tekintetbevételével történt a lelkészek fegyelmezése.

Tűrhetetlen (intoltables) bűnök egy lelkészt illetőleg: „Eretnekség, egyháztól való elszakadás, egyházi rendtartás elleni lázadás, állami büntetést érdemlő istenkáromlás, egyházi állás vásárlása, mindennemű vesztegetés, cselszövés állás elnyeréséért, saját egyházának törvényes elbocsátás és meghívás nélküli elhagyása, álnokság, hamis eskü, fajtalanlás, lopás, részegeskedés, törvények által megbüntethető verekedés, uzsora, törvény által tiltott botrányos játékok, tánc és efféle kicsapongások, jelentősebb bűn, melyet becstelenségnek tartanak, bűn, melyet más egyház is kizárással torol meg.”³⁶³

³⁵⁸ „...que touz les ministres, pour conserver pureté et concorde de doctrine entre eulx conviennent ensemble un iour certain la sepmaine pour avoir conference des escriptures et que nul ne sen exempte sil na excuse legitime. Si quelqun y estoit negligent quil en soit admonneste.

Quant a ceulx qui preschent par les villages dependans de la seigneurie, quon les exhorte d'y venir toutes les fois quilz pourront. Au reste silz defaillent ung moys entier quon tienne cella pour negligence trop grande, sinon quil y eust maladie ou aultre empeschement legitime.” Corp. Ref. XXXVIII. Projet D'ordonnances ecclésiastiques 1541. 18. old. Ugyanez a szöveg olvasható az 1561-es Ordonnances-ban.

³⁵⁹ „Et pour cognoistre comment chacun est diligent à estudier et que nul ne s'annonchalisse, chacun exposera à son tour le passage de l'Ecriture qui viendra lors en ordre...” Corp. Ref. XXXVIII. Les ordonnances ecclésiastiques de 1561. 96. old.

³⁶⁰ „Sil y sortoit quelque different de la doctrine, que les ministres en traictent ensemble pour discuter la matiere. Apres si mestier estoit quilz appellent les anciens pour ayder a appaiser la contention. Finablement silz ne pouvoient venir a concorde amiable pour lobstination de lune des parties, que la cause soit deferee au magistrat pour y mettre ordre.” Corp. Ref. XXXVIII. Projet D'ordonnances ecclésiastiques 1541. 18. oldal. Majdnem szóról-szóra ugyanez a szöveg olvasható az 1561-es Ordonnances-ban.

³⁶¹ „Pour maintenir ceste discipline en estat, que de trois mois en trois mois les ministres aient specialement regard sil y a rien a redire entre eulx, pour y remedier comme de raison.” Corp. Ref. XXXVIII. Projet D'ordonnances ecclésiastiques 1541. 20. oldal. Ugyanez a szöveg olvasható az 1561-es Ordonnances-ban.

³⁶² „Nec doctrina solum, sed vitae exemplo instituant.” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. Lib. II. Cap. VIII. 46. 299. oldal.

³⁶³ „Heresie, — Schisme, — Rebellion contre l'ordre ecclésiastique, — Blaspheme manifeste et digne de peine civile, — Simonie et toute corruption de presents, — Brigues pour occuper le lieu d'un autre, — Delaisser son Eglise sans congé licite et iuste vocation, — Fausseté, — Periure, — Paillardise, — Larecin, — Ivrongnerie, — Batterie digne d'estre punie par les loix, — Usure, — Jeux defendus par les loix et scandaleux, — Danses et telles dissolutions, — Crime important infamie civile, — Crime qui meriteroit en un autre seperation de l'Eglise.” Corp. Ref. XXXVIII. Projet D'ordonnances ecclésiastiques 1541. 19. old. — Les ordonnances ecclésiastiques de 1561. 97. old.

E súlyosabb bűnöket elkövető lelkész ellen a lelkészek egyesülete s a presbiterium vizsgálatot folytatott és ítéletet hozott. Az ítéletet, amely rendesen állásmegfosztás volt, a városi tanács hajtotta végre.³⁶⁴

Kálvin a lelkészekre vonatkozólag azon kisebb bűnöket is meghatározta, melyek elkövetéséért egyszerű feddést kaptak az illetők és csak szükség esetén ítélkezett az egyháztanács felettük.³⁶⁵

Ilyen kisebb bűnök voltak: „Az Írásnak különleges magyarázása, amely felháborodásra adhat alkalmat, üres kérdéseknek fitogtatása, egyes tannak az egyház által el nem fogadott módon való szóba hozása, a Szentírás tanulmányozásának, főleg olvasásának az elhanyagolása, egyes hibák, így a hizelgés megdorgálásának az elhanyagolása, a hivatáshoz tartozó munkák bármelyikének elhanyagolása, bolondozás, hazugság, rágalmozás, ledér beszédmód, gyalázkodás, vakmerőség, rosszindulatu bizalmatlanság, kapzsiság és nagy fukarság, féktelen harag, veszekedés és szidás, a lelkészeknek illetlenül feltűnő ruházkodása és viselkedése.”³⁶⁶

A lelkészeknek eme kölcsönös és folytatólagos fegyelmezése magától értetődően vallásos életüket erősebbé tette és így jótékony és állandó befolyást gyakorolt arra nézve, hogy a lelkészek mint fegyelmezett, hívő lelkek az egyházi vallásos nevelést sikeresen végezhették.

E helyen említjük meg, hogy az egyes egyházakban az évenként tartott vizitációk is, melyeken a lelkészek testülete által választott két lelkész és a városi tanács által választott két tanácsos vett részt, ellenőrzésükkel azt a célt szolgálták, hogy biztosítsák a gyülekezetben működő lelkészek evangéliumi munkásságának és tiszta életének a fenntartása.

E vizitáció feladata volt többek között megvizsgálni azt, hogy a lelkész nem tanít-e olyan új tudományt, ami az evangélium tisztaságának ellent mondana, a hívek épülésére predikál-e, megintzi-e azokat, akiknek gyarlóságai miatt szükségük van intésre, mutat-e jó példát saját maga és a családja, és a néppel jó békességben él-e?³⁶⁷

Az évente végzett vizitáció azon tevékenységével, hogy az egyházi vallásos nevelést vezető lelkészt, evangéliumi szolgálatát és életét illetőleg megvizsgálta, az egyházi vallásos nevelés szempontjából áldott ellenőrzést gyakorolt.

4. Az egyházi vallásos nevelés és a kátétanítás. Kálvin kátéinak története.

Kálvin az egyházi vallásos nevelés központi munkáját a kátétanításban látta.

A középkorban nem volt kimondottan kátétanítás, bár a keresztyénség első századaiban a felnőtt áttérteket, mielőtt megkeresztelték volna, vallásos okta-

³⁶⁴ „Quant est des crimes qu'on ne doit nullement porter si l'on ne dresse quelque accusation en murmure, que l'assemblée des ministres et anciens en enquerront, afin de y proceder par raison et selon qu'on en trouvera qu'ilz en jugent, et puis rapportent le jugement au magistrat afin que si mestier est le delinquent soit depose.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars Prior. Ord. de 1541.

Az 1561-es Ordonnances-ban Kálvin előírja, hogy azt a lelkészt, aki a polgári törvények által is büntetéssel sújtott vétket követ el, egyenesen a város vezetősége ítéli el és mozdítja el állásából. „Quant est des crimes qu'on ne doit nullement porter, si ce sont crimes civils, c'est à dire qu'on doive punir par les loix: si quelq'un des Ministres y tombe, que la Seigneurie y mette la main: et qu'outre la peine ordinaire dont elle est accoustumée de chastier les autres, elle le punisse, en le deposant de son office.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars Prior. Ord. de 1561. 97. oldal.

³⁶⁵ „Quant est des vices moindres qu'on doit corriger par admonition simple, qu'on y procede selon l'ordre de nostre seigneur, tellement que le dernier soit venir au jugement ecclésiastique.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars Prior. Ord. de 1541. 20. old.

³⁶⁶ „Facon estrange de traicter l'Escrature, laquelle tourne en scandale — Curiosité à chercher questions vaines, — Avancer quelque doctrine ou facon de faire non receue en l'Eglise, — Negligence à estudier, et principalement à lire les saintes Escritures, — Negligence à reprendre les vices, prochaine à flatterie, — Negligence à faire toutes choses requises à l'office, — Scurrilité, Manterie, — Detraction, Paroles dissolues, — Paroles iniurieuses, — Temerité, — Mauvaises caueles, — Avarice et trop grande chicheté, — Colere desordonnée, — Noises et tanseries, — Dissolution indecente à un Ministre tant en habillemens, comme en gestes.” Corp. Ref. XXXVIII. Les ord. eccl. de 1561. 97. old.

³⁶⁷ „... pour s'enquerir si le Ministre du lieu auroit point mis en avant quelque doctrine nouvelle et repugnante à la pureté de l'Evangile... si le Ministre presche en edification... admonester en particulier ceux qui en ont besoin, ... s'il meine vie honneste, monstrent de soy bon exemple: ... et sa famille aussi, ou s'il s'accorde bien avec le peuple.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars Prior. Les ord. eccl. de 1561. 98. old. — majdnem fentí szöveggel az 1546-i Projet d'un ordre de visitation des églises de la campagne. Corp. Ref. XXXVIII. 45-46. old.

tásban részesítették és a gyermekek keresztelese behozatala után ez a vallásoktatás a gyermekkor végére és az ifjú kor kezdetére tetetett át az egyházban. Kálvin mondja is „...régén volt bizonyos katekhizmus,³⁶⁸ hogy általa mindenki megismerhesse a keresztyén vallás alapjait. A katekhizmus a bizonyágtevésnek a formája volt, amelyet keresztyénségük megvallására használtak az emberek. Nevezetesen a gyermekeket tanították a katekhizmusból, hogy bizonyágot tehessenek azok az egyházban hitükről,³⁶⁹ amit t. i. a megkeresztelésük alkalmával nem tehettek meg. Mivel a későbbi keresztyénségben, különösen a bérálás behozatala után, megszűnt az ifjúságnak ez a bensőséges vallásos oktatása, azért sóhajt fel szomorúan Kálvin : „Vajha megtartanók azt a szokást, amilyen a régienkél volt... igenis volt vallástanítás, ami által a gyermekek, vagy felerdült ifjak, hitükről, a gyülekezet színe előtt számot adtak”.³⁷⁰

A középkorban a szülők gyermekeik megkeresztelése alkalmával kötelezték ugyan magukat arra, hogy gyermekeiknek vallástanítását végezni fogják, de ez a szolgálat tulajdonképpen csak a Miatyáknak, a Hiszekegynek és a 10 parancsoltnak a megtanításából állott. *Hét éves korában a gyermeke meggyónt. Gyónásakor kérdéseket kapott a Miatyánkból, a Hiszekegyből és a tíz parancsolatból. Mondhatni, hogy a gyónás, vallomás helyettesítette a kátétanítást.*³⁷¹ Természetesen a gyermeknek ilyen módon végzett vallástanítása a legtöbb esetben hiányos volt és így valóságban vallásos tudatlanság vette körül a gyermeket.

A kátétanítás terén komoly kísérlet történt annak megvalósítására a valdenseknél a XV. század vége felé, akik hitfelfogásukat rövid kérdésekbe szerkesztették egybe a vallástanítás megkönnyítésére. És ugyancsak a cseh testvérek is hasonló típusú munkát adtak ki 1522-ben.³⁷²

De igazában véve a kátét és a kátétanítást a reformátorok teremtették meg. Luther 1529-ben kiadta első kátéját. Kálvin már az első genfi tartózkodása alatt gondolt a vallásos nevelés fellendítése céljából káté-kiadásra és a kátétanítás megszervezésére. Mihelyt a genfi városi tanács a káténak az egyházba való bevezetését megengedte, Kálvin rögtön 1537-ben nyilvánosságra hozta első kátéját francia nyelven, ezzel a címmel: „A hitvallás tanítása a genfi egyházban.”

Ennek az első genfi francia káténak csodálatos története van. Egészen a legújabb korig elveszteknek gondolták azt. Hosszú időn át csak az 1528-iki latin fordításból (Catechismus Genevensis a 1538.) volt ismeretes az első genfi katekhizmus. Bár Bézának, Colladonnak, sőt Kálvinnak a bizonyága szerint is ez a latin fordítás az eredeti francia szövegnek hűséges visszatükrözője volt,³⁷³ mégis a protestáns tudományos világ szomorúan vette tudomásul az első genfi káté elpusztulását. 1866-ban a Corpus Reformatorum kiadói ezt írták: „Ismeretünk szerint a francia káténak egyetlen példánya sincsen meg. Egyetlen könyvtárban sem. Kétség kívül a gyermekek kezei között elrongálódtak és szétszakadtak azok, mint ahogyan az történni szokott az iskolai könyvekkel.”³⁷⁴ Végül is a múlt század utolsó negyedében Párisban megtalálták az eredeti francia

³⁶⁸ Legrégebben az Újszövetség, főleg a pásztori levelek alapján végződött a vallásoktatás. Később az egyházatyák vallásbölcseleti munkáit használták fel e célra.

³⁶⁹ „... anciennement en auoyt certain catechisme pour instituer ung chascun aux fondemens de la religion crestienne, et qui estoit comme ung formulayre de tesmoignage dont ung chacun usoit pour declairer sa crestiente, et nommeement les enfans estoient enseignez de ce catechisme pour venir testifier a lesglise leur foy...” Corp. Ref. XXXVIII. Pars Prior. Articles concernant l'organisation de l'église et du culte à Geneve etc. 12. old.

³⁷⁰ „Utinam vero morem retineremus quem apud veteres fuisse... sed catechesis. qua pueri aut adolescentiae proximi fidei suae rationem coram ecclesia exponerent.” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. Lib. IV. Cap. XIX. 13. 1075. old.

³⁷¹ „Et puis des sept ans l'enfant était tenu de se confesser, et dans la confession il y avait des interrogations sur le Symbole, le Notre Pere et le Décalogue. On a pu dire que la confession avait remplacé la catéchisation.” E. Domergue: Jean Calvin. Les hommes et les choses de son temps. Les Premiers essais. II. Calvin à Geneve. Premier séjour. Chapitre IV. Seconde partie. Le Catéchisme. 228. old.

³⁷² „Les premiers essais dans ce genre, sont „les interrogations menors”, les petites questions des Vaudois de la fin du XV. siècle, et „ein christliche Unterveyung der klaynen Kinder im Glau-ben”, 1522, des Freres de Boheme.” E. Domergue fenn idézett munkájának 229. oldalán

³⁷³ „... que par le témoignage de Beze, de Colladon et de Calvin lui meme, que le texte latin en était que la traduction d'un original francais...” Corp. Ref. L. Le premier catechisme francais de Genève. Notice préliminaire. 5-8. oldal.

³⁷⁴ „Caeterum nullum, quod sciamus, ulla in bibliotheca publica exstat exemplar huius Catechismi gallici, puerorum nimirum manibus triti et lacerati, ut in hisce scholasticis pagellis fieri assolet...” Corp. Ref. XXXIII. Catechismus prior (1536) 1538. Prolegomena. XLIII.

genfi káténak egyik példányát, mely 1878-ban a következő cím alatt hozatott nyilvánosságra: „Kálvinnak 1537-ben kiadott francia kátéja. Először újranyomva az újonnan megtalált példány után, a genfi egyház legrégebbi hitvallásának figyelembevételével. Albert Rillet és Theophile Dufour jegyzetével. H. Georg könyvkiadó. Genf 1878.”³⁷⁵

Kálvin belátta, hogy az első genfi kátéja elvontsága miatt nem alkalmas arra, hogy a gyermekek vallásnevelési kézikönyve legyen. Mivel erősen érezte a szükségességét egy jobb vallásnevelési kézikönyvnek, Strasbourgból Genfbe való visszajövele után hozzálatott újabb kátéjának a megírásához. Halálos ágyán lelkész társaitól való búcsuja közben Kálvin második kátéjának előállítására vonatkozólag így nyilatkozott: „Strasbourgból való visszatérésemkor a katekhizmust gyorsan elkészítettem, mert sohasem akartam elfogadni olyan szolgálatot, amely le ne kötött volna engem két dologra: a káté és az egyházfegyelem megtartása. A kátét írván jöttek a papírdarabokért, melyek hosszúak voltak, mint a kéz és hordták azokat a nyomdába.”³⁷⁶ Az így készített második kátétát Kálvin, amelyet párbeszédes formában (lelkész kérdez, tanuló felel) írt meg, 1542-ben francia nyelven és 1545-ben latin nyelven adta ki. Kálvin kátéjának ezt a kiadását *jobbnak tartotta a régebbi elő genfi kátéjánál*³⁷⁷, bár halálos ágyán tett vallomása szerint *mindig szerette volna ezt is át dolgozni, de sohasem volt arra ideje*.³⁷⁸

Doumergue érdekesen jegyzi meg, hogy Kálvin is úgy járt kátéival, mint Luther. *Második kátéja lett tulajdonképpen a gyermekek vallásnevelésére felhasználva, mint Luthernek (Luther kiskátéja) és csak második kátéja lett kérdés és felelet alakjában megírva, ugyancsak úgy, mint Luthernek*.³⁷⁹

5. A káténevelés személyei, helye, ideje. A konfirmándusok évszáma.

A káténevelés személyei Kálvin elgondolása szerint a gyermekeken kívül a lelkész, a szülők és a kollégium tanítói voltak.

A vasárnap tartott káténevelés végzője és általában véve annak irányítója a lelkész volt. Kálvin a vasárnapi káténevelést már Strasbourgban megtartotta. A lelkész káténevelési munkája olyan fontos volt Kálvin előtt, hogy arra nézve is intézkedett, hogy ha valamelyik lelkész két egyházban működött, mind a két egyházközösségben kellett katekhizmust tanítania két hetenként felolvasással.³⁸⁰

Kálvin a szülőknek kötelességévé tette, hogy gyermekeiket elküldjék, vagy elvezessék a káténevelésre és ellenőrizték gyermekeiknek káténevelését. (L. Családi vallásos nevelés részben 17. „A családi vallásos nevelés és az egyház kapcsolata” c. fejezetet.)

Kálvin idejében Genfben a káténevelés tulajdonképeni helye a templom és tu-

³⁷⁵ „Le Catéchisme français de Calvin publié en 1537. Réimprimé pour la première fois d'après un exemplaire nouvellement retrouvé et suivi de la plus ancienne Confession de foi de l'Eglise de Genève. Avec deux notices par Albert Rillet et Theophile Dufour, Genève, H. Georg, libraire — éditeur 1878.” Corp. Ref. L. Le premier catechisme français de Genève. Notice préliminaire. 5-6. o.

³⁷⁶ „A mon retour de Strasbourg je fis le Catechisme à la hâte, car je ne voulais jamais accepter le ministre qu'ils ne m'eussent iuré ces deux points, assavoir de tenir le Catechisme et la discipline, et en l'escrivant, on venoit querir les morceaux de papier large comme la main, et les portoit — on à l'imprimerie . . .” Corp. Ref. XXXVII. Discours d'adieu aux ministres. 894. oldal.

³⁷⁷ „Bono igitur publico si vellem cosultum, curare me oportuit, ut hic, quem ergo praeferbam locum occuparet.” Corp. Ref. XXXIV. 1545.-i káté frieslandi lelkészekhez írt bevezető részéből. 7-8. oldal.

³⁷⁸ „Je n'eus iamais le loisir, et avois bien pensé quelquefois d'y mettre la main si j'eusse eu le loisir.” Corp. Ref. XXXVII. Discours d'adieu aux ministres. 894. oldal.

³⁷⁹ „Or précisément la même aventure était arrivée à Luther. Lui aussi avait eu l'idée de composer un manuel non pour les prédicateurs et les maîtres mais, pour les enfants et les simples.” Mais peu à peu son travail avait dépassé les limites prévues, . . . Luther se remit à l'oeuvre et composa son petit Catéchisme.

Autre analogie. Les deux grands Catéchismes ne sont ni l'un ni l'autre sous forme dialoguée. Le dialogue fut introduit seulement dans les deux petits Catéchismes” E. Doumergue fent idézett munkájának 231. oldalán.

³⁸⁰ „Pour ce que chescun prescheur a deux paroisses, que le Catechisme se face en chescune de quinze en quinze iours.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Catechisme. 52. oldal.

lajdonképeni ideje a vasárnapnak déli órája volt. „Délben legyen kátétanítás, illetve kis gyermekek tanítása mind a három templomban, a szent Péter, Magdalene és szent Gervais templomokban.”³⁸¹

Ami a konfirmálandó gyermekek évszámát illeti, az bizonytalan volt. Kálvin az institucióban tíz évet említ. „A tíz esztendő gyermeke az egyház elé járulna, hogy a hitéről vallást tegyen.”³⁸² Ha Kálvin eme megállapítása mellett arra gondolunk, hogy a kollégium két felső osztályába tartozó növendékek nem jártak katekhizmusra, akik Sturm strasbourgi iskolájához mérten is (7 éves korban jöttek első osztályba a gyermekek) körülbelül 12—14 évesek lehettek, — bár ugyan a tudás és a szorgalom és nem az évek száma döntött azon szempontból, hogy hányad osztályos volt valaki, akkor azt következtethetjük, hogy leginkább 10 és 12 év között ingadozott a konfirmálandó gyermekek évszáma.

6. A kátétanítás célja.

Kálvin a kátétanításnak, amely tulajdonképen konfirmációra való előkészületet jelentett, legfőbb célját abban látta, hogy általa az ifjúság a keresztyén vallás főbb igazságait összefoglaltan megismerje, magáénak vallja és hitéről bizonyosságot tegyen nyilvánosan a gyülekezet előtt. „Amikor egy gyermek elegendőt tanult arra nézve, hogy a kátéból vizsgáljon, mondja fel ünnepélyesen a megtanultaknak tartalmát és az ő keresztyénségének mintegy nyilvános megvallását, tegye azt az egyház jelenlétében.”³⁸³

Ez a bizonyoságtétel, hitvallástétel kapcsolatos volt az úrvacsora első felvételével. „Amíg a hitvallástételen át nem esnek, egy gyermek sem bocsájtható úrvacsora felvételére — mondotta Kálvin. — A szülők figyelmeztetendők, hogy ne küldjék őket idő előtt úrvacsorára.”³⁸⁴ A kátétanítás az úrvacsora felvételében érte el csúcspontját. A hitvalló ifjak az úrvacsora által részesültek Isten kegyelmének minden lelki gazdagságában.

Kálvin a kátétanítással, a hitvallás megélésén át valóban öntudatos hívő életre akart nevelni. Azt akarta, hogy *mindenkinek rendszeres ismerete legyen a keresztyén tudományról.*³⁸⁵

Kálvin hitte, hogy a kátétanítás a hiveket lelkileg erősíti meg. Külső vallásos hatásokkal szembeni ellentálló erejüket fokozza. Megakadályozza azt, hogy *bárkit is új és idegen tanok könnyen meghódítsanak.*³⁸⁶

Kálvin a kátétanítás munkájánál egyetemes célra is tekintetett. Hivatottnak tartotta a kátétanítást arra, hogy megszüntesse vallásos szempontból „... azt a csodálatos sok neveltlenséget és tudatlanságot, amely Isten egyházában egyáltalán nem

³⁸¹ „A mydy quil y ait catechisme, cest a dire instruction de petiz enfans en toutes les trois eglises, assavoir la magdalene, saint pierre et saint gervais.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Ordonnances de 1541. 20. old. és 1561-es Ord. 99. old.

³⁸² „Puer decennis ecclesiae se offerret ad edendam fidei confessionem.” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. Lib. IV. Cap. XIX. 13. 1075. old.

³⁸³ „Quant ung enfant sera suffisamment instruit pour se passer du catechisme, quil recite solennellement le somme de ce qui y sera contenu : et aussi quil face comme une profession de sa chrestiente en presence de lessglise.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Lordre quon debvera tenir envers les petis enfans. (1541.) 28. old. és 1561-es Ord. 116. old.

³⁸⁴ „Devant que avoir faict cela, que nul enfant ne soit admis a recevoir la cene, et quon advertisse les parens de ne las amener devant le temps.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Lordre quon... (1541.) 28. old. és 1561-es Ord. 116. old.

Az Úrvacsora felvétele előtti ünnepélyes hitvallástétel idejére néve így intézkedett Kálvin : az *ünnepélyes kikerdezésre az urvacsora előtti négy vasárnapot kell lefoglalni.* („... et que pour ce faire on reserve les quatre dimanches devant la Cene.”) Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Ord. de 1561. 116. old.

³⁸⁵ „... omnibus denique esset quaedam velut methodus doctrine christianae.” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. V. De falsis sacramentis. (De confirmatione.) 147. old. és Corp. Ref. XXX. I. R. Ch. 1559. Lib. IV. Cap. XIX. 13. 1075. old.

³⁸⁶ „... non adeo temere quidam novis et peregrinis dogmatibus abriperentur, ...” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. V. 147. old. és Corp. Ref. XXX. I. R. Ch. 1559. 1075. old.

tűrhető.³⁸⁷ Igaz kátétanítással „... nem volna olyan nagy sok ember tudatlansága és nevelhetlensége.”³⁸⁸

A kátétanítás hitben való egyetértést teremt a keresztyén nép között.³⁸⁹ Kálvin maga olyan kátét öhajtott írni, amelyik semmi olyant ne tartalmazzon, ami az összes kegyes lelkek által elfogadott tudománnyal megegyező ne volna.³⁹⁰

A kátétanítás tehát, Kálvin helyes meggyőződése szerint, egyfelől a személyenkinti vallásos élet kifejlődését szolgálta, másfelől egy közös hitvalláson alapuló, nagy lelki unióba tömörítette az Istent félő embereket.

7. A kátétanítás anyaga.

A kátétanítás anyaga kérdésének tárgyalására, Kálvin első és második kátéját fogjuk, részint teljes fordításban, részint tartalmilag ismertetni.

a) Kálvin legelső kátéja.

Kálvin első kátéja, amelyet 1537-ik év elején francia nyelven „A hitvallás tanítása a genfi egyházban” c. alatt adott ki és amely káté csak az 1538-ki latin fordításból (Corp. Ref. XXXIII. 323-354.) volt hosszú ideig ismeretes, felöleli a tízparancsolat, a Hiszekegy, a Miatyánk és a szentségek hittani magyarázatát és a végén, mintegy függelékképpen szól a lelkészekről és a felsőbbbségről. Kálvin eme kátéját, mivel magyar fordításban még nem jelent meg, az eredeti francia szöveg alapján (Corp. Ref. L. 25-74.), magyar nyelven teljes egészében, az elején levő három és a végén levő két bibliai citátummal együtt, alább közöljük.

A hitvallástanítás a genfi egyházban.

„Mint nemrégén született gyermekek a tiszta és igaz tej után vágyakozzatok.” (I. Péter. 2.)

„Készek legyetek mindenkinek megfelelni, aki magyarázatot kér tőletek a bennetek levő reménységről.” (I. Péter. 3.)

„Ha valaki szól, Isten igéit szólja.” (I. Péter. 4.)

Minden ember úgy születik, hogy Istent megismerhesse.

Nem található egyetlen ember sem, legyen az durva természetű, vagy egészen műveletlen, akiből a vallásos érzés teljesen hiányoznék. Így kitűnik az, hogy a végre teremtettünk mindannyian, hogy megismerjük Teremtőnk felségét. És miután megismertük azt, mindenek fölött megbecsüljük és tiszteljük teljes félelemmel, szeretettel és alázattal.

Figyelmen kívül hagyva a hitetleneket, akik csak arra igyekeznek, hogy a belénk ültetett Isten iránti gondolatot kitöröljék emlékezetükből, nekünk, akik az istenfélelem megvallásában buzgólkodunk, eszünkbe kell vennünk, hogy ez a roszakatag élet, amely nemsokára bevégeződik, nem lehet más, mint elmélkedés a halhatatlanságról. Örök és halhatatlan életet pedig sehol sem találhat az ember, csak Istenben.

³⁸⁷ „... vne merueilleuse rudesse et ignorance en beaucoup, laquelle nest aulcunement tolle-
rable en lesglise de Dieu.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Articles concernant l'organisation de
l'eglise etc. 13. old.

³⁸⁸ „... nec tanta multorum inscitia et ruditas...” Corp. Ref. XXIX. Ins. Rel. Christ. 1536. 147.
old. és Corp. Ref. XXX. I. R. Ch. 1529 1075. old.

³⁸⁹ „Maior esset in populo christiano fidei consensus, ...” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ
1536. Cap. V. 147. old. és Corp. Ref. XXX. I. R. Ch. 1559. 1075. old.

³⁹⁰ „... ne quid in isto meo catechismo traderem, nisi receptae inter omnes pios doctrinae
consentaneum.” Corp. Ref. XXXIV. 1545-ös káté frieslandi lelkészekhez írt bevezető részéből. 5-6. old.

Az kell tehát életünk legfontosabb gondja és aggodalma legyen, hogy keressük Istent, vágyódjunk a szívünk teljes szeretetéből hozzá és ne pihenjünk meg, egyedül csak Ő benne.

Az igaz és a hamis vallás közötti különbség.

Mivel az emberek megegyeznek abban a véleményben, hogy a hit nélküli élet, nagyon nyomorúságos élet, amely semmiben sem különb az oktalan állatok életénél, így érthető, hogy egyáltalán senki sem akarja azt, hogy olyannak tekintsék, mint aki idegenkedik a kegyességtől és Isten megismerésétől. De nagy különbség van abban a módban, ahogy megvallja valaki a maga vallását. Az emberiségnek legnagyobb része nem féli igazán az Istent. Mert akarva, nem akarva az a gondolat köti meg az embereket, amely mindig előtér értelmükben, hogy van egy hatalmas istenség, aki alkotta és megítéli őket és ilyenkor megdöbbenve gondolnak olyan nagy hatalmaságra, akit nem haragíthatnak maguk ellen azzal, hogy megvetik őt és e miatt, úgy ahogy, bizonyos hódolatot adnak neki. Mindamellett kicsapongóan élnek és visszautasítanak minden tisztességet, bár ugyan nagy lelki nyugalommal elmélkednek Istennek ítélletéről. Másfelől pedig az emberek, mivel Istent nem az ő végtelen felségén keresztül, hanem saját elméjüknek bolondságán és meggondolatlan hiábavalóságán át tisztelik, eltérítik magukat az igaz Istentől. Hiába a nagy gond, amely által szeretnének Istennek szolgálni, mégis semmi eredményt sem mutatnak fel, mert nem az örök Istent imádják, hanem Isten helyett, szívüknek álmokképeit és ábrándjait. Az igazi kegyesség nem abban a félelemben van, amely Isten ítélletét szívesen fürkészi ugyan és mégis képtelen azt iszonyattal tenni, hanem inkább egy olyan tiszta és igaz buzgóságban rejlik az igazi kegyesség, amely Istent, mint Atyát szereti és mint Urát úgy is tiszteli. Átkarolja igazságosságát és megbántásától jobban iszonyodik, mint a haláltól. Mindazok akik ilyen buzgóságban élnek, nem arra vállalkoznak, hogy vakmerőségükből kifolyólag Istent akarjanak kovácsolni maguknak, de keresik az igaz Istennek ismeretét ő tőle saját magától és nem óhajtják másképen felfogni őt csak úgy, ahogyan kinyilatkoztatta és kijelentette önmagát számunkra.

Mit kell Istenről tudnunk?

Mert Isten felsége, saját magában felülmulja az emberi értelem felfogó képességét és így önmagából meg nem érthető, nekünk inkább imádni kell, mint tudakozni az Isten nagyságát a miatt, hogy a világosság egészen le ne sujtson bennünket. Azért Istent munkáiban keresnünk és szemlélnünk kell, mivel azok felmutatják mindazt előtünk, amit az Úrról másképen nem tudhatnánk meg. Az Írás is Isten munkáit a láthatatlan dolgok ábrázolásainak nevezi. (Róm. 1. Zsid. 11. rész.) E tevékenység alatt azonban nem léha és üres okoskodást kell érteni, ami csak bizonytalanságban tartaná értelmünket, hanem olyan dolgot, ami megismerésre segít, amely tápláló anyává lesz és megerősíti bennünk az igaz és tartós kegyességet t. i. a félelemmel összekötött hitet. A dolgoknak az egyetemében ugyanis Istenünknek a halhatatlanságát szemléljük, amelyből származott minden dolognak a kezdete és eredete; hatalmát, amely egy nagy világot alkotott és jelenleg is fenntart; bölcsességét, amely határozott renddel megszerkesztette és kormányozza ezt a nagy és zavaros sokféleséget; jóságát, ami önmagában oka volt annak, hogy a világmindenség teremtetett és mostan is fentáll; igazságosságát, amely csodálatosan nyilvánul meg a jóknak az oltalmazásában és a gonosz megbüntetésében; irgalmasságát, amely megjobbulásra hív bennünket az által, hogy eltűri álnokságainkat nagy kegyességgel. E szerint bizonyos, hogy annál bőségebben szükségünk van nekünk arra, hogy Istenről tanuljunk, ha ilyen nagy világosság sem ejtette ámulatba gyarlóságunkat. Mindazonáltal nem csak vakságunkkal vétkezünk e dologban, hanem romlottságunk akkora, hogy Isten alkotásainak a megbecsülésekor is minden csak gonoszságra és bűnbe visz bennünket és egészen elhomályosítja azt az égi bölcsességet, ami máskülönben tisztán csillog a világból felénk. Az ígéhez kell ezért jönnünk, amely Isten munkáin keresztül nekünk világosan elénk tárja, mert az íge Isten munkáit nem a mi megromlott ítélletünk, hanem az örök igazság szabálya szerint értékeli. Az ígéből értjük meg tehát, hogy az egyedüli és örök-kévaló Istenünk a forrása és kútja minden igazságnak, bölcsességnek, tisztaságnak, jó-

ságnak és kegyelmességnek. Mivel kivétel nélkül Ötöle származik minden jó, azért minden dicsőretnak, igaz jog szerint Ő reá kell visszazállnia. És noha az égnek és a földnek minden részéből ezek a dolgok világosan élnek tünnek, mégis csak akkor értjük meg végeredményében igazán, hogy milyen célt szolgálnak és mit érnek a dolgok és hogy miképen kell nekünk gondolkoznunk felőlük, amikor megalázkodunk és úgy mérlegeljük, hogy milyen módon jelenti ki Isten bennünk az ő életét, bölcsességét és erejét és milyen módon gyakorolja velünk szemben az ő igazságát, kegyelmét és jóságát.

Az emberről.

Az ember kezdetben Isten képe és hasonlatosságára teremtett a végre, hogy ékességeiben, melyekkel Isten nemesen felruházta, csodálkozással teljen el az alkotó iránt és illendő háládatossággal tisztelje őt. Természetének tökéletessége miatt azonban elbizakodott az ember. Elfelejtette, hogy honnan jött és miként élt tovább. És mivel arra igyekezett, hogy túlszárnyalja az Urat, így szükségessé vált, hogy megfosztassék Isten minden adományától, mellyel bolond módra büszkélkedett. Mindez azért történt, hogy minden dicsőségtől megfosztva és megszegényítve reáeszméljen az Istenre az ember, mert arra merészkedett, hogy megvetette Istent, aki meggazdagította őt ajándékaival. Ezért van az, hogy mindnyájunknak, kik Ádám magvetéséből származunk, Istenhez való hasonlóságunk eltöröltetett és úgy születünk, mint testből való test. Innen van, hogy noha mi lélekből és testből állunk, sokszor nem érezzük csak testi mivoltunkat, annyira, hogy az embereknek egy része bárhova is fordítsuk szemeinket képtelen mást látni csak azt, ami tisztátalan, szentségtelen és gyalázatos Isten előtt. Az ember okossága vak és végtelen tévedésekkel van tele, mindig ellentétes Isten bölcsességével. Az ember rossz akarata megromlott jóindulattal teltlen semmit sem gyűlöl úgy, mint Isten igazságosságát. Az emberi erők tehetetlenek jó cselekedetekre és szörnyű módon törekednek igazságtalanságra.

A szabad akaratról.

Az írás gyakran tesz bizonyosságot arról, hogy az ember a bűn szolgája. Azt jelenti ez a megállapítás, hogy az ember szelleme annyira elidegenedett az Isten igazságosságától, hogy semmi mást fel nem fog, sem meg nem kíván és semmi másnak nem kezd neki, csak ami gonosz, romlott, igazságtalan és szennyes. Mivel szívét teljesen átjárta a bűn mérge, a bűn gyümölcsein kívül képtelen másért élni. Mindazonáltal nem szabad azt gondolni, hogy az ember mesterkélt erőszakos kényszer hatása folytán vétkezik, hanem öntudatosan, eleven és hajlandó akaratból követi el bűneit. Az embernek, mert szerető érzéseinek megromlása miatt Isten igazságosságát erősen gyűlöl és másfelől buzgólkodik is a rossznak minden fajtájában, nincs független hatalma arra, — amit szabad akaratnak hívnak — hogy válassza a jót avagy a rosszat.

A bűnről és a halálról.

Az Írás a bűnt az emberi természet romlottságának nevezi. Ez a romlottság a forrása minden fogyatkozásnak. A rosszindulatú kívánságok belőle születnek. E kívánságokból pedig méltánytalan gonoszítottak származnak. Így gyilkosság, lopás, házasságtörés és más hasonló gyarlóságok. Mindannyian, mint anyánk méhétől fogva bűnösök úgy születünk tehát, hogy Isten bosszúállásának és haragjának vagyunk alávetve. Minél jobban nővünk, annál súlyosabban halmozzuk magunkra Isten ítéletét. Végeredményben egész életünkön át mind előbbre megyünk a halál felé. Ha pedig kétségtelen az, hogy minden jogtalanság förtelmes Isten igazságosságának, szerencsétlenek, kiket elnyomott a bűnnek nagy terhe, mi, akiket a piszok végtelenül bemocskolt vajjon mit várhatunk Isten színe előtt? Egész bizonyly csak olyan megszegényítést, amely Isten felháborodását hordozza magával. Ez a gondolat bár egészen lecsujtja a rémüldöző embert és kétségbeesések alá temeti el, mégis szükséges számunkra azért, hogy levetkezzük saját igazságunkat, hogy oda legyen saját erőnkben

való bizakodásunk, hogy lemondjunk mindarról a várakozásról, amit az élettől reméltünk, hogy szerencsétlen szegénységünket és gyalázatosságunkat belátva, meghajoljunk az Úr előtt és hogy igazságtalanságunkat, tehetetlenségünket és kárhazátársunkat beismerve Istennek adjuk oda a szentségnek, az erőnek és a szabadításnak minden dicsőségét.

Üdvösségbe és életbe való visszaállításról.

Ha saját magunknak a megismerése, ami megmutatja semmi voltunkat, tudatosan belép a mi szívünkbe, akkor már könnyen eljutunk Isten igaz megismerésére. Amikor a két igen gonosz veszedelmet, Isten bosszúállásával szembeni biztonságának az érzését és a hamis önbizalmat az Úr megsemmisítette bennünk, az ő országába vezető első ajtót már megnyitotta előttünk. Es mi, akik azelőtt a földre meresztettük és szegeztük pillantásunkat, mostan az ég felé kezdjük emelni szemeinket és akik csak önmagunkban biztunk, vágyakozunk az Úr után. A kegyelemnek Atyja más oldalról is, bár igazságtalanságunk egészen mást érdemelne, mindamellett az ő kibeszélhetetlen jóvoltából önként sokszor megmutatja magát nekünk. Lesujt és megdöbbszent és olyan eszközök által, melyekről tudja, hogy illenek a mi erőtlenségünkhöz, visszahív a tévelygésből az igaz útra, a halálból az életre, a romlásból az üdvösségbe, a sátán uralmából az ő uralmába bennünket. Mivel pedig az Úr ezt a lépést elsősorban is azok számára alapozza meg, kiket tetszése szerint az égi élet örökségébe óhajtat visszavinni azért, hogy lelkiismeretükben kinosan átérezhessék bűneiknek nyomasztó terhét és ösztökélve és kényszerítve legyenek arra, hogy féljenek tőle, kezdetül törvényét adja élénk Isten, hogy ezen megismerésre az elvezessen.

Az Úr törvényéről.

Isten törvényében minden igazságra nézve igen tökéletes szabályt adott nekünk, amelyet valóban az Úr örökkévaló akaratának nevezhetünk. A törvény két táblája teljesen és világosan magában foglalja mindazt, amit Isten tőlünk megkövetel. Az első táblán Isten azokat a parancsokat írta le röviden számunkra, melyek felségének szolgálatára vonatkoznak és kedvesek előtte. A másik tábla a felebaráti szeretet kötelességeit tárja elénk. Vizsgáljuk meg a törvényt, hogy az általa felölelt tanítást megismerhessük és az abból származó gyümölcsöket magunk számára összeszedhessük.

II. Mózes. 20.

„Én vagyok az Úr a te Istened, aki kihoztalak téged Egyiptomnak földjéről és a szolgálat házából. Ne legyenek néked idegen isteneid én előttem.“

Ennek a parancsolatnak az első része mintegy bevezetése az egész törvénynek. Mert mikor Isten úgy nyilatkozik, hogy ő az Úr, a mi Istenuk, ezzel azt jelenti ki, hogy neki joga van parancsolni és e parancsolatnak mi engedelmisséggel tartozunk. Amiképen prófétája által is így szólt: Ha én Atya vagyok, hol a szeretet? Ha én Úr vagyok, hol a félelem? Ugyancsak emlékeztet Isten — e helyen — az ő jóságára is bennünket azért, hogy legyőzze hálátlanságunkat, ha nem engedelmeskedtünk volna szavának. Mert az a kegyelem, amely egykor a zsidó népet megszabadította az egyiptomi rabságból, hasonlóképen mindegyik szolgáját felszabadítja a hívők holtig tartó Egyiptomából, a bűnnek a hatalmából.

Annak a tiltásnak, hogy ne legyenek idegen isteneink, az az értelme, hogy mindazt ami Istennek a sajátja, másnak nem tulajdoníthatjuk csak öneki. Azt a hozzákapcsolást, hogy ő előtte, azért jelenti ki Isten, mert nemcsak külső vallomáson át, de a szív bensejében tiszta igazságában akar ismert lenni. Egyedül Istent imádjuk tehát, őbele helyezzük minden bizalmunkat és reménységünket. Tőle bármit, mint jó és szent dolgot, hálával vegyünk és minden jóságért és szentségért őt dicsérjük. Mindezek a dolgok egyedül Istenhez tartoznak, melyeket nem ruházhatunk át másra anélkül, hogy meg ne rabolnánk vele Istent.

„Ne csinálj magadnak bálványképet és semmi hasonlót azokhoz, amelyek fenn az égben, vagy amelyek alatt a földön, vagy amelyek a vizekben a föld alatt vannak. Ne imádd és ne tiszteld azokat“

Az előző parancsolatban úgy nyilatkozott az Úr, hogy ő az egyedüli Isten, a mostaniban pedig azt jelenti ki, hogy kicsoda ő és hogyan kell őt szolgálni és tisztelni. Isten megtiltotta, hogy bármilyen hasonlósággal is kiábrázoljuk. Ez a rendelkezés igazat ad. V. Mózes 4-ik és Ézsaiás 40-ik részeinek, annak a gondolatnak t. i., hogy a szellemnek nincsen semmi hasonlósága a testtel. Ami több, Isten azt is megtiltotta, hogy mi képét vallásos tiszteletben részesítsük. E parancsolatból azt kell megértenünk, hogy Isten szolgálata és tisztelete szellemi. Mivel ő lélek, szükséges, hogy lélekben és igazságban szolgáljuk és tiszteljük. (János 4.) Isten e parancshoz rettentő fenyegetést is csatol, melyben azt nyilatkoztatja ki, hogy e parancsolat áthágásával súlyosan vétkezünk ellene.

„Mert én vagyok az Ur a te hatalmas, féltékeny Istened aki megbüntetem az atyák vétkét a fiakban, harmad és negyed iziglen azokban, akik engem gyűlölnék. De irgalmasságot cselekszem ezeriziglen azokkal, akik engem szeretnek és az én parancsolataimat megtartják.“

E fenyegetéssel azt mondja nekünk Isten, hogy egyedül vele kell törődnünk. Isten nem tűr vetélytársat maga mellett. Sőt bosszút áll felségéért és dicsőségéért, ha azt valaki képre, vagy más dolgokra felruhazza. Ez a bosszuállás nem csak egyszer történik, de az apákban, fiakban és az unokákban egyaránt, azaz minden időben. Emellett azonban Isten szakadatlanul megmutatja kegyelmét és jóságát azoknak, akik őt szeretik és törvényét megtartják. Isten nekünk a kegyelmének a nagyságát jelenti ki azáltal, hogy míg kegyelmét ezer nemzedékre terjeszti ki, addig bosszuállásra csak négy nemzedéket írt elő.

„Az Urnak a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd, mert nem hagyja az Ur büntetés nélkül azt, aki az Urnak az ő Istenednek nevét hiába felveszi.“

Isten megtiltotta itten azt, hogy visszaéljünk az ő szent és sérthetetlen nevével és haszontalan dolgokat, vagy hazugságokat erősítsünk meg esküvel.

Az esküvételeknek nem a mi kedvtelésünket és gyönyörűségünket, hanem azt az igaz szükségszerűséget kell szolgálniuk, hogy az Ur dicsősége fenntartassék és egy-uttal épülésre irányuló dolgok megerősítsenek. Isten különösen megtiltotta, hogy bármilyen dologban is, az ő szent és sérthetetlen nevét beszennyezzük. Tisztelettel és teljes méltósággal kell felvennünk az Ur nevét, ahogyan szentsége megköveteli, akár ha esküszünk, akár ha bezélünk róla. Mindezt azért parancsolja nekünk Isten, mert általános szokás, hogy nevét bitorolva emlegetik az emberek. Végezetül az Ur büntetést jelent ki: nem menekülhetnek az ő bosszuállása elől azok, akik nevének tisztaságát hamis esküvel és más istenkáromlással megszenteltetik.

„Megemlékezzél a nyugalom napjáról, hogy azt megszenteljed. Hat napon át munkálkodjál és végezd minden dolgodat. A hetedik az Urnak a te Istenednek nyugalom-napja. Semmi dolgot ne tégy azon, se magad, se fiad, se leányod, se szolgád, se szolgáló leányod, se barmod, se jövevényed, aki a te kapuidon belül van. Mert hat nap alatt teremtette Isten az eget és a földet és a tengert és mindent, ami azokban van, a hetedik napon pedig megnyugodott. Ezért megáldotta ő a nyugalom napját és megszentelte azt.“

Látható, hogy három ok miatt rendeltetett e parancsolat. Először a hetedik nap nyugalma által az Ur, Izrael népének azt a lelki nyugalmat akarta kiábrázolni, amikor

a híveknek abba kell hagyniuk dolgaikat azért, hogy az Urat engedjék munkálkodni saját magukon. Másodszor azt akarta az Ur, hogy legyen egy nap avégre rendelve, hogy összegyűljenek az emberek az ő törvényének meghallgatására és vallásos szer-tartásaik végzésére. Harmadszor pedig azt akarta Isten, hogy egy nyugalom nap adassék a szolgák és mindazok számára, akik másoknak a hatalma alatt élnek, hogy így megpihenhessenek munkáik közben: bár ez csak függeléke és nem fő igazsága e parancsolatnak.

Ami az első okot illeti, nem kétséges, hogy az Krisztusban megszűnt. Ő az igaz-ság, akinek jelenléte megszünteti a jelképeket. Ő a test, akinek megöltéire elhagyja az ember az árnyakat. Ezért nevezi Pál a szombatot az eljövendő dolgok árnyékának. (Kolossé 2.) Ezt az igazságot jelenti ki ő a Római levél 6.-ban is, ahol arra tanít minket, hogy eltemettünk Krisztussal azért, hogy halálán át elpusztulhasson testünk-nek romlottsága. Ez azonban nem egy nap alatt történik, de egész életünknek ideje alatt mindaddig, míg egészen meg nem halunk magunknak, amíg Isten élete teljessé nem tesz bennünket. A napoknak babonás vizsgálata távol legyen ezért a keresz-tyénektől.

A két utolsó okot nem kell a régi árnyékok közé sorozni, mert mindenkorra vonatkoznak egyformán. Bár a szombat megszűnt, mégis helye van annak, hogy Isten ígéjének hallgatása céljából, az úrvacsorai kenyér megtöréséért és nyilvános imád-kozás végett bizonyos napokon összegyűljünk. És hogy e napokon a szolgák és a munkások pihenőt kapjanak munkáik közben. Mivel emberi gyarlóságunk miatt kép-telenek vagyunk minden napon vallásos összejöveteleken résztvenni és mert a zsi-dók által megtartott nap eltávolítatott (ami a babonáság eltörlése végett történt), egy másik nap lett rendelve e célra, amire azért volt szükség, hogy az egyházban levő rend és béke fenntartassék és megőriztessék.

A zsidóknak tehát az igazság jelkép alatt adatott, nekünk árnyék nélkül lett bebizonyítva. Mindez azért történt, hogy elsősorban is életünk minden idején cse-lekedeteink által törekedjünk mi örökös szombattartásra, hogy így az Úr az ő lelké-vel munkálkodjék bennünk. Másodszor, hogy megtartsuk az egyház törvényes rend-jét, amely az Isten ígéjének hallgatására, a szentségek kiszolgáltatására és a nyilvános imádkozásokra vonatkozik. Harmadszor pedig, hogy kegyetlenül, munkával el ne nyom-juk az alattunk levő embereket.

**„Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj azon a földön,
amelyet az Ur a te Istened ad te néked“**

E parancsolat apáink és anyáink iránti és azon emberek iránti tiszteletet paran-csolja nekünk, akik felibénk rendeltettek, mint a fejedelmek és a felsőbbségek. Tö-lünk telhetően teljes tisztelettel, engedelmséggel, hálával és készséges szolgálattal kell viseltetnünk irányukban. Az Úr akarata az, hogy tiszteletet adjunk azoknak, akik a világra hoztak bennünket. És nem szabad törődnünk azzal, hogy méltóak, vagy méltatlanok-e a szülők, de tiszteletet kell szolgáltatni nékik. Akármilyenek is legye-nek, az Ur adta nekünk apául és anyául a szülőket és ő akarja, hogy tiszteljük őket. De meg kell jegyeznünk idevonatkozólag azt, hogy szüleink iránt, csak az Istenben való engedelmség parancsoltatik nekünk. Ezért nem szabad az Ur törvényét meg-szegnünk azzal, hogy szót fogadjunk szüleinknek akkor, midőn ők Isten ellen paran-csolnak valamit. Ilyenkor nem apának és anyának, de idegeneknek kell tekintenünk őket, mert a mi igaz atyánkat illető engedelmségtől akartak elvonni bennünket. Máskülönb en ez az első parancsolat ígérettel (amint mondja szent Pál Eféz. 6-ban), amely szerint az Ur a jelen való élet áldását ígéri azon gyermekeknek, akik olyan magatartással szolgálják és tisztelik apjukat és anyjukat, amint az illik. Isten hasonló-képen kijelenti azt is, hogy biztos átok várja azokat, akik szüleiknek ellentállnak és engedetlenek velük szemben.

„Ne ölj.“

E parancsolat megtilt minden erőszakoskodást és általában minden olyan bűnös tettet, amely felebarátunk testén sebet okoz. Ha reá gondolunk arra, hogy Isten az embert képére teremtetle, akkor szentnek és sérthetetlennek kell tartanunk az

embert. Ilyen értelemben véve senkit sem sérthetünk meg anélkül, hogy Isten képe is meg ne sértenék.

„Ne paráználkodjál.“

Az Ur e parancsolat által megtiltja számunkra a paráznaságnak és szemérmertlenségnek minden fajtáját. Mivel az Ur a férfit és a nőt egyedül a házasság törvényén át kapcsolta egybe és mert ezt a szövetséget, melyet hatalma szerkesztett össze áldásával megszentelte, nyilvánvaló, hogy Isten előtt, a házasságon kívül átkozott minden egyesülés. Azért azok, akik nem rendelkeznek az önmegtartóztatás adományával (ami bizonyára rendkívüli dolog és nem mindenkinek van hatalmában), a tisztességes házaseletnek az orvossága által fékezzék meg testüknek indulatait. A házaselet mindenek felett tiszteletreméltó, míg a házasságtörőket és erkölcsteleneket megítéli Isten. (Zsidók 13.)

„Ne lopj.“

E parancsolat általánosságban helyteteníti és tiltja azt, hogy elemeljük egymásnak a javait. Az Ur azt akarja, hogy az ő népe minden rablástól távol tartsa magát. A rablás az együgyűeket terheli és nyomja el. Minden csalás a jámborok ártatlanságával él vissza. Ha kezeinket tisztán és lopástól mentesen akarjuk megtartatni, akkor tartózkodnunk kell minden ravaszságtól és álnokságtól valamint a szertelen elragadtatástól.

„Ne mondj a te felebarátod ellen hamis tanubizonyságot.“

E parancsolat által az Ur elítél minden olyan átkozódást és sértő szót, amely testvérünknek a jó hírnevét ócsárolja. Valamint minden olyan hazugságot, ami valamelyes módon felebarátunkat megbántja. Ha a jó hírnevet többre becsüljük bármely kincsnél, akkor nem kevésbé károsítanak meg, midőn jóhírnevünk épségétől megfosztanak, mintha javainkkal tették volna azt. És gyakran, mikor az ember hamis tanubizonysággal testvérenek a vagyonát elrabolja, ugyanazt cselekszi, mintha a kezével ragadta volna el felebarátja javait. Az előbbi parancsolat a kezeket kötötte meg, e parancsolat pedig a nyelvet köti meg.

„Ne kívánjad a te felebarátodnak házát. Ne kívánd az ő feleségét, se szogáját, se szolgálóleányát, se ökrét, se szamarát, semmit se, ami a te felebarátodé.“

E parancsolattal az Ur mintegy féket tesz azon sóvárgásainkra, melyek túllépik a felebaráti szeretet határait. Míg a többi parancsolatok azt rendelték, hogy a szeretet szabályát nem szabad cselekedetek által megszegnünk, addig a jelen parancsolat e cselekedeteknek a szívből való megfogamzását tiltja meg. Ez a parancsolat a gyűlöletet, az irigységet, a rossz akaratot ugyanúgy elítéli, mint ahogy előbb a gyilkosság elítéltetett. A fajtalanlás vágya és a szívnek belső szennye éppen annyira tiltva van, mint az erkölcstelen élel. Előzőleg a rablás, a cselfogás helytelenített, itten meg a kapzsi vágy. És ahogyan az ócsárlás kifogásoltatott, éppen úgy kárhoztatásra van ítélve e helyen a rossz indulat.

Látható, hogy e parancsolatnak az érvényessége egyetemes jellegű, kiterjed az hosszúságban és szélességben. Mert amikor az Ur elvárja azt, hogy felebarátunk java és haszna ellen még kívánságban se tegyünk semmit, tulajdonképpen egy csodálatos és testvéri szeretet által korlátlanul égő jóindulatot követel meg tőlünk. E parancsolatnak az tehát a lényege, hogy olyan jóindulattal kell viseltetnünk egymás iránt, hogy egyetlen kívánság se izgasson minket a szeretet törvénye ellen, hogy örömet hagyjunk meg mindenki számára azt, ami az övé. Emberi hivatásunk kötelességének csak úgy tehetünk eleget, ha megbecsüljük azt, ami a másé.

A törvény összefoglalása.

A mi Urunk Jézus Krisztus elég világosan kijelentette nekünk, hogy a törvény parancsolatai mire irányulnak, mikor azt tanította, hogy az egész törvény két mondatban van összefoglalva. Az első: szeressük az Urat, a mi Istenünket teljes szívünk-
ből, teljes lelkünk- és teljes erőnk-
ből. A második: szeressük felebarátunkat úgy, mint magunkat. Ez a magyarázat magából a törvényből vétetett, amely részben V. Mózes 6. fejezetében, részben pedig III. Mózes 19. fejezetében olvasható.

A törvény következménye.

A törvény az igazság és szent életnek a mintája és az igazságnak igen tökéletes képe. Ha valaki életében Isten törvényeit megvalósíthatná, tökéletességben állhatna meg az Ur előtt. Ezt az állítást igazolja az, hogy az Ur nem csak a jelenvaló élet gazdag áldásait igéri azok számára, akik betöltik az ő törvényét, amint az le van írva III. Mózes 26. fejezetében és V. Mózes 27. fejezetében, de az örökéletnek a jutalmát is. (III. Mózes 18.) Más részről pedig Isten örök halálból álló bosszúját jelenti ki mindazokkal szemben, akik nem úgy cselekednek, amint azt ő törvényében parancsolja. Mózes is, amikor a törvényt kihirdette (V. Mózes 30.) az eget és a földet biznyságul hívta, úgy adta azt elő a népnek, mint jót és gonoszt, mint életet és halált.

De bármennyire megmutatja is a törvény az élet útját, mégis látnunk kell azt, hogy a törvény ezzel a megmutatással nekünk gyarapodást nem adhat. Az bizonyos, hogy ha akarunk az isteni akaratnak a szolgálatára volna egészen átfórmálva és annak alávetve, akkor egyedül a törvénynek az ismerete teljesen elég volna az üdvösségre. A mi testi és megromlott természetünket azonban, amely Isten szellemi törvénye ellen harcol, a törvény ismerete meg nem lazíthatja. A törvény tehát önmagában véve bár üdvösségért adatott, a komoly és fogékony hallgatók számára is csak a bűnre és a halálra ad alkalmat. Mert valamennyiszer meggyőződünk arról, hogy áthágjuk a törvényt, a törvény mind világosabban tárja fel előttünk egyfelől az Isten igazságosságát és másfelől felfedi a mi vétkeinket. Minél nagyobb engedetlenségben kap rajta a törvény minket, hasonlóképpen Istennek annál súlyosabb ítéletet tárja elénk, bűnösök elé. Az örök élet ígérete így elvétetik tőlünk és egyedül az átok marad számunkra. Mindannyiunknak a törvény által csak ez az osztályrészünk.

A törvény lépcső, amely Krisztushoz vezet.

A törvény tanuallomása alapján győződünk meg vétkeinkről és elkárkozásunkról. Mindez nem azért történik, hogy kétségbe essünk és bátorságot veszítve romokba zuhanjunk. Az apostol bizonyoságot tesz arról (Római lev. 3), hogy a törvény ítélete mindannyiunkat azért kárhoztat, hogy minden száj bedugassék és hogy mindenki bűnösnek találtsék Isten előtt. Az apostol egy másik helyen (Római lev. 11.) meg arra tanít minket, hogy Isten mindeneket hitetlenség alá rekesztett nem azért, hogy elveszítse az embereket, vagy hogy elpusztulni hagyja őket, de hogy megkegyelmezzon mindenkinek.

Az Ur tehát bár törvényén át gyengeségeinkért és tisztátalanságunkért megfedd ugyan minket, de meg is vigasztal az ő békéltetésének és kegyelmének azon bizalma által, amely vagyon Krisztusban, az Ő Fiában, akiben megmutatta hogy jóakarátú és kegyes irányunkban. Amíg a törvényben egyfelől olyannak tűnik fel Isten, mint a tökéletes igazságosság megjutalmazója, amely igazságosságtól mindannyian egészen megfosztattunk és másfelől pedig mint a bűnnek kérlelhetetlen és szigorú bírása, addig Krisztusban teljes kegyelemben és jóságban fénylik az ő arca felénk, szerencsétlen és méltatlan bűnösök felé. Isten az ő végtelen szeretetéről csodálatos módon teit bizonyoságot, mert nekünk adta tulajdon Fiát és benne kitérta számunkra kegyelmének és jóságának minden kincseit.

Krisztust hit által ismerjük meg.

A kegyelmes Atya az evangélium ígéretén keresztül felénk nyújtja ugyan Fiát,

de mi csak hit által karolhatjuk át őt és ismerhetjük meg úgy, amint nekünk adott. Igaz hogy az evangéliumi kijelentés mindenkit felhív a Krisztussal való egyesülésre, de többen, akiket a hitetlenség megvakított és megkeményített, megvetik ezt a páratlan kegyelmet. Egyedül a hívők örülnek Krisztusnak. Érettük küldöttnek tekintik őt. Vissza nem utasítják azt, aki nekik adatott. Követik őt és róla neveztetnek.

A kiválasztásról és az eleve elrendelésről.

Isten végzésének nagy titkát szükségszerűen szemlélhetjük abban a különbségben, hogy Isten igéjének a vetése csak azon lelkekben ver gyökeret és azokban virágzik, akiket az Ur örök kiválasztása által gyermekeiül és égi országa örököseiül eleve elrendelt. A többiek számára, akik ugyancsak Isten elhatározásából, a világ alapítása előtt elvettettek, az igazságnak világos és nyilvánvaló prédikációja nem lehet más, mint a halál illata a halálra. Hogy miért fordítja az Ur az ő kegyelmét egyesek felé és miért gyakorolja az ő szigorúságát másokkal szemben: meg kell elégednünk azzal, hogy ennek magyarázatát egyedül Isten ismeri, amelyet ő nem ok nélkül rejtett el egészen előlünk. Szellemünknek gyarlósága ugyanis képtelen felfogni ilyen nagy világosságot és parányiságunk képtelen megérteni ilyen nagy bölcsességet. És valóság az, hogy mindazok, kik gondolatuknak vakmerőségében odáig akarnak emelkedni, hogy megoldják e kérdéseket, tapasztalni fogják, hogy mennyire igaz az, amit Salamon mondott (Példabeszédek.25.), hogy elnyomatnak a dicsőség által azok, akik a felséges felől óhajtanak tudakozódni. Azt a megoldást kell magunkévá tennünk, hogy az Urnak ez a szétosztása bármennyire is rejtve van előttünk, mégis szent és igaz. Ha Isten el akarná veszíteni az egész emberi nemzetséget, jogában volna azt megtenni. Ha ő visszaemel egyeseket a kárhozathból, abban csak korlátlan jóságát szemlélhetjük. Ismerjük hát el, hogy a kiválasztottak az ő kegyelmének az edényei (mint hogy valóban azok) és az elvetettek az ő haragjának az edényei, ami mindazonáltal igazságos. Úgy emezeknek, mint amazoknak példája bizonyítékot és alkalmat ad Isten dicsőségének a magasztalására.

Más részről ne keressük mi üdvösségünk bizonyosságának a megerősítését azáltal (mint ahogy azt többen meg szokták tenni), hogy próbáljunk értelmünkkel az ég titkaiba behatolni és így tudakozzuk azt, hogy Isten örök elhatározása szerint mit végzett felőlünk (ilyen gondolkozás csak szerencsétlen aggodalmat és zavart okoz), hanem meg kell elégednünk Isten kijelentésével, amely nekünk elegendően és bőségesen igazolja az üdvösség bizonyosságát. Krisztusban választottak ki mindazok, akik még a világ fundamentomának a megalkotása előtt eleve elrendeltettek az életre. Krisztusban tehát, ha őt hittel elfogadjuk és átkaroljuk, a mi kiválasztásunk záloga tárul szemünk elé. A kiválasztásban pedig mi mást kereshetnénk, mint az örök életben való részesedést? Ez az örök élet Krisztusban lesz a mienk, aki kezdettől fogva élet volt és életül adatott azért, hogy mindazok, akik hisznek őbenne, el ne vesszenek, hanem örök életnek örvendezzenek. Ha tehát Krisztás hit által a mienk és így miénk benne az élet is, akkor nem szükséges többé, hogy tudakozzuk Isten örök akaratát, mert Krisztus nem csak tükör, aki Isten akaratát nekünk visszasugározza, de zálog is, akiben Isten akaratá mintegy megpecsételtetik és megerősítettetik számunkra.

Az igaz hitről.

Nem kell azt gondolni, hogy a keresztyén hit Istennek meztelen és pusztá megismerése, vagy a Szentírásnak értelmi belátása, amely agyunkban repdes a nélkül, hogy szívünket megérintené. Ilyen csak a dolgokról való véleményünk szokott lenni, amelyet valószínű igazság bizonyított be számunkra. A hit szívünknek állhatatos és szilárd bizakodása abban, hogy bizonyosan Isten kegyelmében állunk, amint az megígértett nekünk az evangélium által. A hit meghatározását az ígélet valóságából kell származtatnunk. A hit annyira ez alapra támaszkodik, hogyha azt elvonnánk, a hit azonnal összeomolna, sőt elenyészne. Ezért amikor az Ur az evangélium ígéletén át felénk nyújtja kegyelmét és mi egész bizonyosan és minden habozás nélkül öreá bizuk magunkat, aki ez ígéletet tette számunkra, mintegy hit által birtokunkba vesszük az ő adott szavát. Ez a meghatározás nem különbözik az apostol megállapítá-

sától, aki így tanít: a hit a reményelt dolgoknak a valósága és a nem látott dolgokról a bizonyosság. (Zsidó levél 11.) Ugy értendő ez, hogy a hit az Isten által megígért dolgoknak biztos és valóságos bírása és a nem látott dolgokról való bizonyosság, azaz az örök életnek a bizonyossága, amelyben reménységgel hiszünk az evangéliumban kinyilatkoztatott isteni jóságba vetett bizalom szerint. És mert Istennek minden ígérete Krisztusban lett megerősítve, amint mondani szokták betöltve és bevégezve, kétségtelen, hogy Krisztus, akiben az isteni kegyelem minden gazdagsága szemlélhető, örök tárgya a hitnek.

A hit Isten ajándéka.

Ha őszintén megfontoljuk, hogy gondolatunk rendszeresen vak Isten égi titkaival szemben és hogy a dolgokban is sokszor nagy szívünknek bizalmatlansága, nem kétkedhetünk abban, hogy a hit természetünknek minden kiválóságát jóval felülmúlja és hogy a hit nem más, mint Istennek páratlan és értékes ajándéka. Mert úgy az, amint szent Pál állítja (I. Kor. 2.) ha senki sem tehet bizonyosságot az ember akaratáról, csak az embernek a lelke, amely őbenne van, hogyan tudhatna akkor valami biztosat az ember Isten akaratáról? És ha Isten igazsága felől azon dolgokban is bizonytalanságban vagyunk, amiket szemünkkel látunk, hogyan lehetnénk határozottak és bizonyosak benne akkor, midőn az Úr olyan dolgokat ígér, melyeket szem nem láthat és emberi értelem meg nem gondolhat?

Minden nehézség nélkül megállapítható tehát, hogy a hit a Szentléleknek a fénye, amely megvilágosítja értelmünket és megerősíti szívünket, mert határozott meggyőződést ad arra vonatkozólag, hogy Isten egész bizonnyal úgy valósítja meg igazságát az életben, amint azt szent ígéjében megígérte számunkra. Ez okból nevezetik a Szentlélek zálognak (II. Kor. 1. és Eféz. 1.), minthogy megerősíti az isteni igazságnak a bizonyosságát szíveinkben és jelnek, mivel megjelöli szíveinket az Úr napjának eljövételére. A Szentlélek tesz bizonyosakká minket arról, hogy Isten a mi Atyánk és hasonlóképen, hogy mi az ő gyermekei vagyunk. (Római lev. 8.)

Krisztusban igazulunk meg hit által.

Előbb már kifejezésre juttattuk, hogy Krisztus örök tárgya a hitnek. Másképpen nem is ismerhetjük meg azt, amit a hit nyújt számunkra, csak úgy, ha Krisztusra tekintünk. Krisztust azért adta az Atya nekünk, hogy örök életet nyerjünk általa, amint Krisztus mondta: az az örök élet, hogy megismerjük Istent, az Atyát és akit elküldött, Jézus Krisztust. (János ev. 17.) És ismét: aki hisz énbenem soha meg nem hal és ha meghal, akkor is él az. (János ev. 11.) De hogy mindez megvalósulhasson, szükséges, hogy mi, kiket a bűn szennye bemocskolt, megtisztuljunk ő benne, mert ami pocsolyából való, nem juthat be az Isten országába. Krisztus saját maga részeseivé tesz tehát bennünket azért, hogy akik önmagunkban bűnösök vagyunk, az ő igazsága által, Isten trónja előtt igazaknak tekintessünk. Ilyen módon tulajdon igazságunktól megfosztva, felöltöztetünk Krisztus igazságába és bár cselekedeteink miatt igaztalanok vagyunk, mégis Krisztusban való hitünkön át megigazulunk.

Hit által igazulunk meg, de nem a magunk igazságaért, hanem úgy, hogy Krisztus igazsága nekünk tulajdoníttatik annyira, mintha az a miénk volna és így saját igazságtalanságunk nem vádol bennünket. Ez a bűnök bocsánatának az igazsága röviden és igazán szólva. Ugyanígy nyilatkozik az apostol is, nyilvánvalóan, amikor gyakran összehasonlítja a cselekedeteknek az igazságát az igazsággal a hitnek az igazságával és azt tanítja, hogy az előbbi az utóbbi megsemmisítette. (Római lev. 10., Filippi lev. 3.) Meglátjuk majd a Hiszekegy magyarázatánál, hogy Krisztus miképpen szerezte meg az igazságot és hogy miből áll az ő igazsága. A Hiszekegynél sorrend szerint monduk el minden olyan dolgot, amelyen hitünk alapszik, vagy amelyre hitünk támaszkodik.

Hit által megszentelődve a törvénynek szolgálunk.

Amint Krisztus igazságával közbenjár érettünk az Atyánál azért, hogy miatta kezesünkért igazaknak tekintessünk, ugyanúgy szellemének a részesítése által teljes

tisztaságban és ártatlanságban megszentelt ő bennünket. Az Urnak Lelke mérték nélkül nyugodott meg rajta. Az Úr bölcseségének, okosságának, akaratának, erejének, tudásának és félelmének a Lelke, hogy az ő teljességéből merithessünk mindannyian és kegyelmet kaphassunk azért a kegyelemért, ami neki adatott. Csalódnak tehát azok, kik Krisztus szellemének a megszentelése nélkül élnek és mégis Krisztusban való hitükkel dicsekszenek, mert az Írás arra tanít minket, hogy Krisztus nemcsak igazságért, de megszentelés végett is adatott. Ezért Krisztus igazsága hit által csak akkor lesz a miénk, ha megszentelő erejét is átkaroljuk. Ugyanazon szövegségben ugyanis, amelyet az Ur Krisztusban kötött velünk megígért, hogy vétkeinkkel szemben kegyelmes lesz és hogy törvényeit beírja a mi szívünkbe. (Jeremiás 31., Zsidó levél 8. és 10.)

A törvény megtartása épen ezért nem a mi hatalmunknak, de belső lelki erőnek a munkája, amely azt eredményezi, hogy szívünk romlottságától megtisztul és megpuhultan az igazságnak szolgál. A törvény gyakorlása mást jelent a keresztyéneknek, mint a hitetleneknek. Mert ha az Úr szívünkbe véste az ő igazságának a szeretetét, a törvény belső tudományát, akkor a törvény (amely azelőtt csak együgyűségünkkel és bukásainkkal vádolt) lámpás lett számunkra. Vezeti lépéseinket, hogy le ne térjünk az egyenes utról. Irányítja bölcsességünket, hogy alakítva, tanítva, buzdítva legyünk minden tisztességre. És fegyelmez minket, hogy erkölcstelenségbe vivő gonosz féktelenségnek ne engedjünk.

A bűnbánatról és ujjászületésről.

Ezek után könnyű már megérteni, hogy a bűnbánat miért van összekötve mindig Krisztusban való hittel és hogy az Úr miért vallotta azt, hogy senki sem mehet be a mennyek országába, csak ha ujjászületett. (János ev. 3.) A bűnbánat ugyanis megtérést jelent, amikor a világ romlottságát elhagyjuk és visszatérünk az Urnak útjára. Mert Krisztus, ki a bűnnek sohasem szolgált, nem azért öltöztet igazságának részesedésébe bennünket, hogy miután a bűn szennytől megtisztultunk, újabb fogadtékosságokkal szentségtelenítsük meg ezt a nagy kegyelmet, hanem hogy Istennek örökbefogadott gyermekei legyünk, akik a jövőben Atyánk dicsőségére áldozzuk életünket.

A bűnbánatnak emez eredménye ujjászületésünktől függ, amely két részből áll: testünknek, illetve romlottságunknak meghalásából, amelyet mi magunk szereztünk és lelki feltámadásból, amely az emberi természetet épségébe visszaállítja. Életünknek minden idejében azzal a gondolattal kell foglalkoznunk, hogyha meghalunk a bűnnek és saját magunknak, akkor élünk Krisztusnak és az ő igazságának. És mivel az ujjászületés, mert halandó tesnek a börtönében élünk, e földön sohasem lesz tökéletes, szükséges, hogy a bűnbánat gondja örökös legyen számunkra egész halálunkig.

A jó cselekedetek igazságának a hit igazságával való megegyezése.

Kétségtelen, hogy azok a jó cselekedetek, melyek a lelkiismeret tisztaságából származnak, kedvesek Istennek. Mert ha Isten az ő igazságát ismeri fel bennük, nem tehet mást, minthogy helyeselje és kedvelje azokat. Mégis nagyon gondosan óvakodnunk kell attól, nehogy a jó cselekedetekbe vetett hiu bizalom annyira magával ragadjon minket, hogy elfelejtsük azt, hogy egyedül a Krisztusban való hit igazíthat meg bennünket: tudniillik egyetlen cselekedetnek sem lehet igaza Isten előtt, ha meg nem egyezik az ő igazságával. Ezért nem elegendő, ha valaki csak cselekedeteken át, bizonyos jó cselekedeteknek a gyakorlásával keresi a megigazulást. Megigazuláshoz az szükséges, hogy a törvény tökéletes engedelmisségét hordozzuk. Ettől pedig bizonyára távol vannak még azok az emberek is, kik összes társaik között a legtöbbet gyarapodtak az Úr törvényéből.

Isten igazsága, ha egyetlen jó cselekedettel eleget tennénk neki, megelégednék azzal. De egyetlen olyan jó cselekedetet sem találhat az Ur szentjeinél, amelyet érdemlegesen igaznak mondhatna. Bármilyen csodálatosnak is látszanak jó cselekedeteink, mégis nagyon igaz az, hogy egyetlen olyan cselekedetünk nincs, legyen az bár a legnagyobb tökéletességgel végrehajtva, amely valamelyes szennnyel meg ne

volna fertőzve. Mi mindannyian bűnösök vagyunk és a bűnnek jó néhány fajtája vesz körül bennünket, szükséges tehát, hogy más valaki igazítson meg. Úgy értendő ez, hogy Krisztust kell követnünk a tökéletesedés terén, hogy tökéletlenségünk eltakartassék tisztaságban, hogy tisztátalanságunk megmosattassék engedelmisségén keresztül, hogy engedetlenségeink eltöröltessenek, hogy végül is Krisztus igazságáért igazság tulajdoníttassék nekünk ingyen a mi cselekedeteinknek tekintetbe vétele nélkül, melyek értéktelenebbek annál, hogy megmaradhatnának Isten ítélete előtt. És ha hibáink, melyek máskülönben Isten előtt bemocskolnák cselekedeteinket, így eltakartatnak, az Ur teljes tisztaságot és szentséget fog látni cselekedeteinkben. Ezért azzal a nagy kitüntetéssel és dicsérrel ajándékozza meg cselekedeteinket, hogy igaznak jelenti ki és tekinti azokat és bőséges jutalmazást is ígér számunkra. Végeredményben meg kell tehát állapítanunk azt, hogy a Krisztussal való közösség olyan sokat ér, hogy ezért az igazságért nem csak mi tartatunk ingyen igaznak, de cselekedeteink is ugyancsak igaznak tekintetnek és az örökélet jutalmában részesülnek.

Az apostoli hitvallás.

Megállapítottuk már, hogy Krisztusban hit által tartatunk meg. Mostan azt fogjuk megnézni, hogy hitünknek a maga megerősítése végett mit kell Krisztusban szemlélnie és tekintetbe venni. E kérdést a Hiszekegy (ahogyan nevezni szokták) magyarázza meg, azt tudniillik, hogy miképen adta az Atya számunkra bölcsességül, váltáságul, élet céljából, igazságul és szentségül Krisztust. Nem az a fontos, hogy ki a szerző, vagy a szerzők, akik készítették a hitnek ezt az összefoglalását, amely semmit sem tartalmaz emberi tudományból, hanem az, hogy egész biztosan az írás kijelentéseiből gyűjtődött össze. Azonban, hogy senki zavarba ne essék midőn hitvallást tesszünk az Atya, Fiu és Szentlélekről, szükséges, hogy először keveset beszéljünk e kérdéstről. Amikor mi Atyát, Fiut és Szentléleket mondunk, ezzel nem három Istent képzelünk el, mert az Írás és ugyancsak az istenfélelemnek a tapasztalata könnyen érthetően úgy mutatja fel előttünk Istennek a lényegét, mint Atya, Fiu és Szentlélek. Ugyannyira, hogy értelmünk nem foghatja fel az Atyát, ha meg nem érti a Fiut, akiben az Atya élő képe fénylik és ha meg nem érti a Szentleleket, akiben az Atya hatalmas ereje látszik. E szerint, amikor szívünknek minden gondolatát az egy Istenre irányítjuk, ugyanakkor szemléljük az Atyát, a Fiut és a Szentleleket.

„Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek teremőjében.”

E szavak nem arra tanítanak egyszerűen, hogy higgyük azt, hogy van Isten, hanem inkább arra, hogy megismerjük a mi Istenünket. És bizzunk abban, hogy azoknak csoportjába tartozunk, akiknek az Ur megígérte, hogy Istenük lesz és népének fogadja őket. Minden hatalomnak Isten számára való tulajdonítása azt jelenti, hogy az ő gondviselésével igazgat, akarátával kormányoz és erejével és hatalmával vezet mindeneket. Amikor pedig Isten az ég és a föld teremőjének neveztetik, ez alatt azt kell érteni, hogy ő örökös fenntart, megőriz és éltet mindent, amit egyszer megteremtett.

„És Jézus Krisztusban, az Ő egyetlen Fiában, a mi Urunkban.”

Megmagyaráztuk már előbb, hogy hitünknek Krisztus a tulajdonképeni tárgya. Könnyen megérthetjük tehát azt, hogy üdvösségünk minden tulajdonságával együtt Krisztusban van ábrázolva. Jézusnak hívjuk őt, amely nevet égi kinyilatkoztatás ajándékozott, mert ő azért küldetett, hogy megváltsa népét bűneiből. Ez igazság okáért vallja az Írás (Csel. k. 4.), nem adatott más név embereknek, ami megtarthatná őket az üdvösségre. A Krisztus név azt jelenti, hogy a Szentlélek minden kegyelmével teljesen megöntözte őt. A Szentlélek eme kegyelmét olaj névvel jelöli meg az Írás azért, mert enélkül megszáradtan és gyümölcstelenül elpusztulnánk.

A Szentlélek kapcsolatán keresztül az Atya Jézust királlyá tette. Hatalma alá vetett égen és földön mindent azért, hogy mi is királyokká lehessünk őbenne. Ural-

kodjunk ördög, bűn, halál és pokol felett. Másodszor áldozó pappá tétetett Jézus, hogy önmaga áldozatával csillapítsa és kiengesztelje érettünk az Atyát és hogy benne áldozó papokká legyünk mi is, akik közbenjárása és közvetítése folytán az Atyának szenteljük imádságainkat, hálaadásainkat, saját magunkat és minden dolgainkat. Jézus Istennek a Fia, de nem kegyelemből és épen ezért egyedül és páratlanul, ami megkülönbözteti őt másoktól. Ő a mi Urunk, nemcsak istensége folytán, hogy ő öröktől fogva egy volt az Atyával, de azon testi mivolta szerint is, amelyben nekünk adatott. Amint szent Pál mondja (I. Kor. lev. 8.) egy Isten van, akitől van a mindenség és egy Ur Jézus Krisztus, aki által van a mindenség.

„Ki fogantatott Szentlélektől, született szűz Mariától.”

E rész azt mondja el nekünk, hogy Istennek a Fia miképpen teremtetett számunkra Jézussá, azaz Megváltóvá és Krisztussá, hogy mint felkent Király megtartson és mint áldozó Pap kiengeszteljen az Atyával bennünket. Mert Jézus azért vette fel testünket, hogy ember Fiává lévén átalakíthasson istenfiakká minket, hogy magára véve szegénységünket átadhassa gazdagságát számunkra, hogy felöltözve együgyűségünket erényeiben megerősíthessen bennünket, hogy magára vállalva halandóságunkat halhatatlanságát ajándékozhasssa minékünk, hogy ő, aki leszállt a földre, felemelhesse a mennybe.

Jézus szűz Mariától született, hogy amint a törvény és a próféták megígérték, Ábrahám és Dávid igaz Fia lehessen. Valóságos ember, aki a bűn kivételével minden dologban hasonlatos mihozzánk. Akit megkísértettek a mi gyengeségeink azért, hogy együttérezhessen velünk. Mindazonáltal Jézus, szűznek a méhében, a Szentléleknek az ereje által fogantatott, előttünk csodálatos és kibeszélhetetlen módon. Minden testi romlottság bemocskolásától mentesen, teljes tisztaság szentelte meg őt.

„Szenvedett Pontius Pilátus alatt, megfeszítették, meghala és eltemették, alászállt a poklokra.”

E szavak arra vonatkozólag adnak felvilágosítást, hogy Jézus a halhatatlan ember mi módon végezte el megváltásunkat. Az ember engedetlenségével Isten haragját kihívta maga ellen, de Jézus megszüntette azt engedelmessége által, engedelmeskedvén az Atyának egész a haláláig. Jézus halálán keresztül, áldozatként ajánlotta fel magát az Atyának azért, hogy halálának az igazsága békéltetést szerezzen minden idők számára, hogy a hívő lelkek mindörökké megszentelődhessenek és hogy az örökkétartó elégtétel megvalósíttassék. Megváltásunknak a megszerzéséért ontotta ki Jézus szent véré, hogy Istennek a haragja, amely ellenünk fellángolt, kialudhasse és hogy igazságtalanságaink igazolást nyerhessenek.

Jézus megváltói munkájában nincsen semmi rejtélyesség. Szenvedett Pontius Pilátus alatt, Juda országának akkori bírója alatt. Bírói ítélettel úgy ítélték el, mint bűnözőt és gonosztevőt azért, hogy ez az elítélés a nagy Bírónak a törvényszékén felszabadíthasson és büntelenné nyilvánítson bennünket. Keresztre feszítették azért, hogy elviselje a keresztfán, amely Isten törvényében megátkoztatott kárhoztatásunkat, melyet bűneink miatt megérdemeltünk volna. Meghalt azért, hogy halálával legyőzze a halált, amely bennünket fenyegetett és elnyelje azt, amely máskülönben minket nyelt volna el és falt volna fel. Eltemették azért, hogy az ő halálának az érdemében részesülve, eltemetessünk mi is a bűn számára, mint akik felszabadultunk az ördögnek és a halálnak a hatalmából. Alászállt a poklokra, ami azt jelenti, hogy Isten sanyargatta őt. És Jézus eltűrte s átértézte és eleget tett az ő igazságának. Nem magáért, hiszen ő sohasem vétkezett és sohasem szennyeződött be, de érettünk szenvedte és hordozta el a nyomoruságunkért járó büntetéseket.

Mindez úgy történt, hogy Jézus sohasem haragította magára az Atyát. Mert hogyan lehetett volna az, hogy az Atya felháborodjék az ő igen szeretett Fia ellen, akiben kedves örömét lelte? És Jézus hogyan csillapította volna le az Atyát közbenjárásával, ha őt magára haragította volna? De azért Jézus elviselte Isten haragjának minden megnyilvánulását annyira, hogy haldoklásában kénytelen volt felkiáltani: Én Istenem, én Istenem! Miért hagytál el engemet?

„Harmad napon halottaiból feltámadott, felment a mennybe, odaült a mindenható Atya Istennek jobbjára, onnan fog eljönni hogy megítélje az eleveneket és a holtakat“

Krisztus feltámadása határozott bizonyosságot ad nekünk arra nézve, hogy a halál uralma feletti győzelmet mi is elnyerhetjük. Ahogyan a halálos fájdalomnak nem tudták Krisztust foglyul ejteni, mert tökéletes hatalma által ő diadalmaskodott azok felett, éppen úgy törte össze a halálnak nyilait, amelyek azóta halálosan meg nem sebesíthetnek bennünket. Az ő feltámadása tehát elsősorban is legbiztosabb igazsága, megvalósulása és alapja a mi jövődöbeli feltámadásunknak, másodsorban pedig a jelenvaló újjászületésnek, amelyen át újabb életre támasztatunk. Krisztus égi felszálásával ajtót nyitott nekünk az egek királyságába, amely Ádám-ban mindnyájunk számára bezárattott. Ő annyira a mi testünkben és nevünkben lépett be az egekbe, hogy őbenne reménység által magunkéinak mondhatjuk az eget és égi helyeken ülhetünk. A mi fontos érdekünkben, mint örökkévaló áldozó pap az ő szolgálatával, úgy lépett be Krisztus Isten szentélyébe, amelyet nem emberi kéz alkotott és ahol állandó védőként és közbenjáróként jelentkezik érettünk.

Ült az Atyának jobbjára, azt jelenti elsősorban ez a kifejezés, hogy ő mindeknek királyává, bírájává és urává rendeltetett és nyilvánított azért, hogy igazságával megőrizzen és megtartsa bennünket olyan módon, hogy az ő uralkodása és dicsősége a mi hatalmunk, erőnk és dicsőségünk legyen a poklok ellen. Másodsorban azt jelenti ez a kifejezés, hogy Krisztus a Szentlélek minden kegyelmében részesült azért, hogy szétszórja azt és meggazdagítsa vele híveit. Az égbe való föl-emelkedés miatt, szemünkkel testileg nem láthatjuk Krisztust. Krisztus azonban, mert támogatásával és hatalmával mindig megsegíti híveit, megmutatja jelenlétének nyilvánvaló erejét az övéinek. Aminthogy meg is ígérte mondván: íme én veletek vagyok egész a világ végezetéig. És végül az van jelezve, hogy Krisztus le fog szállani a mennyből, olyan látható alakban, ahogyan látták őt oda felemelkedni. Az utolsó napon fog megjelenni mindenki számára, uralmának fel nem fogható felségében, hogy megítélje az élőket és a holtakat. (T. i. azokat, kiket, mint élőket lep majd meg ez a nap és azokat is, akik már meghaltak.) Mindenkinek cselekedete szerint fog megfizetni, aszerint, ahogyan kiki cselekedetei által hívőnek, vagy hitetlennek bizonyította magát. Mindebből azt a sajátos vigasztalást nyerhetjük, hogy megnyugszunk az ítéletben és reabizuk magunkat arra, akinek a megérkezése csak üdvösség lehet számunkra.

„Hiszek szentlélekben.“

Ez a felhívás, hogy higgyünk Szentlélekben, hasonlóképpen azt is megparancsolja számunkra, hogy a Szentlélektől kell várunk mindazt, amit az Írás neki tulajdonít. Ha bármilyen oknál fogva is, jó valami az életben, nem más az, mint Krisztusnak a Lélek erején át való munkája. Krisztus a Lélek által teremt, fenntart, segít és meg-elevenít mindeneket: megigazit, megszentel, megtisztít, hív és von magához minket azért, hogy elnyerjük az üdvösséget. Ha tehát a Szentlélek bennünk lakozik, akkor fényével megvilágít az minket, hogy megtudhassuk és teljesen megismerhessük az isteni jósnak azt a nagy gazdagságát, amely Krisztusban lett a miénk. A Lélek felgyújtja szívünkben Isten és felebarátaink iránt égő szeretetnek a tüzeit. És minden nap, mind jobban és jobban öli és fogyasztja bűnös vágyainknak gyarlóságait annyira, hogyha valami jó cselekedetet hajthatunk végre, az nem más, mint kegyelmének gyümölcse és ereje. Ő nélküle csak az értelemnek a sötétsége és a szívnek a romlottsága van bennünk.

„Hiszem a közönséges szent Egyházat, a szentek közösségét.“

Megismertük már az Egyház alkotóját. Itt arra hivatunk fel, hogy higgyünk az Egyházban. Bizzunk abban, hogy a kiválasztottak a hitnek a köteléke által egy Egyházba és közösségbe kapcsolódnak össze. Ennek az Egyháznak a vezetője és fejedelme és mint egy testnek a feje a mi Urunk Jézus Krisztus. Az elhívottak Ő-

benne választottak ki a világ megalapítása előtt azért, hogy mindnyájan Isten országába összegyűlhessenek. Ez a közösség katólikus, azaz egyetemes. Nem kettő vagy három van belőle. Mert Istennek a kiválasztottjai Krisztusban annyira egyesítve és összekapcsolódva vannak, hogy amiképen egy fejtől függnek, úgy egy testben is növekednek. Egyik a másikhoz olyanformán kapcsolódik, mint egy és ugyanazon testnek a tagjai. A kiválasztottak egyégre teremtetek igazán: egy ugyanazon hitben, reménységben és szeretetben, Istennek ugyanazon szellemében élnek és az örökélet egy ugyanazon örökségére elhívottak. Ez a közösség szent is, mert az Ur lelki újjászületésén át megszenteli mindazokat, akiket Isten örökké való gondviselése által kiválasztott arra, hogy az Egyház örökbefogadott tagjai legyenek.

Még világosabban megmagyarázza az Egyház mivoltát az utóbbi kifejezés. A híveknek a közössége t. i. annyit jelent, hogy ha a tagok valamelyike akármilyen ajándékot kap is Istentől, abban mindannyian részesülnek valamelyes módon. Bár ugyan Istennek a felosztása szerint, az az adomány kizárólag egynek és nem az összesnek adatott. Amint hogy ugyanazon test tagjai is közösségükönél fogva mindenben részesülnek maguk között, amivel rendelkeznek, de e mellett mindeniknek megvan a maga külön sajátossága és különböző kötelessége. Mert (amint mondván volt) a kiválasztottak mind egy testbe gyűjtettek és teremtetek bele. Hisszük tehát a szent Egyházat és annak közösségét azon feltétel mellett, hogy Krisztusba vetett erős hit által bizakodunk is abban, hogy tagjai vagyunk ennek az Egyháznak.

„Hiszem a bűnök bocsánatát.”

Ez az az alap, melyre ráépül és támaszkodik üdvösségünk. A bűnöknek bocsánata út, mely közelebb visz minket Istenhez és olyan eszköz, mely megtart és megőriz Isten országában. A bűnök bocsánatában benne van a hívek minden igazsága. A hívek sohasem érdemeikkel, hanem egyedül az Ur könyörületéből nyernek igazságot, midőn bűneik tudata által leveretnek, kizáródnak és megrendülnek, Isten ítéletének érzése folytán megaláztatnak, önmagukkal elégedetlenek és mint valami nyomasztó teher alatt nyögnek és gyötörtetnek és a bűnök a gyűlölete és szégyene miatt, testüket és mindazt, ami önmagukból való, megöldöklék. De mert Krisztust bűneinknek ingyen való bocsánatát megszerezte azáltal, hogy saját vérének árán visszavásárolta és megfizette azt, teljes megtisztulásunkat és elégtételünket az ő vérében kell keresnünk. Arra tanítottunk tehát, higgyünk abban, hogy isteni bőkezűségből, a közbenjáró Krisztus érdemeért, a bűnök bocsánata másképen, más úton, más valakinek nem adatik, mivelhogy ezen az egyházon és a szenteknek eme közösségén kívül nincsen üdvösség.

„Hiszem a test feltámadását és az örök életet. Ámen.”

E rész először is arra hív fel bennünket, hogy várjuk az eljövendő feltámadást. Annak megérkezését tudniük, amikor az Ur ugyanazzal a hatalommal, amellyel Fiát feltámasztotta a halálból, visszahívja új életre a porból és romlásból mindazoknak testét, akiket a nagy ítélet napja előtt elpusztított a halál. Akiket pedig élve talál ez az idő, azok nem annyira természetes halállal, mint inkább a halál hirtelen utánzásával fognak átmenni az új életbe. A feltámadás egyetemes. Ugy vonatkozik a jókra épen, mint a gonoszokra. De különböző feltétel szerint. Az utolsó csatolt részecske (hiszem az örök életet) megkülönbözteti állapotunkat a gonoszokétól. Mert olyan lesz a mi feltámadásunk, hogy romlásból romolhatatlanságba, halandóságból halhatatlanságba fogunk feltámadni. Megdicsőítettünk testben és lélekben. Az Ur boldogságba fogad vissza bennünket, amely vég nélkül fog tartani. Változás nélkül és romolhatatlanul. Ez lesz az igaz és teljes tökéletesség az életben. Világosság és igazságosság. Amikor elválaszthatatlanul az urhoz leszünk kapcsolva, aki olyan az ő teljességében, mint egy kiapadhatatlan bővizű forrás. Az Isten országának a boldogsága lesz ez. Teljes világossággal, vidámsággal, lelki tisztasággal és örömmel betöltve. Olyan dolgok ezek, melyeket emberek nem ismerhetnek mostan. Nem láthatók, csak tükrön és homályosságon keresztül, mind ama eljövendő napig, amikor az Ur azzal fog megajándékozni minket, hogy látni fogjuk az ő dicsőségét szemtől szembe.

Mindezzel ellentétben az elkárhozottak és a gonoszok, akik igaz és élő hittel nem keresték és tisztelték Istent, minthogy sem Istenben, sem az ő országában részük nem lesz, halhatatlan halálba és romolhatatlan romlásban vettetnek az ördö-

gökkel együtt. Minden öröm lelki tisztaság és az égi ország minden más java nélkül folytonos sötétségre és örök gyötrelmre ítéltetnek. Féreg fogja rágni megszűnés nélkül és soha el nem alvó tűz égeti majd őket.

A reménységről.

Ha a hit (amint hallottuk) Isten igazságáról való biztos meggyőződés, amely képtelen hazugságban tartani, vagy megcsalni minket s amely sem üres sem hiábavaló nem lehet: akikben megfogamzott ez a bizonyosság, azok egyszersmind valóssággal várják is annak bekövetkezését, amikor Isten beváltja ígéreteit, miután ez ígérek az ő meggyőződésük szerint, csak igazak lehetnek. Ilyenformán végeredményében a reménység nem más, mint olyan dolgoknak a várása, amelyet a hit Istentől megígértnek, elhitt igazán. A hit igazságosnak hiszi Istent. A reménység várja hogy alkalmas időben bebizonyítja Isten igazságát. A hit Istenben úgy hisz, mint Atyában. A reménység várja, hogy az egykor feltárul számunkra. A hit az alap, melyre támaszkodik a reménység. A reménység táplálja és fenntartja a hitet. Mert amint senki sem várhat és remélhet semmit Istentől, csak akkor, ha előbb hitt az ő ígéreteiben, éppen annyira szükséges az más oldalról hogy gyenge hitünket (nehogy kifáradva összeessék) reménység és türelmes várás által megerősítsük és fenntartsuk.

Az imádságról.

Az őszintén igaz hitben tanított ember első sorban is észreveszi a maga inségét és minden jótól való megfosztottságát és azt, hogy mennyire hiányával van mindannak, ami üdvösségre segíthetné. Ha azért gyarlóságának támogatása céljából segítséget keres, kell, hogy ne önmagában, de máshonnan keresse azt. És mert másfelől úgy szemlélheti az Urat, mint aki szabadon jó akaratából önmagát ajánlja fel Jézus Krisztusban és általa felnyitja előttünk az égi kincseket azért, hogy minden hitünk határozottan az ő szerelmes Fiára tekintsen, minden várakozásunk tőle függjön és minden reményünk benne nyugszon és erősödjék meg: akkor nem marad más hátra, minthogy az ember keresse is Istennél és könyörgésekkel kérje tőle mindazt, amiről megtudta, hogy önala van. Mert ha tudjuk azt, hogy Isten minden jónak az Ura és osztogatója, aki arra hív fel, hogy tőle kérjük mindazt, ami nekünk szükséges és mi nem kérjük őt, nem hívjuk segítségül, ez annyira semmit sem ér, mint ha kincset ismernénk valahol a földben elrejtve és hanyagságunk miatt nem véve a fáradságot, hogy kiássuk, ott hagynánk azt.

Mit kell látnunk az imádságban?

Az imádság Isten és a közöttünk levő társalkodáshoz hasonlítható, amelyen át Isten elé helyezzük kívánságainkat, örömeinket, sóhajainkat, szóval szívünknek minden gondolatát. Arra kell szorgalmasan törekednünk, hogy mindig, mikor az Urat segítségül hívjuk, szívünk mélyére szálljunk le és onnan kérjük őt, nem pedig csak gégeből és nyelvvél. A nyelv jó szolgálatot tesz ugyan az imádkozásnál, mert az Istent kereső gondolatokra még figyelmesebbé teszi a szellemet. És bár testünknek ez a része sajátos módon arra rendeltetett, hogy Isten dicsőségét magasztalja és hogy az Isten jóságáról szóló elmélkedésben a szívvel együtt felhasználtassék, mégis az Ur próféta által azt jelentette ki nekünk, hogy a nyelv lélek nélkül nem sok hasznot hajthat. (Ézsaiás 29., Máté 15.) Nagyon szigorú büntetést szabott ugyanis Isten azok számára, kiknek szíve eltávolodott tőle és csak ajakkal tisztelik őt. Ha tehát az igaz imádság nem más, mint szívünknek szeplőtlen szeretete (szüzi vonzalma), amikor mi imádsággal Istenhez közeledünk, saját dicsőségünk minden gondolatáról, minden elképzelt méltóságunkról és minden önbizalmunkról le kell mondanunk. Minthogy a próféta is arra int, hogy nem a mi igazságunkban, de az Ur nagy irgalmasságában bizva kell imádkoznunk azért, hogy saját kedvéért hallgasson ő meg minket, mivelhogy az ő nevét segítségül hívtuk. (Dániel., Baruch 2.) Semmiségünknek ez a tudata azonban nem szabad hogy elriasszon bennünket attól, hogy Istenhez közeledjünk. Mert az imádság nem azért rendeltetett, hogy általa dőlőfönsen Is-

épen úgy van egy másik külön parancsolat is, hogy Krisztus nevében kell segítségül hívunk Istent, mert a meghallgatás ígérete csak, amit az ő nevében kérünk, arra vonatkozik. (János 14. és 16.)

Az a hozzácsatolás, hogy a mi Atyánk Istenünk a mennyekben van, az ő csodálatos felségét írja meg számunkra. (Amelyet szellemünk gyarlósága miatt képtelenek vagyunk máskepen megérteni.) Mert szemeink előtt semmi sem lehet nagyobb és felségesebb, mint az ég. Ez a szócska annyit mond, mintha Istent nagy-nak, hatalmasnak és megfoghatatlannak neveznénk. Mindezt tudva amikor Istenről beszélünk, olyan magasba kell tehát felemelkednünk gondolatban, hogy órála semmi testi vonást, vagy földit ne képzeljünk, hogy őt értelmünk szerint ne mérlegeljük és hogy az ő akaratát hajlamainkhoz ne szabjuk.

Az első kérdés.

„Szenteltessék meg a Te neved.”

Isten neve az a dicső név, amellyel őt erkölcsi tulajdonságaiért, amilyenek az ő bölcsesége, jósága, hatalma, igazságossága, igazsága és kegyelme, az emberek magasztalják. Azt kérjük tehát, hogy Isten felsége ilyen tulajdonságokban megszentelődjék. Nem azért kérjük, mintha Isten felsége nőhetne vagy fogyhatna önmagában, hanem hogy mindenek szentnek tartsák azt, azaz valóban megismerjék és magasztalják. Ha Isten tesz valamit, hogy minden cselekedete dicsőségesnek látszék, mint önmaga, annyira, hogyha büntet igazságosnak, ha megbocsát irgalmasnak, ha betölti ígérteit, igaznak tekintsék őt. Egyszóval, hogy ne legyen egyetlen olyan dolog sem az életben, amelyből az ő dicsőségének a bélyege ki ne csillana, hogy így az ő dicsőségét visszhangozza minden lélek és minden nyelv.

Második kérdés.

„Jöjjön el a Te országod.”

Isten országa abban áll, hogy egyfelől Isten Szentlelke által vezeti és kormányozza az övét, hogy minden cselekedetükben nyilvánvalóan lehessen jóságának és kegyelmének a gazdagsága; másfelől pedig tönkreteszi és megsemmisíti az elveteteket, akik uralmának nem akarják alávetni magukat és porig alázza kárhozatos önhittségüket, hogy így világosan kitűnjék, nincsen hatalmasság, amely az ő hatalmasságának ellent állhatna. Jöjjön el Isten országa, azt kérjük tehát ezzel, hogy az Ur napról napra sokasítsa híveinek számát, akik minden cselekedetükben az ő dicsőségét magasztalják. Terjessze az Ur reájuk állandóan és egyre bőségesebben kegyelmének az özönét, ami által mind jobban és jobban éljen és uralkodjék öbennök egészen addig, míg tökéletesen öhozzá nem kapcsolódnak, míg teljessé nem teszi őket mindenekben. Egyszersmind azt is kérjük, hogy az Ur napról napra újabb megnövekedéssel világosságát és igazságát derítse fel, hogy ezáltal a Sátán és országának minden hazugsága és sötétsége eltűnjék és megsemmisüljön. Amikor a fenti értelemben imádkozzuk, hogy jöjjön el Isten országa, akkor tulajdonképpen azután is sóvárgunk, hogy végre tökéletességre jusson és megvalósuljon az Isten ítéletének a megnyilatkozásában, t. i. amely napon ő összegyűjti és dicsőségbe fogadja az övét és teljesen szétrombolja és ledönti a Sátán uralmát és egyedül lesz felmagasztalt és minden mindenekben.

Harmadik kérdés.

„Legyen meg a Te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is”

Ezzel azt kérjük, hogy amint az égben teszi Isten, úgy a földön is mindent jóakarata szerint kormányozzon és vezessen. Úgy intézze a dolgok kimenetelét, ahogyan az jónak látszik. Maga alá vetve minden jóakaratot, jótetszésének megfelelően használja fel teremtményeit. E kéréssel tehát az Urnak szánva és ígérve oda minden vágyakozásunkat, lemondunk minden mi kívánságainkról és arra kérjük őt, hogy ne a mi óhajunk szerint vezesse a dolgokat, hanem úgy, ahogyan azt célszerűnek gondolta. És nem csak azt kérjük, hogy Isten kívánságainkat, amelyek ellent mondanak

az ő akaratának hiábavalókká és eredménytelenekké tegye, hanem inkább azt, hogy új elmét és új szívet teremtsen ő bennünk, irtsa ki és semmisítse meg a mieinket anynyira, hogy semmi mást ne kívánjuk, csak azt, hogy egyetértsünk az ő akaratával. Egyszóval, hogy semmit se akarjunk mi magunktól, hanem az ő Lelke akarjon bennünk, amelynek belső sugallatából tanuljuk mi meg szeretni azokat, melyek kedvesek előtte és gyűlölni és utálni azokat, melyek neki nem tetszenek.

Negyedik kérdés.

„A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma.”

E kéréssel általánosságban mindazokat kérjük, melyek földi értelemben véve szükségesek testünknek a fenntartására. Mégpedig nemcsak a táplálkozást és a ruházatot, hanem mindazt, amit Isten szükségesnek lát számunkra azért, hogy békében ehessük kenyerünket. E kéréssel (röviden szólva) az Ur gondviselésébe ajánljuk és az ő gondjaira bizzuk magunkat, hogy ő tápláljon, fenntartsen és megőrizzen. Mert ez a jó Atya nem tartja méltóságán alulinak, hogy még testünket is gondjaiba vegye azért, hogy ilyen jelentéktelen és kicsi dolgok által is erősítse benne való bizalmunkat, midőn tőle várunk mindent, ami nekünk szükséges az utolsó morzsa kenyérig és csöpp vizig. Mivel egy napra vonatkozólag kérjük mindennapi kenyerünket, azt jelenti ez, hogy csak annyit kell kérnünk, ami szükségünket kielégíti s ami tulajdonképpen egy napra való megélhetés. Biznunk kell ugyanis abban, hogy a mi Atyánk, aki ma táplált bennünket, holnap sem fog elhagyni. Sőt bármilyen bőségben élünk is, mindig kérnünk kell a mindennapi kenyeret, meggondolván azt, hogy minden nagyon csak akkor ér valamit, ha az Ur kiárasztja arra az ő áldását s ezáltal virágoztatja és hasznossá teszi; és hogy még az is, ami kezeink között van, csak annyiban a mienk, amennyiben Isten abból minden órában egy részecskét nekünk juttat és annak a felhasználását megengedi. Abból pedig, hogy a kenyeret a miénknek mondjuk, még jobban kitűnik Istennek a jósága, amely mienkké teszi azt, ami semmiféle jogon minket meg nem illet. Végeredményében — mikor azt kérjük, hogy Isten adja meg nekünk — azt jelenti ez, hogy akárhonnán kapjunk is valamit, az Istennel tiszta és ingyenvaló ajándéka még akkor is, ha úgy tűnnék fel, mintha saját szorgalmunkkal szereztük volna.

Ötödik kérdés.

„Bocsásd meg a mi vétkeinket, amint mi is megbocsátunk az el lenünk vétkezőknek.”

E kéréssel kegyelmet kérünk. Bűneinknek a megbocsátását, amelyre minden embernek kivétel nélkül szüksége van. Bűneinket adósságnak nevezzük, mivelhogy azokért a visszafizetés terhét kell éreznünk Isten előtt. Ennek azonban képtelenek vagyunk bármiképpen is eleget tenni, ha csak fel nem old alóla ez a bocsánat, amely Isten kegyelmének ingyen való könyörületessége. A bocsánatot azzal kérjük számunkra, hogy mi is ugyanúgy cselekszünk az ellenünk vétkezőkkel. Azaz aminthogy mi is megbocsátunk azoknak, akik bármi tekintetben megsértettek, akik méltatlanul, tettekkel bántottak vagy pedig szavakkal gyaláztak bennünket. Ez a feltétel nem azért van idecsatolva, mintha a mások bűneinek a megbocsátása által megérdemelnénk Istentől a mi bűneinknek a megbocsátását. Isten csak jelként adta azt nekünk, hogy meggyőzőn minket a felől, hogy az Ur épen olyan biztosan irgalmába fogad bennünket, mint amilyen bizonyosak vagyunk lelkiismeretünkben arról, hogy mi is irgalmasságot cselekszünk másokkal, ha minden gyűlölettel, irigységtől és bosszuállástól mentes a szívünk. És ellenkezőleg, ez jel arra nézve is, hogy kitöröltetnek gyermekei sorából mindazok, akik bosszuállásra hajlamosak és nehezen bocsájtanak meg s a szívükbe gyökerezett ellenségeskedő érzéseket megtartják. Akik meg nem próbálják úgy segítségül hívni őt, mint Atyjukat és nem kérik, hogy az a harag, amelyet ők táplálnak az emberekkel szemben, reájuk ne essék vissza.

Hatodik kérdés.

„Ne vigy minket a kísértésbe, de szabadíts meg minket a gonosztól. Ámen.”

E kéréssel nem azt kérjük, hogy sohase legyenek kísértéseink. A kísértésekre nagy szükségünk van, hogy ébren tartsanak, ösztökéljenek és nyugtalanítsanak minket,

nehogy a nagy gondtalanság miatt puhákká és lustákká váljunk. Az Úr naponként kísérti is az ő választottait: gyalázattal, szegénységgel, tépelődéssel és a keresztnek más fajain át tanítja őket. Az a mi kérésünk itten, hogy a kísértések mellett adjon kivezető utat is nekünk az Ur, hogy a kísértések le ne győzhessenek el ne nyomhassanak: az ő ereje olyan szilárd és hatalmassá tegyen, hogy állhatatosan ellenállhassunk minden ellenséges erőnek, amely ránk támad. Azt kérjük tehát, hogy az Ur oltalmában és támogatásában részesítsen, titkos kegyelmével megszenteljen, pártfogásával kormányozzon, hogy így legyőzhetetlenül álljunk az ördög, a halál és a pokol minden felszerelésével szemben, vagyis megszabaduljunk a gonosztól. Megjegyezzük még, hogy az Ur azt akarja, hogy imádságaink a kegyesség szabályainak megfeleljenek. Arra tanít ő, hogy ne csak a magunk számára kérjük, azt ami nekünk jó, felebarátainkra való tekintet nélkül, hanem hogy testvérünk javára épen úgy gondoljunk, mint a miénkre.

Az imádságban való állhatatosságról.

Végül igen vigyáznunk kell az imádkozáskor, hogy ne akarjuk mi Istent bizonyos körülményekhez kötni, amint hogy a Miatyánk is arra tanít bennünket, hogy egyetlen törvényt se szabjunk Isten elé, ne erőszakoljunk rá feltételeket. Ezért fontos, hogy midőn önmagunkért imádkozunk, mindenekelőtt ezt mondjuk: legyen meg az ő akarat. Ezzel mintegy alárendeljük akaratunkat az övének azért, hogy így, mint valami gyepő által, megfogva és visszatartva legyen akaratunk attól a túlértékeléstől, hogy saját magának óhajtsa engedelmeskedni és szolgálni. Ha ily engedelmességre kész szívvvel beleegyezzünk abba, hogy az isteni gondviselés jótetszése szerint kormányozzon minket, akkor könnyen megtanuljuk az imádságban való állhatatos kitartást és azt, hogy kívánságainkat akaratának megérkezésére bízva, türelemmel várjunk az Urra: bizonyosak lévén afelől, hogy az Ur, ha egyáltalán nem is mutatkozik, azért mégis mindig velünk van és a maga idején meg fogja mutatni, hogy imádságainkat, amelyek bár úgy tünnek fel az emberek előtt, mintha semmibe se vették volna, nem hallgatta süket fülekkel. És ha végtére hosszú várakozás után sem tudná belátni ember okosságunk, hogy az imádság által gyarapodunk és semmi gyümölcsöt sem tulajdonítana az imának, úgy hitünk fogja bebizonyítani nekünk, amit bölcsességünk képtelen volt meglátni, hogy mi mindazt elnyertük, ami javunkra volt. Ilyenképen gazdagít meg szegénységünkben az Ur s vigasztal meg bánatunkban bennünket. Mert ha minden pusztulna is körülöttünk, Isten, aki övének várakozását és türelmét meg nem csálhatja, mindig velünk maradna. És ő egyedül elég lesz nekünk mindenek helyett, mert ő önmagában tartalmazza mindazt a jót, amit az eljövendő időben teljesen kinyilatkoztat majd előttünk.

A szentségekről.

A szentségek arra rendeltettek, hogy Isten és emberek előtt gyakorolják hitünket. És valóban Isten előtt a szentségek által gyakorolják hitünket, hogy megerősítik azt az ő igazságában. Mert az Úr testi dolgok alatt magas és égi titkok elnyerését kínálta fel számunkra, hogy testi mivoltunkból származó tudatlanságunk miatt így ismerhessük meg őt. Nem azért mintha ilyen minőségek volnának azon dolgoknak a természetében, melyek a szentségben nekünk adatnak, hanem hogy az Ur ígérete szerint erre a jelentésre azok reámutassanak. Mivel az ígélet mindig megelőzi az ígében foglaltakat, a jel csak hozzáadatik ezen ígülethez, hogy megerősítse és megpecsételje azt és reánk nézve mintegy bebizonyítottabbá tegye olyanképen, amint azt az Ur gyarlóságunk felfogóképesseéhez mértén megfelelően látja. Mert hitünk olyan kicsiny és erőtlén, hogyha nincsen alátámasztva minden oldalról és gyámolítva minden módon, hamarosan egészen megrendül, bizonytalanná válik és ingadozik. A szentségek az emberek előtt is gyakorolják hitünket, általuk a hit nyilvános vallomássá lesz és az Urnak való dicséret-adásra ösztökéltetik.

Mi a szentség?

A szentség tehát egy külső jegy, amelyen át az Ur ábrázolja és bebizonyítja számunkra az ő jó akaratát azért, hogy megerősíthesse hitünknek gyengeségét. (Még

rövidebben és még világosabban kifejezve : a szentség Isten kegyelméuek külső jegy által kinyilvánított bizonyítéká. A keresztyén egyházban csak két szentség van, úgy-mint a keresztség és az úrvacsora.

A keresztségről.

A keresztséget azért adta nekünk Isten, hogy az elsősorban Ő előtte a mi hitünket, másodsorban az emberek előtt a mi vallástételünknek szolgáljon. A hit arra az ígéretre tekint, amellyel a kegyelmes Atya Krisztusának a szövetségét nekünk nyújtja azért, hogy általa felöltöztetve minden Ő javaiban részesülhessünk. A keresztség mégis sajátos módon, két dolgot ábrázol. Az egyik a megtisztítás, melyet mi Krisztus vére által nyerünk. A másik a testi mivoltunk megőldöklése, melyet az Ő halála által kapunk. Az Ur ugyanis azt rendelte, hogy az övéi kereszttelessenek meg a bűnök bocsánatára. (Máté 28., Ap. csel. 2.) És szent Pál arra tanít, hogy az egyházat az Ő férje, Krisztus megszentelte és megtisztította a víznek a mosásával az élet ígéjében. (Efézusi lev. 5.) Ugyancsak Pál mondja, úgy kereszttelünk meg Krisztus halálába, hogy eltemettünk az Ő halálában azért, hogy új életben járjunk. (Róm. lev. 6.) Mindezek a dolgok nem azt jelentik, hogy a víz volna az oka vagy pedig az eszköze a megtisztításnak és az ujjászületésnek, hanem csupán azt, hogy ilyen ajándékoknak a megismerését ebben a szentségben kapjuk. Magától értetődik, hogy amit így kapunk, nyerünk és elérünk, arról hisszük, hogy az Ur adja azt számunkra. Akár akkor ismertük is azt meg először, akár azelőtt ismertük már és csak bizonyos abban meggyőződöttünk felőle a keresztségben.

A keresztség hasonlóképen az emberek előtti vallástételünknek is szolgál. Mert olyan jegy az, amely által nyilvánosan megvalljuk, hogy Isten népének tagjaivá akarunk lenni, azért hogy szolgálhassuk és tisztelhessük az egy Istent, az összes hívőkkel együtt, egy és ugyanazon vallással. Bár ugyan a keresztség által főleg az Úrnak velünk való szövetségekötése erősíttetik meg, igaz jog szerint keresztteljük gyermekeinket is, akik részesei amaz örök szövetségekötésnek, amellyel az Ur azt ígéri, hogy nemcsak nekünk, de ivadékainknak is Istene lészen. (I. Mózes. 17.)

Az úrvacsoráról.

Az úrvacsora titkához csatolt ígéret nyilvánvalóan mondja, hogy az úrvacsora milyen célra rendeltetett és mire irányul, t. i. hogy megerősítse azt előttünk, hogy az Ur teste olyan módon adatott egyszer érettünk, hogy az most is a miénk és örökké is az lesz és hogy az Ő vére olyan módon ontatott ki egyszer érettünk, hogy az mindig miénk maradjon. A kenyér és bor jegyei alatt az Ur, szellemi értelemben véve, az Ő testének és az Ő vérének igaz közlését nyújtja nekünk. Az Ő szellemének a kapcsolata nem követeli azt az értelmezést, hogy a kenyérben a testnek a jelenléte, vagy a borban a vérnek a jelenléte benne foglaltassék. Mert bár Krisztus égbe ment és elhagyta a földi lakóhelyet, ahol mi még zarándokként élünk, mégis nincsen olyan távolság, amely megsemmisítené az Ő ható erejét, azt, hogy Ő saját magából ne táplálná az övéit. Mindebből az úrvacsorát illetőleg reánk vonatkozólag, azon biztos és kézzelfogható tanítás származik, amely kétség nélkül bizonyossákká tesz a felől hogy az úrvacsorában Krisztus minden gazdagságával együtt nekünk nyújtatik, annyira, mintha szemeink előtt állana Ő és kezeinkkel megérintenénk: még pedig olyan nagy erővel és hatékonysággal, hogy Ő nemcsak lelkünknek az örökéletbe vetett bizalmát szilárdítja meg, hanem bizonyossákká tesz testünknek halhatatlansága felől is. Mert a mi testünk az Ő halhatatlan teste által már megelevenedett és részesül valamelyes módon az Ő halhatatlanságában.

A kenyér és a bor a testet és a vért azon célból ábrázolja, hogy megtudjuk azt, hogy a test és vér nemcsak a miénk, de életül és táplálékul adatott számunkra. Amikor tehát látjuk Krisztus testének megszentelt kenyerét, rögtön észre kell vennünk azt a hasonlóságot, hogy amint a kenyér táplálja, segíti és fenntartja testünknek életét, Krisztus teste lelki életünknek épen úgy tápláléka és oltalma. És amikor a bor a vérnek a jegyét mutatja nekünk, hasonlóképen arra kell gondolnunk, hogy amilyen áldást ad a vér a testnek, ugyanolyan áldást kapunk szellemi értelemben véve Krisztus véréből.

Mindez a titok Isten nagy bőkezűségére tanít. Amely hasonlóképen arra kell, hogy figyelmeztessen minket, hogy ne legyünk hálátlanok ilyen nyílt jósággal szemben, hanem inkább illendő dicsérettel magasztaljuk és hálaadással dicsőítjük azt. Azonfelül karoljuk át kölcsönösen egymást olyan egységgel, mint azon testnek a tagjai, melyek össze vannak kötve és kapcsolatosak egymással. Mert nincsen olyan ösztöke, amely jobban és elenevebben tudna a kölcsönös kegyességre indítani és ösztönözni bennünket, mint az, hogy midőn Krisztus önmagát nekünk ajándékozza, nemcsak arra hívogat minket példájával, hogy kölcsönösen, egyikünk a másikunknak adja és szenteli magát, hanem amennyiben magát mindnyájunkkal közössé teszi, minket is mindnyájunkat eggyé tesz maga magában.

Az egyház pásztorairól és az ő hatalmukról.

Mivel az Ur azt akarta, hogy úgy igéjét, mint szentségeit követ hirdesse az embereknek, szükséges, hogy pásztorok rendeltessenek az egyházakba, akik tiszta tudomány által tanítsák a népet nyilvánosan és magánosan, szolgáltsák ki a szentségeket és jó példaadással mindenkit megszentelődésre és az élet tisztaságára oktanak. Azon egyének kik megvetik ezt a fegyelmi szabályt és parancsot, nemcsak az embereket, de Istent is megbántják és mint eretnekeknek el kell hagyniuk az egyház közösségét, amely sohasem állhat pásztori szolgálat nélkül. Mert nem jelentéktelen dolog az Ur ama bizonyoságtévése, hogy akik az általa küldött pásztorokat befogadják, őt magát fogadják be és hasonlóképen őt vetik meg, ha megvetik azokat. (Máté 10.) És azon célból, hogy az ő szolgálatuk vitára ne adhasson okot, jelentős parancsokat által, kötésre és feloldásra bízattak meg, azon ígéret hozzácsatolása mellett, hogy valamely dolgot megkötnék, vagy feloldanak a földön, az mennyben is megkötve vagy feloldva lesz. (Máté 16.) És Krisztus maga megmondja egy másik helyen (János 20.), hogy az a bűnöknek a megtartását és a feloldás azoknak a megbocsátását jelenti. Az apostol a feloldás módját tárja fel előttünk, midőn arra tanít, (Róm. lev. 1.), hogy az evangélium Istennek az ereje minden hívőnek az idvességére. A megkötés módjára nézve pedig így szól (2. Kor. lev. 10.): az apostolok készek voltak megbosszulni minden engedetlenséget. Mert az az evangélium tartalma, hogy mi a bűnnek és a halálnak vagyunk a szolgálai és hogy feloldottak és felszabadítottak csak azon megváltás által lehetünk, amely vagyon a Jézus Krisztusban és hogy azok, akik Jézust Megváltónak nem tartják mintegy újabb béklyón át, a súlyosabb elkárhozáshoz köttetnek.

Gondolnunk kell azonban arra, hogy az ige szolgálata teljesen magában foglalja és határolja azt a hatalmat, amelyet az Írás a pásztoroknak tulajdonít. Mert Krisztus valóban nem az embereknek adta ezt a hatalmat, hanem az ő igéjének és az ige érdekében alkotta a lelkészeket. Ezért a pásztorok Isten igéje által, amelynek szétosztogatójául rendeltettek, mindent bátran merészeljenek. Az ige fensége előtt a világnak minden hatalmát, dicsőségét és nagyságát meghajolni és engedelmeskedni kényszerítsék. Az igével mindenkinek, kezdve a legnagyobbtól egész a legkisebbig, parancsoljanak. Építsék Krisztus otthonát. Rombolják le a Sátán uralmát. Legeltessék a juhokat. Öljék meg a farkasokat. Tanítsák és buzdítsák a szófogadókat. Támadják, korholják, zaklassák és győzzék le a lázadókat. Mindezeket Isten igéje szerint tegyék. És ha képzeletűknek álmoképei és kitalálása miatt eltérnének az ígétől, többé nem pásztorok ők, de veszélyes farkasok, akik elázendők. Mert Krisztus csak olyan pásztoroknak a meghallgatását parancsolja nekünk, akik igéjének megfelelően tanítanak bennünket.

Az emberi hagyományokról.

Mivel szent Páltól származik az az általános érvényű megállapítás, hogy mindek ékesen és rend által végeztesse az egyházban, nem sorozhatjuk az emberi hagyományok közé azokat a polgári szabályokat, melyek által, mint valami kötelekkel a keresztyén gyülekezetekben a rend és tisztesség fentáll vagy a béke és az egyetértés megtartatik. De inkább összefüggésbe kell hozni e szabályokat az apostol eme előírásával, feltéve, ha az üdvösség szempontjából szükségtelennek tartjuk azokat, ha a lelkiismereteket vallásilag meg nem kötik, ha Isten szolgálatára nem vonat-

koznak s ha kegyességet nem gyakorolnak általuk. De nagyon és erőlyesen ellent kell állani amazoknak (t. i. a hagyományoknak), amelyeket, mintha szükségesek volnának Isten szolgálatához és tiszteletéhez, a lelki törvény nevében csináltak, hogy megkössék a lelkiismereteket: ezek ugyanis nemcsak kiirtják a szabadságot, amelyet Krisztus szerzett számunkra, de elsőtétítik az igaz vallást és Isten felségét, aki egyedül igéje által akar uralkodni lelkiismeretünkben, meggyalázzák. Az szilárduljon és rögződjék meg tehát előttünk, hogy mindenenek a miénk, de mi Krisztuséi vagyunk (I. Kor. 3.) és hogy hiábavaló Istennek a szolgálata akkor, ha olyan tudományokat tanítunk, melyek embereknek a parancsolatai. (Máté 15.)

A kiközösítésről.

Kiközösítés alatt azt értjük, hogy a közismerten kicsapongó, házasságtörő, tolvaj, gyilkos, fősvény, rabló, hamis, civakodó, verekedő, részeges, lázadó és tékozló emberek, ha meg nem javulnak, minekutána megintettek volna, Isten parancsolata szerint a hívek társaságából kivettettek. És pedig úgy, hogy az egyház nemcsak örökös romlásra és reménytelenségre veti vissza őket, de elítéli életüket és erkölcsüket és ha meg nem javulnak bizonyos lesz elkárkozásuk felől. Ez a fegyelmezés egyfelől azért szükséges a hívők között, mert az egyház a Krisztusnak a teste, amelyet meg nem szentségteleníthetnek és be nem mocskolhatnak olyan bűzös és rohadt tagok, akik csak szégyent hoznak a fejre. Másfelől pedig azért van szükség a fegyelmezésre, hogy a szentek a rosszakkal való érintkezés által (amint az történni szokott) meg ne romoljanak és be ne piszkolódjának. A rosszak szempontjából is előnyös az, ha gonoszságuk ekként megfenyítettik, mert másképen az elnézés miatt még makacsabbakká lennének, míg így szűgyenbe hozva igyekeznek majd megjavulni. Ha ez a megjavulás megtörténik, az egyház fogadja vissza jószágon a kitiltottakat annak az egységnek a közösségébe és részességébe, ahonnan azok kizárattak. Azért, hogy senki se vethesse meg makacsul az egyház ítéletét és azt ne gondolhassa, hogy csak a hívek határozata által lett elítélve, az Ur bizonyosságot tesz arról, hogy a híveknek ezen ítélete nem más, mint az ő ítéletének a kinyilatkoztatása: amit a földön cselekszenek ők, az égben is jóvá hagyatik. (Máté 18.) Mert az Isten ígéjének a bírása az, ami által ítélezhetnek a hívek a megtévelyedettek feletti és ugyancsak az íge által kegyelmezhetnek meg azoknak, akik megjavultak.

A felsőbbbségről.

Az Ur a felsőbbbségek működéséről nemcsak azt nyilvánította, hogy ő azt helyesli és kedves ő előtte, hanem azonfelül azoknak méltóságát különösképen úgy állította elénk, mint amelyet a legmagasztosabb dicsőséggel megajándékozott. Mert az Ur bizonyítja azt (Példabeszédek 8.), hogy az ő bölcsességének munkája, hogy a királyok uralkodnak, hogy az államtanácsok igazságot tesznek és hogy a földnek a hatalmasai ítéleznek. És máshol (Zsolt. 82.) isteneknek nevezi őket, mivel hogy az ő munkáját végzik. És más helyen is (V. Mózes I. és II. Krónika 19.) az mondatik róluk, hogy nem az embernek, hanem Istennek a nevében gyakorolják az ítéletet. És szent Pál (Róm. lev. 12.) Isten ajándékai közé sorolja a felsőbbbséget és ottan, ahol (Róm. lev. 13.) belekezd a dolog alaposabb megvitatásába, igen világosan tanítja, hogy a felsőbbbség hatalma Istennek parancsolatából van. Istennek szolgálói ők, hogy dicséretére legyenek azoknak, akik jót tesznek és hogy Isten haragjának boszszuállóiként álljanak a rosszakkal szemben. Ezért a fejedelmek és a vezetők kötelesek reagondolni arra, hogy kinek is szolgáljanak ők hivatásukkal, hogy mint Istennek a követői és helytartói méltatlanul ne cselekedhessenek. Nagy gonddal tehát arra kell törekedniük úgy hivatalos, mint magán forgolódásaik közben, hogy a vallásnak nyilvános gyakorlását igaz tisztaságában fenntartsák, hogy a nép életét igen jó törvények által vezessék és, hogy jólétet és csendességet teremtsenek alattvalóik számára. Mindez azonban csak az igazságosság és az ítélet felhasználásával érhető el. A próféta is (Jeremiás 22.) ezt a két dolgot rendelte főképen számunkra. Az igazságosság az, hogy megvédelmezzék az ártatlanokat és támogassák, megőrizték és megszabadítsák őket. Az ítélet pedig hogy a rosszak merészségeinek ellentálljanak, elnyomják az erőszakoskodást és megbüntessék a gátlottakat.

Más oldalról az alattvalóknak kölcsönös kötelessége, hogy ne csak tiszteljék és becsüljék feletteseiket, hanem imádkozzanak is az Urhoz az ő jólétükért és boldogulásukért és hogy örömmel alá vessék magukat uralmuknak, engedelmeskedjenek parancsaiknak és rendelkezéseiknek és hogy ne tagadják meg a rájuk rótt terheket. Legyen az hűbéri fizetség, vám, vagy adó és más pénzkivetés, vagy pedig nyilvános szolgálat és megbízatás és minden más ilyenféle kötelezettség. És nemcsak engedelmeskednünk kell feletteseinknek, amely épen olyan jogos dolog, mint ahogy nekik kötelességük igazgatni alattvalóikat, de e mellett el kell szenvednünk azt, ha erőszakosan visszaélnének irányunkban hatalmukkal, mind addig míg törvényes rendelkezés fel nem szabadít minket az ő igájuk alól. Mert amiképen a jó fejedelem az isteni jóságnak a bizonyága, azért hogy az embereknek a jólétét megőrizze, épen úgy a rossz és gonosz fejedelem Istennek a csapása, hogy megbüntesse a nép bűneit. Általánosságban igaznak tarthatjuk tehát azt, ha úgy az egyiknek, mint a másiknak a hatalmát Isten adta és mi nekik nem állhatunk ellent a nélkül, hogy Isten rendelkezésének is ellent ne állanánk.

Amde a felettesek iránti engedelmességnél mindig ki kell emelni azt, hogy ez az engedelmisség nem tart vissza minket attól, hogy ne engedelmeskedjünk annak, akinek rendelkezései előtt illik, hogy az összes királyok parancsolatai meghátráljanak. Az Ur ugyanis a királyok királya, aki ha az ő szentséges száját felnyitotta, egyedül ő reá kell mindenekelőtt és hasonlóan mindenekfelett hallgatni. Azután vagyunk csak alávetve azon embereknek, akik felibénk rendeltettek, de nem másképen, mint Istenben. Ha ő ellene parancsolnak valamit, nem szabad azt megtenni sem számbavenni, hanem annak a bölcseségnek keli jobban helyet adni: Istennek kell inkább engedelmeskedni, mint az embereknek. (Ap. Csel. 4.)

„Fogságba megy az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való.” (Ézsaiás. 5.)

„Mi módon javítja meg az ifjú az ő útját? A Te beszédednek a megtartása által.” (119. Zsoltár.)

b) Kálvin második kátéja.

Kálvin második kátéja, amelyet 1542-ben francia nyelven, 1545-ben pedig francia és latin nyelven is kiadott „A genfi egyház kátéja” főcímet alatt (L. Corp. Ref. XXXIV. 1-134.) a hit, a törvény, az imádság, a szentségek című részletben tartalmazza lényegében a Hiszekegy, a 10 parancsolat, a Miatyánk, a keresztség és az urvacsora magyarázatát. Kálvin második kátéja, amely kérdés és feleletek alakjában volt megírva, magyar fordításban először megjelent 1695-ben a következő címmel: „A genevai Szent Gyülekezetnek Catechizmusa. Avagy: A Christ tudományában gyermekeket tanító Formátskák. Mellyet a nagy Theologus Cálvinus János először Galliai nyelven 1538. esztendőben igen röviden, azután 1545. és 1553. esztendőben Francia és Deák nyelven, egyszersmind ezen renddel bővebben kibővített: következő időkben Német, Angliai, Skóciai, Belga, Spanyol nyelvre: Immanuel Tremellius-tól, keresztyén Sidótól, Sidó nyelvre; és Henricus Stéphanustól Görög nyelvre, mostan Magyar nyelvre fordítottak. Kolozsvár. Tótfalusi.” (Corp. Ref. LXXXVI—LXXXVII. Catalogus Operum Calvin. 499. old.) Ujabban Czeglédy Sándor fordította le Kálvin második kátéját. Az ő fordítása két kiadásban jelent meg. Az első kiadás címe: „A genfi egyház kátéja. A keresztyén tudomány tankönyve gyermekek számára.” (L. A magyar Kálvin fordítók által 1909-ben kiadott „Kálvin János művei,” című könyvet.) A második kiadás címe: „A genfi egyház kátéja, azaz gyermekeknek Krisztus tudományában való oktatására szolgáló formula.” (L. A ref. egyházi könyvtár IX. kötetét, amely Czeglédy Sándor magyar nyelvű Kálvin fordításait közli. 1912.) Mivel Kálvin második kátéja magyar nyelven teljes egészében ismeretes, e helyen az alábbiakban csak tartalmi kivonatát közöljük.

Kálvin második kátéjának (1545.) tartalmi kivonata.³⁹¹

I. A hitről.

Az embernek az a főcélja és legfőbb java, hogy teremtő Istenét megismerje.

³⁹¹ A második káté bevezetését, Kálvinnak a frieslandi lelkészekhez írt levelét, amely a káté-tanítás kérdésével függ össze, mivel e részben több helyen idézzük, az alábbi kivonatban nem közöljük.

Ez a megismerés csak az által lehetséges, ha az Istennek járó helyes tiszteletet megadjuk. Isten igaz tisztelésének a módja a következő: egyedül benne bízunk, akaratainak engedelmeskedünk, hozzá imádkozunk és őt tartjuk minden áldás okozójának. Egyedül Istenben kell bízunk, aki szeret minket és üdvösségünket akarja, amint igéjéből, a Krisztusban mindezt megismerhetjük. Isten eme ismeretének tartalmát az apostoli hitforma tárja elénk, mely négy főrésze oszlik. Az első főrész az Atya Istentől, a második Jézus Krisztustól s az emberi nem megváltásáról, a harmadik a Szentlélekről, a negyedik az egyházzal s Istennek az egyház iránti jótéteményeiről szól. Atya, Fiú, Szentlélek, egy istenségben három megkülönböztetett személy. Istennek egy lényegében szemléljük az Atyát, mint minden dolog első okát, a Fiút, mint Isten örök bölcsességét és a Szentleket, mint Istennek mindenséget átfogó erejét. Az apostoli hitforma első főrészének tárgyalása: Isten azért nevezetetik Atyának, mert Krisztust fiának nyilvánította, Jézus által ő nekünk is Atyánk. Isten mindenhatósága, cselekvő mindenhatóság, kinek akarata nélkül semmi sem történhetik az életben. Ő nemcsak teremtetten az eget és a földet (amelyek őt tükrözik felénk) és az összes teremtményeket, de fenn is tartja és igazgatja azokat. Az istentelenekeket és az ördögöket bár Isten lelkével nem igazgatja, de akaratával féken tartja és nem engedi, hogy ártsanak nekünk. Az apostoli hitforma második főrészének tárgyalása: e főrész lényegében azt tárja elénk, hogy Jézus Krisztus megtartónk, ki megszabadított a halálból és életet szerzett számunkra. Jézus név szabadítót, Krisztus név Jézusnak az Atya általi királlyá, főpappá és prófétává való felkenetését jelenti. Jézus nem olajjal, de Szentlélek által kenetett fel. Királysága Isten igéjén épült lelki királyság. Papsága Isten haragját kiengesztelő áldozatából áll. Próféatasága Isten akaratának végleges ki nyilatkoztatását tárja elénk, amely feleslegessé tett minden más próféciát. Krisztusra e hármast azért bízott, hogy azoknak áldásait reánk kiárasztassa. Az ő királysága arra segít bennünket, hogy az ő lelki gazdagságával áthatottan, szentül éljünk, győzzük le a bűnt, a testet, a Sátánt és a világot. Papsága által, mint közbenjárónk megbékéltet mennyei atyánkkal. Utat nyit Istenünkhöz, hogy áldozatul adhassuk oda magunkat ő neki. Próféataságán keresztül neveltetünk Isten igaz ismeretére és az ő tanítványaivá, Krisztus Isten egyszülött fia, természetből fogva, mi kegyelem által vagyunk Istennek fiai. Jézus Krisztus a Szentlélek ereje által emberi testben született. Testünknek felöltésére azért volt szükség, hogy mintegy emberi testben engesztelissék ki bűneinkért az Isten. A Szentlélek erejére pedig azért volt szükség, hogy tökéletes tisztasággal bírasson Jézus és így végrehajthassa a megváltásunkat. Jézus Krisztus ártatlanul, a mi büntetésünket elszenvedve, földi bíró által elítélve halt meg, mintegy kezesként, hogy megszabadíthasson bűneinknek büntetésétől. Mivel a keresztfeszítés megátkoztatott, Jézus a keresztfeszítést elszenvedve, megszabadított minket a kárhoztatás alól. Jézus Krisztus valóságos halált szenvedett, sirba helyeztetett és mégsem vezett el. Mindez bátorságot ad nekünk arra nézve, hogy őt követve ne féljünk a haláltól. Krisztus nemcsak a halált szenvedte el, hanem a poklokra való szállást, a halál szorongatásait és félelmeit is átélte, de úgy, hogy meggyőzte a poklok hatalmát. Krisztus halálának haszna az, hogy kiengesztelte bűneinkért Istent, az ő vére lelkünket a bűntől megtisztítja, bűneinknek még az emlékeztet is eltörölte az ő áldozata és arra segít minket, hogy a bűn keresztre feszítettessék mindig bennünk. Krisztus harmad napon feltámadt, ezzel diadalmaskodott a halál felett. Krisztus feltámadása az igazság győzelmét hirdeti és ami feltámadásunknak záloga, amely szentebb élet követésére indít bennünket. Krisztus mennybemenetele megnyitotta előttünk a menny birodalmát, ahol ő érettünk közbenjár az Atyánál. Krisztus lelkileg és nem testileg van azóta velünk. Krisztus az égben az ő Atyjának jobbjára felül ült, ahogy a király az ő jobb keze felül ülőnek szokta átruházni hatalmát, úgy Isten Krisztusra bízta az ég, a föld és az egyház kormányzását. Az ítélet napján Krisztus a földre jön élőknél és holtaknak megítélésére. Ez a tudat nem félelmetes, de örömet ad nekünk, mert tudjuk, hogy Krisztus oltalmazónk, aki üdvösségünkre fog eljönni. Az apostoli hitforma harmadik főrészének tárgyalása: ez a főrész a Szent-

zöljük. Ugyisintén a második káté végén levő imádságokat sem, mert azokkal már az iskolai vallásos nevelésre vonatkozó részben (L. „Az imádság, mint az iskolai vallásos nevelés tananyaga” c. fejezetet) foglalkoztunk.

lélek munkájára vonatkozik, amely által Isten, aki Fiában megváltott, részeseivé tesz az üdvösségnek. A Szentlélek ugyanis megvilágosít minket belsőleg, igaz gyermekekké újjászül, képessé tesz arra, hogy vehessük Krisztus váltságának gazdagságait. Az apostoli hitforma negyedik főrészének tárgyalása: az egyház azon híveknek társasága, kiket Isten öröktől fogva örökéletre rendelt. Az egyház szent, mert Isten az övéit, kiket elváltvasztott, szentségbe helyezi vissza az ő dicsősége visszaragyogtatásáért. Az egyház közönséges az egész földre kiterjed. Az egyház a szenteknek az egyessége, tagjai egyformán élvezik Istennek ajándékait és egy és ugyanazon közösségben élnek. Az egyház tökéletes csak akkor lesz, mikor fejével, Krisztussal egyesül. A bűnök bocsánatának hite azt jelenti, hogy Isten ingyen kegyelméből elengedi bűneinket, amelyeknek büntetéséért nem mi, hanem Jézus eleget tett. A bűnök bocsánatának hite azért kapcsolódik az egyházhoz, mert az egyházon kívül, amely Isten népének a közösségét alkotja, nincsen üdvösség. A testnek feltámadása azért említettik a hitvallásban, hogy arra gondoljunk, boldogságot csak más hazában nyerhetünk. E földön tehát úgy kell élnünk, mint akik nem ebbe a világba tartozunk és ki kell tartanunk a bűnnel szemben egész halálunkig. A feltámadáskor új minőségű, halhatatlan testet fognak nyerni a meghaltak, az élők pedig átváltozáson keresztül támasztatnak fel. A feltámadáskor Isten fiai üdvösségre, a bűn fiai halálra támadnak fel. Az igaz hit, amely az apostoli hitvallásra támaszkodik, Isten atyai jóindulatának az ismerete, hogy ő Atyánkká lett a Jézus Krisztusban, az evangélium bizonyossága szerint. A hit Istennek az ajándéka, amint a Szentírás tanítja és a tapasztalat igazolja. Isten Szentlelke tesz ugyanis minket képessé arra, hogy hinni tudhassunk, ami túlhaladja gyarló bölcsességünket. Az igaz hit megigazít Isten előtt s az örök élet gyermekeivé tesz. Jó cselekedetek által, mert minden cselekedetünk bűnös, meg nem igazulhatunk. Amíg Isten Lelke ingyen kegyelemből át nem alakít minket istenfiakká, hogy hit által vehessük az evangélium ígéreteit, Krisztus jótéteményeit, semminémű cselekedet meg nem tarthat bennünket. Még a Szentlélek ereje alatt véghezvitt cselekedeteink is gyarlók bűneink miatt és csak hit által nyerhetnek azok kegyelmet Istentől, olyképen, hogy cselekedeteinknek tisztátalanságát Krisztus tisztasága takarja el. Halandó ember önmagától meg nem igazulhat Isten előtt. A jó cselekedetek azonban legkevésbé hásszontalan dolgok. Isten azoknak úgy e földön, mint más világon jutalmat ígért. Jó cselekedetek hitből származnak.

II. A törvényről.

Isten tisztelésének második módja az, hogy akaratának engedelmeskednünk kell. Isten akaratát a törvény tárja elénk, amely két részből áll. Az első rész 4 parancsolatot, a második 6 parancsolatot tartalmaz. Az első tábla Isten iránti kötelességeinket, a második tábla emberek iránti kötelességeinket írja elő. I. parancsolat tárgyalása: „Én vagyok a te Jehova Istened,” az egész törvénynek bevezetése. Isten azért parancsol nekünk, hogy megtarthasson minket. Ahogy kihozta Isten Egyiptomból a zsidókat, úgy szabadít meg a bűn rabságából bennünket. Őt kell egyedül tisztelnünk, imádnunk és segítségül hívnunk. Isten nem csak külső tiszteletet kíván, de belső kegyességet is. — II. parancsolat tárgyalása: Isten megtiltja az ő kiabrázolását. Szobrokhoz, képekhez imádkozva fordulni istentagadás. Minden babona és bálványimádás bűn. Mintegy szentesítésül idecsatolja Isten, hogy ő hatalmas, aki megvédi dicsőségét. Bosszúálló, olyképen, hogy nem tűr társat maga mellett. Atyák vétkét a fiakban megbünteti, azaz a fiakat is megfosztja áldásaitól. Megfélemlítésül mondja ezt Isten. De azokkal, kik Istent szeretik és parancsolatait megtartják, irgalmasságot gyakorol az Ur. E világon és lelkükben megáldja őket, utódait, is részesíti ez irgalomban. Ez azonban nem állandó törvény. Mert a jók utódait, ha megérdemlik, elveti az Ur, míg a rosszak utódainak, ha hozzá térnek, megkegyelmez. Isten irgalma sokkal nagyobb (ezerízigen), mint szigorúsága (harmad és negyed-ízen). — III. parancsolat tárgyalása: A hamis és a szükségtelen esküt tiltja e parancsolat. A törvény felhívására esküdni szabad. Isten nevét tisztelettel és félelemmel vegyük ajkunkra. Aki Isten nevét hiába felveszi, azt Isten megbünteti. — IV. parancsolat tárgyalása: A lelki nyugalom kiabrázolására, az egyházi rend fenntartására és szolgák pihentetésére adatott e parancsolat. Lelki nyugalom alatt azt értjük, hogy midőn dolgainktól szünetelünk, Isten munkálkodjék bennünk. Arra kell azonban

törekedni, hogy Isten lelke ne csak a hetedik napon, de életünk minden idején mi bennünk munkálkodjék. Hetedik nap azért iratott elő, mert a hetedik szám a tökéletességet jelezte. Isten saját példájával (teremtés) is buzdít a hetedik nap megszentelésére. Emberi gyarlóság miatt mi nem gyakorolhatjuk Krisztus tudományában magunkat azért a hetedik nap megszentelését meg kell tartani. E napon egyházi rendtartás szerint, Isten Igéjének hallgatásában, a szentségekkel való élésben és a könyörgésekben részt kell vennünk. A hetedik napon a szolgákat ne dolgoztassuk, legyen az a nyugalom napja számukra. E parancsolat ceremóniális szempontból keresztyén emberre nem vonatkozik. — V. parancsolat tárgyalása: A szülők iránti tisztelet azt jelenti, hogy a gyermekek alázatosak, engedelmesek legyenek szüleikkel szemben, őket megbecsüljék és segítsék. Aki ennek a parancsolatnak engedelmeskedik, azt Isten hosszú élettel áldja meg. A rövid élet azonban egyáltalán nem mutatja Istennek haragját, mert Isten azokat, akiket szeret, sokszor korán magához szólítja. Aki pedig nem engedelmeskedik e parancsolatnak, Isten nemcsak az ítéletkor, de a földön is, valamilyes módon megbünteti az illetőt. A szülők mellett, felebbvalóinknak is, akik Isten rendeltetéséből vannak, tisztelettel tartozunk. — VI. parancsolat tárgyalása: E parancsolat a gyilkosságon kívül, a haragot, a gyűlöletet és minden olyan érzést tilt, ami gyilkosságra vihet bennünket. Arra is felhív e parancsolat, hogy egymást szeressük és oltalmazzuk. — VII. parancsolat tárgyalása: Az erkölcstelen-ségtől óv e parancsolat. Testünk, lelkünk a Szentlélek temploma legyen. Szívünkben, beszédünkben, mozdulatainkban szemérmesek legyünk. Tartózkodjunk a féltelenségtől. — VIII. parancsolat tárgyalása: A törvény által büntetett lopások mellett tiltja e parancsolat az erőszak, a ravaszság munkáit. Elítéli azt a szándékot, ami lopásra vezetne. Mások vagyonának biztosításában részt kell vennünk. — IX. parancsolat tárgyalása: E parancsolat tiltja a hazugságot, a rágalmat. Gonoszúl még éreznünk sem szabad felebarátaink felől. Becsületüket jó indulattal kell megvédenünk. — X. parancsolat tárgyalása: E parancsolatban Isten tilt minden rossz gondolatot, mert ha elhatalmasodnak azok rajtunk, könnyen bűnbe vihetnek bennünket. — Törvény összefoglalása: szeressük Isten teljes szívünkkel, teljes lelkünkkel, minden erőnkkel; szeressük felebarátunkat, mint önmagunkat. Istent akkor szeretjük igazán, mikor teljesen őt tiszteljük, engedelmeskedünk neki és bizunk benne egész őszinteséggel. Felebarátunkat pedig akkor szeretjük igazán, ha legyőzzük önzésünket, a magunk szeretetét. Felebarát alatt nemcsak rokont, ismerőst értünk, de az ellenséget is. Mindannyian Isten gyermekei vagyunk. — Az ember tökéletesen, gyarlósága miatt, a törvényt be nem tarthatja, de ha törekszik a törvény betartására, az Úr elnézi hibáit. A hitetlen, a törvény jöttáját sem tudja betartani, azért halál és az árthatat számára. A hívőket a törvény arra indítja, mivel üdvösséget nem tudnak szerezni, hogy megalázkodjanak és Krisztusban keressék boldogságukat, továbbá, hogy Istentől kérjenek erőt a maguk számára és éljenek Isten félelmében. A törvény a kötelességet tárja elénk, amely cél felé törekednünk kell. A törvény az igazság tökéletes szabálya, melynek számos magyarázata van megírva, szétszórta, a Szentírás különböző könyveiben.

III. Az imádságról

Isten tisztelésének harmadik módja, hogy hozzá imádkozunk kell. Imádság alatt azt értjük, mikor mindennemű szükségünkben Istenhez fordulunk. Egyedül Istent kell segítségül hívni. Az emberek segítségül kérését olyannak kell tekintenünk, hogy mi ilyenkor Isten szolgáitól kérünk, akiket Isten ruházott fel olyan képességgel, hogy könnyíthessenek rajtunk. Az embereknek, szolgálatukért hálásaknak kell lennünk, hiszen kezeiken át Isten áldását élvezzük, ha hálátlanok vagyunk velük szemben, Isten iránt is hálátlanok vagyunk. Szenteknek, angyaloknak segítségül hívása, megtagadása Istenben vetett egyedüli bizakodásunknak, tehát bálványimádás. Nem elég csak nyelvvel imádkozni, de lélekből kell imádkozni. Imádkozás közben érezni kell bűnünket és Isten kegyelmében kell bízunk. E kettős érzés tulajdonképpen a Szentlélek ajándéka, amelynek megsegítő áldásáért könyörögni kell. Anyanyelven imádkozzunk, amit megértünk. — Bizunk kell abban, hogy a hívő imádságot meghallgatja Isten. Kétkedve imádkozni haszontalan dolog. Minden gyarlóságunk mellett is, azért járulhatunk imádságunkban Isten elé, mert Krisztus közbenjárónkká lett és az ő ne-

nevében mondott imádság, ő érte meghallgattatik. Krisztus azon célból, hogy ne gyarló akarunk és itéleteink óhajta szerint imádkozzunk, a Miatyánk által tanított helyesen imádkozni, amely hat részből áll. Ebből az első három rész Isten dicsőségére, a többi rész pedig reánk emberekre vonatkozik. Az Isten dicsőségére vonatkozó kérések tulajdonképpen a mi üdvösségünk javát is szolgálják. Amikor a mi javunkra vonatkozó kéréseket imádkozzuk, fontos, hogy akkor is Isten dicsőségére gondoljunk. — Istent a Miatyánkban azért szólítjuk Atya névvel, mert úgy közeledünk hozzá, mint a gyermekek szüleikhez és azzal a bizalommal járunk elé, hogy ő inkább akarja boldogságunkat, mint ahogy azt a szülők óhajták gyermekeik számára. Istennek azonban csak annyiban lehetünk gyermekei, amennyiben Krisztusnak követői vagyunk. Istent azért szólítjuk a mi Atyánknak, mert Ő mindenkinek édes Atyja. Mikor ahhoz az Atyához fordulunk, aki a mennyekben van, aki hatalmas, ez abból a célból történik, hogy ne gondoljunk semmi földi és testi dolgot Órára és bizzunk abban, hogy Ő mindeneket megtehet. — I. kérés tárgyalása: Isten nevének megszentelése annyit jelent, hogy dicsősége mindenüvé eljusson és az emberek között is ragyogjon dicsőségének fényessége. II. kérés tárgyalása: Isten országának az eljövetele alatt azt értjük, hogy Isten Szentlélekének erejével növelje a hitek számát, a gonoszokat mind jobban és jobban lesújtja és pusztítja mindaddig, míg az utolsó napon Isten lesz minden mindenkiben. — III. kérés tárgyalása: Isten akarata akkor lesz meg közöttünk, ha minden olyan akaratunk, amely az Ő akaratával ellentétes, legyőztetik. Amikor nem mi magunk, hanem az Ő Lélek vezérel bennünket és mi olyan alázatosan engedelmeskedünk neki a földön, mint ahogy a mennyben teszik azt az angyalok. — IV. kérés tárgyalása: A mindennapi kenyér alatt mindazt kell érteni, ami életünk fenntartására szükséges. Bár a kenyér saját munkánknak az eredménye, de mert Istené az áldás, ezért kérjük azt tőle. Nem szabad irigykedni mások kenyérére, meg kell elégedni a mindennapi kenyérrel és ha bővülünk is anyagiakban, akkor is kérünk kell a mindennapi kenyeret, mert Istené minden és csak az Ő kegyelmén át válhatik valami hasznunkra. — V. kérés tárgyalása: Minden ember bűnös és legkisebb bűnéért sem tud eleget tenni. A bűnt csak Isten ingyen kegyelme bocsáthatja meg számunkra. Ha mi megbocsátunk egymásnak, ami Isten gyermekeinek ismertető jégye, ez nem azt jelenti, hogy Isten is megbocsát nekünk, de ha szívtelenek vagyunk egymással szemben, Istentől sem várhatunk megbocsátást. — VI. kérés tárgyalása: A kísértés, a Sátán támadásai felett, csak Isten Lélekének segítségével arathatunk diadalt: szabadulhatunk meg a gonosztól. Isten oltalma nélkül a bűnnek szolgálnánk, mint ahogy a gonoszok teszik azt. — A Miatyánk végén, amikor Isten magasztaltatik, kifejezésre jut újból az az igazság, hogy imádságainkban magunkra nem támaszkodhatunk, hanem egyedül Isten hatalmára és jóságára. Minden imának, hogy kedves lehessen Isten előtt, alkalmazkodnia kell, szellemében a Miatyánkhoz.

IV. A szentségekről.

Isten tisztelésének negyedik módja, hogy az Ő dicsősége előtt meghajolva, Őt tartsunk minden áldás okozójának.

Isten azáltal mutatta meg áldását irányunkban, hogy a Szentírásban ígét nekünk adta, hogy mi annak engedelmeskedve lehessünk az örök életnek gyermekei. Bár Isten, Lélekének erejével tesz bennünket ígétének engedelmeskedő fiaivá, mégis kötelességünk a Szentírást olvasni és az egyházban hallgatni az ígét, hogy előmenetelre tehesünk szert abban. A pásztorok, mint ígét hirdetők szükségesek az egyházban. Aki őket nem hallgatja, Krisztust veti meg. — Isten az íge mellett a sakramentumokban közölte jóságát, áldását számunkra. A sakramentumok Isten kegyelmi ajándékait ábrázolják látható jégyekben, hogy Isten jóságának igazsága annál jobban megerősítessék szíveinkben. A sakramentumoknak a hatása nem a külső jégyek által történik, hanem Isten akaratából. Bár a lelki újjászületés munkáját a Szentlélek hajtja végre bennünk, mégis a sakramentumok eszközök arra nézve, hogy mi gyarló emberek, Isten ígéreteiben megerősödjünk. Ezért a sakramentumokkal élni kell. A sakramentumokat nem a külső jégyekben bizva, hanem Isten kegyelmében és Krisztusban reménykedve, hívő lélekkel kell magunkhoz vennünk, mert csak így lesznek azok hitelesítővé számunkra. A keresztyén egyházban két sakramentum van: a ke-

resztség és az urvacsora. A keresztség a keresztyén egyházba vezet be minket, az urvacsorával a mi mennyei Atyánk lelkünket táplálja. — A keresztség a bűnöknek bocsánatát és a lelki újjászületést ábrázolja. Ahogy a víz mossa a testnek szennyyét úgy a bűnök bocsánata is a megmosatás egy fajtája, amely lelkünket tisztítja meg. Az újjászületésben meghalunk a bűnnek és új életre támadunk; a fejünkre való vízöntés a halált és hogy kiszabadulunk a vízből, ez az új életet mutatja. A keresztségben levő víz tehát kiábrázolás és nem a lélek fürdője, mert Krisztus vére tett egyedül tisztákká minket Isten előtt és Isten ereje szül új emberekké bennünket. A kiábrázolást azonban mindig annak az igazságnak a hozzátartozásával kell értenünk, hogy a bűnök bocsánata és az új élet a keresztségben nekünk felajánlatik. A keresztség áldásaiban csak hívők részesülhetnek, mert a keresztséggel való igaz élésre hit és bűnbánat szükséges. A gyermekkeresztesítés, bár itt a hit és bűnbánat nem előzi meg a szertartást azért helyes, mivel Isten a gyermekeket nem zárta ki kegyelméből, a gyermekek örökösei a hiveknek ígért isteni áldásoknak, így ők megkeresztelendők, kik felsejűlt korukban tesznek majd bizonyosságot megkeresztelésüknek erejéről. Hajdan is Mózes törvénye szerint, körülmetélésben részesültek a gyermekek, bár a körülmetélés a bűnbánatnak és a hitnek volt a sakramentuma. — Az urvacsorát Krisztus annak bizonyosságára rendelte, hogy az ő áldozati halála által neveltünk az örök életre. Az urvacsora jegyei azt ábrázolják, hogy amint a kenyér táplálja testünket, úgy táplálja Krisztus érettünk megtört teste lelkünket Isten megengesztelésével és amint a bor vidámit és erőt ad az embernek, úgy ad boldogságot és megváltást Krisztus bűneinkért kiontott vére a mi lelkünknek. Az urvacsorában lelkileg Krisztus testével és vérével táplálkozunk; mintegy mienkké lesz Krisztus áldozatának áldásaival, ha hittel élünk az urvacsora jegyeivel. Az urvacsora azért rendeltetett, hogy Krisztus halálára gondoljunk olyan hittel, hogy annak ereje folytán közösségre is léphessünk Krisztussal. Krisztus rendelése szerint két jegggyel kell vennünk az urvacsorát. Nem a látható urvacsorai kenyér és bor Krisztus teste és vére, ami táplál bennünket, hanem Krisztus Lelke az, amely csodálatos erejével belsőleg meggazdagít az urvacsorában. Szükséges, hogy bűnbánattal, hittel és szerető érzéssel, ami sohasem lehet tökéletes e földön, vegyük az urvacsorát, mert Pál tanítása szerint az urvacsorával való élésnek ez a helyes használata. — A keresztség és az urvacsora hitvallásunknak záloga. Általuk mintegy megvalljuk hitünket e világban. A keresztséggel, mellyel Isten gyermekeinek fogadtatunk egyszer, az urvacsorával, melyben Isten lelkileg táplál, többször folytonosan kell élnünk. Krisztus rendelkezésének megfelelően a sakramentumokat csak a pásztorok, mint akikre a tanítás tiszte bízott, szolgáltatathatják ki. A keresztség minden gyermeknek kiszolgáltatandó. Az urvacsorát az egyház törvényes ítélete által méltatlannak nyilvánított egyéneknek, épen a sakramentum meggyalázása miatt, nem szabad kiszolgáltatni. Szükséges, hogy választott idősebb egyének kormányozzák és fegyelmezzék az egyházat.

8. A kátétanítás módszere.

Kálvin első kátéja akroamatikus módszer használatára volt írva. Második kátéját kérdés és felelet alakjában írta meg, még pedig olyanformán, hogy a lelkész kérdez és a tanuló felel benne. Mivel Kálvinnak második kátéja lett tulajdonképpen a kátétanítás céljaira felhasználva, a kátétanítást Genfben katekhizáló módszerrel végezték. Ennek a módszernek az alkalmazása a vallásnevelés sikerének szempontjából azzal az előnnyel járt, hogy a kérdések emlékeztették a gyermekeket az elmondandó tartalomra és így megkönnyítették a feleletet számukra. Más oldalról nézve pedig minden esetre előny volt az is, hogy a lelkész a kérdések által a vallásnevelés menetét mindig kezében tudta tartani.

Kálvin magának a káténak a tananyagát magyarázó, oktató módszerrel taníttatta. Nagy súlyt helyezett arra, hogy a gyermekek ne csak megtanulják, de meg is értsék a káté tartalmát. Kálvin azt óhajtotta, hogy a kátétanítási órákon a tanulók „...kapjanak bővebb nyilatkozatokat a szerint, amint azt felfogó képességük megkívánja.”³⁹²

³⁹² „...et recepuoyr plus ample declaration selon quil sera besoing a la capacite dung chacun deux, ...” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Articles concernant l’organisation de l’église etc. 13. old.

A gyermekek értelmi képességéhez alkalmazkodó, magyarázó módszer gyakorlása feltétlenül elősegítette, hogy a káté anyaga felfoghatóbbá, életté válhatott a konfirmándusok lelki világában.

Kálvin a káté anyagának tanításánál természetesen a begyakorlás és az ismétlés módszerét is igénybe vette, amelyet nemcsak a lelkészek, de a szülők is végeztek. (L. „A családi vallásos nevelés és az egyház kapcsolata.” c. fejezetet.) míg a káté tulajdonképeni megmagyarázásában a lelkészek mellett inkább csak a tanítók vettek részt. (L. „A kollégiumi vallásoktatás órábeosztása.” c. fejezetet.)

Kálvin a kátétanítási órákkal kapcsolatosan, a konfirmációi oktatás elősegítése érdekében, a vallásos nevelésnek különösen az ellenőrző és fegyelmező módszerét használta.

A gyermekeknek a katekhizmusra való pontos járását hivatott volt ellenőrizni a szülő, az iskola és a lelkész. Kálvin a szülőknek a büntetés terhe alatt hagyta meg, hogy küldjék, vagy kísértessék gyermekeiket a kátétanítási órákra. *Amelyik szülő e kötelességének eleget nem tett, azt Kálvin a presbitérium elé, szükség esetén a városi tanács elé idéztette.*³⁹³ Az iskola ellenőrzése a tanítók útján történt, akik a tanulóknak az istentiszteletről való járása mellett (L. „A kollégium és az akadémia tantervi és kötelességei.” c. fejezetet.), bizonyára a kátétanításon való megjelenésüket is ellenőrizték. Magától értetődik, hogy a lelkész is, aki a kátétanítási órákat vezette, ellenőrizte növendékeit. Az ellenőrzés módszere ránevelte a gyermekeket arra, hogy megbecsüljék a konfirmációi oktatást és e megbecsülésen át mindegyre jobban megtartsák és kövessék a káté tanításait.

Kálvin a kátétanítási órákon gyakoroltatta a fegyelmezés módszerét. Nagyon vigyázott arra, hogy a hallgatók tisztességesen és rendesen viselkedjenek a kátétanításokon úgy, mintha istentiszteleten volnának.³⁹⁴ Azokat a növendékeket, akik a katekhizmuson figyelmen kívül hagyták a szabályokat, megfenyítették. Feltehető, hogy ezt a fenytést a lelkészek mellett, szükség esetén a szülők és a tanítók is végezték. Mivel a fegyelmezés módszere a gyermekek hanyagságának és helytelen viselkedésének a legyőzését célozta, egyben a kátétanítás sikerének az előmozdítását is szolgálta.

Kálvin kátéinak jellemzése és értékelése.

a) Kálvin I. kátéjának jellemzése és értékelése.

Kálvin első kátéja annak a nevelői célnak, hogy általa a keresztyén vallás főbb tanításait a gyermekek megismerjék, nem felelt meg. Ennek oka az volt, hogy Kálvin I. kátéját általánosan tudományos theologiai stílus jellemzi, ami egészen megnehezítette a gyermekek számára való használatát. Sajnálatos körülmény, de Kálvin nem tudott leereszkedni a gyermek és ifjú lelkek gondolatvilágához: I. kátéja elvontsága miatt konfirmációi előkészítésre nem volt alkalmas.

Még kell állapítanunk azonban azt, hogy minden elvontság ellenére, az I. káté stílusa nagyon is kifejező és sok helyen egészen lebilincselően szép stílus. A szép stílusra, ha az első institutioval megegyező ismertebb szövegtől el is tekintünk, több példát találhatunk, különösen „Minden ember úgy születik, hogy Istent megismerhesse.” c. („... ez a roskatag élet, amely nemsokára bevégeződik, nem lehet más, mint elmélkedés a halhatatlanságról... Az kell tehát életünk legfontosabb gondja és aggodalma legyen, hogy keressük Istent, vágyódjunk a szívnek teljes szeretetéből hozzá és ne pihenünk meg egyedül csak Öbenne.”):³⁹⁵ „Az igaz hitről.” c. („Nem

³⁹³ „Que ceulx qui contreviendront soient appellez devant la compaignye des anciens, et silz ne veullent obtemperer a bon conseil quon en face le rapport a messieurs.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. L'ordre qu'on debvera etc. 28. old. és Ord. de 1561. 116. old.

³⁹⁴ „Que la mesme audience, honnestete et ordre se garde au catechisme comme il a este dict au sermon.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Ordonnances sur la police des eglises de la campagne 1547. 52. old.

³⁹⁵ „... que ceste vie caduque et qui bientost finera ne doit estre autre chose qu'une meditation dimmortalité... Il faut doncques que la principale cure et sollicitude de nostre vie soit de chercher Dieu et aspirer a luy de toute affection de cuer et ne reposer ailleurs qu'en luy seul.” Kálvin első kátéjából (1537.) „Que tous hommes sont nez pour cognoistre Dieu.” 33. old.

kell azt gondolni, hogy a keresztyén hit Istennek meztelen és puszta megismerése, vagy a Szentírásnak értelmi belátása, amely agyunkban repdes a nélkül, hogy szívünket megérintené... A hit szívünknek állhatatos és szilárd bizakodása abban, hogy bizonyosan Isten kegyelmében állunk, amint az megígértetett nekünk az evangélium által." („A bűnbánatról és újjászületésről." c.)³⁹⁶ „Mivel az újjászületés, mert halandó testnek a börtönében élünk, e földön sohasem lesz tökéletes, szükséges, hogy a bűnbánat gondja örökös legyen számunkra egész halálunkig."³⁹⁷; „Mit kell látnunk az imádságban?" c. („Arra kell szorgalmasan törekednünk, hogy mindig, mikor az Urat segítségül hívjuk, szívünk mélyére szálljunk le és onnan kérjük őt, nem pedig csak gégéből és nyelvvvel.")³⁹⁸ fejezetekben és a káté más részeiben is.

Kálvin kátéjának tananyaga megfelel a káté tananyagára vonatkozó ama feltételeknek, hogy a keresztyén hit főbb igazságait tartalmazza. Kálvin I. kátéjában a 10 parancsolat, a Hiszekegy, a Miatyánk és a szentségek ismertetésével kapcsolatosan főleg a törvénynek, a predestinációnak, a hitnek, a jócselekedetnek, az imádságnak, a keresztségnek és az urvacsorának a magyarázatát adta. Bevezetésként szövege az igaz és hamis vallásról, Istenről, emberről, a szabadakaratról, a bűnről és annak következményéről, a halálról. Befejezésként pedig a pásztorok hatalmáról, a hagyományokról, a kiközösítésről és a felsőbbbség kérdéséről. Kálvin I. kátéjának tananyagát saját vallásos meggyőződésének megfelelően, szigorúan bibliai alapon, hitvallásszerűen írta meg. Az I. káté anyagának a mellett, hogy a keresztyén vallás legfőbb igazságait tárgyalja, megvan a maga felekezeti jellege.

Kálvin I. kátéja a tananyag terjedelmességét illetőleg meglehetősen hosszú. Mentésére szolgál azonban az, hogy abban a korban a káté képviselte az egyetlen vallásnevelési kézikönyvet. (Corp. Ref.-ban 41 nagy oldal.)³⁹⁹

Kálvin I. kátéja akroamatikus módszer használatára íródott és nem kérdés és feleletek alakjában. A súlyos stílus mellett a káté alkalmazását ez is megnehezítette.

Az idők távlatából nézve Kálvin I. kátéjának, az ismertetett paedagógiai fogyatkozások miatt, ha nem is volt fontos jelentősége a vallásos nevelés szempontjából, mindenesetre megállapíthatjuk róla, hogy nem minősíthető értéktelennek és időszerről kiadatása. Az I. káté ugyanis egyfelől azzal, hogy Kálvin tanításait röviden foglalta össze, sokak számára adott felvilágosítást a tiszta evangéliumi tudományról, másfelől pedig áldott segítséget nyújtott a francia protestánsoknak, mert „...a kálvinista hitigazságoknak francia nyelven első módszeres kifejtése volt. Az institució néhány évvel később lett csak átfordítva".⁴⁰⁰

b) Kálvin I. kátéjának és az I. instituciónak kapcsolata.

Kálvin I. institucióját⁴⁰¹ azzal a céllal adta ki, hogy tanításul szolgáljon vele vallásos szempontból az embereknek. E mellett hitvallásnak is szánta Kálvin I. institucióját. E munkával a reformáció híveit akarta megvédeni az alaptalan vádolásokkal szemben és a reformáció hitelveinek a helyességét igazolta benne a róm. kath. egyház felfogásával ellentétben, a szentírás alapján. Az I. institució előszavában, melyet Ferenc francia királyhoz írt Kálvin, mindezt maga bevallotta.⁴⁰²

³⁹⁶ „Il ne fault pas estimer que la foy chrestienne soit une nue et seule cognoissance de Dieu ou intelligence de l'Escripture, laquelle voltige au cerveau sans toucher le cuer: . . . Mais cest une ferme et solide confiance de cuer par laquelle nous arrestons seurement en la misericorde de Dieu qui nous est promise par l'Evangile." Kálvin első kátéjából (1537.) „Que cest que la vraye foy." 47. old.

³⁹⁷ „Et veu que ceste regeneration nest iamaïs accomplie tant que nous sommes en la prison de ce corps mortel, il faut que le soing de penitence nous soit perpetuel iusques a la mort." Kálvin első kátéjából (1537.) „De penitence et regeneration." 50. old.

³⁹⁸ „Il faut diligemment regarder, toutes fois et quantes que nous invoquons le Seigneur, que nous descendions au profond de nostre cuer et de la nous le requerions, non point du gosier ou de la langue." Kálvin első kátéjából (1537.) „Que cest quil fault regarder en orayson." 60. old.

³⁹⁹ Corp. Ref. L. 33 - 74. old.

⁴⁰⁰ „...en francaïs la premiere exposition methodique de la doctrine calviniste. L'Institution chretienne fut traduite seulement quelques années plus tard," E. Doumergue fent idézett munkájának 231. oldalán.

⁴⁰¹ Kálvin 1536-ban kiadott institucióját (Institutio Religionis Christianae.) Nagy Károly fordította le magyar nyelvre. „A keresztyén vallás alapvonalai" címen megjelent 1903-ban.

⁴⁰² „...facturus mihi opera pretium visus sum, si eadem opera et institutionem iis darem, quos erudiendos susceperam, et confessionem apud te ederem unde discas qualis sit doctrina in quam tanta rabie exardescunt furiosi illi, qui ferro et ignibus regnum tuum hodie turbant." Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Ferenc francia királyhoz írt bevezetéséből. 9. old.

Kálvin I. intéstitúciója azonban azt a célt, hogy tanításul szolgáló vallásos könyve legyen a nagyközönségnek, részint terjedelmes volta (magyar fordításban 434 oldal), részint theologiai tudományos stílusa miatt be nem tölthette. Kemény eledel volt egyszerűbb emberek felfogóképességéhez és világnézetéhez mérten. Szakemberek használták csak sikerrel.

Kálvin I. intéstitúciója anyagát tekintve tárgyalja a 10 parancsolat, a Hiszekegy, a Miatyánk, a két igaz sakramentum (kereszttség és urvacsora), az öt hamis sakramentum, (bérnálás, gyónás, utolsó kenet, papi rend és házasság), a keresztyén szabadság, az egyházi hatalom és az állami kormányzás kérdéseinek magyarázatait.

Kálvin I. kátéját, ha összehasonlítjuk I. intéstitúciójával sok rokonvonást találunk a két munkában.

Már a cél szempontjából van hasonlóság az I. káté és az I. intéstitúció között, mert Kálvin alapján véve tanítani akart mind a kettővel. Az I. kátéval főleg ifjakat, az I. intéstitúcióval inkább felnőtteket.

Az anyag szempontjából nézve az összehasonlítást, észrevesszük, hogy úgy az I. káté, mint az I. intéstitúció kátészerű anyagot ölel fel. (Tízparancsolat, Hiszekegy, stb.) Az I. káté anyaga nem más, mint kivonata, rövid összefoglalása az 1536. intéstitúció anyagának. Különbség e téren közöttük főleg az, hogy az I. kátében az öt hamis sakramentum (melynek keretében Kálvin a konfirmációra vonatkozó nézeteit is közölte) és a keresztyén szabadságról szóló fejezet tartalmának jó része nincsen tárgyalva. Az I. káté anyaga több helyen szórol-szóra megegyezik az I. intéstitúció anyagával. Pl. a 10 parancsolat, a Hiszekegy és a Miatyánk kifejtéseinek sok helyén. Továbbá a reménység fejtegetésénél majdnem egészen. (Az I. intéstitúcióban nincsen külön felvéve, hanem a Hiszekegy magyarázata után következik.) Ugyancsak a pásztorok hatalmáról szóló ismertetéseknél és még másutt is.

Stílus szempontjából is kimondható az I. káté és az I. intéstitúció egymáshoz való közelsége: tudományos theologiai stílus jellemzi általánosan Kálvinnak eme műveit. A rövidebb szövegű I. kátéből a szebb stílus jobban kidomborodik.

Az I. káté és az I. intéstitúció abban is megegyeznek egymással, hogy nem katehizáló, hanem akroamatikus módszer alkalmazására irattak.

Maga az I. intéstitúció polemikusabb karakterű hitvallás, mint az I. káté.

Az I. kátének paedagógiai szempontból nézve az az előnye az I. intéstitúcióval szemben, hogy jóval kisebb terjedelmű, nem szétfolyó, tisztábban áttekinthető munka: bár mint előbb láttuk az I. kátét sem lehetett említett gyarlóságai miatt, sikeresen használni vallástanításra.

c) Kálvin II. kátéjának jellemzése I. kátéjával való összehasonlításban.

Kálvin I. és II. kátéja között több rokonvonást fedezhetünk fel.

Mindenekelőtt Kálvin úgy az I., mint a II. kátéjával konfirmációi oktatást óhajtott végezni, amely a gyermeki lelkeket az evangélium igazságainak megismerésére és megélésére eljuttassa.

Bár a két káté között a felölelt anyag, sőt a stílus szempontjából is megállapítható, általánosságban a hasonlatosság, mégis egymással való összehasonlításban eltérést is mutatnak.

A tananyagot illetőleg az a különbség a két káté között, hogy a II. kátéből hiányzik az az anyag, amely szigorúan nincsen összefüggésben a Hiszekegynek, a 10 parancsolatnak, a Miatyánkknak a szentségeknak a magyarázatával. Így nincsen meg a II. kátében az I. kátének „Az igaz és hamis vallás közötti különbség”, „A szabad akaratról”, „Az emberi hagyományokról” szóló cikkeinek az ismertetése. Az I. kátének „Mit kell Istenről tudnunk?”, „A kiválasztásról és eleve elrendelésről”, „Az egyház pásztorairól és az ő hatalmukról”, „A kiközösítésről”, „A felsőbbbségről” című cikkei is jóval rövidebben vannak feldolgozva, vagy csak szóba hozva a II. kátében. Kálvin a II. kátében, Istennek a világmindenségben tükröződő hatalmát a Hiszekegy tárgyalásánál említi, mikor Istenről, mint a mennynek és a földnek a teremtetőjéről beszél. A praedestináció kérdését ugyancsak a Hiszekegy ismertetésénél érinti, midőn a keresztyén közönséges anyaszentegyházat magyarázza. A pásztorokról a szentségekre vonatkozó rész bevezetésében, az egyházi fegyelmezésről a káté befejező soraiban csak néhány szóban, a felsőbbbségről pedig az ötödik parancsolat tárgyalásával kapcsolatosan emlékezik meg Kálvin. A tulaj-

donképeni kátészerű anyagnak, a Hiszekegynak, a 10 parancsolatnak, a Miatyánk-nak és a szentségeknek a magyarázata bővebben van fejtegetve a II. kátében, több helyen, mint az elsőben. A magyarázatok lényegét illetően azonban nincsen eltérés a két káté között.

A két káté anyagának a beosztása eltér egymástól. A II. káté előbb a Hiszekegyet, azután a 10 parancsolatot, a Miatyánkot és a szentségeket tárgyalja, míg az első kátében a 10 parancsolat ismertetése van az élen és azt követi a Hiszekegynak, a Miatyánknak és a szentségeknek a magyarázata. Kálvin ezt a változtatást azért eszközölte, mert a II. káté anyagának az elrendezését a bevezető részben Isten igaz tiszteletének a meghatározása alapján fektette le. Ez a meghatározás pedig Kálvin szerint így hangzott: egyedül Istenben kell bízni (Hiszekegy), akaratának kell engedelmeskedni (10 parancsolat), imádni kell Őt (Miatyánk) és őt kell tartani minden áldás szerzőjének (szentségek).

A II. káté anyaga terjedelmesebb, mint az I. káté anyaga. Az I. káté (Corp. Ref. L. 33-74.) 41 oldalával szemben a francia és latin nyelven párhuzamosan közölt II. káté (Corp. Ref. XXXIV. 9-134.) körülbelül 62 oldal a Corpus Reformatortumban. Számításba kell azonban venni azt, hogy a párbeszédes formában megírt II. káté oldalszámai sokkal hézagosabbak, mint az I. káté oldalszámai és így a közöttük levő különbség valóságban jóval kevesebb, mint ahogy azt az oldalszámok mutatják.

Kálvin II. kátéjában, függelékképpen, alkalmi imádságokat, II. kátéjának későbbi kiadásában pedig (1548, 1553. és 1561.) konfirmációi kérdéseket is közölt. A I. kátében alkalmi imádságok és konfirmációi kérdések nincsenek felvéve.

Kálvin II. kátéjában a stílusa, bár általában tudományos jellegű, mégis könnyebb, mint az I. káté stílusa. Ennek a könnyebb stílusnak a kialakulását, minden esetre a II. káté anyagának széttagoltan való feldolgozása is elősegítette. Az I. káté stílusának egyes kiemelkedőbb szépségét azonban a II. káté stílusa utól nem éri.

Kálvin első kétéjával ellentétben, második kátéjában anyagát kérdés és felelet alakjában írta meg, mégpedig úgy, hogy a lelkész kérdez és a tanuló felel benne.

d) Kálvin II. kátéjének értékelése és hatása.

Ha Kálvin II. kátéját a kátétanítás szempontjából I. kátéjával való összehasonlításban értékeljük, megállapíthatjuk, hogy a II. káté jobban sikerült, mint az első.

Az I. káté szétesőbb anyagával szemben a II. káté anyaga egységesebb és könnyebben áttekinthető, mert Kálvin II. kátéjában a Hiszekegy, a 10 parancsolat, a Miatyánk és a szentségek ismertetésének keretébe illesztette bele azt az anyagot, amit fel akart dolgozni.

Az, hogy Kálvin II. kátéjában az I. káté anyagának sorrendjét, ami Luther kis kátéjában anyagbeosztásával is megegyezik, mint láttuk egy helyen megváltoztatta, II. kátéjában értékeiből, I. kátéjához való viszonylatban, semmit sem von le, mert a II. káté elején lefektetett, Isten tiszteletére vonatkozó négyes felosztásnak ez a felcserélt sorrend felel meg. Természetesen ezzel nem azt állítjuk, hogy a II. káté anyagának a sorrendje a legtökéletesebb konfirmációi kátékat illetően, mert hiszen például a Heidelbergi Káté felosztása és anyagának a sorrendje is más (Hiszekegy, szentségek, 10 parancsolat, Miatyánk), amit pedig nagyon sokan az illetékesek közül, kiválóan minősítenek.

Az I. káté nehéz teológiai stílusához mérten a II. kátének tudományos bár, de mégis egyszerűbb stílusa paedagógiai nyereségnek tekinthető.

A II. kátének kérdés és felelet alakjában feldolgozott anyaga, szűkebb összefoglalást nyújtva egy-egy kérdéstről, elősegítette a káté érthetőségét. Tanítás céljára inkább felhasználható volt, mint az I. káté, amely nem katekhizáló módszer használatára íródott.

A II. káté jávára kell írunk azt is, hogy függelékében alkalmi imákat és későbbi kiadásában konfirmációi kérdéseket is tartalmazott. Ezen imáknak és konfirmációi kérdéseknek a megtanítása ugyanis helyes imádkozásra nevelt és a konfirmáció fontosságát és megértését domborította ki a növendékek előtt.

Kálvin II. kátéjában felekezeti jellegét, bár például a praedestináció kérdését a II. káté olyan részletességgel nem tárgyalja, mint az első, biztosította. Különösen kitűnik a II. káté felekezeti hitvallásos jellege a második parancsolat magyarázatánál,

az imádság kérdésénél, amikor szentek, angyalok segítségül hívásáról és imádásáról van szó és az urvacsora fejtegetésénél.

Kálvin II. kátéjának vannak azonban paedagógiai fogyatkozásai.

Elsősorban is kátéhez mérten meglehetősen terjedelmes, ami sikeres tanítását megnehezítette.

Stilusa még mindig súlyos stilus. A tudós Kálvin nem tudott gyermeki lelkeknek megfelelő stilusban írni.

A II. káténak megvan az a hibája is, hogy a lelkész kérdése és a gyermek felelése alapján feldolgozott anyagban többször a tanuló válasza csak a lelkész kérdése tartalmának egyszerű helyeslésében merül ki. Ami annyit jelent, hogy a gyermek nem volt reászorítva így arra, hogy egyes kérdésekkel egészen tisztában legyen.

Kálvin II. kátéjának fent említett paedagógiai fogyatkozásait látjuk meg akkor is, ha a II. kátét Luther kis kátéjával⁴⁰³ összehasonlítjuk.

Luther kis kátéja jóval kisebb terjedelmű, mint Kálvin II. kátéja.⁴⁰⁴

Luther kis kátéjának stilusa egyszerűbb, mint Kálvin II. kátéjának stilusa.

A rövid és könnyen érthető kérdések és feleletek mellett, a képekkel való szemléltetés tette Luther kis kátéját Kálvin II. kátéjánál sikeresebben használhatóvá.

Luther kis kátéjában nincsen meg az előbb említett módszери hiba, hogy a lelkész kérdéseire a gyermek többször csak igennel válaszol. Luther kis kátéja a kérdésekre feleletet egész mondatokban adja meg.

Az elmondottakból ha kitetszik is az, hogy Kálvin II. kátéja, amely bár jobb volt, mint I. kátéja, paedagógiai szempontból nem vetélkedhetett korának legsikerültebb kátéjával, Luther kis kátéjával, mégis le kell szögeznünk azt az igazságot, hogy a II. káténak fontos és kiváló szerep jutott a református nevelés történetében.

Kálvin II. kátéját sok nyelvre lefordították és többször és különböző címek alatt látott napvilágot.

Először megjelent latin nyelven 1545-ben, olasz nyelven szintén 1545-ben, angol és spanyol nyelven 1550-ben, görög és héber nyelven 1554-ben, német nyelven 1556-ban, magyarul mint láttuk az 1695. esztendőben.⁴⁰⁵

A sok és még több fordítás és azoknak a különböző országokban való felhasználása élénk bizonyosságot tesz arról, hogy Kálvin II. kátéjának nagy hatása volt, a világ minden egyes táján, a református szellemű vallásnevelői munka kifejlődésére.

Meg kell említenünk idevonatkozólag, hogy az institúciók mellett, a Heidenbergi Káté tartalmának kialakulására, Kálvin II. kátéja is hatással volt. Különösen érezhető ez a hatás a Heidelbergi Káténak a Hiszekegynek, a 10 parancsolatnak és a Miatyáknak a magyarázatainál.

Ha Kálvin II. kátéjának a fordítások útján való felhasználásán kívül gondolunk az általa is befolyásolt Heidelbergi Káténak pótolhatatlanul fontos nevelői hivatására elmondhatjuk, hogy Kálvin II. kátéja valóban hatalmas és áldott szolgálatot töltött be az egyetemes református egyház valláspedagógiájában.

10. Kálvin kátétanításra vonatkozó munkásságának általános jellemzése, és értékelése

E kérdés tárgyalásánál mindenek előtt megállapítható az, hogy a biblicitás, a konfesszionálizmus, az öntudatos keresztyén életre való reánevelés, az anyanyelv felkarolása Kálvinnak a kátétanításra vonatkozó munkásságában épen úgy felfedezhető, mint az ő családi és iskolai vallásnevelői tevékenységeiben.

⁴⁰³ Luther kis kátéjában kérdés és felelet alakjában és képszemléltetéssel, a tizparancsolat, a Hiszekegy, a Miatyánk, a keresztség, a gyónás, az oltári szentség (urvacsora) magyarázatait ölelte fel. Kis kátéja bevezető részében paedagógiai nézeteit közölte a vallástanításra vonatkozólag. Kis kátéja befejezéseken pedig a családfo számára, különböző alkalmakra írt imákat ismertetett azon célból, hogy a családfo azokat az imákat megtaníthassa családjá tagjainak. Végül kis kátéjában alkalmas szentírási igéket idézett Luther, buzdítás végett, különböző foglalkozásuak és neműek számára.

Luther eme kis kátéja (megjelent 1529-ben először) falitáblák alakjában látott napvilágot, hogy kifüggesztés által is emlékeztesse a család tagjait a keresztyén vallás igazságaira. Hamarosan kézikönyvben (enchiridion) adta ki Luther kis kátéját. Kevés javítással már Luther életében több kiadást ért a kis káté. 1536-ki wittenbergi kiadását tartják ezek között a legjobbnak. (Lásd a kis káté magyar ág. ev. egyház általi 1929-es jubileumi kiadásának előszavát.)

⁴⁰⁴ Luther kis kátéjának rövidségét a Heidelbergi Kátéhez mérten is tulságosnak minősíthetjük.

⁴⁰⁵ Corp. Ref. LXXXVI-LXXXVII. Catalogus Operum Calvini.

Kálvin kátéit a Szentírás tanítás alapján írta meg. A szigorú biblicitás Kálvin kátéinak konfesszionálisztikus jelleget is adott. Az ő kátéi különösen a római katolikus egyház hitfelfogásával ellentétben, minden részükben tisztán az evangélium szellemét tükrözik. Kálvin II. kátéjának felekezeti hitvallásos jellege különben Luther kis kátéjánál is öntudatosabb.

Kálvin tisztán látta a kátétanítás fontos hivatását az egyházban. A kátétanítás által végzett komoly konfirmációi oktatást és annak befejezésekként a gyermeknek a gyülekezet színe előtt tett bizonyágtevését, vallásnevelői szempontból nélkülözhetetlennek tartotta. Kálvin különösképpen a kátétanítással akarta a növendékeket öntudatosabb vallásos életre reánevelni. Ebből a törekvésből magyarázható, hogy a konfirmáció, mint az érettebb vallásos életnek a megnyilvánulása, Kálvin felfogása szerint, mindig kapcsolatos volt a növendékeknek első úrvacsorázásával.

A kátétanítás fontosságát bizonyítja az is, hogy a kátétanításban tulajdonképpen a családi, az iskolai és az egyházi vallásos nevelés forrta össze, mert a konfirmándusok előkészítésében, mint láttuk, a lelkészek mellett bizonyos tekintetben a szülők és a kollégium tanítói is részt vettek. (L. 5. „Kátétanítás személyei, helye, ideje. Konfirmándusok évszáma,” c. és 8. „A kátétanítás módszere.” c. fejezeteket.)

Kálvin Genfben a kátétanítást éppen annak megértése és könnyebbé tétele szempontjából franciául, anyanyelven végeztette. Ő a vallásos nevelésben mindig felkarolta az anyanyelv használatát. Kátéit elsősorban is francia nyelven írta. Kátéinak latin nyelven való kiadása főleg más nemzetek kedvéért történt, hogy azok kátéit könnyebben használhassák vagy lefordíthassák.

Kálvinnak gyakorlati szempontból való pedagógiai fejlődéséről éppen kátékiadásával kapcsolatosan beszélhetünk leginkább. A kérdés és felelet alakjában és könnyebb stílussal megírt II. kátéja határozottan pedagógiai fejlődést mutat a nehézkes stílusú és az anyagot illetőleg is szétesőbb I. kátéjához mérten. Kálvin I. kátéjának pedagógiai nehézségeit bizonyára maga is tapasztalta. Feltételezhető, hogy Luther kátéjának a hatása mellett, ez a személyes tapasztalat késztette Kálvint arra, hogy Genfben való visszatérése után II. kátéját megírja. Kálvin II. kátéjának hibáit is észrevette, de amint az ő kátéi történetének ismertetésénél láttuk, sohasem volt annyi ideje, hogy II. kátéját átdolgozhatta volna.

Kálvin kátétanításra vonatkozó munkásságának, főleg kátéit illetőleg, bár megvolt az anyag terjedelmessége, a stílus és módszer szempontjából e részben már (L. 9. „Kálvin kátéinak jellemzése és értékelése.” c. fejezetet.) ismertetett fogatkozása s bár hibának róhatjuk fel azt a módszeri fogyatékosságot is, melyet az iskolai vallásos nevelést tárgyaló részben (L. 21. „Kálvin iskolai vallásos nevelésének jellemzése és értékelése.” c. fejezetet.) felemlítettünk, hogy lelkész és tanító külön-külön megmagyarázták a káté anyagát a növendékeknek, (amely munka különben a tanítóknak éppen úgy nem ártott, mint a szülőknek, ha felmondatták gyermekeikkel a káté szövegét: t. i. ők is épültek általa.) és bár a konfirmálandók évszámát is (10-12 év), éppen az öntudatosabb keresztyén élet megélése miatt túl alacsonynak minősíthetjük a mai időkhez mérten, mégis meg kell állapítanunk Kálvin javára azt az igazságot, hogy az elsők között volt, ki a kátétanítást kiemelte középkori tersedéséből, örök fundamentumra a Bibliára építette fel s meggazdagította az egyház vallásos nevelésének a tengelyébe állította, mint olyan pedagógiai tevékenységet, amelynek az a rendeltetése, hogy az ifjúság lelki életének a kialakítását döntőleg befolyásolja.

Kálvin elvitathatatlan érdeme, hogy a kátétanítás vallásnevelői fontosságát meglátta s méltányolta és azt az akkori viszonyoknak megfelelően az egyházi vallásos nevelés szolgálatába állította.

A káté által és katekhizáló módszerrel végzett évszázados, áldásos református konfirmációi oktatás, annak legújabbkori hazánkban is tapasztalható komoly fellendülése, igazolja, hogy Kálvin a kátétanítás terén helyes úton járt.

11. Az egyház konfirmáció utáni vallásos nevelése.

„Az ige szolgálói tudják meg — mondja Kálvin Titus levelének tárgyalásánál — hogyha bezárják szemeiket és megbocsájtják a fiatalságnak sóvárgásait, ezért számadással tartoznak Istennek. Ha kicsapongani látnak ifjakat s közönbösséget színelve

szembe nem szállnak velők, bizonyos, hogy felelősségre vonatnak érte Isten előtt.⁴⁰⁶ Kálvin elvárta a lelkészeketől, mint az egyház vezetőitől, hogy a konfirmáció után is törődjenek az ifjúságnak vallásos és erkölcsi életével. Kálvin vallásos meggyőződéséből különben önként is következett az a helyénvaló pedagógiai felfogás, hogy az egyház a maga vallásnevelői munkáját az ifjúság konfirmációi előkészítésével és első urvacsoráztatásával be nem végezheti. Kálvin az egyháznak ezt a konfirmáció utáni vallásos nevelését, amely mindenki számára nemcsak felnőtt korig, de egészen haláláig tartott, főleg az ígéhirdetés, a sakramentumok kiszolgáltatása és az egyházi fegyelem gyakorlása által óhajtotta végrehajtani.

Kálvin hívő lelke Istennek az emberek megváltása érdekében kijelentett akaratából, az ígéből táplálkozott. Pedagógiai törekvéseinek és gondolatainak fundamentális és összefogó erejét Isten ígéje adta meg. Kálvin szeméi előtt az íge, annak templomi hirdetése, a kultusz nemcsak a konfirmáció előtti, de a konfirmáció utáni egyházi vallásos nevelésben is döntő szerepet játszott. A kultusz volt a katekizmus mellett az a másik nagy találkozó, amelyben a családi, iskolai és egyházi vallásos nevelés összeforrasztott. Isten akaratából és segítségével az ígét tisztán és hatalommal hirdetni az egyházban, ez a szent szolgálat, bizonyosságtétel mindig a gyülekezet tagjai hitéletének elmélyítését, megtartását vagy pedig a hitélet felébresztését célozta. Kálvin meggyőződése szerint abban a közösségben, ahol nincs meg Isten ígénének tisztán való hirdetése, ottan nincs is egyház, nem lehet igaz kultusz és az egyház kebelében nincsen teljes vallásos nevelés. Kálvin pedagógiájában határozottan megcsillan az a gondolat, hogy ő inkább Istennel való élő közösségre akarta reánevelni a lelkeket, éppen a kultuszban való igaz részvétel által, minthogy értelmi vallásoktatást adott volna.

Kálvin azonban nemcsak a templomban óhajtott az ígével nevelni, Isten ígését a gyülekezet tagjainak a kezébe is odaadta, hogy mindenki saját maga Isten Szentlelkének a segítségével növelhesse hitéletét, megtalálhassa a Szentírásban az Atya neki szánt üdvakarátát. Kálvin azon célból, hogy könnyebbé tegye honfitársai számára az íge olvasását és használatát, nagy elfoglaltsága mellett, részleges bibliafordításokat végzett. (L iskolai részben: „A Biblia, mint az iskolai vallásos nevelés tananyaga” c. fejezetet.) Így járult hozzá Kálvin és általában véve a reformáció sok munkása ahhoz az áldáshoz, hogy az íge az egyének vallásos önnevelésének alappillérvé válhatott.

Kálvin az egyház kezében a sakramentumokat olyan isteni ajándékoknak tekintette, amelyek ifjak és felnőttek vallásos életére nézve hathatós és jótékony befolyást gyakorolnak. A sakramentumok ugyanis külső jegyekben Isten kegyelmét, jóságát ábrázolják és így megerősítik azoknak igazságát, valóságát az emberek előtt.

Kálvin káteinak a sakramentumokra vonatkozó magyarázata szerint a gyülekezet előtt végzett keresztelezés, amely a keresztyén egyházba való felvételnek a jegye a víz ábrázolásán át főleg a bűnök bocsánatának és a lelki újjászületés áldásának a hitét erősíti meg a hívek szívében. E mellett pedagógiai szempontból, mint fontos nyereséget kell említenünk azt, hogy Kálvin a keresztelezés által, amelyet ő kisded gyermekeken hajtott végre, mert a gyermekek Isten akaratából örökösei a hívek számára ígért áldásoknak, *annak megfogadására kötelezte a szülőket, hogy gyermekeiket az evangélium szellemében fogják nevelni.*⁴⁰⁷ A keresztelezési fogadalom tehát a szülőket arra szorította, hogy gyermekeik vallásos oktatását hűségesen végezzék.

Mivel az urvacsora, Krisztus érettünk adott testét és vérének ábrázoló kenyér és bor jegyein keresztül, a bűnök eltörlésének felmutatásával, különösképpen az embernek a lelki élet örökkévalóságába vetett hitét erősíti meg. Kálvin szemében olyan fontos volt az urvacsorával való igaz táplálkozás, hogy első intézményében ama

⁴⁰⁶ „Que les Ministres de la Parole sachent qu'ils auront à rendre conte à Dieu s'ils ferment les yeux, et qu'ils pardonnent à ces convoitises de jeunesse: quand ils voyent les ieunes gens estre ainsi desbauchez, s'ils n'en font nul semblant, qu'ils ne s'y opposent point, il est certain qu'ils auront à en rendre conte devant Dieu.” Corp. Ref. LXXXII. Titus 1: 6-14. 525. old.

⁴⁰⁷ „Vous promettez donques, de mettre peine de l'instruire en toute ceste doctrine, et généralement ent tout ce qui est contenu en la sainte Escriture du vieil et nouveau Testament: à ce qu'il le recoyve, comme certai.e parolle de Dieu venant du Ciel.” Corp. Ref. XXXIV. „La forme des prieres et chantz ecclésiastiques etc.” „La forme d'administer le baptesme.” 190. old.

véleményének adott kifejezést, *hogy az egyházban a hivek számára hetenként kellene urvacsorát osztani.*⁴⁰⁸

Az elmondottakon kívül Kálvin hangsúlyozta azt is, hogy a sakramentumok által feltáruló isteni kegyelem alázatosságra, bűnbánatra és háládalosságra készíteti az embert. Az urvacsorai kenyérrel és borral való közös élés pedig arra is buzdít, hogy lelkileg legyünk testvérek és segítsük egymást.⁴⁰⁹

Az igének és a sakramentumoknak ezen ismertetett vallásnevelői hatásai mellett, az egyházi fegyelemben látott Kálvin olyan tevékenységet, amely a felnőttek vallásos nevelői munkáját ugyancsak elősegítette.

Az egyházi fegyelmezésnek alapja Kálvin hite szerint az a vallásos igazság, hogy Jézus Krisztus a kulcsok hatalmát, a bíraskodás gyakorlását nem egyes személyeknek, hanem az ő nevében élő gyülekezetnek adta.⁴¹⁰ Kimondottan egyházi fegyelmezést, mely alatt erkölcsi fegyelmezés értendő, egy ember a maga akaratából nem végezhet tehát, csak több tagból álló egyházi testület. Az Újszövetség tanítása és az öskeresztyén egyházak gyakorlata arra mutat rá, hogy a pásztorokból és a vénekből álló presbiterium az a hivatott egyházi testület, melynek az egyházi fegyelmezést végeznie kell.

Kálvin a presbiterium fontos hivatására való tekintettel a presbiterek megválasztására nagy súlyt helyezett és előírta kötelességeiket. Kálvin azt akarja, hogy olyan egyháztagok: válasszanak meg presbitereknek, akik „... jó és tiszta életű, kifogástalan és minden gyanu felett álló, különösen istenfélő és lelki bölcsességgel rendelkező emberek.”⁴¹¹ A presbitereknek legfőbb kötelessége az egyházban az *erkölcsi felügyelés, a bűnösök szeretetteljes megfeddése.*⁴¹² A presbiterek, hogy annál inkább teljesítsék kötelességeiket, hivatásuk megkezdésekor esküt tettek. Minden presbiternek esküvel kellett megfogadnia, hogy „... meggátol minden bálványimádást, istenkáromlást és feslettséget és minden olyan dolgot, ami Isten dicsősége és az evangéliumi ujtás ellen vétene. ... hivatását hűségesen, gyűlölet és pártfogás nélkül fogja végezni azért, hogy a városban a jó rend és Istennek félelme fennmaradjon.”⁴¹³

A gyülekezet kezébe helyezett és a presbiterium által gyakorolt egyházi fegyelmezésnek Kálvin hármast célját emeli ki különösen. Már I. kátéjában lefektette a reformátor e hármast célát és kifejtette azt részletesen, főleg az 1559-es intéstitúciójában. (Lib. IV. Cap. XII. 5. Corp. Ref. XXX 907-908 old.) Az első kátében olvassuk: „Ez a fegyelmezés egyfelől azért szükséges a hívők között, mert az egyház Krisztusnak a teste, amelyet meg nem szentségteleníthetnek és be nem mocskolhatnak olyan büzös és rothadt tagok, akik csak szégyent hoznak a fejre. Másfelől pedig azért van szükség a fegyelmezésre, hogy a szentek a rosszakkal való érintkezés által (amint az történni szokott) meg ne romoljanak és be ne piszkolódjának. A rosszak szempontjából is előnyös az, ha gonoszságuk ekként megfenyítettetik, mert másképpen az elnézés miatt még makacsabbakká lennének, míg így szégyenbe hozva igyekeznek

⁴⁰⁸ „... singulis ad minimum, hebdomadibus proponenda eret Christianorum coetui mens^a Domini, declaradae promissiones, quae nos in ea spiritualiter pascere, Corp. Ref. XXIX. Inst. Re^l Christ. 1536. Cap. IV. De sacramentis. 130. old.

⁴⁰⁹ L. Kálvin kátéinak és intéstitúciójának a sakramentumokat tárgyaló magyarázatait.

⁴¹⁰ L. bővebben Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. XI. 1. 2. 3. 4. és Dr. Kun Béla: „Kálvin mint egyházszerző” c. munkáját. A Magyar Prot. Ir. Társ. kiadása. Emlékezés Kálvinról. 1909.

⁴¹¹ „... gens de bonne vie et honeste, sans reproche et hors de toute suspicion sur tout craignans Dieu et ayans bonne prudence spirituelle.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Ord. de 1541. 22. old. és Ord. de 1561. 100. old.

Gyűlölet, Kálvin korában, a lelkészek és a kistanács útján jelölt véneket a 200-as tanács erősítette meg. A presbiteriumot úgy kellett megalkotni, hogy 12 tagja közül 2-t a kistanácsból, 4-et a 60-as tanácsból, 6-ot a 200-as tanácsból kellett választani. A presbiteriumban a város mindegyik negyedének képviselve kellett lennie. A választás után egy évre a város vezetősége (seigneurie) vagy felmentette, vagy újra megerősítette a presbitereket állásukban (1541. és 1561. Ordonnances-ek) Lásd magyarul idevonatkozólag dr. Kun Béla fent említett munkáját.

⁴¹² „Leur office est de prendre garde sur la vie dun chascun, dadmonester amyablement ceulx quilz verront faillir ou mener vie desordonnee.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Ord. de 1541. 22. old. és Ord. de 1561. 100. old.

⁴¹³ „... d'empescher toutes idolatries, blasphemies, dissolution, et autres choses contrevenantes à l'honneur de Dieu et à la reformation de l'Evangile. ... d'en faire mon devoir fidelement sans haire ni faveur, mais seulement afin que la ville soit maintenue en bon ordre et en la crainte de Dieu.” Corp. Ref. XXXVIII. Pars prior. Ord. de 1561. Serment du Consistoire. 101. old.

majd megjavulni.⁴¹⁴ Az igazi egyházi fegyelmezésnek tehát, mivel arra törekszik, hogy a bűn hódítását megakadályozza az egyházban és elősegítse az egyháztagok vallásos életének fejlődését és a bűnösök megtérését minden időben, nagy valláspedagógiai jelentőséget és áldást kell tulajdonítanunk.

Az egyházi fegyelmezés módszerét Kálvin bibliai alapra építette fel.

Kálvin Máté 18 : 15-20 alapján helyeselte azt az eljárást, hogy aki bűnt követ el, azt előbb magán-intelemben kell részesíteni. „A fegyelemnek első alapja az, hogy a magán-intelmeknek is helyet adjunk.”⁴¹⁵ A magán-intelmet minden egyháztagnak, de különösen a lelkészeknek és presbitereknek kellett gyakorolni. *Ha magán-intelem ellenére az illető megtévedt ember nem térne helyes útra, tanuk előtt kell meginteni és ha az sem használna, csak akkor kell egyházi ítélkezés, presbitérium elé állítani a makacskodót.*⁴¹⁶

Az egyházi ítélkezés, fegyelmezés módszere kettős irányú. Ez a módszer első sorban is a szeretetnek a módszere : „... az egyházhoz olyan szigorúság illik, mely a szelidségnek a lelkével van egybekötve.”⁴¹⁷ „Az enyhébb bűnökben nem kell ugyanis olyan nagy szigorú alkalmazni, hanem elégséges a szóval való megdorgálás is, mégpedig a szelid és atyai dorgálás ... hogy inkább örüljön azon az illető, hogy megdorgálták, semmint szomorkodik.”⁴¹⁸ Ha a presbitérium dorgálása, figyelmeztetése kellő eredménnyel nem járna, akkor jogosult csak a szigorúbb büntetés igénybevétele. Minden igazán megtért bűnösnek azonban meg kell bocsátani az egyházban. *Még a kitiltással büntetett egyéneket is, ha őszintén megjavultak, vissza kell fogadni jószágon annak az egységnek közösségébe és részességébe, ahonnan azok kizáratattak.*⁴¹⁹

Az egyházi ítélkezés módszere a szelidség mellett, a szent szigorúság módszere is. A durva makacsságot, de különösen a *cégéres bűnöket*, — mint amilyenek az erkölcstelen és hitetlen élet, lopás, gyilkosság, az egyház hitvallásával való szembehelyezkedés — *keményebb orvosszerrel kell büntetni.*⁴²⁰ Kálvin keményebb orvosszer alatt az urvacsora vételtől való időleges eltiltást, vagy az egyház közösségéből való ideiglenes kizárást értett.⁴²¹ Szükség esetén az illetőket a polgári hatóságok által is megbüntettette.

Kálvin a fentiekben ismertetett egyházi fegyelmezést, mely ismertetésből újból csak az ő szelid és egyben igazságos egyénisége tükröződik felénk, olyan munkának tekintette, amely isten akaratát mutatja és azzal megegyezik : „... az Úr bizonyosságot tesz arról, hogy a híveknek ezen ítélete nem más, mint az Ő ítéletének a kinyilatkoztatása ; amit a földön cselekszenek ők, az égben is jóvá hagyatik. (Máté 18.) Mert Isten ígéjének a bírása az, ami által ítélkezhetnek a hívek a megtévelyedettek felett és ugyancsak az ige által kegyelmezhetnek meg, azoknak akik megjavulnak.”⁴²²

⁴¹⁴ „Or ceste discipline est necessaire entre les fideles, pourtant que, veu que l'Eglise est le corps de Christ, elle ne doit pas estre pollue et contaminee par telz membres punais et pourriz, lesquelz tournent a deshonneur au chef: davantage, affin que les saintz ne soient (comme il est accoustume dadvenir) corrompuz et gastez par la conversation des meschans. Aussi il est profitable a eulx mesmes que leur malice soit ainsi chastiee: car ou autrement par tolerance ilz sroient faictz plus obstinez, par cecy estans confuz de honte, ilz apprenent de sadmender.” Kálvin I. kátéja. „De excommunication.” 72-73. old.

⁴¹⁵ „Primum disciplinae fundamentum est, ut privatae monitiones locum habeant.” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. XII. 2. 906. old.

⁴¹⁶ „Si quis eiusmodi monitiones vel pervicaciter respuat, vel pergendo in suis vitiis continere se ostendat, ubi secunde testibus adhibitis monitus fuerit, ad ecclesiae iudicium, qui est seniorum consensus, vocari Christus praecipit,” (Matth. 18:15. et 17.) Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. XII. 2. 906. old.

⁴¹⁷ „... talem severitatem decere ecclesiam quae cum spiritu mansuetudinis coniuncta sit.” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. XII. 8. 910. old.

⁴¹⁸ „Neque enim in levioribus peccatis adhibenda est tanta severitas, sed sufficit verborum castigatio, eaque lenis et paterna, .. ut magis gaudeat se correctum, quam tristetur.” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. XII. 6. 909. old.

⁴¹⁹ „Laquelle chose si on obtient l'Eglise les recoit benignement en sa communion et en la participation de celle unite de laquelle ilz avoient este exsluz.” Kálvin I. kátéja. De excommunication. 73. old.

⁴²⁰ „Flagitia autem acriore remedio castigari convenit.” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. XII. 6. 909. old.

⁴²¹ „... silz ne se amendent apres avoir este admonestez, sont selon le commandement de Dieu reiectez de la Compagnie des fideles. . .” Kálvin I. kátéja. De excommunication. 72. old.

⁴²² „... le Seigneur testifie que tel iugement des fideles nest autre chose que la prononciation

A hallottak alapján megállapíthatjuk azt az igazságot, hogy a Kálvin felfogása szerinti egyházi fegyelmezés, helyes célkitűzéssel, különösképpen a szeretet és a szigorúság módszerének alkalmazásával, azoknak nevelői hatásaival megmérhetetlen szolgálatot nyújtott a felnőtt egyháztagek vallásos életének biztosítására és elmélyítésére.

Itt említjük meg, hogy Kálvin az egyházak életének nehéz idejében (belső meghasonlás, éhínség, járvány, háború) helyénvalónak találta azt, hogy a lelkészek nyilvános könyörgésre és böjtölésre buzdítsák a népet, hogy azok a közös bűnvallás, megalázkodás és sanyargatás által így hitben megerősödjének. Ilyen értelemben véve a nyilvános könyörgés és böjt valóban eszköz lehet a hívek vallásos életének a megsegítésére.⁴²³

Az egyház konfirmáció utáni vallásos nevelésének tárgyalásával kapcsolatosan azt említjük meg, hogy Kálvin azokat a fogadalomtételeket, melyek Isten akaratával meg egyeznek és nem babonáságból származnak, épen mert bűnnel szembeni óvatosságra és jobb kötelességteljesítésre indítanak, a vallásos nevelés szempontjából üdvösnek tartotta, bár egyes gyarlóság legyőzése sohasem biztosíthatja senki számára, hogy tökéletessé, legfeljebb, hogy csak jobbá lett. Érdekes és Kálvin felfogásával megegyező jelenség, hogy a mi magyar református anyaszentegyházunkban a múltban, különösen az egyszerűbb emberek között, az egyházban tett fogadalomtétel, a felnőtté válás életében többször sikeres szerepet játszott. (Például Erdélyben.) Kálvin a fogadalomtételről az intéstitúcióban a következőket írja: „Valaki azt látja, hogy ő bizonyos vétetekre annyira hajlandó, hogy abban a dologban, amely egyébként nem rossz, nem képes úgy mértéket szabni maga elé, hogy menten bajba ne essék: semmi képtelenséget nem művel, ha annak a dolognak használatától bizonyos időre fogadalommal elzárja magát. . . Hasonlóképpen, ha valaki vagy feledékeny vagy rest a kegyesség szükséges tiszteire, miért ne serkentené fel emlékezetét s miért ne üzné el restségét azzal, hogy fogadalmat tesz? Bevallom, hogy mindegyikben a nevelésnek egy neme van.”⁴²⁴

IV. RÉSZ.

A keresztyén állam a vallásos nevelés szolgálatában.

1. Az állam vallásnevelői munkája.

Kálvin az államaak legszentebb hivatását olyan törekvésben és kormányzásban látta, amely minden körülmények között küzd azért, hogy az állam kebelében *bálványimádás, Isten nevének káromlása, igazságának gyalázása, a vallásnak nyilvános megtámadása elő ne forduljon, hogy a közbékét semmi fel ne forgathassa s mindenki rendelkezéssé a saját tulajdonával, hogy a keresztyének között a vallásosság és az emberies érzés fennmaradjon.*⁴²⁵

Az államban a vallásos élet fenntartását és előrehaladását megsegítő munkát különösen az állam vezetőinek kell végezni, akik Isten akaratából, Őt helyettesítve, kormányoznak és ítélkeznek: „... Istentől van megbízatásuk, isteni tekintéllyel van-

de sa sentence, et que cela quilz auront fait en terre est ratifié aux cieulx (Matth. 18.) Car ilz ont parole de Dieu, par laquelle ilz peuvent condamner les pervers, et ont parole par laquelle ilz peuvent recevoir en grâce ceulx qui se admentent.” Kálvin I. káteja. De excommunication. 73. old.

⁴²³ Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ 1559. Lib. IV. Cap. XII. 14-15.

⁴²⁴ „Videt aliquis se adeo proclivem esse in certum vitium, ut in re alias non mala sibi temperare nequeat, quin protinus in malum dalabatur: nihil absurdum faciet, si eius rei usum ad aliquod tempus sibi voto praecidat. . . Similiter si quis vel obliuio sit, vel piger ad necessaria pietatis officia, cur non suscepto voto, et memoriam expegefaciat, et pigritiam excutiat? In utroque speciem esse paedagogiae fateor. . .” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. XIII. 5. 928. old.

⁴²⁵ „...sed ne idolatria, ne in Dei nomen sacrilegia. ne adversus eius veritatem blasphemiae aliaeque religionis offensiones publicae emergant, ac in populum spargantur: ne publica quies perturbetur, ut suum cuique saluum sit et incolume, ut innoxia inter se commercia homines agitent, denique ut inter Christianos publica religionis facies existat, inter homines constet humanitas”. Corp. Ref. XXIX, Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 230. old.

nak felruházva és mindenképen Isten személyét képviselik.⁴²⁶ Pál nyilván megmondotta: „... nincsen semmiféle hatalmasság, csak az, amit Isten rendelt.”⁴²⁷

Az állam vezetőinek, „Isten követőinek és helytartóinak,”⁴²⁸ „... a legnagyobb gondnal, szerénységgel, buzgalommal kell örködniök a felett, hogy bennök, mintegy az isteni gondviselés, oltalom, jószág, jóakarát, igazság legyen képviselve az emberek előtt.”⁴²⁹ Vallásos vezetők tölthetik csak be igazán hivatásukat, hogy országunkban „... a jó cselekvőknek dicséretére, a gonoszoknak megbosszulására”⁴³⁰ legyenek.

Ha az állam vezetői tisztükben nem Istennek a nevében járnak el „... nemcsak az embereken követnek el méltatlanságot, akiket álnokul zaklatnak, hanem magát Istent is gyalázattal illetik.”⁴³¹ Az institúcióban, Ferenc francia királyhoz írt előszóban mondja Kálvin: „Hiszen igaz királlyá valakit csak annak tudata tehet, hogy országa kormányzásában Istent szolgálja. E szerint már nem is országol, hanem rabol az, akinek uralkodása nem arra irányul, hogy Isten dicsőségének szolgáljon.”⁴³²

Kálvin hangsúlyozta, hogy az állam vezetői felelősek tettükért: „... Istennek egykor kötelességük elvégzéséről majd számot kell adniok.”⁴³³

Kálvin idős emberek államvezetésében jobban bízott, mint a fiatalokéban. Kálvin hitte ugyanis, hogy Isten kegyelméből az idős embereknek hivatást adott arra, hogy vezessék a többieket.⁴³⁴ A fiatalság tapasztalatlansága és hirtelenkedése miatt Kálvin nem volt barátja a fiatalok kormányzásának és természetellenesnek tartotta azt. „Amikor egy városban vagy országban balga, ingatag és könnyelmű fiatalokat választanak vezetőknek, akik képtelenek magukat kormányozni és nem tudnak bírók és útmutatók lenni, ez meggyalázása a természet rendjének, ez szégyen és úgy tetszik, hogy az ember Istent akarja bosszantani mindannyiszor, midőn így cselekszik.”⁴³⁵ Kálvin azonban e meggyőződése mellett azt is megállapította, hogyha Isten nagyobb áldásban részesített fiatalokat mint kétszerannyit élt idősebb embereket,⁴³⁶ ilyen esetekben a fiatalok is alkalmasak vezetői állások betöltésére és mindenki engedelmisséggel tartozik nekik.

Az állam kormányzása és az állam életében az ítélkezés tulajdonképpen az állam törvényei „a néma felsőség”⁴³⁷ alapján történik. Kálvin csak olyan állami törvénynek ismerte el a létjogosultságát, amely lényegében Isten kijelentésével és igazságával megegyezik.⁴³⁸

⁴²⁶ „...mandatum a Deo habere, divina autoritate praediti, ac omnino Dei personam sustinere...” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 230. old

⁴²⁷ „...nec potestates esse ullas nisi a Deo ordinatas”. Corp. Ref. XXIX, Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 231. old.

⁴²⁸ „...ministres et lieutenans de Dieu...” Kálvin első kátéja. Du magistrat 73. oldal.

⁴²⁹ „...omni cura, sedulitate, indrustia invigilent oportet, qui hominibus quandam divinae providentiae, bonitatis, bevolentiae, iustitiae, imaginem in se repraesentent”. Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 231. old.

⁴³⁰ „...bene agentibus in laudem, malis ad iram ultores”. Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 231. old

⁴³¹ „...non hominibus modo sunt iniurii quos scelerate vexant, sed in Deum quoque ipsum contumeliosi...” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 232. old. és Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. XX. 6. 1097. old.

⁴³² „Siquidem et verum regem haec cogitatio facit: agnoscere se in regni administratione Dei ministrum. Nec iam regnum ille, sed latrocinium, exercet, qui non in hoc regnat, ut Dei gloriae serviat”. Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Epistola nuncupatoria. 11. old.

⁴³³ „...cui administratae provinciae rationem aliquando reddere oporteat. (Jes. 3:14.)” Corp. Ref. XXX. Inst. Rel. Christ. 1559. Lib. IV. Cap. XX. 6. 1097. old.

⁴³⁴ „...quand nous avons gens aagez ausquels Dieu a fait grace, que ceuxla ayent l'office de conduire les autres...” Corp. Ref. LXIII. Jó 32:4-10. 21. old.

⁴³⁵ „Car quand on a à choisir des gouverneurs en une ville ou en un pays de prendre des ieunes fols, volages, et escervelez, qui ne savent que c'est de gouverner leurs personnes, qui soyent là pour estre iuges et conducteurs: c'est pervertir l'ordre de nature, c'est une honte, et il semble qu'on vueille despiter Dieu toutesfois et quantes que cela se fait.” Corp. Ref. LXIII. Jó 32:4-10 20 oldal.

⁴³⁶ „... car il adviendra quelquefois que Dieu aura donné plus de grace beaucoup aux ieunes gens qu'à ceux qui ont vescu au double.” Corp. Ref. LXIII. Jó 32:4-10. 21. old.

⁴³⁷ „... quam mutum esse magistratum legem...” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Chr. 1536. Cap. VI. 237. old.

⁴³⁸ Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 237-238. old,

Kálvin egyetlen államforma mellett sem foglalt határozottan állást. Bármelyik államformát Isten akarataból származónak tekintette,⁴³⁹ Legegészségesebb államalakulatnak azonban mégis azt tartotta, mikor a kormányzatot többen gyakorolták. Ilyen államalakulatban ugyanis egyéni túlkapások kevésbé érvényesülhettek. (Inst. Rel. Christ. 1536. Lib. IV. Cap. XX. 8.)

A polgárok az állam vezetősége munkásságának, a törvények gyakorlásának köszönhetik, hogy a gonosz bántalmaktól és istentelenségektől megvédelmeztetnek. Az alattvalóknak a felsőbbiséget nemcsak e védelemért, vagy a félelem miatt kell őszintén tisztelni, de különösen azért az igazságért, hogy a vezetők *Istennek szolgálói és küldöttei*.⁴⁴⁰ Az alattvalóknak a tisztelet mellett készséges szívvel engedelmeskedni is kell a felsőbbiségnek azzal a tudattal, hogy *ezen cselekedetükkel magának Istennek engedelmeskednek, mert a felsőbbiség hatalma Istentől van*.⁴⁴¹

Kálvin meg volt győződve arról, hogy az állam belső békéjét a felsőbbiség iránti igaz engedelmesség biztosítja. *Békében és egyetértésben csak akkor élhetünk, ha engedelmeskedünk és alávetjük magunkat azoknak, akiket Isten méltóságba helyezett. Ha ezt elmulasztjuk, erkölcsileg minden megromlik körülöttünk és rosszakká leszünk, mint az erdők mélyén élő vad állatok. Aki a törvényes felsőbbiség ellen fellázad, az nemcsak Istennek, de a természeti rendnek és az emberi nemzetségnek is ellensége. Szörnyeteg, akit utálni kell!*⁴⁴²

Pál tanítása alapján Kálvin helyeselte azt, ha az alattvalók a felsőbbiség iránti tiszteletük és engedelmességük őszinteségét azzal is kiemlik, hogy imádkoznak feliebbvalóik életéért és igaz munkájáért.⁴⁴³

A zsarnok felsőbbiséget is tisztelni kell az alattvalóknak és el kell tűrniök bántalmaikat. A zsarnok felsőbbiséget „... a nép vétkeiért való bosszúállásra támasztotta”⁴⁴⁴ az Úr: „... a rossz és gonosz fejedelem Istennek a csapása, hogy megbüntesse a nép bűneit.”⁴⁴⁵

A felsőbbiség iránti tiszteletnek és engedelmességnek sohasem szabad azonban megcsorbitania Isten iránti tiszteletünket és engedelmességünket. „Az Úr a királyok királya, aki ha az ő szent száját felnyitotta, egyedül reá kell mindenek előtt és mindenek felett hallgatni.”⁴⁴⁶ *Jegyezzük meg azt, hogy Istent kell tisztelnünk első sorban.*⁴⁴⁷ Ha feletteseink tehát „Isten ellen parancsolnak valamit, nem kell annak sem helyet adni, sem számba venni.”⁴⁴⁸ „Ha a fejedelmek rossz cselekedetekre akarnak vezetni és fel akarják fordítani Istennek tiszta tudományát, mint ahogy szerte tapasztalhatjuk ezt a világban, hiszen sokan vannak olyan örvények, akik azt akarnák, hogy a vallás meghajoljon őrhelyük előtt és olyan legyen mint egy viaszkép, amely képzeletük szerint görbül, ilyenkor Istennek nem öröm az, ha engedelmeskedünk. Mert kicsodák ők? Elvesztették minden tekintélyüket, mikor az ellen lázadtak fel, akié a legfőbb hatalom”⁴⁴⁹ Istennek kell inkább engedni és nem az embereknek!

⁴³⁹ Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 232-233. old.

⁴⁴⁰ „... ut Dei ministros ac legatos.” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 242. old.

⁴⁴¹ „... verum quia Deo ipsi redduntur obsequia, quae istis praestantur, quando eorum potestas a Deo est.” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 242. old.

⁴⁴² „Car quant aux hommes, notons bien que nous ne pourrions pas vivre en paix et concorde sinon que ceux que Dieu a instituez en estat et dignité, soyent obeis, qu'on les recoyve en son Non, et qu'on s'assuettisse à eux: autrement il faudra que tout soit perverti, et que nous soyons pires que bestes sauvages au milieu des forests. Et ainsi tous ceux qui sont rebelles à la superiorité legitime, sont comme ennemis de Dieu, et de nature, et de tout le genre humain: ce sont des monstres qu'on doit detester.” Corp. Ref. LIV. V. Mózes 5:16. 320. old.

⁴⁴³ Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 242-243. old, és Kálvin I. kátéja. Du magistrat. 74. old.

⁴⁴⁴ „... eos ad vindicandam populi iniquitatem a se excitatos.” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 248. old.

⁴⁴⁵ „... ainsi un mauvais et meschant est un fleau de Dieu pour chastier les pechez du peuple.” Kálvin első kátéja. Du magistrat. 74. old.

⁴⁴⁶ „Dominus ergo rex est regum, qui ubi sacrum os aperuit, unus pro omnibus simul ac supra omnes sit audiendus.” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. Cap. VI. 248. old.

⁴⁴⁷ „... or cependant notons, qu'il faut que Dieu soit honoré le premier:” Corp. Ref. LIV. V. Mózes 5:16. 318. old.

⁴⁴⁸ „Adversus ipsum si quid imperent, nullo sit nec loco, nec numero.” Corp. Ref. XXIX. Inst. Rel. Christ. 1536. VI. 248. old.

⁴⁴⁹ „Que si les Princes nous veulent induire à mal-faire, et qu'ils veuillent renverser la pure

2. A keresztyén állam vallásnevelő munkássága.

Az elmondottakból kitűnik, hogy Kálvin ideális államnak a theokratikus jellegű államot tartotta. Kálvin ezt az Istennek engedelmeskedő állami életet — mint látható — nem papi uralom által akarta megvalósítani. Az ő lelki szeme előtt a tökéletes állam képe úgy jelent meg, mint egy Istennek szolgáló nagy családnak a képe: amelyben az állam vezetői Istent helyettesítő, felelősségteljes kormányzásokkal, ítélkezéssel, mint valami pátriárkális családapák, bünt büntettek, jót jutalmaztak és az Ur akaratával megegyező törvény iránti engedménsségre neveltek. Kálvin felfogásában az állam munkája határozottan vallásnevelői munka is volt. Az állam nemcsak biztosítja a békét és megvédi a polgárait a veszedelmektől, de vezetősége révén belsőleg neveli is azokat. Különösen a példaadás, a büntetés, a jutalmazás és zsarnok vezetőség esetén a türelem módszerein keresztül.

Kálvin meg merte mondani korában azt, hogy annak a vezetőségnek, amelyik saját szája ize szerint akarná intézni a vallásos élet kérdéseit, nem szabad szót fogadni. És merte azt is hangsúlyozni, hogy egy állam életében az igazi boldogulás szempontjából nem az államforma a döntő, hanem a benne folyó élet és munka. A mai világban, amikor az államformák kérdése és betöltése felett tülekednek nem egy országban az emberek, amikor vannak birodalmak, melyekben a vezetőség Isten igéjét vagy száműzni szeretné a föld színéről, vagy mint jámbor ígés lovat saját szekérébe óhajtaná befogni, milyen nagy áldás volna, ha végre magukra eszmélnének az emberek és meglátnák s köveznék azt az igazságot, amit Kálvin meglátott és hangoztatott, hogy abban az országban van igazság, erő és boldogság, amelyikben az egész állami gépezet Isten dicsőségét tükrözi, amelyikben nem hódolnak meg a bűnnek az emberek, hanem Isten akaratának szerint élnek és Isten akaratának a szolgálatára nevelnek.

Összefoglalás.

E befejező fejezetben röviden arról óhajtok szólni, hogy Kálvin vallásnevelő munkássága manapság milyen áldást nyújt számunkra. Az ő családi, iskolai s egyházi vallásnevelő gondolataiból és a keresztyén állam életére vonatkozó nézeteiből mi az ami ma is aktuális és megszívlelendő tanítás?

Kálvinnak a családi vallásos nevelés c. részben ismertetett megállapításait napjainkban különösen fontosnak és követésre méltónak minősíthetjük. Kálvin mindenekelőtt Isten előtti felelősség terhe alatt teszi kötelességévé a szülőknek gyermekeik vallásos nevelésének a végzését. A szülők nem ruházhatják át gyermekeik vallásos nevelését, mint ahogy az sokszor tapasztalható a mai világban az iskolára és a hitoktatókra, mert első sorban is rájuk tartozik annak az elvégzése. Jó reagondolni a mai szülőknek arra, hogy Kálvin Istent helyettesítő és haláláig tartó munkát látott a családi vallásos nevelés szolgálatában. Nemcsak a gyermekek felserdüléséig, amint az legjobb esetben történni szokott, de azután is szent komolysággal kell őrködniük a szülőknek gyermekeik vallásos élete felett. Kálvin elvárta a szülöktől, hogy hívő életre törekedjenek, önmagukat lelkileg neveljék, minden tekintetben jó példát mutassanak. Olyan követelmények ezek, melyeknek megélésére éppen a családi vallásos nevelés sikere szempontjából a mai sokszor üres lelkű és bűnben szórakozó szülőknek nagyon is szükségük van. Kálvin a szülőknek a családi vallásos nevelés gyakorlására különösen a szelidséggel párosult szigorúság módszerét ajánlja. A jelen korban élő szülők, mert többen köztük vagy nagyon durvák gyermekükkel szemben és így elidegenítik őket maguktól, vagy pedig mindent gyermekeikre hagynak s így a bűnre adnak számukra alkalmat, módszerei kérdésekben is sokat tanulhatnak Kálvintól. Kálvin igaz keresztyén szellemű felfogása, hogy a családban annak vezetői a szolgák és szolgálóleányok életével törődjenek és felelősségteljesen végezzék azok-

doctrine de Dieu, comme nous voyons par trop au monde, que ceste fureur est eu beaucoup, qui voudroyent que la religion se fleschist à leur poste, pour en faire comme une image de cire, et qu'elle se pliat à leur fantasie, on verra cela: or ia à Dieu ne plaise qu'ils soyent obeis en cest endroit. Car qui sont — ils? Ils ont perdu toute autorité, quand ils se revoltent par dessus celuy qui a l'empire souverain..." Corp. Ref. LIV. V. Mózes 5:16. 318. old.

nak vallásos nevelését, idestova 400 esztendő múltán sem valósult meg, bizonyára a hívő élet szegénysége miatt. Pedig fájdalmasan sok bizalmatlanság és szeretetlenség tűnnék el szomorú földünkéről, ha Kálvin szerető szívének ezt a tanácsát a keresztyén családokban ma megvalósítanák. Kálvinnak a családi vallásos nevelésre vonatkozó gondolatai a gyermekek számára is üdvös útmutatásul szolgálnak. A mai szófogadatlan, szüleiket kritizáló s lemosolygó és a végén erkölcstelenségbe, bűnbe süllyedő gyermekeket éppen boldogulásuk érdekében Kálvin arra tanítja, hogy szüleikben Istennek a helyettesét nézzék, előttük szeretettel meghajoljanak és ha megnőnek, akkor is engedelmeskedjenek nekik és segítsék őket mindaddig, míg istentelenségre nem csábítanak. Kálvinnak a családi vallásos nevelést tárgyaló felfogásából nyilvánvalóan kitűnik az az örökérvényű igazság, hogy abban a családban van helyes vallásos nevelés, boldog, békességes élet szülők és gyermekek közt, amelyekben az ige szelleme él és abból táplálkoznak a családtagok. Az a család nyújthat csak áldást, erőt, vigaszt és szeretetet, melyekre olyan mérhetetlen szükség van ebben a nehéz és önző életben, az ő tagjai számára, ahol Isten Szentlelke uralkodik.

Kálvinnak az iskolai vallásos nevelést felölölő nézeteiből is szűrhetünk le tanulságokat a magunk számára. Ilyen fontos tanulság az, hogy az anyaszentegyháznak vallásos szellemű iskolák fenntartására, az ifjúság hívő életének kialakítása és megerősítése érdekében feltétlenül szüksége van. Református egyházainknak, hogy méltóak lehessenek nevükre, törekedniük kell arra, hogy felekezeti iskoláikat megtartsák és hogy ahol csak keresztülvihető újabb ref. iskolákat szervezzenek. A másik fontos tanulság, amit Kálvin az iskolai nevelés kérdésével kapcsolatosan ad nekünk az, hogy meglevő felekezeti iskoláinkban a ref. vallásos szellemű értelmi oktatást és nevelést nemcsak papíron, hanem valóságban is minden megfelelő eszköz felhasználásával biztosítsuk. Felekezeti iskoláinkban nemcsak a növendékektől, de az iskolában működő tanároktól és tanítóktól is követeljük meg azt, hogy istentiszteleteinken résztvegyenek nem egy-kettő közülük, hanem mindannyian, továbbá hogy hívő erkölcsös életet éljenek és az egyház építő célzatú tevékenységeiben munkálkodjanak. Az iskola konfesszióanalitikus vallásos szellemét és az iskolába járó ifjúság vallásos életének normális kifejlődését nem pusztán maga a felekezeti iskola biztosítja, hanem legfőbbképpen a felekezeti iskolában szolgáló tanerők példaadó, hívő személyisége. Kálvin éppen ez okból fordított nagy gondot tanerőinek választására és írta elő pontosan vallásos irányú kötelességeiket. Kálvin arra is oktat minket, hogy felekezeti iskoláinkban sem a bűn elnézésének és pártolásának, sem a durvaság megengedésének helyet nem adhatunk: ilyen módszerekkel ugyanis a növendékek lelkében az őszinte és szeretetben gyarapodó vallásos élet kifejlődését gátolnánk meg.

Kálvinnak az egyházi vallásos nevelésre vonatkozó munkássága mellett nem mehetünk úgy el, hogy abból hasznos gyümölcsöket ne nyernénk. Az egyházi vallásos nevelést vezető lelkészeket szolgálatuk elmélyítésének és tisztaságának biztosítása érdekében Kálvin komoly önnevelésre és önfegyelmezésre hívja fel. A Kálvin szellemében végzett hitépítő és fegyelmező lelkészi konferenciák, melyek azokban a gyülekezetekben, ahol több lelkész jellegű egyén van, egyesítve akár hetenként is megtarthatók, a legalkalmasabbak arra, hogy a lelkészek hit és erkölcsi életére jótékony és állandó hatást gyakoroljanak. A lelkészi konferenciák megfelelő módon (pl. több kisebb lelkészi körzet összevonásával) a teológiákról kikertült lelkészek mindenkor tudományos színvonalának a fenntartására is felhasználhatók. Kálvin az egyházi vallásos nevelés kérdésével kapcsolatosan különösen a kátétanítás és konfirmáció rendkívüli fontosságára figyelmeztet bennünket. Minden lelkésznek szent kötelessége, hogy a vallásos nevelésnek ezt a központi munkáját, amelytől a legtöbb esetben az ifjúság hívő életének a megindulása és az egyházhoz való odakapcsolódása függ, ne bizza másra, hanem önmaga felelősségteljesen végezze. Kálvin arra is megtanít minket, hogy az egyház presbitereit nem az állásuk, családfájuk és vagyonuk szempontjából válasszuk meg. Vallásos és szolgálatra kész egyháztagok alkalmasak egyedül a presbiteri tisztség betöltésére. Lelki egyházat földi titulussal, címekkel és aranyborjakkal nem lehet építeni, csak szerető szívekkel és hívő lelkekkel. Kálvin az egyházi fegyelmezésnek a bűnösökkel szembeni gyakorlását, az anyaszentegyház tisztaságának, a jók megőrzésének és a rosszak megbüntetésének s esetleges megjavulá-

sának érdekében annyira szükségesnek tartotta, hogy igazán Kálvint követő egyház e fegyelmezés nélkül a valóságban el nem képzelhető. A mi ref. magyar egyházainknak sajnos sokat kell pótolniuk ezen a téren.

Kálvin meg volt győződve arról, hogy az egyes államok boldogulása, belső békeje és ereje az állam vezetőségének és polgárainak hitéletétől és vallásos szellemű munkájától függ. Kálvin az állam vezetőire különösen nagy felelősséget rótt. Az ő kötelességük első sorban, hogy az állam életében a vallásos élet fenntartásával, megjutalmazásával és a bűn meghűntetésével Isten dicsőségének helyet adjanak. Kálvin arra az igazságra mutat rá, hogy az államok életét sohasem külső reformokkal, törvényekkel, anyagi erőforrások megnyitásával lehet boldogabbá tenni, hanem csak belülről, ha krisztusi erők áradnak szét annak életében. Kálvin a mai fegyverkező és gyűlködő világnak világosan hirdeti, hogy nem nagyképű politikai konferenciákra van szükség, hanem inkább arra, hogy az államok igyekezzenek Isten országának egy-egy darabjává válni, mert csak így jöhet el az egyetemes béke az emberiség számára.

Kálvin, amint ebből a rövid áttekintő összefoglalásból is meglátszik, értékes pädagógiai személyiség volt. Igéből táplálkozó konfesszionálisztikus színezetű, Isten abszolút uralmáért küzdő pädagógiai munkássága különösen a gyakorlatiasság és az egyetemesség szempontjából megbecsülendő.

Kálvin nemcsak környezetében és korában hatott pädagógiai egyéniséggel és szolgálatával, de hat ma is és arra hívogat, hogy a család, az egyház és az állam életében Istennek való engedelmességre neveljünk. A theokráciára való törekvés teszi az emberi életet áldottá, szeretővé, igazságossá és békességessé. Mert Istennek az ő akaratából és kegyelméből dicsőséget adni annyit jelent, mint önmagunkat is megdicsőíteni.

Patay Lajos.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Bach Sebestyén születésének 250-ik fordulójára.¹

Néhány nappal ez előtt volt kétszázötvenedik évfordulója a napnak, melyen Bach Sebestyén meglátta a világot (május 25-én, Eisenachban), s a művelt emberiség világszerte siet ebből az aktualitásból új alkalmat formálni új s talán elmélyedőbb hódolatra az örökké aktuális lángész előtt. Mert Bach éppenugy benne él az emberiség élő realitásai közt, mint mindazok az ajándékozó géniuszok, akikből a mai, modern, vagyis minden előző kor legjavát továbbtömörítve bíró kor egyáltalában él, mint Sokrates vagy Shakespeare, — éppen olyan közel s egyben olyan távol, mintha éppen nekünk szólna s mégis mintha egy magában élő, zárt világ volna, egyszerre vonz és ismerős és mégis idegen, mintha törődnék velünk, mint a havas csucok a hegylánc szintje fölött : fölér-e hozzájuk emberi próba ? ők egymással beszélgetnek az örökkévalóságon át. Minden lángész többet követel, mint pusztá jóindulatu odafeledkezést abba, amivel kegyelemből megajándékoztak ; ha más világnak tetszik, amelyikben élnek, annál inkább meg kell keresni kulcsát, néha talán külön kommentárt kell segítségül venni, mint Hóseáshoz vagy Platonhoz, — ki sokallaná a gondot ? Bach zenéjéhez is szívesen veszünk minden hozzásegítő megvilágítást ; nem mintha nem volna áldás és kijelentés az is, amit a közvetlen átélés erejével a naiv belefeledkezés is részünkbe adhat és nem mintha Bachot csak tudós módszerek létrájával lehetne megközelíteni, birtokba venni még kevésbbé, — hanem mert a zene olyan kevesek anyanyelve, és értelmezésében annyi méltatlanság történik, hogy éppen a legegyszerűbb, mert legegyszerűbb törvényeit borítjuk ködbe. Mi a Bach zenéjének kul-

¹ A debreceni egyetem Árpád zenekarának 1935 ápr. 7-én tartott Bach-emlékünnepepre készült, de betegségem miatt nem mondhattam el. Most némi változással itt közlöm.

csa azok számára, akiknek a zene egy csodálatos világ, de nyelve nem az ő anyanyelvük? A következő néhány szó talán segít egy parányit közelebb jutni hozzá, s csak ez a szolgálat a jel, melyben tekintetni kíván.

*

Az első hallásra a Bach zenéje, még inkább, mint azé, akivel együtt szokták emlegetni, mint két tökéletes kifejezőjét koruknak, a Haendelé, — igen sok hallgatóban igen sokszor azt a benyomást kelti, mintha szabályosan ismétlődő, csaknem mértani szabatsósággal felrajzolt disztimények váltanák fel egymást, köralaku vagy egyenes vonalú képletek, amikkel, mint a rajzoló a tért, úgy tölti tele a zeneszerző a hallás világának misztikus terét.

A Bach zenéje, melyet a történelem egyetemes megjelölése szerint a barokk kor zenei kifejezőjének ismerünk, csakugyan még távol van a zenei kifejezés azon könnyed szabadságától, melyet Haydn és Mozart fognak később kiérlelni, a dallamosság azon igézetes hatásától, mellyel Schubert — a népdalszerűség titkát elvesse — fogja egyszer elbűvölni a szívet, vagy a zene világmagyarázó egyetemességének attól a félelmetes feltörésétől, mellyel Beethoven fogja megrázni a lelkeket és amelyből Wagner és Berlioz és Strauss Richard a zenei ábrázolásnak csaknem hihetetlen mélységeit és sokféleségét fogja az idők rendjén kibontakoztatni. A Bach kora, a barokk kor, egyáltalában a megkötöttség kora, nem a szabadságé; a megkötöttség a lényeges jellemzője minden megnyilatkozásában, jogi életében, politikában, vallásban, társadalmi formáiban, irodalmában; — megkötöttség az abszolutizmusig, a tekintély abszolutságáig; egy konkrét történelmi alakulat, egy államforma, egy egyház igényli, hogy ő örökkévaló, — az állam én vagyok: ez a végsőig feszített igénytudat, ez a barokk kor egész belső képtelenségének igaz kifejezője, mert ez a quinta essenciája.

A megkötöttség nyilvánul meg, természetesen, zenéjében is. A zenei szerkesztés nyelvének formái a kánon, a fuga, az ellenpontos dallam- és összhang szerkesztés, ahol az értelemnek több szerep jut, mint a leleménynek, nincs is mit féltetnie a gyámkodó tekintélynek: az értelem számít és sémába gyurja az ötletet, — mintha igazán illusztrálni akarná, amit éppen ez a kor fedezett föl a Leibniz nagyszerű elméjével, hogy a zene nem egyéb, mint a lélek öntudatlan számolása. A zenekarokban s az orgonán tehát felzúgnak a hatalmas hangtömegek, tömören, mint mikor a völgyet elzáró gát cölöpei egymáshoz tapadnak, vagy könnyedén, mint mikor az arabeszkok bontakoznak ki egymásból, de mindig olyan szívósan, hogy messze kiérzik belőlük az egyetemes kor-jellem: a megkötöttség.

De ha a Bach kánonjait és fugáit hallgatjuk, ha módunk van elmélyedni benne, akkor egyszer csak az a meglepetés ér, hogy ezek a merevnek tetsző, mértani szabatsósággal végighömpölygő zenei képletek elvesztik merevségüket, transparensse lesznek, átvilágosodnak, és átizzik rajtuk egy mélységes mélyről felhangzó, tiszta, mindennek fölött tiszta, vagyis mélyen lelki érzés melege és fénye, mint mikor a gránit tartóból kiárad a drága nárdus olaj illata, — átizzik a szigorú formák tartóján a szív tiszta hangja, végtelenül sokféle érzést fejezve ki, amiknek közös jelleme az, hogy semmi közösségük sincs az alacsony, közönséges, érzéki lélekkel. A Bach történeti jelentőségét a legigazabban azzal fejezi ki a zenetörténet, hogy ő meg tudta tenni azt a csodát, hogy megneemesítse a rideg és sématisztikus formákat, mert belevitte a barokk furcsaságába (barocco = torz, különös) az erőt, mely még a tökéletlen alkattól is műremeket képes varázsolni.

Azt a forrást is meg lehet jelölni, melyből a Bach egész zenéjébe, hangszeres és ének-zenéjébe ez a páratlanul gazdag és mély lira beleömlik: a német korál költészet az, amint a reformációban és az utána következő korszakban kivirágzott. A német nép egyik legremekebb alkotása ez. Mikor a gyötrelmes politikai viszonyok, a belső harcok a német nemzet népi egységét csaknem megsemmisítették, mikor politikai önállósága csaknem eltűnt a szétdarabolódott földrajzi szétszórtságba, akkor, mondja Schweitzer Sándor, Bach egyik legmélyebb magyarázója, a német szellemi erők a vallásba menekültek s ezzel meg tudták nyerni az erőforrást, amelyből megújult lelki életük, megújult a költészet, a művészet s benne a zene. Egy rég megindult, hosszú és nagyjelentőségű fejlődés teljesedett meg ebben a vallásos lirában; útjában felszívta, ami lelki értéket csak talált a németen kívül, a francia és olasz vallásos lirában és

zenében; Orlandas Lassus és Palestrina koráljain épugy tisztult és mélyült, mint a Luther énekein és a Paul Gerhard gazdag líráján s egyenes vonalban ivelt tovább Novalisig és a mai énekszerzőkig.

Ennek a mély vallásos lírának zenei kifejezése és megteljesedése a Bach zenéje, egész zenéje, mert gyökere és erőforrása mindenütt ez a korál-zene. Nemcsak ének zenéje fakad belőle, orkesztrális zenéje is, nemcsak a tisztán egyházi vagy, helyesebben, vallásos zenéje, ami mindig istentiszteleti célokat szolgált, tehát kultuszi zene volt, — hanem „világi” zenéje is. Bachnak egész sereg szerzeménye van, ilyen világi zene, kantáték és hangszeres művek, köztük derültek, sőt humorosak, mint a kávékantáta, (kissé sekélyes, de rendkívül ügyes libretto-írójának ötlete), s akármelyiket nézzük, a hangfestésnek, a zenei ábrázolás lehetőségeinek olyan gazdagsága sugárzik belőle, hogy az ember, a laikus is, izelítőt és sejtelmet kap abból, amit a zene hatalmának a világ minden népe átélt és megtapasztalt: hogy aminek jelentőségét és mélységét a szó és a gesztus ki tudja fejezni minden hozzáértő számára, azt a zene elmélyíti, új, páratlan jelentőséget ad neki, — kozmikus mélységekbe gyökerezteti: nem csoda, hogy Schopenhauer azt mondta, hogy a zene a világ ősi és titkos lényegének közvetlen megnyilatkozása.

S ha valaki olyan kalauz mellett nézi végig a Bach zenéjét, mint Schweitzer,² csakugyan alig térhet magához a meglepetésből, mikor megismeri, hogy milyen bámulatos gazdag érzelmi anyag milyen finom árnyalatai szólnak meg ebben a zenében. Nem mond azzal senki ujat, ha elismétli, hogy ebben a zenében is ott van a komor, lélekzetet elállító szorongás és kétségbeesés hangja, de ott van a megváltottság felujjongása és a kiválasztottak kegyelmi erővel való megerősítettése is, — ott van a derült jókedv, sőt a pajkoskodás dévaj hangja is; ez, végre is, minden zenében ott van, ha igazán zenész lelkéből fakadt a zene. Bachról azt kell újból meg újból ismételni, hogy ő csaknem a szónál nyilvánvalóbban és a festő szemléletességével ábrázolja mindezt a zenéjével, — ezért nevezi Schweitzer a festő zenésznek a költő zenészek közt. És azt kell mindig újból ismételni, hogy ezekben a kifejezési módokban, melyeket a zene rejlő lehetőségei közül ő tett hallhatóvá a világ számára, s melyek olyan szabatosan elhatárolódnak egymástól, mint megannyi *Leitmotiv*, amely kifejezést teljes joggal használhatunk az ő zenéje jellemzésére, — ezekben a tisztán bach-i zenei alakokban semmi sincs, ami közösséget vállalna, vagy akár csak engedne is a közönséges és alacsony érzésekkel, alacsony lélek megnyilatkozásaival. Aki Bachot őszinte odaadással hallgatja, egyszer csak azt érzi, hogy megtisztult, hogy itt lepattog róla amit a világ olyan észrevétlenül rászór, — rólais mintázhatta volna Goethe a Schillerről mondott szavát, melyeknél nagyobb dicséret emberről nem eshetik:

„und hinter ihm, in wesenlosen Scheine
Lag was uns alle bindet: das Gemeine,“

És az embernek sejtelve támad arról, hogy mit jelent az: Istent lélekben és igazságban imádni, amint felzendülnek valamelyik passzió vagy kantáta hangjai, és arról, hogy nem közömbös, hogy milyen eszközzel törekszik az ember erre a lélekben és igazságban való isten imádásra. A Bach zenéjén a legvilágibb szerzeményben is meg látszik, hogy olyan lélekből sarjadt, amelyik a kultusz élő funkciójának tudta a zenét. Haendel sokkal távolabb áll a koráltól, általában a kultuszi zenétől, ihletének nem ez a forrása és titkos irányítója; őt nem a kultusz tömörített lírája és dramatikája ingerli és élteti; az ő ideálja a szabad ária és a „spirituális koncert”. — s ebben elárulja magát az olasz hatás, melynek sokkal inkább átengedte magát, mint Bach, aki szintén nem vonhatta ki magát alóla, hiszen az olasz zene, a hangszeres és az ének, templomi és világi termékeivel, ismerős volt már akkor Németország szerte. Haendelben világosabb színezetű zenéje árulja el az olasz hatást, amit k egészít az angol néplelekből ösztönös megérzéssel kiemelt néhány más jellemvonás, amikkel új hazája szellemének hű zenei kifejezője lett: az ünnepélyes pompázatosság és a tartalmas látványosság bravuros ábrázolásával. — De, fedezi föl Schweitzer, mikor Haendel igazán mélyről feltörő, tiszta lírát él át, akkor az ősi német erő tesz magáról bizonyosságot: ugyanaz a megújító forrás nemesíti tiszta lelkivé az ő zenéjét is, Bach mentesebb maradt ettől a hatástól, s Schweitzer mégis még azt is saj-

² Schweitzer Alex. Seb. Bach. le musicien-poète, (év. n.)

nálja, hogy Bach átvette a régi kantáta helyébe az olasz recitatívót és áriát, *malheur-nek* mondja, — „a legnagyobb baj, állítja, amely érhetne művét” (120. l.), mert útját állta annak, hogy saját maga kifejelessze azt, amit majd csak Wagner Richárd fog megalkotni! Az olasz hatás Bachnak nem vált előnyére, amint nem vált Dürernek se; minden bámulatos önértékűség ellenére is, amely ott van az olasz zenében, s minden történeti kapcsolat elismerése mellett is, amely szükségképeni volt és amely nélkül Bach éppúgy nem gondolható el, mint ahogy Haendel, ha Németországban marad, nem írhatta volna meg a Messiást, — nem lehet ki nem hallani a két népi lelki alkotának különbségét zenéjéből, amint nem lehet meg nem látni képző művészetéből, hogy egyéb lelki termékeiket ne említsük: még a tiszta belsőség megnyilatkozásaiban, a vallásos líra alkotásaiban is, nem lehet ki nem hallani a legfelségesebb Orlandus Lassus vagy Palestrina-féle kantátákból és korálokból az őszinte és ezért természetes hangoskodású az érzése adottságban való őszinte gyönyörködést, — mint ahogy nem lehet, valamennyire avatott fülnek, ki nem venni a Csajkovszki zenéjéből azt a népjellemvonást, melyet művészetében olyan meg nem vesztegethető tanú vett észre, mint Turgenev: a piszmozgó kackiasságot.

*

Ebből a csodálatos zenei világból ad némi izelítőt egyetemünk ifjúságának hódolattevésre kész és késztető zeneegyesülete. Öröme szolgál, hogy az egyetem nevében teheti ezt, s ha nem gondol is reá, ünnepének csaknem szimbolikus jelentőséget ad ez, hogy az első zene, mely e nagyráhatott falak közt elhangzik, ime, a Bach zenéje. Legyen is szimboluma ifjúság és egyetem művészi becsvágyának és látomásainak, s mikor majd a Bachhoz legméltóbb hangszer: az orgona fogja tolmácsolni ezt a kijelentés-szerű zenét, úgy gondoljon vissza erre a mai szerény kezdetre, aki részt vesz benne, mint aki sejtelmesen érzi, hogy parányi forrás fakasztásával is hagyomány sodrát indította meg.

Tankó Béla.

Aktuális dátumok, 1935.¹

Az aktuális dátumokról való megemlékezés évek óta állandóan visszatérő témája az Országos Református Lelkészei egyesület konferenciáinak. Ha nem csalódunk, az eredeti elgondolás, amellyel helyet foglalt előadásaink sorozatában, az volt, hogy lelkési társaságunk az egyetemes egyház történelmének nagyjelentőségű eseményeivel egy-egy pillanatra megállva tapasztalatot, erőt és hitet merítsen magának ezekből a jelen és jövő harcaira. Meggyőződésünk lévén, hogy a népek, nemzetek és országok sorsát az élő Isten intézi, keressük ezekben a történelmi eseményekben Annak gondolatait, Akinek országáért elkötelezve érezzük magunkat.

Bizonyára külön impulzust is adtak volt ezeknek az előadásoknak azok a közel-múltban lezajlott centennáriumi ünnepségek, amelyek a reformáció egyes kimagasló eseményeinek évfordulóival voltak kapcsolatosak. Ezek azonban most már évről évre ritkulnak. Az egyetemes egyház évezredes múltjában elemi erővel feltörő ujjáébredés sokszerűsége és színűsége néhány évtized alatt bár nem halványult meg, mégis mert mindig jobban erősödve a csendes fejlődés útjára lépett, — kimagasló eseményei mindig ritkábbá lettek.

Eppen ezért az aktuális dátumok előadója lassankint új feladatok előtt látja magát. Vannak évei, amikor az egész és fél centennáriumi aránylag szűk körre korlátozódnak, úgyhogy témája fogyóban lenne, ha szorosan ahhoz tartaná magát, amit előadásának tárgya alatt valójában értünk. Az évfordulók természetesen nem fogynak el. Hiszen az élet folyton buzog és forr, valamint 10-20-50-100 és 1000 esztendő előtt is forrt, — de nem egyformán zajlik. S az események, amint torlódnak az idők végtelenén, nem egyforma hatással jelentkeztek a világ haladásában. Minden eseményt

¹ A sárospataki ORLE konferencián 1935 augusztus 23-án elhangzott előadás.

sem jegyzett fel az egyháztörténelem Kliója, sem mi nem emlékezhetünk meg róluk, csak azokról, amelyek mégis döntő jelentőségűek és horderejűek voltak az egyetemes vagy a mi szűkebb magyar egyházunk történelmében.

Az „aktuális dátumok” éremakörét tehát néha ki kell szélesítenünk, mintahogy már tavaly is történt, sőt az idén is tesszük. Ha azt akarjuk, hogy ez az előadás is szolgálja azt a nevelő hatást, ami összejövetelünknek egyik célja, — úgy nem ragaszkodunk szorosan ahhoz a követelményhez, vajjon időrendben pontosan évfordulós-e az, amiről emlékezünk, — hanem szólunk róla, mert a témáról szólni a történelmi megismerés szempontjából egyszer mégiscsak szólni kellene és nagy vonásokban bizonynyal centenáris is megemlékezésünk.

*

1. Így vagyunk különösen a keresztyén ókornak eseményeivel. Közismert, hogy az egyháztörténelemírás nem egyidejű magával a keresztyénséggel, valamint amikor már fel is jegyezték ilyen célzattal egyetmást, azt nem a mai modern egyháztörténetírás követelményeinek megfelelő módon tették. A számunkra jelentős dátumok a kortársak számára nem mindig voltak azok, amiről elég bőven tesz tanuságot az anyaszentegyház története, — kezdve Jézus életén folytatva Pál és más apostolokon keresztül jó néhány évszázad eseményein át. Sőt egész sereg általános érdekű kérdéstről aligvan valami homályos ismeretünk, pl. az egykor nagyjelentőségű, néhány századon át Afrikában, sőt Európában is virágzott, nemzeti jellegű, ariánus egyházakról még főbb vonalakban is alig tudunk valamit, — ehhez hasonló probléma pedig ezenkívül is van jónéhány az egyház történetében. Amíg vitás Jézus halálának vagy Pál megtérésének éve, amikről két, illetőleg egy éve emlékeztünk, most mégis alkalmoszerűnek látjuk pl. Pál első jeruzsálemi útjáról való emlékeztést, holott azt pontosan tudjuk, hogy a nagy apostol megtérése után még három évig valósággal kerülte a zsidók fővárosát. A mi évenkénti előadásaink azonban nemcsak eseményeket regisztráltak, hanem problémákat is vetettek fel, amikre igyekeztünk magyarázatot is adni, ahogy tudtunk, szóval ez rendszerint több volt, mint pusztá emlékezés. Mindenkor az lévén a nézetünk, hogy magát a tényállást, sőt bizonyára a kérdés lényegét, ebben a körben úgyis ismeri mindenki, a benne való elmélyedést, az esetleges ösztönzést további önálló buvárkodásra a velük kapcsolatos problémák kiélezése szokta azonban eredményezni.

Ebből a szempontból tehát meglehetősen mindegy, hogy Pál apostol életének chronológiájában azoknak adunk e igazat, akik első jeruzsálemi útját Kr. u. 34-35-re teszik, — vagy azoknak, akik valamivel későbbre. Akárhogy s mint van, a kérdés lényege az, hogy Pál a damaszkusi „látás” után nem tanácskozott „testtel és vérrel”, hanem egyszerűen elment Arábiába, ahonnan, illetve már Damaszkusból három év múlva került elő, mert valamiképpen forró lett számára ott a talaj. Régebben az a nézet volt elterjedve, hogy Arábiába személyes elmélyülés végett ment, mintegy tisztában akarván jönni a pusztá magányában mindazzal, amit Krisztus evangéliumáról hirdetni kell, — ma tudjuk, hogy akkori Arábia nem volt valamely pusztaság, hanem nagyon is lakott hely, bővölködő városokkal, — kevésbé lehetett alkalmas arra, hogy egy Pál apostolhoz hasonló személyiség ott budhista szerzetes módjára három évig speculativ életmódot folytasson. Amiből élnie kellett, — a kézműkisipar is, — az emberek százaival hozta őt kapcsolatba, — az emberekről és dolgokról alkotott véleményét pedig Pál soha nem szokta magába fojtani, kimondta, ahogy elgondolta. Az sincs kizárva, hogy már ekkor hallottak róla Jeruzsálemben és annak környékén lakó keresztyének, amint arról a Gal. I-23.-ban emlékezik, egyszóval, akár mint áll a dolog, egy bizonyos; az evangélium hirdetését megkezdte rögtön, ott, ahol éppen volt és amint a megbízást kapta.

Miért nem ment tehát Jeruzsálembe? Hiszen történelmi megítélés szerint és minden lélektani okoskodás alapján a legtermészetesebb lett volna visszatérnie mielőbb oda, egy kissé bővebben tudakozódnia Jézus és annak evangéliuma felől s úgy indulnia munkára. Vagy félhetett volna esetleg a zsidó főtanács bosszujától, akinek elszánt eszközéből annak egyik sirásója készült lenni? Valójában azonban nem szokott ő megijedni sem tőlük, sem mástól, még ha életéről volt is szó, ha Krisztus evangéliuma forgott kérdéseiben.

Az is közismert, hogy utóbb sem tartotta szükségesnek a maga számára a

gyakori jeruzsálemi utat. Saját bevallása szerint az első útja után 14 év múlva ment fel ismét oda, arra a bizonyos apostoli kociliumra, — a közbeeső mégis valószínű, de csupán alkalmoszerű utjáról el is feledkezik megemlékezni, annyira jelentéktelennek tartja.

Kétségtelen, hogy mindebben egy szempont volt számára döntő: nem volt „kijelentése” előbb, — tizenhét év múlva legalább is erre hivatkozik, amikor a nagy apostoli tanácskozásra indul. Ha nem volt akkor, amikor a damaszkusi úton „látott”, hogy menjen Jeruzsálembe, de volt 17 év múlva, — akkor nyilvánvaló, hogy a 34-iki vagy 35-iki jeruzsálemi útjára szintén volt.

Ha nem is állt az egyébből, minthogy Pétert „meglátogassa”, — szó bizonyára bőven esett köztük e 15 napos jeruzsálemi tartózkodás alatt, sajnos, hogy nem jegyezte fel senkise.

Mindenképpen jelentősnek tartjuk azért, hogy Krisztus halála után néhány év múlva Péter és Pál, a pogányok apostola, hacsak rövid időre is, Jeruzsálemben mégiscsak összejönnek. Mert valamit megsejthetünk abból, amiért Pál végre elszánta magát, hogy Jeruzsálembe menjen s ott éppen Pétert meglátogassa. Először is Szíriába és Kilikiába, ahová Damaszkusból jövet végül ment, — nem Jeruzsálemben keresztül vezet az út. Másodszor Péter nemcsak a későbbi éveiben, de minden jel szerint, korábban sem volt annyira zsidóskodó, mint a többi jeruzsálemi oszlopapostol Jakabbal az élen. Nem lehetett azért már ennek az útnak sem más célja, mint Pál nagy problémája, a pogánykereszténység ügye, amit évekkel később még nagyobb tanácskozásban kellett megbeszélni. Amiben nemcsak Pál „apostolságának” kérdése, hanem a történelem tanúsága szerint a kereszténység jövője is volt elrejtve.

Legjobb meggyőződésünk szerint nem is volna érthető másként a kereszténység páli értelmezéséből az a meghatározás, amely szerint, aki Krisztusban újjászületett, „új teremtés” az. Pál a damaszkusi úton nemcsak a Krisztust látta, — hanem a kizárólag tőle vett evangélium, amire oly gyakran hivatkozik, szemében már akkor is az, aminek későbbi éveiben mondja: Istennek hatalma minden hívőnek üdvösségére, zsidónak először, azután meg a görögnek. (Róm. I, 16.)

*

2. Hasonlóan érdemesnek tartjuk, hogy a mostani alkalommal a ker. gnóziról is szóljunk néhány szót, amely úgy 135 táján volt talán virágzása tetőpontján, amennyiben az magában a kereszténységben jelentkezett. Volt idő, amikor az u. n. vallástörténelmi irányzat a gnózis jelentőségét tulbecsülve annak már a legkorábbi ker. tanításokban helyet jelölt ki s való is ebből annyi, hogy már Pálnak kellett ez ellen küzdeni. Az is bizonyos, hogy a gnózis legtisztább forrásait az őskeresztén korból ismerjük, — a valóság mégis az, hogy a kereszténységnek eredetileg nem volt köze hozzá. Mi volt a gnózis tehát lényegében? Erre a feleletet röviden és világosan megint csak nem tudjuk megadni. Neveztek előázsiái vallásnak, de csak előállításában vannak kétségtelen előázsiái elemek, önálló vallásnak nem tekinthető, felfogták, mint filozófiai irányzatot, de rendszerben valójában sohasem öltözött. Eredetéről sem sokat tudunk, csak a kereszténységgel kapcsolatban veszünk róla bővebb tudomást. Legmegfelelőbb talán Karl Müller meghatározása, amely szerint a gnózis nem más, mint kísérlet arra, hogy a keresztén vallást az akkori vallásos szinkretizmus folyamában bevonjuk s így a hellén-római világ számára azt könnyebben elfogadhatóvá tegyék. Babilóniai, szíriai, egyiptomi képzetek hellén-római formát öltve, jelentkeznek itt, belső lényegükben az emberi megváltás nagy gondolatát szolgálva a dualisztikus világszemlélet kiegyenlítésével. A lelket meg kell váltani a test rabságából s ennek eszközei az extázis, az aszkézis és egy sereg varázsfórmula. Már a zsidóságban felismerjük jelentkezését, a kereszténység első teológusai közülök valók. Mint történelmi folyamat sokkal jobban érthető. Az őskereszténységnek Krisztus személyével szorosan kapcsolatos entuziasztikus kora, mintegy három nemzedék időszaka, lejárt. A zsidókereszténység ekkor már megsemmisülőben volt, míg a pogánykereszténység mindenütt előtérbe nyomult. Kezdetét vette tehát a tan kialakulása, az eschatológikus képzetek halványulnak, — felmerül egyuttal az a szükségérzet, hogy a kereszténység ebben a földi világban s annak kultúrájában elhelyezkedjék. A vallásos élmény helyébe kívánczik a szilárdabb normájúnak mutakozó ismeret, az Ur alakja csak az evangéliumokban él, az apostoloké leveleikben, a szellem a

leírt betűkben, — az emberi lélek misztikum szükséglete viszont egészben megmarad. A világ szellemiségével való kiegyenlítődés tehát megkezdődik, ez lényegileg a ker. gnózis.

Ezt a krizist is túlélte azonban, — igaz, hogy sebekkel rakottan, — de csodae ez? A keresztyénség éppen életének talán a legkritikusabb fordulópontján mindennel harcban állt. Harcban a világ társadalmának berendezésével: vallásával, jogfelfogásával, nemzeti és politikai ideáljaival, vagyis összkultúrájával, — harcolt egyúttal a létért, a fennmaradásért, a helyért a nap alatt. Harcolt önön múltjával és jövőjének reményeiért. Szinte magára hagyott maroknyi szent mag a csapat lelke, körülötte tömegek, amikben még csak erjedésnek indul az evangélium kovása. Csodálhatjuk-e, ha mindebből a keresztyénségnek egy addig nem ismert történelmi formája, az ókatholicizmus született?

*

3. Kr. u. 185 körül született a ker. dogmatika ősapja, Origenes. A keresztyénség eredetileg nem volt tan, sem az élet és világfelfogás bizonyos intellektuális rendszere, de az őskeresztyénség entuziasmusának hanyatlásával a prófétizmus szabadságából olyan kilengések keletkeztek, amiből a tannak s annak egységének előbb-utóbb meg kellett születnie, ha jövőjét biztosítani kívánta. Már Pál kénytelen volt bizonyos igazságokat és ténykörülményeket kötelezőleg leszögezni. Sokkal inkább szükség volt erre, amikor a keresztyénség a hellén-római szellemi kultúrával jött szorosabb viszonyba. Az apologéták már igyekeztek is a kiegyenlítődés létrehívására. A harcos pozíció, amelybe kényszerültek, nem engedte meg azonban, hogy a keresztyénséget, mint egységes világfelfogás rendszerét kimunkálhassák. A gnózis hatása viszont inkább a történelmi alapok elhalványulásában jelentkezett, — aminek előbb vagy utóbb reakciót kellett kiváltani. A christológia körüli harcok viszont már mutatták, hogy a dogmatikai alapvetés korszaka megnyílt. Erre azonban a nyugati keresztyénség a maga elsősorban gyakorlati képességeivel nem volt alkalmas. A Kelet misztikuma és filozófikus hajlamai kellett ide és ki is termelte az alexandriai iskola az ehhez szükséges személyiséget Origenesben.

Mint hogyha benne a magyar reformáció Szegedi Kis Istvánjának előtípusát látnók, sok vonásuk annyira közös, — persze a miliő mindkettőnél más. Közös tanítói kedvük és az a hajlam, amellyel a problémákat mintha csak azért állítanák fel, hogy megoldhassák azokat. Mindkettő a késő férfikorban szánja rá magát, hogy gyakorló lelkipásztori munkát is végezzen és mindkettő nagy átfogó koncepcióval alapvető rendszereket konstruál. Tovább is folytathatnám e közös vonások felsorolását, de végre is valójában még csak Origenesnél tartunk.

A keresztyénségnek gnosztikus síkban fejlődő intellektuális felfogásával szemben Origenes elsősorban visszanyult az ősi kijelentések forrásaihoz, körülbelül az egész szentírást végig exegetálta. A ker. élet fontos kérdéseiben irodalmilag állást foglalt az eretnek tévelygések, a zsidóság és a pogányság felfogásával szemben. Utórró érdemet szerzett a tan első, rendszeres kidolgozásával. Theológiájának különös jelentősége, hogy a tradicionális tanításokat a kor színvonalára emelte (Szt.-háromság, Krisztus emberi és isteni természete, a keresztség, a feltámadás, a bűn és szabadság, valamint a megváltás kérdése) s levonta azokat a konzekvenciákat, amelyek már éltek, de végre levonandók voltak. Egyáltalán a ker. hittudományt a hellén-római szellemi kultúra legmagasabb színvonalára emelve megadta végre a kegyelem-dőfést a gnoszticizmusnak is. Egy pogány ellenfele mondta róla: „életére nézve tökéletes keresztyén, tudományos ismereteiben pedig valóságos görög.” Azt is mondhatnánk, hogy ő volt az első liberális teológus mert minden tradicionálizmusa mellett messzemenő elfogulatlansággal vizsgálta a ker. hitélet intellektuális viszonyait, úgyhogy néhány évszázad múlva meg is tagadta őt a katholicizmus, de végeredményben ő volt az, akinek megmentését köszönhetette.

*

4. Az ókori keresztyénség történelmének sok felderítetlen kérdései között nem utolsó helyre tart számot a szerzetesség előtípusaként ismert remeteélet eredete is. Ugy nagyjából a 3. század végéről 285 tájáról számítják előállítását, mint amikor, — a nálunk ezen a néven jobban ismert Remete szt. Antal, — vonult állítólag a puszt-

tába az emberi civilizáció elől Máté ev. 19. részét tartva szem előtt. Kétségkívül magában az őskeresztyénségben és az ókatholicizmusban is megtalálhatjuk azokat az alapmotívumokat, amelyekből akár az ő, akár ismeretlen társainak (Tébai szt. Pál ma már egyhangulag legendárius alaknak minősítették!) a világtól, illetve annak társadalmi rendjétől (vagyon, család, foglalkozás) való visszavonulása magyarázható s amivel nyilvánvalóan egy új szociális világszemlélet született. A régebbi egyháztörténetírás azonban a keresztyén üldözés, az újabb az egyiptomi Serapiskultusz, indiai szerzetesség stb. eredőjének tekintette a remeteséget, — nemrég fordult az érdeklődés a kérdés szociális vonatkozásai felé. Ez utóbbi szerint, amikor a hanyatló római császárság latifundális fejlődése, a növekvő állami adóteher, sőt egyes viszonylatokban pénzügypolitikai kísérletezések következtében roppant szociális krízis állt elő, ez a birodalomnak éppen a legsűrűbben lakott részein, Egyiptomban és Africa provinciálisban érezte legjobban hatását. Már Tertullian látta ennek elkövetkezését. Mindkét helyen tényleg az alsóbb néposztály tömegei lettek a remeteélet első képviselői, Africa provinciálisban éppen veszélyes vagabundus társaság formájában, amely egyházi problémák megoldásához fegyveres segédszervezeteket is szolgáltatott.

A világ bomlani készülő gazdasági egyensúlyának, valamint a ker. aszkézis már meglevő elemeinek összetalálkozásából született volna meg tehát a remeteéleti amiből már bizonyos rendszerbefoglalás segítségével a szerzetesség ő és középkor, viága kiformalódhatott. Ahogy Völter kifejezte: a szociális kétségbeesés sötét peszsimizmusát látjuk itt vallásos rendszerbe öntve. Távol áll tőlünk, hogy a kérdést eldönteni kívánjuk vagy arra hivatottnak érezzük magunkat. Nem térhetünk ki azonban annak a ténynek igazsága elől, hogy Máté ev. 19. rész 21. versét már kétévszázad óta ismerte a keresztyén világ anélkül, hogy jónak látta volna a pusztába menekülni a vagyon és annak kísértései, egyáltalán a polgári világrend elől. Kétségtelen azért, hogy a remeteélet előállásában nemcsak vallásos elemek működnek közre. A galliai parasztlázadás okául, mely Diocletian alatt tört ki szintén 285 táján, kétségkívül a szociális krízist ismerjük, Africa provinciálisból már anarchisztikus tendenciákat is látunk, Egyiptomból viszont csak a probléma vallásos oldala jut az első tendenciózus irodalmi műben kifejezésre, — az éghajlat azonban csak a két utóbbi helyen lehetett kedvező a tömeges remeteéletre. Adottságok tehát, amiket a történésznek figyelembe kell venni.

Akárhogy s mint volt, a remeteélet nagy magányosságában egy új világrend körvonalai bontakoztak ki, amelyben az emberiség adott életberendezése megsemmisült s helyébe lépett egy új világfelfogás, mely a ker. életesszéményt, a tökéletességet, e világtól elvontan kívánta realizálni. De nemcsak ez történt. Az aszkézis e különleges válfaja felfedte a világ és az anyaszentegyház közti mély szakadékot s ezzel veszélyeztette a utóbbi. A remeteéletben egy nagy protestáció nyilvánult meg az egyházzal és annak üdvjavaival szemben, nyilvánvaló lett, hogy azokra nincsen okvetlen szükség bizonyos aszketikus milióban. Szétszakította egyúttal a ker. erkölcs egységét is, megteremtve az első és másodrendű erkölcs fogalmát. A szentek közössége kivonult ebből a világból. Nemcsak egy új szociális világfelfogás, de egy új ker. éthosz is megszületett.

Az ókatholicizmus nagy taktikai érzékét mutatja, hogy ezt a társaságot egyrészt a világhoz ismét közelebb tudta hozni, másrészt az egyház bástyái közé külön rendbe foglaltan be is illesztette.

*

5. Szomorú évfordulója van ebben az évben a francia protestantizmusnak a, nantesi edictumot 250 évvel ezelőtt vonta vissza a királyi önkény, XIV. Lajos. A francia kálvinizmus múltja egyike a legérdekesebb, de egyúttal a legértékesebb, egyszersmind a legszomorúbbnak az európai protestantizmus sokszínű önfenntartási harcaiban. Évtizedeken át a szabadságáért fegyverrel küzd, a valódi zsinatpresbiteri rendszer neki köszöni eredetét, mely egyúttal a biztos hátvédet adta számára politikailag is. Lassanként állammá lesz az államban, ez az egyetlen biztonsági mód számára, de egyúttal a fejlődő királyi abszolutizmusnak legnagyobb akadályja is. Nagy theoretikusai formába öntik a népszuverénitás tanát, az önkényuralkodóval szemben érvényesíthető ellenállás jogát s ezzel a kálvinizmus alapját veti meg az eljövendő modern államoknak, arról már nem tehet, hogy a hitetlen elemek kezében a rom-

bolás eszközévé is lett. Franciaországban azonban mindenképen végzetessé vált a református protestantizmus elnyomása, pedig azt hitte, hogy a katolicizmus kizárólagos uralmával az országban világhatalmi vágyait valósíthatja meg. Anglia ragadta el előle a pálmát, aránylag sokkal kisebb erővel és seregeivel Cromwell puritánjai révén, pedig éppen kálvinista vezérférfiak megmutatták Franciaországnak is ezt az utat.

Azokat az aránylag csekély engedményeket, amiket a nantesi edictumban kaptak, a vallás szabadságnak azt a töredékét, amit Duplessi-Mornay, a „vindiciae contra tyrannos” szerzője a francia kálvinizmus számára megtudott menteni, előbb a nimesi edictum ingatta meg, majd az 1685-ös fontainebleau-i edictum végleg visszavonta. Tagadhatatlannal nagyszabású intézkedéseket foglalt magában a protestantizmus kiirtására, mondják, hogy Le Tellier, a kancellár, Simeon szavaival ütötte rá a nagy pecsétet, de valóban el is végeztetett minden. Franciaország elvesztette a nyomában járó üldözés és kivándorlás révén többszáz ezer legjobb, legpuritánabb fiát, a kereskedelem és ipar, a szellemi kultúra és a francia hadsereg legkülömb képviselőit, állítólag több mint 60 millió francot, amit a refugies-k a nemzeti vagyonból magukkal vittek. Amikkel azután Angliát, Hollandiát és Németországot gazdagították, sőt hazánkba is jutott belőlük s lett itt is a kálvinizmus egy-egy nagyszabású képviselője. Franciaország sohasem heverte ki többé ennek a súlyos politikai ballépésnek következményeit, mintha Isten megakartá volna mutatni a világnak, hogy szörnyű bosszút tud állni övének megrontásáért.

6. A tiszáninneni ref. egyházkerületünk is jubilál ebben az évben, sőt éppen azért vagyunk most itt a „bodrogpárti Athén”-ben, hogy vele együtt emlékezzünk. Arról az alkalomról, hogy kétszáz évvel ezelőtt, 1735-ben választotta meg magának első püspökét Szentgyörgyi Sámuel személyében, aminek következtében addigi egyházalkotmánya teljesen a többi hazai szuperintendenciák mintájára módosult.

Őszintén meg kell vallani, hogy eddig is fejtörést okozott hazai egyháztörténetünknek az itteni részekben kialakult egyházalkotmány valódi lényege. Legrégibb történetére vonatkozó hiteles adatai jobbra hiányoznak, amit belőle már a reformáció után látunk, az annyi, hogy négy esperes kormányozza itt a négy kisebb-nagyobb terjedelmű egyházmegyét, amiket egyesek szerint némi tulzással, dioecesisnek nevezgetnek, holott ez a név egyházjogilag szorosan csak a püspök egyházhatósága alatti területet illetheti. Ugyszintén szemet szurt, hogy néha szuperintendesnek is merik magukat nevezni vagy nevezetni, holott ez a hazai szóhasználat szerint szintén püspöki jogkörrel felruházott hierarchát jelent. Tény azonban, hogy ezek a „széniorok” ordinálnak, tehát egyházjogilag kétségtelenül püspöki jogokat gyakorolnak és vannak belkörüleg is esperestársaik, egyházmegyénként rendszerint kettő, akiket consenioroknak hívnak. Egymás között e dioecisisek u.n. unióban vannak, mely az általunk hitelesen ismert korszakban már meglehetősen laza. Valóban különösnek látszó berendezés, amiről a legsajátosabb magyarázatok láttak napvilágot. Oka lett volna, — egyik verzió szerint, — bizonyos ősi, kálvini tendenciák jelenléte, amely a püspöki egyházalkotmányi berendezéstől idegenkedett, — a másik szerint, mint magyar terület az egri püspök jurisdikcíója alól nem vonhatta ki magát s ezért nem választhatott magának püspököt. Sőt voltak, akik egyenesen independens eszmék hatását vélték berendezésükben felismerni, ami kétségkívül anticipáció már.

Történészemberek jól ismerik a véletlennek azt a játékát, amikor a kutató valamit keres és eközben mást talál, mint amit találni vélt vagy szeretett volna. Ilyesmí történt nemrég velem is, amikor rábukkantam ennek a tiszáninneni magyar prot. egyházszervezetnek valódi összetételére, amely tényezők egyházjogilag teljesen congruens és magyarázhatók. Sőt ez vezetett rá arra is, hogy a hasonló kör- és alapvonalat az ország más területein is felismerjem, — egyáltalán, hogy megállapíthassam azt, miszerint a tiszajobbparti berendezés mögött valójában a magyar prot. egyház ősi alkotmánya lappang, mely tehát, — azt meg kell vallani, némi csekély, emberileg megérthető, módosulással, — 1735-ig, sőt még azontul is érvényben volt, mindenesetre sokkal tovább, mint egyebütt.

Azt hiszem nem veszi rossz néven tőlem senki, ha ennek részleteibe itt nem bocsátkozom, mert egyrészt nem vélem idetartozónak, másrészt ebbeli kutatásaimnak eredményeit közre fogom adni a közeli jövőben. Azt azonban szükségesnek vélem

megemlíteni, márcsak a mostani jubileum jelentőségének kiemelése végett is, hogy a tiszajobbparti atyák a századok minden változásai és az emberi gyarlóságok közepette, amikkel olykor-olykor vádolták őket, valami különösen mélységes, szinte azt mondhatnám, ösztönszerű hűséggel ragaszkodtak ősi alkotmányuknak lényegéhez.

Az 1646-os szatmárnémeti nemzeti zsinat ugyanis szerette volna már, ha végre ők is egy külön, — a négy egyházmegye felett álló —, püspököt választanak s ebbeli óhaját kifejezve I. Rákóczi György fel is hívta őket a végrehajtására. Válaszukban, amit erre feleletül adtak neki, azt mondják, hogy az „uniót” újból megerősítve ilyen generális gyűléseik „praeses”-ét, illetve ezt a „communis inspector”-t a négy szénior közül fogják választani. Valamikor e hivatal betöltőjének neve felett t. i. sokat vitázhattak ezeken a részeken. Az 1562-iki tarczai zsinaton bevett Béza-féle cikkelyek szövegében is szó van erről s ez a részlet nem Bézától, hanem a tiszáninneniektől származik. Azt mondják itt, hogy erről a névről nem kell „villongani”, mert „akár antistes-nek, akár senior-nak, akár bírónak (judex), akár igazgatónak, akár intendens-nek mondassék, semmit sem árt.” Tehát ennekelőtte nyilvánvalóan nagyon is villongtak felette és valóban a püspöki név volt az a botránkozás köve, amit nem szívelhettek, mert ezt később is mindenkor óvatosan kerülük, sőt még 1646-ban is legfeljebb „communis inspector”-nak hajlandók elfogadni.

Amikor pedig a II. Carolina resolutio nyomán kénytelenek voltak ezt az uniót mégiscsak új formába, a szuperintendenciális keretbe önteni, akkor is az 1648-as álláspontjukhoz híven, sőt hozzáteszem, teljesen ennek az ősi alkotmánynak síkjában a négy esperes közül az egyiket tették meg szuperintendesnek, nem pedig egy ötödiket választottak s ami szintén jellegzetes, amíg élt, nem is választottak helyére más esperest.

*

7. A Rákóczi-jubileum esztendejében is vagyunk, — kétszáz éve annak, hogy az utolsó erdélyi választott fejedelem, önkéntes száműzetésben, — törvényesen hazaárulónak deklarálva, — Rodostóban örök álmra hunyta le szemét. Valamikor bizonyára másként gondolta, amikor Esze Tamás jobbágynak ő, a feudális főúr, élére állt, — a sors könyvében azonban ez a vég volt számára megírva. Földi porhüvelyét nyugvóhelyül azoknak a jezsuitáknak temploma fogadta be, akiket saját hazájából száműzni kívánt.

A maga bevallása szerint magyar csapatainak zömét a kálvinisták alkották, — ez a turbulens elem, amely a szabadságért mindig kész volt áldozatot hozni, akár honnan fenyegette azt veszély. Pedig nem álltak rendelkezésére nagyszabású eszközök. A „mit búsulsz, kenyeres, mikor semmid sincsen” nemcsak a „két pogány közt egy hazáért” vérért hullató, busongó magyarnak filozófiája vagy keserű humorizálása, — hanem valami mélységesen nagy érzés felfakadása is, valamiképpen abba a csodatevő „koldustarisznyába” vetett hit, amellyel egy másik nép is a világ leg hatalmasabb királyával szemben szintén ki tudta vinni a maga függetlenségét.

És — merjük vallani —, Rákóczit, a jezsuiták növendékét, inspirálni tudta ez a fanatizmus. Önvallomásaiból, amiket száműzetésének magányában írt, kikeresték ugyan egyesek, hogy a lutheránusokat és a kálvinistákat „eretnek szektárius”-oknak nevezi vagy két alkalommal, amiben katolicizmusának öntudatát vélik felfedezni. Azt is idézték ezekből az írásokból, hogy az erdélyi fejedelemség békés birtokába jutva, célja lett volna a szétvált felekezeteket visszavezetni a „valódi katolika egységre.” Hogy mit értett azonban e kifejezés alatt, ő tudta legjobban, annyi bizonyos, hogy valami mást, mint amit a római katolicizmus szokott alatta érteni. Legalább is ezt mutatja janzenizmus, amely minden más volt, csak a római szék hitfelfogása nem.

Elismerjük, hogy a janzenizmus nem azonos a kálvinizmussal, de sokban rokon vele. Ami bennünket ebből ezen a helyen érdekel, az Rákóczinak a predestinációba vetett hite. Megvagyunk arról győződve, hogy ezt nem a napkirály udvarában szerezte, hanem talán még Trencsén hegyei között vagy Romhány síkján. Legalább is magyarázzák azt meg nekünk, miért dobta oda e világnak minden örömét, családi boldogságát, óriási vagyonát, a hazai rögnek szerelmét akkor, amikor csak egy feudális hűségesküt kívántak tőle mindezért, amítől talán végül el is tekintettek volna. Hiszen a királyok sem örökéletűek, a „domus Austriaca” sem örökéletű, csak a haza az, ha hiszünk jövődjében. Mivel lett volna kisebb a nemzet nagyjainak

Pantheonjában, ha elfogadja a tisztességes békét, amivel megkínálták egy tönkrement nemzet romjain? Talán még ő maga is vagy fiai jelentős szerepet vihettek volna a nemzeti megújulás nagy munkájában. Sem Bocskai, sem Bethlen, sem az öreg Rákóczi nem lett kisebb akkor, amikor elfogadta a békejobbot, amit Bécsből kínáltak neki, míg így csak a magyar történelem lett gazdagabb egy tragikai hőssel. Valóban nem tudunk erre más magyarázatot adni, mint azt, hogy minden katolicizmusa dacára olyan erős volt a maga elhívásába vetett hite, hogy nem tudta hinni az ellenkezőjét. Amikor rodostói magányában elsóhajtotta: „vak voltam, aki vakokat vezettem” akkor foszlott széjjel, sajnos, már visszavonhatatlanul későn, az a bizonyosan nem a jezsuitáktól, hanem a kálvinista kurucaitól és talán kálvinista őseinek véréből benne is éleleszménnyé dagadt színes ábránd.

Egész élete folyamán állandóan kíséri valami a tragikumból. Főurnak nevelik és rongyos parasztlázadók élére keli állnia, családjának érdekei és jövője Bécs felé szólítaná s a domus Austriaca haláláig engesztelhetetlen ellensége lesz, kockára teszi egész vagyonát, az országban a legnagyobbat, de mégis akadtt magyar, aki azt mer-te mondani, hogy a közpénzeket a maga javára fordítja. A kálvinista dedapa nagy művét, a linci békét neki, a katolikus unokának kell ötven év múltán végrehajtani s mikor tisztán meglátja, hogy a hazaszeretet szent tűzét a három felekezet egysége ápolhatja eredményesen, — voltak, akik ezért meggyanusították. A magyar szabadsághősből végül is hazaárulót enged csinálni a meghunyászkodás, — van-e még az emberi szenvedésnek olyan mélysége, amit neki nem kellett végigjárni?

Nem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy II. Rákóczi Györgytől kezdve a Rákócziak, különösen pedig II. Rákóczi Ferenc tragikus sorsának. majd a maj-tényi síkon végleg letört kuruc remények sötétlő sírjának minden oka Báthory Zsó-fiában keresendő, amikor a Rákóczi utódok szívéből kitépte az ősi Rákóczi-emblé-mát: „Non est currentis, neque volentis, sed miserentis Dei.”

Dr. Miklós Ödön.

Presbiteri rendszerű-e a magyar református egyház?*

I.

A magyarországi református egyház közel 150 esztendő óta minden törvény-alkotásában a presbiteri, illetőleg „zsínatpresbiteri” elvek és rendszer alapján állónak mondja magát. Presbiteriumok pedig már több mint 300 éve működnek kebelében s több mint száz éve minden egyházközségében működnek. Érvényben álló egyházalkotmányunk s az annak megfelelő folytonos gyakorlat szerint egyházközség, tehát törvényesen szervezett gyülekezet presbiterium nélkül nem is lehetséges s az egyházközségek az egyház egyetemes életében legfőképpen presbiteriumaik által vesznek részt. Ez alapon a feltett kérdésre legközelebből határozott „igen”-nel kell felelnünk. Ez az „igen” azonban, ha a kérdést mélyebb elvi és tágabb történeti vonatkozásaiban megvizsgáljuk, mégsem lehet föltétlen.

Legelsősorban is Isten iránti hálaadással és atyáink iránti mélységes tisztelettel kell megállapítanunk, hogy a presbiteri eszmének és rendszernek a mi egyházunkban több mint 300 esztendő s multja van. Igaz ugyan, hogy az a törvényes intézkedés, amely legelőször jelenti ki kifejezetten és imperative, hogy egyházunk presbiteri módon kell, hogy kormányozza magát, még nincs 300 esztendő s, mindössze is másfélszázados, mert ez a törvényes intézkedés legelőször csak a budai zsínatnak a második kánon-jában fordul elő. Ez a második kánon, amíg egyfelől őszinte hódolattal hajlik meg a presbiterium előtt, másfelől annak indokolásában, hogy miért van szükség presbiteriumra, már tipikusan mutatja azt a nagy eltorzulást, amely azután a mai helyzet-hez vezetett. Azt mondja ez a második kánon: „Minthogy a gyülekezetek hallgatók-

*A sárospataki ORLE-konferencián 1935 augusztus 24-én tartott előadás. A keskenyebbre szedett tételek és javaslatok előzetes megfogalmazásban sokszorosítottak és a konferencia tagjai közt kiosztattak; a tételek kifejtése gyorsírói följegyzés után van közölve.

ból és tanítókból állanak (tipikus római katolikus elgondolás!), ennél fogva minden egyes tagnak egyenlő joga kell, hogy legyen az egyházi hatalomhoz; maga pedig az egyházi jognak a gyakorlása, vagy az egyházi kormányzat közmegegyezésből és a gyülekezetek hasznára tekintettel *átengedtetik a vallás szolgáinak is*, ennél fogva presbiterii tartozik lenni.¹ Tehát mi az indokolás? A gyülekezetek „hallgatókból és tanítókból” állanak. Minthogy azonban közmegegyezés történt, hogy a vallás szolgái is részesedjenek az egyházkormányzatban, ennél fogva nekik is *megengedtetik*, hogy részesedjenek benne és „ezért presbiteriális az egyházalkotmány.” Amilyen tiszteletreméltó ez a jóakarát és amilyen hasznos jelentősége van egyebekben ennek a kánonnak, annyira fejtetőre állította elvileg az egész dolgot. A „világi”-ak „megengedték” a lelkipászoroknak, hogy ők is résztvegyenek az egyházkormányzásban — *ezért* már most presbiteri az egyházkormányzás!

Tisztelettel és hálával kell megállapítanunk azt is, hogy ennek a torz alakban felállított, de alapjában egészséges elvnek a keresztútvitelére egyházunk nagyon sokat tett. Már a 1821-iki generálkonvent veszedelmes hitszegőnek és elmozdítandónak mondja az olyan lelkipásztort, aki ehhez nem alkalmazkodik. Azonban, hogyha meghajlunk tisztelettel 150 évvel ezelőtti atyáink előtt, mennyivel inkább meg kell hajolnunk éppen ezen a szent helyen 300 évvel ezelőtti atyáink előtt, akik még ezekről a kérdésekről egészen tisztán gondolkoztak.

A presbiteri rendszer behozatalának és gyakorlati megvalósításának az első nagy történelmi érdeme mindenesetre nem ezé az egyházkerületé, hanem a Dunántúlé. De alighogy ott a presbiteri rendszer érdekében megtörténnek az első határozott lépések, itt ebben a kerületben is, a dunántúliakénál még tisztább forrásból, felfakad a presbiteri gondolat. Felfakad pedig azért, mert már akkor szükségessé vált a reformációnak a reformációja. Nem kell sokat beszélnem Tolnairól és Medgyesi Pálról, akikről itt a kövek is kiáltanak, de azért azt mégis meg kell említenem, hogy itt, ennek az áldott Alma Maternek a könyvtárában található meg egyetlen példányban, de legújabbban már új kiadásban is megjelent a nagy Medgyesi Pálnak „rövid tanítása a presbiteriumról avagy egyházi tanácsról”, amelyet ő 1653-ban, egy három évvel azelőtt megjelent hosszabb, nagyszerű munkájának a kivonataként adott ki és amely olyan pompás összefoglalása és népszerűsítése a presbiteri rendszernek, hogy valóban nagyon érdemes volt újból kiadni. És ugyanítt, ugyancsak a presbiteri eszme hatása alatt, Patak örökemlékü nagyasszonyának, Lorántfy Zsuzsánnának „parancsolatjára és költségével” jelenik meg 1655-ben az 1562—3-i tarcal-tordai hitvallás, a reformáció századának egyetlen olyan magyar hitvallási irata, amely a kálvini presbiteri gondolat mellett — sajnos, csak p.piron — állást foglal és amelyet már a XVI. században is kiadtak, de ebből az első kiadásból egyetlen példány sem ismeretes. Lorántfy Zsuzsánná nyilván azért rendeli újra kiadni ezt a tarcal-tordai hitvallást, hogy ezzel is támogassa a puritán-presbiteri mozgalmat. Tudjuk egyébként, hogy a szatmárnémeti zsinat és a Geleji-kánonok is a nagy harc egyik végső eredményeként *elvileg* „egy szívvel és szájjal” elfogadják a presbiteriumot, csak a gyakorlati bevezetéstől óvakodnak ismert okok miatt. De ettől függetlenül Erdély már az 1646. esztendőben külön rendelkezik a presbiterium bevezetéséről. Itt pedig, a Tisza jobbpartján 1650-ben a zempléni traktus szintén mellette foglal állást. És Tiszáninnen első püspöke, Szentgyörgyi Sámuel már 1736 március 26-i körlevelében egyenesen így ír: A szentírászerű presbiterium fel nem állítása az Isten dicsőségének kárára van, tehát „annak felállítását a mi felügyeletünkre bízott minden gyülekezetben nemcsak szívünk és szándékunk szerint erősen feltettük és közönségesen elrendeltük, hanem már a legtöbb gyülekezetben fel is állítottuk azt.”²

Több mint 3 százados szent törekvés áll íme előttünk a maga néha el-elhomályosodó, de egészben véve mégis csak dicsőséges fényével. S azért ennek a törekvésnek ellenére mégsem lehet azt mondani, hogy egyházalkotmányunkat a presbiter-zsinati

¹ „Quia ecclesiae ex auditoribus et doctoribus constant, cuius membrum aequale ad potestatem ecclesiasticam ius esse debet; ipsum vero eius exercitium seu regimen ecclesiasticum ex consensione et ecclesiarum utilitate ministris quoque religionis defertur, adeoque presbyteriale esse debet.”

² „in omnibus ecclesiis nostrae inspectioni conceditis consistorium erigendum esse non solum in corda et vota nostra suscepissemus ac publice constituissemus, verum etiam iam plurimis in ecclesiis exissemus.”

rendszer éltető szelleme egészben áthatotta volna; még azt sem, hogy a mélyebb vizsgálódás előtt egyházalkotmányunk tényleg gyökerestől presbiterinek bizonyulna.

II.

A magyarországi református egyház alkotmányának alapvetése ezelőtt 370 esztendővel nem a Kálvin bibliai tisztaságú egyházatana alapján és nem a már akkor nagyobbára életben volt klasszikus presbiteri-zsinati alkotmányok szellemében és mintái szerint történt. Így a magyar református egyházalkotmány egy olyan életerős és egyéni növésű, de eredetileg kevésbé nemes gyümölcsfához lett hasonlatossá, amelybe a nemesítő oltógally, a presbiteri eszme csak később oltatott be s a maga erejével áthatni és önmagához átnemesíteni az egész fát teljes mértékben máig sem tudta.

Köztudomás szerint Kálvin egyházatanának a sajátos jelentősége és értéke abban áll, hogy a reformációban legöntudatosabban ő emeli ki, hogy az egyház, mint Istennek a földön, ha konkollyal elkeveredve is, de választott népe, minden világi társaság és közülettől elvileg megkülönböztetendő. Ő még pl. az államtól *elválasztást* nem kíván — a reformáció sehol sem kíván jóformán — de megkülönböztetést annál inkább. Ezt elsősorban az a körülmény követeli, hogy az egyház a földön is, nemcsak a mennyben, kizárólag Krisztus fősége alatt tartozik élni. Ennélfogva ez az önértékű és önjogú társaság az igehirdetés, a sákramentumok kiszolgálása, a pásztorokodás, a legyelemezés és a szeretetmunka által minden szükségletéről önmaga gondoskodik. Ezekről vannak hivatva gondoskodni az egyházi hivatalok, amelyekre nézve az Isten igéje világos útmutatást és tanítást s az újszövetségi ekklesia és az ősegyház világító példát ad. Nem dogmatikus merevséggel állította fel Kálvin a híres négy hivatalról szóló tanát. Hogy mennyire nem dogmatikusan kötelezőnek tekintették ezt a legrégebbi kálvinizmusban, azt az mutatja, hogy már a Kálvin kortársai is másképp fogalmazták a részletekben a „pásztor, doctor, presbiter, diakonus” klasszikus rendszerét. Beza, Laski, a skótok egyaránt eltérnek Kálvintól a részletekben. De mindegyiknél megvan az a közös alap, hogy az egyház minden szükségletéről *önmaga*, újszövetségi útmutatáson alapuló hivatalok által gondoskodik, azaz *autarkióval* bírjon. Ezeknek a hivataloknak mindegyike *szolgálat* és ennélfogva ezek a hivatalok mind elvileg *egyenlők*. Azt mondja Kálvin: „Nem szolgálhatjuk az Istent másképp, csak úgy, ha az ő népét szolgáljuk.” Tehát az egyházi munka Isten szolgálata és tisztelete. A lelkipásztori tisztról Kálvin is azt tartja ugyan, hogy az az Ige elsődlegesen nélkülözhetetlen és mindennél szükségesebb voltánál fogva, bizonyos tiszteleti elsőséggel bír. Tehát nemcsak a püspök „primus inter pares”, hanem már az egyszerű lelkipásztor is! De ez egy pillanatig sem hatalmi és nem uralmi elsőség, hanem csak a valamennyi közt legnagyobb terhű és felelősségű egyházi szolgálatnak a tiszteleti elsősége.

Az így szervezett gyülekezetek Krisztus teste egységének és egyetemességének kifejezésére egymással szoros kapcsolatban állanak. Szó sincs arról az igazi kálvini egyházalkotmányban, hogy „minden jog forrása az egyházban a gyülekezet”. Kálvin egyházalkotmánya elsősorban nem is a helyi gyülekezetet, hanem a Krisztus testét képviselő országos, nemzeti egyházat tartja szem előtt. Az összegyűlt kapcsolatának a fenntartói és az egyházegyetem kormányzói a kisebb-nagyobb zsinatok, amelyek pásztorokból és presbiterékből állanak. Zsinattól zsinatig való kormányzati teendőket pedig csak a zsinatokból kiküldött úgynevezett „collegium qualificatum”-ok, azaz e célra minősített testületek teljesítenek. Zsinattól zsinatig sem egy, sem két ember nem kormányozhat. Kormányzás másnak, mint testületnek kezében nincs.

Teljesen más képet mutat a lutheri és a német-svájci református (Zwingli-Bullinger-féle) egyházalkotmány. Annyira más képet, hogy itt van a magyarázata pl. annak, hogy a II. Helvét Hitvallásban arról, amit eddig elmondtam, jóformán szó sincsen. Presbiteri egyházalkotmányról ez a hitvallás annyira nem szól, hogy mikor presbiter mond, azon egészen mást kell érteni, mint ami a Kálvin szerinti presbiter. (Innen van, hogy amerikai testvéreink között megtörtént az a kisérlet, hogy egyesek a püspöki egyházalkotmányt próbálták levezetni a II. Helvét Hitvallásból — ami persze megint abszurdum).

A lutheri egyházalkotmány és a német-svájci református egyházalkotmány jellegzetes esetei annak, amit református atyáink úgy fejeztek ki, hogy a presbiteri-zsinati

egyházalkotmány ugyan nem tartozik az egyház „esse”-jéhez, de tartozik a „bene esse”-jéhez. Vagyis azt senki sem tagadja, hogy az igaz egyház magva benne lehet a nem presbiteri módon szervezett egyházban is (hiszen mélyen elrejtve ott van ez a mag még a pápa egyházában is). Azonban, ha az egyház léte nem is ezen fordul meg, az egyház jól-léte, azaz Istennek tetsző és Isten dicsőségére szolgáló állapota csakugyan nagyon sok tekintetben függ az egészen szentírászerű alkotmánytól és szervezettől. A lutheri és német-svájci egyházalkotmánynál ugyanis éppen az egyház autarkkiájának a gondolata hiányzik. Az egyház kormányzását Zwingliék is rábízta az evangéliumi hitű világi hatóságokra, amely világi hatóság aztán bölcs tetszése szerint részt „defert” belőle a lelkipásztoroknak is, akiknek hivatalán kívül más hivatalt ez a felfogás a Krisztus egyházában elvileg nem ismer. Mikor a németországi mostani nagy háborúságokat nézzük, világosan látjuk, hogy ez a kétféle felfogás küzd egymással. A lutheránus azt mondja, hogy egy hivatal van az egyházban: a lelkipásztoré. A református egyház azt mondja, hogy nem egy, hanem annyi, amennyi az Újszövetségben van; amire a lutheránus csak annyit tud felelni, hogy „az Újszövetség nem törvénykönyv.”

A világi hatóság ezen szerepe és másfelől a lelkipásztorságnak egyetlen egyházi hivatalként tekintése a szolgálat gondolatát sem engedi eléggé érvényesülni. A lutheri és a német-svájci „consistorialis” alkotmányokban gyülekezeti önkormányzatról, nemlelkészi tisztviselőknél, mint kizárólag egyházi tisztviselőknél működéséről szó se lehet. Ebben az elgondolásban a gyülekezet lehet a lelkipásztorkodás és lelkigondozás tárgya, de semmi esetre sem az öntevékenység alanya. Ebben az elgondolásban a lelkipásztor lehet esetleg atya, de nem lehet semmi körülmények között sem testvér. Eben az elgondolásban a „világi úr” lehet kegyes patrónus, de semmi esetre sem alázatos szolgatárs.

A magyar református egyház ezt a kálvini lélektől egészen idegen elgondolást tette magáévá a XVI. század hatvanas-hetvenes éveiben. Ennek a folyamatnak okai nincsenek még minden részletükben megvilágítva, de az okok közül az egyik legdöntőbb és mindenestre legtragikusabb kétségkívül az volt, hogy a magyar református egyház éppen alakulásának sorsdöntő évtizedeiben Kálvinnal jóformán semmi kapcsolatban nem állott. A kálvini szellemből befogadta úgy-ahogy a szorosan vett teológiai hatásokat. Az egyházalkotmányt azonban nem fogadta be és azokkal a külföldi egyházakkal, amelyekben a presbiteri-zsinati egyházalkotmány már a XVI. század közepétől klasszikusan megvalósult — nem Genffel, hanem a holland, az alsórajnai, a hugenotta, a skót egyházzal — éppen a sorsdöntő XVI. század utolsó harmadában még semmi kapcsolatot nem tartott. Innen van, hogy, sajnos, a tarcaltordai hitvallás, amelyet az előbb említettem, elszigetelt jelenség és jóformán irodalmi ereklje maradt. Tényleges kísérlet kálvini presbitérium és zsinat felállítására a XVI. században egyáltalán nem történt. Az egyház kormányzása a lelkészekre, esperesekre, püspökökre bízott, de úgy, hogy a világi hatóságoknak (földesúrrak, városi tanácsnemesi vármegye; Erdélyben a fejedelem és az országos rendek) — a pusztádogmatikumokat, liturgikumokat meg a házassági jogi kérdéseket kivéve — mind alsóbb, mind magasabb fokon a lehető legszélesebb befolyás biztosított az egyház ügyeinek intézésére. Presbitérium éppen nincs az egész XVI. században és kizárólag lelkészekből álló zsinat van.

Ennélfogva tehát minálunk is majdnem szóról-szóra az következett be később, amit Rieker Károly írt meg, a németországi evangélikus egyházalkotmány bírálataként: „A modern stílusú presbitériumokat és zsinatokat beoltották egy századok óta fennálló egyházalkotmányi szervezetbe és ezáltal eredeti jellemük gyökerestől megváltozott. Két olyan egyházalkotmányi rendszert, amelyek egészen különböző alapfogdotokból nőttek ki, nem lehet egymással kombinálni minden további nélkül. Már pedig a lutheránus consistorialis alkotmány és a református presbiteri-zsinati alkotmány összeegyeztethetetlen ellentétek: kettőjük szerves összeköttetése lehetetlen. A kettő közül valamelyik kénytelen a másikhoz alkalmazkodni és egyéni jellemét annak feláldozni.” (Grundsätze reformierter Kirchenverfassung, 1899. 168. lap).

III.

A XIX. századi liberális demokratizmus és parlamentarizmus szelleme, mint mindenütt a világon, Magyarországon is nagyban hozzájárult a presbiteri rendszer bibliai alapfogdotatainak elhomályosításához, illetőleg más, nem az Igéből

eredő és eredetileg nem is egyházi vonatkozású koreszmékkel (népjog, népképviselet, stb.) összetévesztéséhez. Emiatt a nemes oltógallynak az ereje épp attól az időponttól csökkent, amikor átalakító hatása kifejtésének egyéb akadályai már megszűntek.

A presbiteri rendszer semmiféle modern képviseleti demokráciával nem azonos. A részletekben lehetnek egyező vonásaik, — hogy miért, annak megint megvannak a maga mély történeti és lélektani okai, amelyek kifejtésére itt most nincs időm — de alapgondolataik tökéletesen mások. A presbiteri rendszerben a Kijelentés alapján berendezett Krisztus-uralom van, a demokratikus és képviseleti rendszerben a természetjogi észelvek alapján berendezett népuralom. A presbiteri rendszer nálunk igazi népszerűsége a XIX. század negyvenes éveitől jutott, de azért, mert akkor már mindenütt összetévesztették a népképviselettel és az óhajta várt modern parlamentarizmus zászlóvivőjét látták benne. (Ennek a gondolatnak pl. Medgyesi Pálnál még a leghalványabb rezdülését sem lehet megtalálni). Ez a körülmény volt annak a sajnálatos oka, hogy a presbitérium, amely Kálvinnál és a klasszikus presbiteri-zsinati egyházalkotmányokban a jó értelemben vett, azaz szellemi és erkölcsi *arisztokrácia* megtestesülése volt, a mi egyházunkban a rossz értelemben vett, vagyis erkölcstelen és szellemtelen *demokratizmusnak* lett melegágyává. Az ugyan kétségtelen, hogy a presbiteri egyházalkotmányokban is leginkább a gyülekezet választja a presbitereket, csak hogy az a gyülekezet először is nem szavazóalanyoknak, hanem hitvalló tagoknak a gyülekezete; másodsor pedig: nem a maga akaratának képviselőiül, hanem a Krisztus királyi akaratának képviselőiül választja presbitereit.

IV.

Az, ami a magyar református egyházban a köztudat előtt ma is leginkább látszik „kálvini” és „presbiteri-zsinati” vonásnak: tudniillik a lelkészi és nem lelkészi „elem” közötti „paritás” mechanikus keresztülvitele s ennek csúcspontjaként a kettős elnökség — egyáltalán nem tartozik a presbiteri rendszer lényegéhez, hanem a régi szervezetben egymással versengő „papi” és „világi” elemek hatalom- és uralomkiegyenlítődésebből állott elő. Eppen ezért az evangéliumi szolgálat szellemének az egyházi életben való meggyökereztetésére ma sem a legalkalmasabb út.

A klasszikus presbiteri-zsinati alkotmányok a paritást kizárólag a zsinati képviseletben viszik keresztül, ott sem kivétel nélkül és nem mechanikus szigorúsággal; természetesen érve a zsinatokon nemcsak országos zsinatot, hanem az alsóbbfokú kormányzótestületeket is, amelyek a mi egyházmegyei és egyházkerületi közgyűléseinknek felelnek meg. De nem viszik keresztül a paritást sem a tisztségekben, sem az elnöklésben. Minálunk ez a XVIII-XIX. századi szomorú, mert elvtelen hierarchikus-kyriarchikus küzdelmeknek és a feudális szellemű, tehát már csak ezért sem kálvini, torz lengyel egyházalkotmánynak volt a hatása. Mivel alapmotívuma az uralomban való egyenlő osztozás, nem pedig a szolgálatban való szent versengés, tehát az eredménye sem lehetett a nagyobb szolgálatra való ránevelődés. Középkori költészetünk gyöngyében, a Katalin-legendában olvasható ez a négy nagyszerű sor:

Az uraság és szolgálat
Csak két ellenkődő állat,
Kiknek az tulajdonságuk,
Hogy nincsen együtt lakásuk.

Tehát vagy uralomra, vagy szolgálatra van felépítve az egyház rendszere, de a kettőre egyszerre nem lehet felépítve. A paritás a nemlelkészi oldalon nem egy esetben csak dísz jelent komoly munka nélkül. Viszont lelkészi oldalon nem egy esetben keserves igavonást, a titulust viselő, de különben teljesen alkalmatlan munkatársak segítsége és a felelősségben való tényleges osztozkodása nélkül, másfelől ebben a szörnyű magárahagyottságában a papi felelőtlenség és hatalmaskodás kísértését, amely nagyon sokszor megejtí már az egyszerű parochust is.

V.

Presbitériumainkban a kormányzás feladatai majdnem teljesen elnyomják a fegyelmezés teendőit és felelősségét, holott Kálvin szerint „tota ecclesiae iuris

dictio pertinet ad morum disciplinam". Ez különben a modern presbiteri egyházalkotmányoknak többé-kevésbbé közös hibája, még a miénknél eredetibben kálvini talajon is — a képviseleti-demokratikus eszme elhatalmasodása miatt.

Ez a baj annyira köztudású és nyilvánvaló és másfelől annyira nemcsak a magyar református egyház baja, hanem a külföldieké is, hogy róla most nem kívánok részletesen szólni.

VI.

Magasabb kormányzótestületeinknek nincsen a gyülekezeti élettel közvetlen kapcsolatuk, aminek egyik főoka az, hogy a klasszikus presbiteri-zsinati rendszer egyik alapelveinek megsértésével az egyház felsőbbfokú igazgatásában igen nagy számmal vesznek döntő részt oly egyének, akik presbiteri tisztet nem viselnek és sohasem viseltek.

A klasszikus presbiteri alkotmányok zsinati testületei mindenütt szervesen és lépcsőzetesen a presbitériumokból épülnek ki. Ott is sok romlás lépett már fel, de ezt az elvet máig szigorúan megtartják. Ahol nem tartják meg, ott természetesen következik be az, ami bekövetkezett nálunk: hogy az egyház ügyeinek intézésére egyeseket nem lelki és erkölcsi kiválóságuk, nem hitvalló és szolgálatra alkalmas voltak alapján küldenek ki, hanem kizárólag a világi életben állásuk, születésük, politikai és társadalmi befolyásuk alapján nyert tekintélyük szerint. Itt azután tökéletesen mindegy, hogy az illető főnemes-é, vagy csizmadia főkortes, a lényeg az, hogy nem azért küldték be az egyházi tisztségbe, mert eddig a Krisztust híven szolgálta és ezután még nagyobb odaadással kívánja szolgálni. Ezt a bajt csak súlyosbítja (sőt részben megalapozza) az, hogy már maguknak a presbitériumoknak tagjai is jórészt ilyenekből toborzódnak össze, ami végeredményben megint annak a következménye, hogy maga a gyülekezeti tagság sincs hitvalláshoz kötve, hanem születéshez és adófizetéshez.

A mostani törvény legégszerűsebb intézkedései közé tartoznak azok, amelyek ezt a bajt akarják orvosolni. Az I. t. c. 87. §-a szerint lehetőleg olyant kell választani magasabb egyházi megbízásra, aki presbiteri tisztet tölt be vagy töltött be. A 29. §. a választójogosultságot csak konfirmált egyháztagoknak adja meg és a vál. névjegyzékbe elsőízben felveendőktől hitvalló nyilatkozatot kíván. A 31. §-ban a reverzálist adók a választójogosultságból kizáratnak. Ezek azok az egészséges csirák, amelyeket Isten segítségével sikerült eddig elültetni egyházi életünk viharzántotta földjébe; ezeket életünk árán is védelmeznünk kell.

VII.

Főtisztségeink (esperes, püspök, egyházmegyei gondnok, egyházkerületi főgondnok) oly széles hatáskörrel vannak felruházva, amilyennel az elnöki tisztek betöltői az igazibb presbiteri-zsinati egyházalkotmányokban nemcsak régen nem bírtak, de még ma sem bírnak. Ebből, mindnyájunk bűnös emberi gyalórsága következtében, a hatalmaskodás és a bizantinizmus nagyon sok kísértése állhat elő — kivált miután ennek természetes ellensúlya, a tisztújítás, ezen és egyéb tisztségekre vagy csak nagyon hosszú lejárattal van bevezetve, vagy egyáltalában nincsen.

A klasszikus presbiteri egyházalkotmányokban „az első hely mindig üres”; azért üres, mert ember nem ülhet rá. Az első hely a Krisztusé. Ennek kifejezésére szolgál a rendesen évenként változó moderátorság és a zsinattól zsinatig való kormányzásnak kettőnél többtagú kollégiumok által végzése. Igaz, hogy a mi rendszerünk a rend, a fegyelem, a tekintély és az egység fenntartására alkalmasabbnak látszik — és ezzel is szokták védelmezní a történelmi fejlődés indokain kívül. De az az indokolás, hogy „rend, fegyelem, tekintély, egység legyen az egyházban”, ahogy ma értelmezik, mindig csak a tömeg-gyülekezeti tartja szem előtt; a hitvalló gyülekezeti rendszer alapján nem fogadható el. Lényegében római észjárásra vall az, amikor az egyház életében a rendet stb. tekintjük egyedül szükségesnek. Rend, tekintély, egység jó dolgok, de egyik sem öncél. Mindegyik csak Krisztus királyságának eszköze. Arról nem is akarok bővebben szólni, hogy ami „fegyelmet” ez az indoklás kíván, annak nagyon kevés köze van pl. a Heidelbergi Kátéban előírt egyházi fegyelemhez. Az tisztán világi, vagy legfeljebb római elgondolás.

VIII.

Különösképpen a püspöki tiszt az, amelytől az emberuralom és az emberimádat kísértése még akkor is elválaszthatatlan, ha betöltője különben a legkimagaslóbb szellemi és erkölcsi egyéniség s a legmélyebben evangéliumi lélek. Ezért a christokrátián és az egyházi hivatalok (szolgálatok) elvi egyenlőségén felépült presbiteri alkotmányok sehol sem fogadták el ezt a tisztséget s ismételt kísérletezések ellenére mindmáig távol tartották maguktól.

Az egyszer egészen kétségtelen, hogy a püspök név újszövetségi eredetű. Azonban, ha valahol, itt van helye és érvénye annak a két nagyon ismert latin közmondásnak: „Verba valent sicut nummi” és „Nomen est omen.” A „püspök” név az Újszövetségben presbitert jelent és legfőljebb a presbiteri testület vezetőjét, elnökét. Egy évezredes keleti és római fejlődés következtében ehhez a gyönyörű névhez, mely az Újszövetségben Krisztusnak is adatik, (I. Péter 2:25, az eredeti szövegben) fel-tartóztatlanul hozzátapadt az uralom, a hatalom, a parancsolás, a kivételes jog és a kivételes tekintély vonása. A reformátorok — még Kálvin is — adott esetekben, hogy a reformáció haladását ezzel is előmozdítsák, hajlandók voltak a püspöki tisztnek „iure humano” való elismerésére. De csakhamar kitűnt, hogy egy történelmi végzettség folytán, a keleti és római gondolat atmoszférikus nyomása következtében, a „ius humanum”-hoz mindig hozzátapad valami a „ius divinum”-ból — ami a Krisztus egyházban tűrhetetlen, mert Krisztus szuverénitását sérti. Ahol a protestáns egyházakban a püspöki tiszt fennmaradt, ott kivétel nélkül romanizáló tendenciák is jelentkeztek. Az anglikánizmustól a legújabb német eseményekig tömérdek erre a példa. Hogy ma Anglia azon a ponton van, hogy hatalmas államegyházának egy igen tekintélyes részét, legalább egy harmadát csak egy problémátikus hajsza tartja még odakötte az evangéliumi protestantizmushoz; hogy Anglia primása, a canterbury-i érsek néhány héttel ezelőtt tehetett olyan nyilatkozatot, amely szerint ő egyáltalán nem hajlandó annak az álláspontnak képviselésére, hogy az anglikán egyház a reformációból származik: ezt 9/10 részben a püspöki rendszer fenntartásának lehet köszönni. Minálunk ilyen romanizáló tendenciák, ha szelidebben is, szintén felléptek. Egy ilyen teljességgel nem református gondolat pl: a püspökszentelés.³ Ilyen tendenciát mutat a püspököknek a gyülekezettől hovatovább mind teljesebb elszakadása, amit nem pótol az, hogy esetleg — amint szépen szokták mondani — a „pásztorok pásztora” lesz, mert ezt a nevet tulajdonképpen megint csak az egyetlen Jézus Krisztusra lehetne alkalmazni. Hogy nálunk ezek a veszedelmek még erősebben nem jelentkeztek,⁴ annak oka az, hogy a püspöki tiszt duplikálva van a főgondnoki tiszttel, ami megad bizonyos ellensúlyt, azonban megint csak nem presbiteri elgondolás. Emlékeztetek mindenkit arra, hogy magyarországi lutheránus testvéreinknél a legerősebb tendencia van, hogy a püspököt a gyülekezeti pásztorságtól elvileg is mentesítsék. És mivel mi magyar reformátusok és lutheránusok sok jó dolog mellett nem egy olyat is átvettünk egymástól, amelyek kölcsönösen nem váltak az átvevők javára, megvan a veszedelme annak, hogy ha ez a tendencia ott meg-erősödik, minálunk is követelően jelentkezni fog.

IX.

Legmagasabb egyházkormányzatunkban a Konvent mai paritásos szervezetében is magán viseli eredetének bélyegét: a gyülekezeti élettel belső össze-

³ Természetes, hogy a püspökszentelés szertartásának lehet tulajdonítani evangéliumi értelmet is, úgy amint az *Agenda* 73. sk. és az *Istentiszteleti Rendtartás* 47. sk. lapjain szépen ki van fejtve. De hogy a püspökszentelés még így is idegen test a református egyházrendszerben, azt ezeknek a fejtegetéseknek illusztris írója is érzi és érezteti — egyebek közt azzal, amikor az *Agendában* nagyon bölcsen megállapítja, hogy tulajdonképpen „fel kellene szentelnünk az esperest is.” Fel bizony — de még a presbitert, az egyházmegyei és kerületi gondnokot, ill. főgondnokot is!

⁴ Az előadásban az idő rövidsége miatt már nem fejtegethettem, de az előadásra készült jegyzeteim közé felvettem s így itt is kötelességemnek tartom megemlíteni az idetartozó jelenségek közt pl. a „püspöki javadalmi földet”, a „főpásztori áldást” és általában a püspököknek „főpásztor”-ként emlegetését. Ami a legelsőt illeti, senki józanészű ember nem vonhatja kétségbe, hogy az egyháznak különleges terheket hordozó tisztviselői javadalmilag is „kettős tisztességre” (I. Tim. 4:17.) méltatandók; ilyen célra azonban közvetlen formában az állam államizmszerű adományát venni igénybe, nem református gondolat. Az államnak nem a magyar református püspökökkel, hanem a magyar református egyházzal szemben vannak törlesztetlen erkölcsi és anyagi tartozásai; ezekről a figyelmet elterelni a „püspöki föld” igénylésével és elfogadásával, mind elvi, mind gyakorlati szempontból kár volt.

köttetésben nem volt „világi” előkelők egyházi főhatalmi törekvéseiből állott elő s a kölcsönös hatalmi feltékenységek miatt az egyház egyetemes életével máig sem bírt szervesen összenőni s ma sem valódi és teljhatalmú főkormányzó testülete az egyháznak — amire különben jelenlegi szerkezetében nem is volna alkalmas. A négy egyházkerület sok tekintetben fennmaradt szuverénitása viszont az egyház egységes akaratnyilvánítása szempontjából rendkívül hátráltató, sokszor egyenesen káros. Az egység és a főkormányzó akarat valódi kifejezésére egyedül a Zsinat lehetne teljes joggal hivatva, illetőleg a Zsinat együtt nem léte esetén — ami természetesen egy évnél hosszabb időre nem terjedhetne — annak egy időközileg teljhatalmú, de az újra összeülő Zsinatnak teljesen felelős kormányzó bizottsága. A presbiteri-zsinati rendszernek ez a végső korolláriuma, amely nemcsak a múltban, de sok deformáció ellenére még a jelenben is mindenütt megvan, ahol csak a rendszer szelleme már eredetileg akadály és kereszteződés nélkül érvényesülhetett.

A Konvente történetileg szükség volt, működését sok áldás kísérte; ma azonban túlélte önmagát és egyházunk egységes akaratnyilvánulásainak sok tekintetben inkább akadályozója, mint kifejezője és irányítója. Különben is nagyon nevezetes, hogy az idő kényszere egyszerre csak felsarjaztotta a földből a bizonyos dolgokban teljhatalommal felruházott zsinati „szanálo bizottságot,” ami tulajdonképpen nem egyéb, mint embrióban ama bizonyos „collegium qualificatum,” melynek a megléte és működése azonban sokkal többet érne, ha létrejöttében szerepe lett volna nemcsak a „muzsáj”-nak, hanem az elvi alapnak is.

X.

A presbiteri rendszer csonka a diakonátus nélkül. Csak ketten együtt fejezhetik ki a gyülekezet és az egyház autarkiaját (önmagának elégséges voltát). Úgy tartoznak össze, ahogyan az apostoli hitvallásban a bűnök bocsánatáról (kulcsok hatalma, fegyelem) és a szentek egyességéről (szeretetközösség) szóló tételek. Magyar református egyházunkban élő, bibliai presbitérium sohasem lesz addig, amíg a szeretetszolgálat s vele együtt az evangélizáció és a misszió egész munkáját is nem vállalja maga az egyház — s viszont ezt a munkát az egyház soha addig vállalni nem fogja és mindig a szabad egyesületek egymást keresztező, rendszertelen és ellenőrizhetetlen munkájára bízva, amíg élő, bibliai presbitériumai nem lesznek.

Ez talán circulus vitiosusnak látszik, de épp ezért kívántam utolsónak nagyon is nyomatékosan hangsúlyozni, hogy a bibliai presbitérium és a bibliai diakónia visszaállításának munkájához *csak egyszerre* foghatunk hozzá. Senki se gondolja, hogy a presbitérium és a presbiteri rendszer már önmagában egyházfeltámasztó csodaszor. Ezzel kapcsolatban azt is hangoztatni óhajtom, hogy nekem nem az volt a célom, hogy akár tiszteletreméltó egyéneknek, akár tiszteletreméltó testületeknek kellemetlen érzéseket okozva, kiadjam a jelszót: menjünk neki egyházalkotmányunknak és szedjük csákkánnal széjjel. Nem a mai szervezet eldobásáról van szó. Idegenből, mesterségesen behurcolni és átültetni egy újat — ez a gondolatomban sincs. Tiltakozom az ellen, hogy valaki az én szavaimat rombolásra való felhívásnak értelmezze. Arról van szó, hogy Kálvin végtelenül erős és tiszta egyházi alapgondolatait és elsősorban az igehirdetés, pásztorkodás, fegyelem és szeretetszolgálat szerves egységét, széttephetetlen összetartozását és ezzel a hitvalló egyház és az élő, bibliai presbitérium alapföltételeit jobban vegyük fel magunkba; szívjuk be ezt a gondolatvilágot olyan erősen és olyan mohón, amint a tüdőbeteg szívja be az ózondús, napfényes hegyi levegőt.

Javaslatok :

Az O.R.L.E. közgyűlése Krisztus királyi uralmának akadálytalanabb érvényesülése érdekében kíváncsún tartja a presbiteri-zsinati rendszer valódi és hiteles, tehát a Kálvin bibliai tisztaságú tanításaira támaszkodó elveinek és szellemének a mostaninál erősebb és következetesebb érvényesítését egyházalkotmányunkban.

Evégből

felhívja az egyházmegyei lelkészértekezleteket, hogy a presbiteri-zsinati

egyázalkotmányi rendszer elveit és történetét állandóan tanulmányozzák s Isten színe nlötti mély felelősségérzettel keressék a lehetőséget annak, miképpen volnának e rendszer értékei és áldásai magyar református egyházunk életének jövő alakulásában sokkal teljesebben hasznosíthatók, mint ahogyan ma hasznosítva vannak;

ugyanerre kéri fel az Országos Presbiteri Szövetség elnöksége útján a Szövetség egyházmegyei tagozatait is;

felkéri az Egyetemes Konventet, találja meg a módját annak, hogy egy, a bibliai Ige és a korszerűséglet által egyaránt sürgetett behatóbb egyházalkotmányi reform előkészületei, különösen a hitvalló egyháztagság és az egyházi szolgálatok elvi egyenlősége gondolatának kidomborításával, a jövő Zsinatra már most meginduljanak, legfőképpen az ezzel összefüggő kérdések tudományos és gyakorlati tanulmányozása, valamint széleskörű irodalmi megvitatása útján.

A javaslatok indokolását előadásom tartalmazta. Még csak annyit, hogy: ha a magyar református egyház élni akar, és ha az az élet, amelyet élni akar, nem csak „fajulva tengés, olcsó időnek hasztalan soka” — akkor közvéleményének és elsősorban *lelképásztorai* közvéleményének olyan készületlenül mennie a következő zsinatra, mint amily készületlenül az elmúlra mentünk, *nem szabad*.⁵

Dr. Révész Imre

⁵ A határozati javaslatokat a konferencia egyhangúlag az O. R. L. E. aug. 26-an tartott közgyűlése elé terjesztette, amely azokat szintén egyhangúlag elfogadta.

PUBLICATIO.

Adalékok a magyar cseh-morva misszió történetéhez.

„1781. okt. 13-ka volt a nap, melyen II. József, császár, „Türelmi parancsa” azausztriai birodalomban kihirdetett. Örömnapp volt ez az eddig oly sokat szenvedett protestánsokra nézve mindenfelé: mégis talán legnagyobb hatása volt ennek Cseh és Morvaországban; holott ámbár még 1620. II. Ferdinánd alatt tiltatott meg a protentánsoktól a nyilvános istentisztelet tarthatása: az ősi prot. valláshoz való ragaszkodás mindazonáltal még igen sok kebelben élt” — írja emlékiratában¹ Végh János, a Csehországba ment magyar református papok kétségkívül legkiválóbbja. Maga az emlékirat azután meglehetősen részletességgel számol be e cseh-morva misszió előzményeiről, kezdetéről, majd pedig szorosban vett történetéről. Különösképen, és méltán, kiemeli a sárospataki főiskola szerepét, mely az idegenben való szolgálatnak oly sok nehézségét vállalta falai közül kibocsátott fiaival. A kibocsátó főiskola ez érdemét, fiainak nagyszerű, áldozatkész munkáját, felesleges dolog volna dicsérnünk itten: a százötven év távolából

felénk sugárzó munkaeredményük egyre csak még fényesebbé, csodálatosabbá lesz. Egy nemhiába Európa protestáns testvéri közösségébe behullott csillag ez az áldozat a magyar léleknek és akaratnak az égboltozatáról. Utrechti éveim alatt (1931-34) találtam két levelet, melyek ennek a misszióknak kezdeteire vonatkoznak s a már eddig ismert adatokat figyelemreméltó vonatkozásokkal egészítik ki, illetve egészen más megvilágításba helyezik bele. Egyik sem von le semmit a sárospataki főiskola nagyszerű és áldozatos cselekedetének értékéből, de világosan kitűnik belőlük, hogy ennek a misszióknak a legelső, mondhatnánk, mintegy előkészítő állomása, már jóval Kinsky gróf² és Csernánzszi János, bányavárosi ev. szuperintendes³ intervenciója előtt, Utrecht és Debrecen között jött létre. Ugyanis alig pár hónappal a „Tolerantiale edictum” kibocsátása után, 1782. jan. 1-én ír már Szatmári Paksi István⁴ az egyik utrechti magyarnak, előbb debreceni diáknak Nagy Istvánnak⁵ s levelében egyenesen utasítja

¹ — Sárospataki Füzetek, 1860. 149. I. Kivonat Végh János csehországi ref. predikátor emlékiratából. — A dátumot helytelenül adja: 1781. október 25-én adatott ki II. József rendelete.

² — Kinsky Fülöp gróf, csehországi nagybirtokos, 1782. január 2-án kelt levelében helvét hitvallású jobbágynak (ő maga ugyanis katolikus volt) predikátort és iskolamestert kér Szalay Sámuel tiszamelléki ref. superintendensnél (Sárospataki Füzetek, u. o. 150 l. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1887. 1292 l. Magyar ref. papok Csehországban). Kinsky levelére azután valóban neki is indult két magyar, Kovács Ferenc és Jessenius József; de csak 1782. szeptember, illetve október

havában érkeztek Csehországba. (Református Egyház és Iskola, 1932. 8. sz. 3, 4 l.)

³ — Csernánzszi ezt írja: „Mitte frater dilectissime ministros tuae confessionis in Bohemiam et Moraviam, quia mei non sunt acceptabiles.” Sárospataki Füzetek, u. o. 149 l.

⁴ — Akkor egyházkerületi főjegyző, püspök helyettes.

⁵ — 1783-ban maga is Morvába ment papnak s csak 1792-ben, 9 évi működés után jött haza. Református Egyház és Iskola, 1932. 15. sz. Történelmi kapcsolatok a cseh és a magyar kálvinizmus között.

Blasek Mihályt és Osgyáni Pált⁶, Nagy utrechti tanuló társait, hogy haladéktalanul térjenek haza, mert legalább két esztendőre mindkettőjüknek elkipáztorkodása biztosítva van a morva atyafiak között. A level világosan engedi következtetni, hogy Blasek már előzőleg hajlandónak mutatkozott, sőt a ánlíkozhatott (s talán Osgyáni is) esetleges morvaországi szolgálatra, innen, s nemcsak a helyzet sürgőssége miatt, érthető Szatmári Páksinak szinte prófétai fenyegetést tartalmazó hangja Blasek hazatérésével kapcsolatban: „Sohasem fog Isten előtt számlát adni lelkéről, ha csak minél hamarabb vissza nem tér!” Ugyancsak a hazatérésre buzdítja azokat is, pl. Ajlert,⁷ akik németül tudnak, mivel a beállított új helyzet következtében öreájok is szükség van. Ugyancsak azt is megírja Szatmári Paksi, hogy a bécsi ágénst, Nagy Sámuel⁸ is értesítették a dolog felől, aki majd a szükséges, esetleges utasításokat megfogja nekik írni.

A második levél, sajnos, csak kivonataiban, már Nagy Sámuel utasításait tartalmazza Blasek részére. Leírja benne Nagy a rendelet által nyújtott engedményeket, az ezeknek következtében keletkezett új helyzetet; majd nyomatékosan kiemeli, hogy a cseh-morva atyafiak kifejezetten helvét hitvallású lelkipásztorokat kívánnak. Azokat ugyanis, akik a lutheránus vallásból meniek közéjük, el nem fogadják s az a veszély fenyeget egyébként is, hogyha mégis elfogadnák azokat, előbbutóbb magok is evangélikusokká (luth.) lennének.⁹

Hogy Blasek, — és a többi Utrechttben tanuló magyar, — az oly sok keserű elnyomás és szorongatás esztendei után a legnagyobb örömmel üdvözölték a régőhajtott jóhírt; hogy Blasek késlekedés nélkül igyekezett hazájába visszatérni — magától értendő. A Tiszántúli ref. egyházkerület 1782. július 16-iki jegyzőkönyve szerint¹⁰ a consistorium superintendentiálé előtt ünnepélyes vizsgát áll Debrecenben, a vizsga végeztével pedig azonnal fel is avatják. A vizsga és felavatás részletes leírását, azt hisszük mellőzhetjük, számunkra legfontosabb belőle a következő rész: „...Michael Blasek annis aliquot in Collegio Debrecinensi studiis impensis, quae Ministrorum Evangelii spectant et exornant; absolutu porro peregrinatione litteraria in Helvetiam, Hollandiam, Germanicamque suscepta, Viennam redux, postquam ibidem vocationem ab Ecclesia Moravica Nuszlauiensis per eiusdem Primores obtinisset, dictaque Ecclesiae operam suam addixisset, se se coram consistorio nostro hoc fine stitit, ut de moribus et doctrina examinatus, ad Munus Sacrum recepto ritu ecclesiastico inauguraretur . . .” — Tehát 1782. július

16-tól Blasek¹¹ már morva papnak tekinthető, holott a sárospataki főiskolán az alkori rektor professor, Szentgyörgyi István emlékeztetés beszéde¹² (a evangélikus püspök s mások intervenciója következtében) csak szeptember havában hangzik el. Hogy azután Blasek miért csak szeptember 23-án¹³ érkezett gyülekezetébe, oly kérdés, mely tárgyunk szempontjából teljesen lényegtelen. — Akét levél található a „Stipendium Bernardinum” levéltárában (Utrecht, egyetem), pecsét, vagy bori-tekos címzés nélkül.¹⁴

I.

Litterae Clarissimi Domini Stephani P. Szathmári S. S. Theol. Professoris Illust. Collegii Debrecinensis in Hungaria missae Ultraiectum ad Studios Hungaros, specialim ad D. Stephanum Nagy. Debrecino, die 1. January 1782.

Chare Domine Amice! Iam a longo tempore tuas expectabam litteras idque tanto maiore cum desiderio quo minus scire potui, quonam locorum delatus fueris. Favente autem divina providentia factum est, quod ex numero filiorum nostrorum eodem reperiam una simulque Ultraiecti, qui mihi reperiendi erant. Accepi tuas litteras adhuc 14. Decembris, verum distuli earum responsionem ad praesens usque tempus, quo de omnibus certi quid scribere possem Iam autem possum scribere, credo et propterea etiam loquor. Iam advenit, Suae Maiestatis boni nobisque in benedictionem a Deo dati Regis Clemens resolutio, qua conscientiae integra libertas conceditur et religio nostra in statum legalem restituitur. Advenit et primo in districtu civitatum Haidonicalium, atque mox brevi post hic Debrecin publicata est. Pervenit quoque in comitatus, hi quidem adhuc aliquantulum reluctantur, sed durum est contra stimulum. Omnia tentavit Clerus et Superiora Dicasteria quidquid mente fingere poterant, nihil intentatum reliquerunt; verum Augustissimus Noster Dominus est ad instar columnae fixae in templo Iehove, quae inde nulla ratione dimovetur. In hisce partibus super hac Deiliberatione ingens gaudium habetur, atque speciatim, habebitur hic Debrecin publice die Domini nundinas praecedente id est 13 January, quo mihi concionandum ex communi voto, gratiaeque agenda erunt. Caeterum charissimae animae venite quanticus ad auxilium domui Domini ferendum. Simulac liberationem Regni Bohemiae intellexi illico agnovi Providentiam Dei imo aliis etiam gaudium meum de eo significavi, quod D. Michael Blasek paratus sit, oppressisque Bohemiae ac Moraviae Ecclesiis auxilio esse possit. His meis litteris igitur non solum ego ipsum

⁶ — Sem Cseh- sem Morvaországba nem ment; ha ment volna, nevét Református Egyház és Iskola, u. o., bizonyára közölné.

⁷ — György; volt debreceni tanuló; 1778-1782 között utrechti diák (Lásd: Segesváry Lajos: Magyar református ifjak az utrechti egyetemen 1636-1836. Decrecen, 1935.) További sorsa ismeretlen.

⁸ — Oly sok huza-vona után, 1763-ban került az ágensi hivatalba s egészen 1797-ig nagy hűséggel, szorgalommal, valamint kiváló tehetséggel látta el azt. — Lásd: Ágenválasztás 1762-1763-ban, Zoványi Jenő. Protestáns szemle, 1914. 79, 151, 220 l.

⁹ — Hogy ez az aggodalom mennyire nem vált valóra, világosan bizonyítja Csernánszki idézett panaszkodása Szalay előtt.

¹⁰ — IV. kt. 171, 172 l.

¹¹ — Blasekkel egyszerre avatták fel Sallai (?) -t

megelőzőleg bagaméri iskola-rektort, de érdekes, hogy meghívó gyülekezetének nevét a jegyzőkönyv nem említi, U. o. — Az avatás részletes leírását lásd Dr. Révész Imrétől, Magyar ajándék Debrecenből a cseheknek. Debreceni képes kalendárium 1927.

¹² — Sárospataki Füzetek, u. o. 150, 151 l.

¹³ — Reformáció, 1925. 7. 8. sz. 159. l. — Magyar református papok a 18-ik század végén Cseh és Morvaországban.

¹⁴ — Egyik levél sem eredeti: az egyik egykorú másolat, a másik pedig, ugyancsak egykorú részletes kivonat. Ki és mi célból készítette, ma már nem lehet megállapítani. Minden esetre figyelemreméltó, hogy az utrechti „Stipendium Bernardinum” levéltárában több olyan levél van másolatban megőrizve, melyek magyar tanulóknak dolgozaikkal vannak összefüggésben.

voco, sed vocat eum ipsummet Publicum, Dominus iudex Debrecinensis, qui hoc de re requisitus est, id mihi commisit, totius Professoratus imo Superintendententiae idem votum est. Iam hac de re informatus quoque est Agens Viennensis Dominus Samuel Nagy; imo iam forte vocationem etiam ad ipsum expediti. Nunquam sane coram Deo rationem reddere valebit nisi quantocius redierit. Idem dictum pertinet quoque ad D. Paulum Osgyáni, si ita sciat Slavonice ut conconari possit, ipse quoque denominatus est et vocatur saltem ad tempus duorum annorum. De hoc negotio cum Domino Agente Samuele Nagy correspondendum ipsis erit. Imo existimamus Germanicis Cocionatoribus quoque opus fore. Veniat Dominus Ajler, veniant alii quoque, qui ad id idonei sunt. Vos quoque ibidem communi consensu agite Deo gratias pro hac admiranda liberatione. Ad te quoque forte iam delata est invitatio ex insigni loco, vel saltem proxime mittetur. Ite, discipulos facite. Hodie hic facta est restauratio Dominus Ludovicus Domokos denuo iudex est creatus, alternatio (qua scilicet uno anno Reformatus, altero Pontificius succedebat iudex);¹⁵ sublata est.

Quantum ad me attinet, maximopere mihi gratus est bonus vester erga me affectus. Verum sane est omnes vos meos esse, et magno mihi est gaudium, quod Venerabilis Tr. ctus Papensis, triginta Verbi Divini Ministros a me sibi dari, ¹⁶ petat, qui in ecclesiis filiales desiderantur. Valete, vivite dilectissimi Fratres et Filii. Vester in Domino Stephanus P. Szalhmári mp.

II.

Extractus litterarum Vienna ab Ordinario Domino Agente rerum ecclesiasticarum a parte Status Reformatorem in Hungaria, apud Suam Maiestatem Regiam, missarum ad Michaellem Blasek, Studiosum Hungarum, in Academiam Ultraiectinam. Vienna 2. Marty, Anni 1782.

Reverende Care Domine! Quod res ecclesiasticas in Moravia atque Bohemia attinet, eadem ex Suae Maiestatis Clementiae ea ratione sunt constitutae, quod in tali loco in quo centum familiae reperiuntur; aut si uno loco totidem minus repta fuerint, verum si una cum aliis vicina loca inhabitantibus tot numero familias composuerint: exercitulum religionis erigere, templum, parochiam et scholam extruere, pastorem scholaeque magistrum introducere ipsis sit licitum. Vi huius Suae Maiestatis Clementiae, miseri hi homines repleti zelo, quaque versum perconantur de pastoribus nostrae religionis; verum admodum paucos numero poteramus ad hoc tempus procurare: quapropter si Reverende Care Domine iter tuum pro

reditu ad nos, quantocius acceleraveris, rem sane valde sacram facies.

Ut iter Berolinum versus suscipias, id fieri licet, pro capienda informatione, librorumque Bohemica lingua conscriptorum comparandi gratia; attamen consecratio et exmissio ab aliquo ex Hungaricis Superintendentialibus Consistoriis fieri debet, id enim Sua Maiestas gratiose requirit.

Cum negocia tam ex Moraviae quam Bohemiae parte, per me administrentur, ego requisitus hac quoque de causa fui; eo propter expeto ut tum de reditus ex Hollandia suscipiendi, tum de futuri impulsus tempore me reddas certiore, quo his rerum adiunctis meam ad ipsos dandam responsionem accomodare possim. Interim Reverendus D. Osgyáni quoque non solum ecclesiam est nactus, verum rogatur etiam, velit res suas ita instituire, ut quantocius, aut vero una tecum Reverende Domine advenire possit. Nam ex Evangelicorum parte, ubi praesto aderant homines linguae Slavonicae periti, iam re ipsa aliquot exmissi sunt, adeoque nollemus ut hi caeteroquin maiorem partem ad nos spectantes miseri homines ex defectu ministrorum nostrae religionis ad ipsos deflecterent, quod caeteroquin sic est futurum.

Res nostrae in Regno Hungariae quoque, quae Dei est gratia atque Suae Maiestatis Clementiae unius saltem anni spatio longe aliis insistent talis. Laurienses et Papaienses iam hac septimana supplices suos libellos ad Suam Maiestatem porrexerunt, quorum nunc gratiosam resolutionem praestolamur: licet alicui commissarii adhuc pro informatione sint exmittendi.

Iam applicationis quoque ad munera et dignitates Sua Maiestas substravit Clementer fundamentum; imo exemplum quoque eius dedit illustrem Comitem D. Iosephum Teleki,¹⁷ Comitatus Békésiensis administratorem constituendo. Tit. Dominum Ráday vero eadem Sua Maiestas, dignitate Baronatus ornavit; idem clementer praestitit ex parte Evangelicorum D. Paulo Jeszenák,¹⁸ de quo cum pari ratione instat D. Ladislaus Prónay,¹⁹ non ab similiter speramus idem ipsum quoque esse consecuturum. Insignem hanc Suae Maiestatis Clementiam Illustris Baro Iunior Gedeon Ráday²⁰ et Consiliarius Ladislaus Prónay. Status utriusque Deputati nudius tertius facta ipsis Audientia, admissione, ubi coram Sua Maiestate, quavis viva voce, quovis submisso libello memoriali egerunt gratias, quibus se Sua Maiestas valde clementem exhibuit, adeo ut unius horae spacio de hisce rebus sermonem cum iis miscere dignata fuerit. Samuel Nagy Agens Viennensis 2. Marty 1782.

Dr. Segesváry Lajos.

¹⁵. Debrecennek 1755 (?) - től a főbírói tisztesség mellett polgármestere is volt. Ezzel kapcsolatos az 1776. szept. 9-i királyi rendelet, mely szerint: „... polgármester... főbíró... egyike mulhatatlanul róm. catholicusok közül választandó olyképen, hogyha egyik évben a főbíró hely, hitvallásúak közül választatott, már a másik évben ugyanaz róm. catholicusok közül lesz választandó.” (Szűcs István: Debrecen város történelme, 3 kt. 784, 803 l.) Mindazonáltal 1778. március 30-án választottak először katolikus főbíró, Fáy János személyében, míg polgármester ezáltal Domokos Lajos lett U. O. 809 l. 1782-ben Fáy választják polgármesterré Domokos mellett. U. o. 812 l. 1848-ban lesz a polgármester a város első tisztviselővé, U. o. 1000 l.

¹⁶ — II. József rendelete értelmében: „Szabad

a filiák látogatása, a foglyok vigasztalása, betegek fölkeresése.” Zsilinszky Mihály: A magyarhoni protestáns egyház története. 530 l. — Mivel, mint tudjuk, az egész XVIII. században alul marad a lelképászorok száma a gyülekezetek számának, — fordul Pápa a mégis csak nyugodtabb viszonyok között élő Debrecenhez: segítsen felszabadult munkaterületének pásztorálásában, küldött erők által.

¹⁷ — Élt 1738–1796.

¹⁸ — 1781. dec. 28-án emeltetett báróságra. Nagy Iván: Magyarország családai.

¹⁹ — Bárói méltóságát még 1770-ben Mária Teréziától kapta. U. o.

²⁰ — A két Ráday Gedeon idős (1713-1792) és ifjú (1745-1801), 1782. március 8-án lett báróvá; az ifjú 1792. november 18-án pedig gróffá. U. o.

Keresztel József akadémiai utazásai a külföldön. (Autobiographiából.)

(XXI. Folytatás. A megelőző folytatást lásd a Theol. Szemle X. évi, 1934. 4–6. szám 336–341. lapjain.)

§ XV. Téli recreációk.

Télen a vizek befagyván, megsökken a Belgiumi járkálás és Commercium, a víz lévén az ország útja, szekerem menni, vagy valamit hozatni bajos és igen drága, de a jég ritkán tart egy hónapig. Azonban kortsoján vagy a' talpokra kötött atzél szánkán járkálnak és derekas terhet is tolnak olly gyorsan, hogy egy óra alatt két mériföldet elmehet könnyen. Sőt volt hire, hogy hajót is próbálnak ilyen kortsojára építeni.

Ez egy olly téli recreatio, hogy az Urak és Dámák sem srgénylenik. Sokan öszvefogódzván, egymás után sebessen mennek; sokszor leszakadván a' vízbe is hálnak. A' nézésre annyin gyűlnek, hogy száma sins akik elesnek, sokszor pedig rakásra hullanak, azokat nevetik etc.

A' szánkázásnak nagy divatja van ha hó esik, gyalog zifra szánakon egymást tolják. Az Urak apró számban egy lovattfogónak, melly igen sok tsegettyűkkel meg van rakva, azt sebessen hajtják a' szának hátulsó részéről, benn tsak egy Dáma ülven etc.

§ XVI. Természetek, szépségek.

A' Belgák természettel együgyűek, nehezen haragusznak meg, nem vigák, minden tudományra és mesterségre alkalmasok, az honnan az elsőseget mindenben vadásszák, az erköltsbeli modestiát, kivált az idegenek eránt sokszor elmulatják. Kiváltképpen szépek és szálasok, melly természet ajándékát a' nagy tsinossággal segítik. Nevezetesen az Asszonyok és Leányok olly szép ábrázatúak, hogy úgy látszik, hogy a' természet ezekben mutatta meg mire lehet, midőn szépet akar formálni Gyengék, fejér pirossak: de többek az haloványok. A' Férjfiaknál rendszerént az Asszonyok itt nagyobbak, kedvetlenek, az iváson inkább kapnak mint a' férjfiak, az honnan hamar elvesztik színeket.

§ XVII. Vétkek kivált a Fösvénység.

Valamennyi virtussal birnak, mind azt az egy mód nélkül való fösvénységgel bemotskolják: mert a' pénznek minden úton, módon való, még törvénytelen halászásában is, sok színek alatt, mind nagyja mind apraja megegyez. Azért élnek, hálnak, reszketnek úgy, hogy el lehet mondani, hogy az Arany azért sárgult meg, mert félt, hogy a' Belgák ládába zárják, vagy inkább a' Pénznek óhajása tette a' Belgákat haloványokká. Elveszeitnek tartja a' Belga azt az órát, mellyen ha tsak egy dőjtőt is nem nverhet. Itt igaz a Vespasianus szava: Lucri bonus odor ex re qualibet, egyszerű el lehet rólok mondani:

Vivitur heic auro; Superi mercede coluntur.

Absque auro Batavis sordet et ipse Polus.

A' mi a' többit illeti, azok többnyire, mind ollyanok, hogy vagy a' fösvénységből folynak, vagy a' fösvénység foly azokból. p. o. Fösvények: mert az ételen kívül más dolgokban Luxus van közöttök; mert én úgy hiszem, hogy ezen két véték, ámbár ellenkezik egymással: mégis mindég együtt jár. Húznak vonnak kereskedésekben, mert fösvények. Sőt a' mi magában virtus volna is, mint a' mértékletesség, közöttök vétékké válik, rossz lévén a' kútfő, t. i.: mert fösvények. Jót tesznek sokszor az idegenekkel: de azért, hogy kevés által többet nyerjenek és így ez is oda megy ki: mert fösvények etc.

§ XVIII. Leányok, Asszonyok.

A' leányok közül sokan nagy igának tartván a szűzességet, azt gyakorta nem őrzik meg a férjhezmenésig. Mellynek ezek lehetnek az okai: α.) mert igen soká szoktak férjnek adni a Leányokat, közönségesen 25 vagy 28 esztendőskorokban. β.) A' szabad személyek közt való paráznaságnak lágy a büntetése. γ.) Ha fattyat vet is, azért mindjárt kúrvának nem tartják, és azután is mint Leány, férjhezmehet. δ.) A' ki megrontja, ha szintén egyenellen is az házasság tartozik elvenni's a't,

De m. u. férjhez mennek. Férjeikhez igaz hűséggel, tiszta étellel, minden gazdasszonyi tisztelnek elkövetésével orvosolják vétkeiket; úgy, hogy a' Belgák közt nős paráznaság még tsak nem is hallatik: mert ennek olly büntetése is van, hogy az ollyat gyakran 'sákba varrván a' vízbe merítik.

Továbbá az Asszonyok az házban a' Gazdák, s' férjeiktől nappal keveset függének, úgyhogy sokszor valakinek az Házát, nem a' Gazdáról, hanem a Feleségéről nevezik, kivált Frisiában.

§ XIX. Tudomány, Oskolák.

Régen a' Belgák bárdolatlanoknak tartattak: az honnan Ingenium Batavum ostobát jelentett. Ma pedig Belgium a' tudományoknak fészke és szülő anyja, sehol a' tudományt és tudós embereket nem tudják olly érdemek szerét betsülni, mint itt. Van is nagy módjék a' tanulásban, lévén minden városokban apróbb és nagyobb Oskolák, ezen kis Tartományban a' Gymnasiúmonkon kívül 4 fő Aca-demiák: u. m. Lejdában, Trajectumban, Groningában, és Franequerában: ezen kívül Harderosicumban, Zelandiában. Ezekből származnak oszián nagy Theologusok, hies Philosophusok, jó Mathematicusok, értelmes Historicusok, jó Pictorok, fő Juristák, okos Kalmárok, bátor Hajósok, szemes Itineratorok, és minden egyebek. Még itt deákul tanítanak. A' jó könyveknek nagy árok vagyon. Azt is meg keli jegyezni, hogy sehol a' tudomány olly sokba nem kerül, mint a' Belgák közt: innen van, hogy csak a' Gazdák tanulhatnak; a' szégyenyek pedig tudatlanul nőnek fel többnyire.

A' Leányok is Irás és számokra, az adás és vevés kedvéért megtanítatnak.

§ XX. Belga nyelv.

A' Belga köznép rettenetes hadarással, a' maga nyelvén beszél, melly elrontott Német nyelv. A' betűjük is különös, de már ma többnyire Deák betűkkel élnek. De a' nagy Urak és Kereskedők, a' nevezetes Europai nyelvekre taníttatják fiaikat Deákul nem tudnak oly szaporán beszélni, mint a' Magyarok, kik felől azt vélték sokan, hogy született nyelvek: de azonban ők szebb deáksággal beszélnek.

§ XXI. Városaik, Házaik etc.

A' Belgiumi Városok többnyire egyformák, úgyhogy a' ki egyet lát, formájára nézve, majd mind látja. Az úttzái téglával és kövekkel ki vagynak rakva, tiszták, egyenesek. Az úttzáin Canálisokban vizek allanak, azokon köhidak, melyek vastag vasakkal vagynak körülveve. Az házaik mind tégláz igen szép formára hegyesen 3's 4 Contignázióra épülnek; a' falak csak egy téglá vastagságúak, mellyeket sok közzérakott vasak erősítenek, mind tseréppel fedetnek. Belől vagy portzellánnal vagynak megbélelve, vagy drága gyöngyökkel bevonva, vagy egyéb festett materiákkal és szép képekkel felékesítve: még a Pavimentum is mind be vagyon vonva, vagy szőnyegekkel vagy legalább

gyékénnyel. A székek bársonyok, legalább minde-
niken párnátskák vannak, az Ágyaik drága fir-
hangosok. Az ablakaik igen nagyok; kályhák nint-
senek, hanem igen tűzra alabástrom és más olasz
kementzék. Az házaknak tornázi márványkőből
vannak kirakva, melyek olly simák, hogy vi-
gyázva kell rajtok járni. Az ajtaik tűzra faragású
fákból festve, réz sarkokra és hozzá tartozó réz
készületekre. Egy szóval: lehetetlen a' Belga házi
eszközöknek drágaságait leírni. Ezek pedig
mellyeket mondék, többnyire minden házakban
feltaláltnak, még a' közönségekben is.

§ XXII. Úttáknak, Házaknak mosása.

A Belgiumi Asszonyok még a' Farizeusokat is
felülmulják a' sok mosakodásban. A házakat és
minden edényeket, nem lehet kimodani, melly tiszt-
tán és tiszosan tartják, rendszerént minden héten,
az egész házat kétszer megmossák, dörgölik, a'
falakat megseprik, kefélik, a' szőnyegeket és gyé-
kényeket, az úttáza a portól kirázzák, verik. Az
ablakokat vízipuskával mossák. Az házak ajtaiban
erre nézve gyékények vannak, az hová a béme-
nők a' lábokat dörgölik: az házakban pedig pö-
kös tsuprok, melyeket Quespildörnek neveznek.
Az Házak eleit, és az úttáza színe úgy mossák,
lántzsal dörgölik, ruhával törlik. A' víz, minde-
nütt lévő árkotszákon, a Canalisokra folyhat.
Arra rendeltetett emberek vannak kiknek tsak
az a' tisztak, hogy az úttáza seprjék: mások pe-
dig az öszveseprett és az házak ajtaiba kirakott
szemeteket, talyigán, a' Városon kívül elhordják.
Az honnan el lehet mondani, hogy a' Belgiumi
úttáza tisztábbak más országai Házaknál. Itt az
ember csizmája sem nem sáros, sem a por be
nem lepi.

Ezen mosakodást és tsinosságot itt nem csak
annak szépsége javalja: hanem a' szükség is kí-
vánja: mert másként a' Városok igen egészségtel-
lenek volnának, és a' föld nedves lévén, kivált
az alsó házakban, a' férgek is megteremnének etc.

§ XXIII. Az Házak zárva állanak.

Az házak ajtai nappal is zárva állanak, a'ki bé
akar menni, tsengetni vagy zörgetni kell, más-
képpen a' gazda sem mehet bé. Az idegeneknek
engedelmet szükség kérni a' bemenetelre, és e'
nélkül a' Fiú sem mehet az Attyához. Az is meg-
esik, hogy a' látogatót bé nem eresztik, dolga lé-
vén az Úrnak.

§ XXIV. Tömlőtök; Isputályok.

Belgiumban senkit sem szabad megverni a' Fe-
leséget, a' maga gyermekét, sőt a' szolgát sem;
hanem a' Magistratus kezébe kell adni, 's o't
tesznek róla. E' végre minden Városokban vag-
nak az erkölsteleneknek zabolázására közházak.
Az hová az Asszonyokat 's leányokat zárják, hivi-
ják Spinhuisnek, az hol tartoznak fonni, varrni
etc. a' Férjfiak fogháza Zughauz, az hol minden-
féle kemény munkával gyötretnek.

Vannak sokféle Isputályok az Idegeneknek
számokra: Bolondoknak; Öregeknek; Arvának
házaik, mellyekben az árvák tartoznak 22 esz-
tendő korig lenni, azután ha tetszik, az hová
akarnak, elmehetnek, Ezeknek a' ruhájok is külö-
nös, mint a' Trajectumban fele fehér, fele kék etc.

§ XXV. Ára és rendi mindennek.

Belgiumban mindennek ára és sora van szabva,
mit hogy? és kik adjanak? úgy hogy törffel bi-
zonyos emberek kereskednek; mások tsak téjjel.
A Dél előtt való időt munkára szánják, a'
délutánit, pedig többnyire, ha lehet, sétálásra, vagy
egymás látogatására. A mesteremberek vasárnap

is dolgoznak, Hétfőn pedig rend szerént hevernek,
§ XXVI. Belgiumi-élés.

A Belga asztal olly frugalis, hogy nehéz elhinni
Az hússal szűkőn élnek, úgyhogy ritka Belga asz-
talára megy fel egy héten 4. vagy 5 font hús-
többnyire zöldségekkel élnek; káposztát répával,
halat kromplival, kromplit káposztával, répával és
mindennel ösze főzik; tészta nints szokásban. Több-
nyire a' krumpli a' vendégség, az is lé nélkül. A sód-
ort megfűstölve etzettel igen szokás enni. Fűszer-
szám, s, szűkőn van. a' bor drága; ser meglehető. A
Magyar konyhához szokott természet irtózik mind
ezektől, de az éhség jóvá teszi ezis. Itt étel után
mindjárt a' legnagyobb munkához is józan elmé-
vel lehet fogni. A' kinek Hazájában nints Appeti-
tusa, vagy a' kövérség terhére van, tsak Belgium-
ba jöjjen; az megjő, ez pedig elsőbbség bizonyosan.
A' Belgák ételle sora így van, hogy reggel minden,
még a' legboldogtalanabb is Kaffét iszik, azután
pedig sokszor napjában. A' kitől lehet, e' mellett
sajt, vaj, kenyér vagyon. Ebédet esznek délután
egy órakor, Vatsorát 10 órakor. Délután theáz-
nak: de ez és a' Kaffé is tűzkor nélkül van; ha-
nem valami kis darabot forgatnak a' szájakban. A'
kaffé alávaló, azt is ritkán főzik, nem ollyan, mint
a' Magyarországi Török kaffé, egy szóval: a' Belgi-
umi éléstől minden nemzet irtózik, mind alávaló-
ságáért; mind drágaságáért. Úgyhogy a' Magyar,
kinek boldogságát a' természet, leginkább az étel,
ben és italban adta ki, azzal lehetne megátkozni,
hogy szoruljon a' Belgiumi élésre.

§ XXVII. Theázás, pipázás.

Közönséges szokás az itt, hogy mikor egymást
látogatják, Theával és pipával kínálják a' Vendé-
get. A' theát téjjel és téjjellel isszák, erre egy-
mást invitálják. C. pipából mindig újból pipáznak,
legalább embertelenségnek tartatik Vendéget ollyan
pipával kínálni, mellyből más valaki pipázott. Sőt
úton útfélen is pipázni tisztességes; dohányt igen
jóságút szívnak, melyek fűst, a' legkényesebb
Dámák is, örömet elszenvedik. Olly közönséges
itt a' pipázás, hogy ellehet mondani, hogy a' Bel-
gák fűsttel élnek.

§ XXVIII. Vallás.

Belgiumban mindenféle Vallásnak szabad gya-
korlása engedtetik, senkit sem erőltetnek semmire.
In Libera Republica, omnes libere sentiunt. A'
kinek mi tetszik azt hiszi, kivált Amsterdamban.
A Reformata Vallás az első és Dominans, a' Fő'
emberek többnyire azok lévén; csak azoknak vag-
nak kitetsző Templomaik és tornyok. A Páristák-
nak, kik többnyire Jansenisták; Lutheránusoknak
etc. mind szabad ugyan a' Vallások, de a' templo-
maik tsak ház formára vannak, és a' több házak-
tól nem igen tetszenek meg. Úgy látszik, hogy má-
sutt a' Vallást inkább a' Köznép, mint az Úrak
tartják fel: itt pedig ellenkezőképpen van; mert
az alávaló köznépnek alig van Vallása is.

§ XXIX. Reformátusok.

Ami a Reformátusok Isteni tiszteteltilleti: ezek
elég buzgók kivált az Alamisna adásban, melynek
szedésére itt is a' Templomokban tsörgős erszényt
hordoznak. Minden nap Isteni tisztetel nints. A'
Papok sorba papolnak, nem pedig bizonyos Temp-
lomhoz vannak kötelezve, mint Helvétziában.
Sokszor igen soká papolnak és menydörögnek.
Vasárnap délután mindig Catechizálnak. Az
Úrvacsoráját midőn kiszolgáltattják, az asztalt
körül ülnek, a' poharat egymásnak sorra adják. A'
süveget felteszik, ha tetszik, járáltnak is, minden-
ek tüze vagyon, télen, kis ládában. A' templo-

mokhoz az Urak és Dámák tzipra hintókon gyülekeznek. A' mi a' Papokat 's tudós embereket illeti, innen sem maradt el az Odium Theologicum. Kivált a' Voetiánusok a' Cocceánusokat gyűlölik; úgyhogy Rotterdamból Senátus Consulto tiltatták el ezek a' Cocceánusokat. Caeterum az Orthodoxyától nem szeretnek eltávolzni.

§ XXX. Lakadalmazás.

Mind a' Legények, mind a' Leányok soká jutnak a' házasságra. A' Gazdagok lakodalmaskodnak. A' kik hivatalosok, azok a' Menyasszony' fejére koszorút kötnek. Az esketésre, felzicipázott rojtos Lovon viszik az új házasságokat, azokat sokan kísérik. Másnap a' Völegény, minden Vendégeinek tzipra üvegekben valami tsinált édes italt küldöz, melyet nyárban is szép szánkara raknak, előtte igen tziprán felkészített selyem tziprangos egy Ló, körülötte 3 inas, kik az üvegeket elosztják etc.

§ XXXI. Temetés.

Mikor valaki meghal, vagynak arra rendeltetett Hivogatók, kik fekete ruhában, palástosan, a' kalapjokból kinyúló fekete fátyol lévén, az ajtók előtt eimondják a' magok hivogató formulájakat. A' Temetés felette parádás és költséges, e' pedig kétféle módon megy véghez: vagy gyalog, vagy hintókon, többnyire estve felé. Az hivatalosok jó hamar az halottas házhoz gyülekeznek. A' ki gyalog temetnek, a' testet előlviszi Sz. Mihály lován nyoliz ember, utána mennek a' késérők mind, ketten ketten, fekete ruhában, palástban, fejér kesztyűben, szomorúan. A' Templomba viszik: mert Belgiumban mindent a' Templomokba temetnek. Onnan ismét, azon soral, visszamennek az halottas házhoz. A' temetésen pedig csak férfiak vagynak. Asszony egy sints. *β.)* Az Urakat hintókon temetik, nagy pompával, sokszor 30 s' 40 hintó is öszvegyülekezik, melyben ketten ketten ülnek. A' testet elől viszik, arra készített fekete hintón, mely Amsterdamban fekete bársonnyal van bévonva. előtte megyen két ember leeresztett fátyolos kalapban, körülötte 8-an. Utána soral a' hintók, a' kotsisok is mind leeresztett kalapban, fekete palástban. Kivált télen estve fákjakkal kísérik, körülötte menvén. A' Városnak úttzáin, meghordozzák, azután valamely templomban, Kriptában eltemetik, felibe jeles monumentumokat, Epitaphiumot, czimert tevén. Onnan ismét azon soral mindjárt, visszamennek az halottas házhoz: mert itt sem predikáció, sem éneklés, sem harangozás nints. A' torabból áll, hogy visszajöven két három pohár bort, vagy sert megisznak, de itt akkor egy mosolyodást sem látnál. Az halottat rendszerént hat s hét nap mulva temetik el: mert nem is felthetik a' megszázosodástól.

Kivált Frisiában kik a' maga nemzettségéhez temettetik: mellyre nézve az halottat egyik helyből másba, még messzire is elviszik. Az Idegeneknek igen sok költségbe kerül a' Belgiumi temetés; mert akármiye maradjon, mind elfoglalják.

Az halottaknak tsontjaikat sok helyen öszve szedik és rakásra hányván, fedél alatt tartják.

§ XXXII. Éjjeli Vigyázók.

Egész éjtzaka égnek ugyan az úttzákon sok lámpások: de mégis sokak a' Vigyázók, kik igen vadul ordítják az órát egy-két szóval, azonban nagy keleppeal zörögnek. de itt éjjel is minden szabadon járhat. Szoktak rendszerént feküdni menni 12 órákor, kelnek 8 órákor. A' Tornyokban éjtzaka minden órán szépen szoktak trombitálni

§ XXXIII. Lovak, tehének 's más állatok.

A' Belgiumi, kivált a' Frisiai lovak, kimondha-

talán szépek és jók, mikor futnak, nem vágatnak, hanem tsak sebesen lépnek. Ebben is úgy oeconomizálnak a' Belgák, hogy magok kanizsa lovakon járnak, melly egyszerűs mind szaporít is, a többit drágán eladják. A' tehének igen nagyok, kövérek, tarkák, olly tejesek, hogy 40 söt több itte tejet is fejnek egytől, mellyből igen jó vajat tsinálnak, azt tonnákra nyomják. Sajtokat is felette jókat és nagyokat készítenek, többnyire áníssal. Frisiában a' juhoknak igen gyenge a' gyapjok, és esztendőben kétszer nyírik. A' kutyáktól sehol sem lehet félni, minden állatja jámbor a' Belgának, úgyhogy a' megvett disznót a' sertéjénél fogva vezeti haza. Kigyó itt nem terem. Hal madár elég van, kivált idegen madarak. A' Gólyát nem szabad löni; a' ki pedig hatyut löne, melyet itt sok helyen a' Canálsokban tartanak, felakasztának érte. Varju szarka nints, Veréb sem sok, Spira körül pedig nints veréb.

§ XXXIV. Portzellán, fa, réz edények.

A Portzellán edényben úgy gyönyörködnek a' Belga asszonyok, mint a' Magyarok a' tsuprokban. Ezzel konyhájok, fogasok etc. meg van rakva, még pedig a' legjobb Indiai portzellánokkal, kivált Frisiában. A' réz edények olly tiszták, hogy tükör helyett lehetne velek élni. Fából akármit tsináltatnak, azt hatsak lehet, tziprán kifaragják, különbkülömb színekre megfestik, úgyhogy a' Belgának mindene, vedre, ekéje, lajtorjája etc. festve vagyon.

§ XXXV. Hintai, szekerei.

Mindeneknek felette szembeűnők az hintók, mellyeket másutt még tsak majmozni se tudnak. Ezek aranyosak, festettek, többnyire tsak két lovat fognak belé. Vagynak két kerekű tsigaformahintaik is, mellyekben egy, vagy nehezen két ember ülhet. A' Parasztoi szekerei igen zörgösek, vasasok, festettek, rúdjak nints hosszú, hanem egy singnyi horgas, melly miatt a' paraszt szekerek is álló helyekben megfordulhatnak.

§ XXXVI. A' kertek.

Belgium a' Kertekre nézve tsupa Paraditsom, ezekben a' mesterséges zöldfákon kívül drága Statuákat, Tsigahajakból kibeszélhetetlen módon kis házatskákat etc. tsinálnak. Ezekben méltóságos nyári paloták. Vizekkel környül vagynak véve. Ezen szépségére nézve, mellyet nem a' természet adott, hanem a' nagy munka vitt véghez, nevezetik Belgium egész Német ország kertjének. Egy szóval majd mindene ollyan a' Belgának, hogy azt lehetetlen más nemzetnek követni.

§ XXXVII. A' Belga Pénzeknek nevei.

Pénzt veret az Ordó; minden Provintzia, és némelly Város, a' maga tzipmerével. Ezek a' pénzeknek neveik és váloaik, a' mint következnek:

α.) Rézpénz. 1. Fennig féldöjt. 16 tesz egy Stüvert.

2. Döjt, 8 tézen egy Stüvert, vagy garast.

β.) Ezüst. 1. Stüver, melly egy garasnál valamivel kevesebb, egy felől egy tsomó nyil és I. s. másfelől a' Provintzia vagy Város neve.

2. Dupliki, rajta S. 2. két Stüfer, másfelől egy tsomó nyilat tartó Oroszlán, irás nélkül.

3. Seshalb, hatodfél Stüver, egyfelől a' Város tzipmere, másfelől egy lovas Vitéz, körül való irás: Concordia res parvae crescunt.

4. Schelling tesszen 6 Stüvert, ez éppen ollyan, mint a' Sexhalb; tsakhogy egy tsomó nyil van reá ütve.

5. Forint, 20 Stüfer, ezen egyfelől nyilakat és kardot tartó, koronás Oroszlán; Irás: Mon. Arg.

Ord. Foed. Belg. és a' Provintzia neve. másfelől a' Libertas egy dárdán süveget tart, 's a' Bibliára könyököl, melly egy oltár felett van. az Írás rajta: Hac nitimur, hanc tuemur.

6.) 28. 30. 40. 60. Stüveres, melynek mind címere, mind a' rajta való írás az, a' mi a' Forinton.

7.) Arany, melly jár 5 Belga forintban és 5 Stiferben, legfelől egy fegyverben lévő ember, jobb kezében kardot, a' balban egy tsemő nyilat tartván, az írás: Concordia res parvae crescunt. másfelől: Mo. Ord. Provin. Foeder. Belg. ad Leg. Imp. NB.

a.) A' Belga arany legiobbnak tartatik.

b.) Vagyon hamis Belga arany, melly arról esmérteik meg, hogy egy kis kakas vagyon rajta. Ezeken kívül más pénz köztők nem foly, amár Aranyat is elvesznek, válara szerént.

c.) Tsak azt nézik, meg van-e a' tsipkéje a' Belga aranyanak.

d.) Ab Anno 1742. ad 50. el nem veszik.

§ XXXVIII. *Megjegyzésre való dolgok.*

1. Belgiumban menydörgés nints, vagy ritkán.

2. A' vizek rosszak, ez az oka hogy mindég meleg vizet isznak. Vagyon pedig minden háznál téglából kút, mellybe tsatornákon veszik az esső vizet.

3. Fájok nem sok van; tüzelnek törffel: e' pedig olyan föld, melly megég. éppen oly formára tsinálják, mint Magyar országon a' Vájog. Nagyon kifogyott már, mellyre nézve proemium van feltéve, a' ki valami tüzelő eszközt találja.

4. A' Gyermekeket is megbetsülik; és ha úton játszanak, a' Gróf is kitér előttök.

5. Sehöl sints annyi Sánta asszony és Leány, mint itt.

6. Belgiumban A. 1779, Septemberben nagyon halván az emberek; a' Doctorok azt az okát adták, hogy a' káposzta mérges; mellyre nézve, a' Veres káposztán kivül, mindenfélet, egy darabig megtiltottak.

7. Belgiumban, és Német országon is a' Katonák, abban különböznek a' Deákoktól, hogy igen emberségesek.

8. Músika, Comédia, és egyéb vigasság itt nints.

9. A' tsendes és bátorságos élet teszi kedvessé a' Republicát. Káromkodás, veszekedés, feleségverés, haszontalan vendégeskedés, emberszólás, úgy látszik, hogy tsak Magyar országi madarak.

10. Foltos ruhát Belgiumban nem lehet látni; a' ki pedig azt visel, az felette szegény ember.

11. Frisiában tengeri tsigahajakkal töltik az utat, ebből égetnek meszet. Úvegeket pedig, még pedig igen jókat, homokból készítenek.

12. Az Ordóbelei Urak, és más Tisztviselők nagy veres Magyar köpenyegben járnak.

13. Új Esztendő első napja arra való, hogy akkor egymást köszöntik; a' sok hintóknak nints száma. A' kit köszönteni akarnak, annak egy kártya darabra, írván a' Nevét a' köszöntő. Inas által beküldi. Az Új Esztendei és Vásári ajándék el nem múlik.

14. Nema a' Nevek, hanem a' Születések napján örülnék és szokták egymást köszönteni.

15. A' Belgák mikor Kaffé-házakban vagynak, együtt isznak vagy inkább kóstolgatják az italt, kivált a' Jenevért, úgyhogy a' mit egy magyar egy kortyban felhörpöntene, nyoltz Belgán is végig megy.

16. Van közönséges Landnótájok, mellyet az úttzákon, kivált éjjel, a' parasztok rútul ordítanak.

17. A' tselédek és szegények formátlan fapaputsokban kopogva járnak.

18. A' terheket a' nyakszirtjeiken, és vallokon járomban hordják. Vagy talyigán tolják, melyre 18 's 19 kosarakat is felfűznek.

19. A' ruhákat úgy fehéritik, hogy az essőre kirakják a' gyepe 's két hétig is ott áztatják. Van pedig itt egy személynek 60 inge is.

20. Sehöl annyit, mint itt nem hudyoznak. a' Férfiak úton útfélen, kivált a' Templomok oldalait minden szemérem nélkül lotsolják. Úgyhogy ha valami Dávid, Belgiumban a' falra hudyozókat elakarná törteni, magokat a' Nábálokat, törölné el.

21. A' gyermekek nagyon gyönyörködnek a' Ketskében, ezeket felbokrértázván, apró hintókba fogják, és úgy járnak rajtok. Jádzva kötelet ugrálnak.

22. A' csömörnek itt hire sints.

23. A' Belgiumi templomok, akárminemű Valásuaké legyenek, sok tsifra Epitáfiumokkal vagynak megrakva, minthogy azokba temetkeznek.

24. A' Lelki és testi Szabadság megnyeréséért való háladatosságoknak megbizonyítására a' Belgák akármelly Valláson legyenek, egy napot böjtölnek, mellyet az Ordo jelent meg mikor legyen. Ao 1780. vólt 1. Martii. ekkor háromszor mennek a' Templomba. Hálát adnak a' szabadságért, könyörögnek a' Keresztyén Vallásnak virágzásáért, a' Statusért, a' Printzért eic. a kereskedésbeli nyereségért. ekkor nagy alamisna osztás van, úgyhogy ekkor Trajectumban 6675 Belga forint, mentek a' Publicatiók: de ez Belgiumhoz képest kevés; mert Helvétziában, Tígurumban, 25 ezer forintnál többre is meggyezze.

25. A' Németek is: de kivált a' Belgák oly bámszok, hogy legkissebb dolgon is tsudálkoznak, d 8 va Marty 1780. Trajectumban a' Jeans-Kerk. mellett, két kakas vagdalkozván, vólt 100 néz je.

26. A' kisebb classisokban tanulóknak Belgiumban is Gergely napkor szokott lenni examenek. az meglévén a' Templomban, praemiumban szép aranyos könyvet osztanak.

27. A' fekete ruha másutt nem gyászos: azért a' Belgák gyásza ebből áll: a' fekete ruhának az ujjára fejr gyoltsot hajtának. Azonban mindenféle színű ruhákban gyászolnak, tsakhogy a' ruha hajtókája is és a' Gombok, a' tsattal együtt feketék.

28. Belgiumban télen kivül, mindenféle, majd minden órán lehet menni hajón elég oltsóért. Az hajók a' kapukban állanak; a' bizonyos órán tsengeitnek; az hajóba a' ki először meg, az az első A' Gyermekektől nem vesznek fizetést tíz esztendő korig. Az Posta hajót ló huzza és punctuáliter elér a' bizonyos órára.

29. A' Belgák közt, akarki hallgassa, egyéb Discursust nem igen lehet hallani, hanem pénzről. A' gazdagia Aranyról; a' szegényebbek Sexhalbról, Duplikiról és Döjtről beszélnek.

30. A' ki mit árul, mindennek más-más áruló notája van. Az hal áruló rútul ordít, az almás sir. Az notájáról is meg lehet tudni, ki mit árul.

32. Belgiumban minden dolgot, papirosra írva, a' külső ajtóra ragasztanak, p.o. ha valamely háznál gyermek ágyat fekvő Asszony van, minden reggel kiragasztják, mint van? És így látogatására még az Attyafiai is nem mindenkor mehetnek, hanem tsak az ajtóig, 's azt elolvastván, azal megérik.

33. A' ki az utak mellett lévő kivált apró fákat háborgatja, vagy megsérti, az hóhérral seprűztetik meg. A' fák ha vének, kiássák, 's pénzen eladják. Sehöl a' faültetést, mint itt, úgy nem tudják.

34. A szőnyeget, mellyekkel az házak falai és pavementumi be vagynak vonva, az úttzákon fákra aggatva, vastag kötelekkel verik, a portót tisztogatják.

35. Akármí Valláson légyen valami Pap, itt külömböző ruhában nem járhat, hanem olyanban, hogy egyéb emberekől meg nem lehet esmérni.

36. Az Innepeket, nagyobb része a' Belgáknak a' Városon kívül lévő Vendégfogadóknak ülik; az hol férfiak, Asszonyok, Leányok isznak, tobzódanak, nagy lármával danolnak. Úgy hogy a. szokatlan ember azt gondolná, hogy mind megbolondultak.

37. Az cly gyermekek, kiknek Szüléik nem tudatnak, hanem kitéve találták őket, jó gond alatt neveltetnek, és különös ruhákban járnak. Trajectumban feketében.

38. A' Belga asszonyok fejekékessége nem olly mód nélkül való mint a' Bécsieké. A' közép rendűek fekete selyemből való kalapot; a' szegénye szalma kalapot; a' tselédek és kissőbb Leányok pedig fehér főkötőt viselnek. A' sipkának hire sints, nem úgy mint a' Németek közt.

39. Itt a' parók oly módi, hogy még a' kis gyermekekkel is viseltetik. A' kalapok mellett a' kis leányok és fiúk kotság és strutz-tollat hordoznak.

40. Van itt egy neme a' tengeri hálnak, széles és lapos, ezt megszáraztva igen bőven árulják nyersen; és ugyan úgy eszik kenyér nélkül; úgy hogy felette bűdösök is töle. Némelyek holmi tsigákat is enni szedegetnek.

41. Miklós napja nevezetes Belgiumban, Szent Niklász: ennek esivéjén mindenféle nagy örömmel járkálnak, kivált az Ifjak a' Leányokkal, a' külömbkülömbféle mézes és tzúkor tsemegéket tsináló Házakban, mellyek sok drágaságokkal fel vagynak készítve. Új esztendőben is.

§ XXXIX. Belgiumnak, Helvétziával való öszvevetése.

A' ki Belgiumot és Helvétziát jól megnézővén, öszveveti ezen két Szabad Társaságot, nagy külömbiséget talál köztök: Ugyanis Belgium a' Világ tsudája és Kintses kamarája lévén, úgy látszik, hogy mindenre nézve a' Világi dicsősségnek legfelsőbb gráditsára lépett: melly miatt nagy magameghatóságot lehet itt megjegyezni: már pedig a' közönséges megjegyzés szerint ha igaz az, hogy minden dolgok, m: u: a' főpontra értek, osztán alább kezdenek szállani; Belgium is félhet ettől. Helvétzia ellenben úgy látszik, hogy szebb rendiariások és szorossabb törvények közzé van szoritva. Ez ámbár régebben bírja a' szabadságot, de mégis a' régi egügyűséget el nem hagyja, a' maga szerentéjét zabolán tartja: mellyre nézve lehet mondani, hogy a' maga hegyei árnyékában tsendesen fog nyugodni és a *Respublica Libera* nevet méltán bírja.

§ XL. A *Belgiami Akadémiákban 1779 és 1780-ban lévő Tiszt. Magyar Atyafiak* ezek:

α.) *Lugduni Batavorum*. Jos. Jantsó, St. Szabó Georg. Zaj, St. Török Transylvano Hungari.

β.) *Franequerae Frisiorum*. Ambros. Fejes, St.

Szántó, Paul. Tóth, Debrecino Hungari. — St. Bertók, Ladisl. Nyilas, St. Szilágyi, Patakino Hungari. — Paul. Malom, Joa. Dúlo, Transylvani. St. Sárvári, Joh. Boros, spontani exules. Ao 1780 Göttinga venit: Jos. Cseh Szombati.

γ.) *Groningae*. Georg. Szeles, Debrecinus.

δ) *Trajecti ad Rhaenum*. Abraham. Komjáti, St. Göde, Sam. Kassai, Dan. Paksi, St. Ketskemeti, Andr. Kiss, St. Kérészi, Patakino Hungari. — Georg. Ajler, Joh. Dósa, Johan Szilágyi, Fr. Pálfi, Mich. Benedek, Dan. Szentesi, Mich. Nagy, Paul. Vadász, Josephus Keresztési, Debrecino Hungari. — Paul. Borosnyai, Medikus. Ad. Putnoki, Georgius Kolosvári Fransylvano Hungari. —

En is itt mind a' tanulásra, mind a' tsendes életre nézve kedvem szerént laktam' kivéven a' mód nélkül való mértékletességet; és a' Magyarok zenebonáitól való tartalékok. Midőn Belgium legszebb színben volt, T. Nagy Mihály, és Kérészi István uraimmal A. 1780 d. 2. Juni, éppen azon napon, mellyen az előt esztendővel H. Bösör-ményből kiindultam, Trajectumtól és Belgiumot oda hagytam, 's a' Posta Kotsiknak zörgési közt töle ekképpen elbutsúztam:

Belgica rura; Leo septem metuende sagittis

Qui stricto Batavum protegis ense genus.

Amstellae quae toti praebes spectacula Mundo, Oceanus; facti vosque Veleie lacus.

Musarum cunae; vita et quibus indiget, Artes, Libertasque, Bonis semper amata Vale.

Vos quoque, cura Deum, doctae Valeatis Athenae.

Trajectina suo, quas fovet aura, poto.

Heic nos Divinas Artes tractasse juvabit

Et pectus Studiis exoluisse novis.

Vicini Saltus, et Trajectina Valetae

Compita; deliciis cognita Rura meis.

Tuque Vale Malibán. cui cedit Thessala Tempe

Et vetus Iliacis pulchrior, Ida, jugis.

Cypris ubi Cygnos teneris moderatur habenis;

Et Dryadum molles explicat Aura sinus.

Heic vacuum cupidi thalamum solantur Amantes

Dum gemit absentem turtur anhele parem.

Amplius, heu, Maliban! mihi non adeunde, Valetae

Cresce sed in Nati spem, super astra, mei.

Caetera quis laudet? nunquam laudanda Valetae!

Caetera Lethaeis obruta sunt Vadis.

Execranda fames Auri, Argentique cupido

Orbis divitiis non satianda Vale!

Venimus instructi saltem mediocriter Auro;

Nunc jacet informi laxa crumena situ.

Succorum pleni Batavas accessimus oras:

Nunc laevis, exhausti corporis, umbra sumus.

Umbra postest igitur si quam cumulare salutem

Hanc cumulat Batavis corporis umbra plagis

Turpis odor lucris; spes aeris iniqua, rapaxque

Simplicitas pigro sanguine mixta VALE.

(Folytatása következik.)

Keresztési József.

KÜLFÖLDI SZEMLE.

Leuschner, Theodor: *Die Religion der Kindheit*. Dresden—A. 24. 1926. L. Ungelenk. 120 l.

Minden frissége és életszerűsége mellett is theologusnak szomorú olvasmány ez a kis könyv. Szomorú egyfelől szélsőséges pszichologizmus és individualizmusa, másfelől a pozitív kereszténység, a kijelentéshit (fides revelata) abszolút hiánya mi-

att. E két egymással szorosan összefüggő jelenség igazolására elég rámutatnunk arra, hogyan gondolkodik a szerző a vallásosság és a vallásos élmény természetéről, továbbá a vallásos gondolat (istenismeret) szerepéről. Vallásosság és vallásos élmény szerinte az emberi lélekből természetes uton magától fakad és bontakozik ki. „A termé-

szet (a „Natur” szót minduntalan használja terem-
tő Hatalom, natura naturans értelmében) adott
egyszer a világnak egy Bonifáciust, egy Ferencet,
egy Savonarolát, egy Luthert, egy Wichernt, Bo-
delschwingh-et stb. Mikor lettek ők vallásos hő-
sökké, mikor bontakozott ki bennük a vallásos
élmény? Bizonyos, hogy nem útközben, hanem
kezdetől fogva kellett azzá lenniök, amivé lettek,
belső alkatuk, gazdag adományuk folytán, amit a
természet csiraszzerűen beléjük helyezett, kellett
szükségképpen ilyené fejlődniök” (17—18 ll.). És
amiképpen belőlük fakad a vallásos élmény, aké-
ppen önkéntelenül és pillanatszerűen is jó, meg-
előző reflexió (gondolati közvetítés) nélkül, elő-
készítetlenül, meglepetésszerűen. Mert hiszen a szer-
ző vallásos élménye nem a Girgensohn által ki-
sérleti úton megállapított, objektív és szubjektív
elemből: intuitív-gondolati behatásból és arra rea-
gáló én-funkcióból álló lelki szerkezet, hanem
instán szubjektív valami, merő érzélem, mégpedig
egészen a schleiermacheri fogalmazás szerint *uni-
verzum-érzelem*, a világmindenségnek mint „erőnek
és értéknek”, mint irányunkban jóságos fensőbb
Hatalomnak közvetlen megérzése, megragadása és
ugyanekkor töle való megérintetés és megragad-
tatás. Az így értelmezett vallásos élményben ter-
mészetesen a vallásos gondolat (istengondolat)
csak *másodlagos* termék, mintegy „lefordítása a
vallásos élmény eredeti nyelvén egy más nyelv-
re” (James), a reflexió nyelvére, tehát közöm-
bös, lényegtelen elem, *sőt egészen hiányozhatik
is!* Szerző szerint „az isten-szó és az isten-fo-
galom nem előfeltétele a vallásos élménynek, a
„Kein Gott-keine Religion” beállítás teljesen ham-
mis; vannak erős vallásos élmények egészen is-
ten nélkül is.” „Vallásunkban az irányadó az él-
mény és nem az istengondolat — mondja Piper-
rel —, hiszen olyanok is tudnak imádkozni, akik
semiféle személyes Istenben nem hisznek.” E
helyen ütközik ki legvilágosabban az egész köny-
vön áthúzódó pantheizmus. Schleiermacher felha-
talmazza szerzőt arra, hogy jó vallásos embernek
tartsa Braun Ottót, kinek naplójából és leveleiből
neki nagyon kedves, de bennünket megdöbbentő
részleteket idéz. „Hogy tud imádkozni! Mindegy
neki, hogy Istenhez, Jézushoz, Apollóhoz, egyhez
vagy többhöz imádkozik, a földolog az, hogy egy
jóságos nagy hatalmat érez maga felett, mely
előtt a szívét kiönti.” (14 l.)

Míg az ige által ébresztett hit bizonyoságtévesre és
hitközösség-alkotásra kényszerítő propagatív erő,
addig ez a szerzőnk által egyedül elismert és ér-
tékelte szubjektív élmény-kegyesség természetsze-
rűleg önző, magabazárt, individualista. A vallás-
lélektani kísérletezés lehe.őségét és jogosultságát
szerző azon az alapon vonja kétségbe, mert senki-
sem hajlandó föltárni lelke szentélyét mások
előtt és nem engedi, hogy lelke feltéve-őrzött ví-
rágaihoz hozzányuljanak. (26. l.) Ezzel szemben
Girgensohn kísérletei bebizonyították, hogy a meg-
figyelő és a kísérletvezető közötti bizalomteljes
viszony lehetővé teszi a lélek vallásos életének

megfigyelését és leírását, természetesen nem annak
leírását, ami az „exisztenciális én” legbensőbb
magvában Isten és a lélek között végbeme-
gy, de mindenesetre a benső élmény „tárgyasulási kísér-
leteinek” a visszaadását. (Archiv für Religions
psychologie und Seelenführung, W. Gruhn, IV.
1929. 240-247). De éppen ez a „tárgyasulása” a
vallásos élménynek az, amit a szerző hihetetlen
szubjektívizmusában semmire sem értékel. Az ob-
jektív hitgondolat és az egyéntől, objektív hit-
közösség (egyházi közösség) óriás szerepe és fontos-
sága éppen az egyéni vallásos élet keletkezésében
és kifejlődésében is szerző előtt ismeretlennek lát-
szik. Az ő számára nincs Ige és nincs Szentlélek,
nincs a hitnek „szubjektó-objektív jellege” (Vasa-
dy B.), nincs a bizonyoságtéves, tanítás és igehir-
detés szent kötelezettsége. Mi lett volna a keresz-
tyénségből, ha pl. Pál apostol félve őrizte volna
meg magának lelke virágait? „Elmenvén, tanítvá-
nyokká tegyetek”, hangzik az Ige parancsa; „ne
tanítsátok a gyermeket!” követeli szerző (105.111.)

Amit a gyermekkor vallásáról és a vallásos ne-
velésről mond, annak kiinduláspontjával egyeéri-
hetünk. A gyermekben megvan a vallásos ráter-
mettség (Anlage) és a gyermeknek van is vala-
sa, amely azonban a felnőtt, érett egyén vallásától
lényegesen különbözik: utóbbiban fontos a
szubjektív átélés és a lelki magatartás, előbbi-
n-kább a tárgyasult élménytartalmak, a vallás má-
sodlagos, institutionális oldala érdeklik. Abban
is igaza van, hogy az iskolai vallástanítás anyaga
elsősorban „realisztikus vallás” legyen: a pél-
dákban és eszményképekben megmutatkozó élet,
szemléletek, melyek a gyermeki képzeletet izgat-
ják, mert a képzelet a gyermek vallásában nagy
szerepet játszik. Mindebben teljesen igazat adunk
szerzőnek, de már abban nem követhetjük őt, mi-
kor azt kívánja, hogy *tant, fogalmat, igazságot* ne
említsünk a gyermek előtt, belátásához és akaratához
való időelőtti apellálással ne zavarjuk a vallásos élet-
csira nyugodt kifejlődését, hagyjuk ezt a fejlő-
dést lehetőleg magára, „hagyjuk meg a gyermek-
nek az ő világát” (105 l.). ¹A gyermek nemcsak
képzelő és érző, de gondolkodó és okoskodó lény
is, 9—12 éves korban már nagyon is érdekli
őt, hogyan bontakoznak ki a szemléletekből a
megjegyezhető, elraktározható vallásos fogalmak
az ő elméjének közreműködésével, mely fogal-
mak nélkül a szemléletek — tudjuk — vakok.
De a szerző álásponjtján egy ilyen „vak” szem-
lélet is többet ér egy egész hitrendszernél,² mert
pillanatnyi hangulatot ébreszt. A *vallás hangulat*
— *gondolja ő, — tehát a vallástanítás ne legyen
más, mint hangulatalketés.* Pedig egyszer ő is idé-
zi csupán az ellentét kedvéért, de az „egyéniiség”
különleges jogán elismerőleg *Hebbel* mélyértelmű
nyilatkozatát a gyermekeknek odanyújtott „értel-
metlen” vallásos fogalom-világról, a „szörnyeteg
dogmákról”, melyek — *Hebbel* szerint — a fiatal
lelkiségnek egy csöppet sem ártottak, sőt azt
az egész életre kiható üdvös mozgalomba hozták.
(84. l.)

ták volna meg nekem az én Istenemet” stb. Az ige
a *bűnös* lelket Isten színe elé ide i és a panthe-
isztikus érzelmekdöket szétfújja, mint tisztító szél.
(Ján. 3, 8. Zsid. 4, 12.) Ezért nem könyvelmes.

²Ma már a valódi, mély intuitív hitgondolat ér-
tékelésében a valláspedagógia lényegesen el-
szerző és előd-i álláspontjától Wilhelm Knuth sz-
rint (Archiv i. h.) az, hogy a vallástanításban va-
lódí és erőteljes Ige-gondolatokat nyújtunk, fon-
tosabb követelmény, mint a szemléletesség.

¹ — Hogy e követelés mögött valójában mi
lappang, azt elárulja nekünk egy, a gyermekkor
ábrándjaiból a vallástanítás által „kizavart” 30
éves leány vallomása a 48—51 ll.-on. „Nem volt
bűntudatom. Érzésemet leírni nem tudom; bizo-
nyosság volt *gondolat nélkül*. Korlátlanul tudtam
Istent és magam sem akartam korlátokat.(!) Most
korlátokat húztak elbém és boldogtalan lettem.
Bár soha ne kellett volna vallást tanulnom! Hagy-

A könyv nagyobb részét (38-102 l.) az objektív megfigyelés, az önéletrajz, napló, költészet és művészet területéről merített színes és változatos példái a gyermekkori vallásos élménynek töltik ki, amely példák felsorakoztatásánál semmi értékelési különbséget nem találunk a hívő keresztyén (prot. és kath.) meg a pantheisztikus-naturalisztikus megnyilatkozások között; utóbbiak közt teljesen pogány színezetűek is helyet foglalnak (pl. a fiatal Goethe áldozatbemutatója; utóbbi jó példa a tides naturalis titkolódzó, magabazárt, önző voltára is.) Mivel a példák majdnem egytől-egytig írók, költők és művészek életéből vannak véve, az egész W. James kitűnő eseteire emlékeztet és így sem a keresztyén átiagygyermek vallásnak megismeréséhez, még kevésbé a keresztyén vallásnitás normatív befolyásolásához a könyv lényegesen nem járul hozzá.

Szele Miklós

Dr. Johanna Lipták: Geschichte des evangelischen Distrikts Lyzeum A. B. in Keszmark. Herausgegeben im Selbstverlage des Lyceal-Patronates anlässlich der 400. Jahrfeder des Lyzeums. Keszmark—Keszmark 1933. Nagy 8-rét, 237 lap 10 képmelléklettel. Memorabilia Lycei Keszmarkiensis, magistrorum discipulorumque dicta et facta ad sollemnia quoti saculi porati lussu et sumptibus Inclyti Patronatus edidit Carolus Bruckner rector emeritus. Keszmarkini 1933. Nagy 8-rét, 207 lap képmellékletekkel.

Az első mű a Szepesség legrégibb és leghíresebb, a Bach-korszakig főiskolai fokon működött evangélikus iskolájának négyszázados történelmét adja elő. Az iskolatörténetek multbeli és mai állagából magasan kiemelkedő mű. Gazdag és kiterjedt levéltári kutatásokon alapul s a vonatkozó régebbi irodalom teljes ismeretére vall. A nagymultú iskola külső életsorsának változásaira meg benső életének és munkájának szellemi átalakulásaira egyaránt nagy súlyt helyez s azokat nagy gonddal kidolgozott és logikusan egymásbaépített fejezetekben adja elő. Külön kiemelendő érdeme, hogy az iskola történetét szakadatlanul a Keszmark városával és annak híthú és dolgos polgárságával, valamint a szepességi evangélikus egyházzal és társadalommal való szerves életkapcsolataiban szemléli, e kapcsolatok jogi, gazdasági és általános szociológiai jelentőségét egyaránt a beszélő adatok hatalmas készletével domborítja ki — s tulajdonképpen ezzel visz bele tárgyalásába lüktető, kitapintható életet. Hogyan lesz a város-egyház dédelgetett iskolájából az ellenreformáció nyomása következtében a Szepesség, majd az egész tiszai egyházkerület evangélikus nemeseinek, polgárainak és népének együttes áldozatával és felelősségvételével hordozott, országos jelentőségű főiskola: ennek a folyamatnak legbensőbb rugó-melletti jogi és anyagi oldalait is rendkívül tanulságosan világítja meg a szerző. Műve e tekintetben általános egyháztörténelmi szempontból is gazdagodást hoz és — minden ponton az elsődleges kútfőkből merítvén — forrásértéket képvisel. Kiváló alapossgággal és tárgyilagossággal adja elő az iskola történetének két, mai történelmi tárgyalás szempontjából legkényesebb korszakát is: a lyceum nevezetes szerepét a nemzeti szabadelvűség korában és sorsát az államfordulat idején, amely a minden vak sovínizmustól ment józan és szabadelvű magyar hazafiságnak ezt a felvidéki fellegvárát átmenet nélkül átnémetesedésre kényszerítette, majd felállami reálgimnáziumot csinált belőle, szlovák párhuzamos osztályokkal.

A másik kötetben a régi késmárki diákok német, szlovák és magyarnyelvű visszaemlékezéseit gyűjtötte össze az intézet nagyerdmű volt igazgatója. Irodalmilag természetesen nagyon különféle értékűek, de azonygy drága és bájos lelket: a saját boldog ifjúságára könnyek közt visszamosolygó öregdiák lelkét sugározzák s ezért mégis csak egyformán becses darab valamennyi. Amit a dr. Lipták műve teljes tudományos megbízhatósággal igazol, azt ez a nagyon kedves gyűjtemény az élet színeivel, a meglevenülő emlékek melegségével illusztrálja: a négyszáz éves késmárki iskola nemcsak a Szepességet és nemcsak az evangélikus egyházat szolgálta, hanem bámulatosan széles körökre kisugározva, az egész magyar, és pedig nemcsak fajilag és nyelvilag magyar nemzetélelet. Magyar, német és szlovák fajú és anyanyelvű diák itt egyformán megvanul szeretni a közös hazát, az istenfélelem és azt emberszeretet, a művelődés és a jellem protestáns humanista eszményeit — és most a római katholikusk pap az evangélikus és református lelkészekkel, a német bankigazgató a cseh-szlovák államhivatalnokkal meg a magyar kuriai bíróval együtt tesz e lapokon bizonyosságot arról, hogy mindnyájuknak jó volt ott lenni, hogy az öreg iskola szelleme még nem ismerte azokat az elkülönítő szempontokat, amelye ma szaggatják öregek és ifjak lelkét és teszik napról napra gyötrelmebbé az emberi együttélést, nemzeti és országhatárokon belül és kívül.

Mindkét kiadvány iránt teljes elismeréssel kell adoznunk. Beltartalmuk mellett még külső kiállításuk is nemes, izlése, művészi és vonzó. Képanyaguk gyönyörűen összeválogatott. A Lipták dr. könyvének facsimiléi, valamint kútfőkölcsései (a mellékletben) igen tanulságosak; jegyzetapparátusa bőséges és szabatos, tárgy-, hely- és szemlélynévmutatói ritka pontosak.

Minden, a közelmultban jubilált, vagy a közel jövőben jubilálandó nagymultú protestáns iskolának őszintén kívánjuk, hogy centenáris évfordulóját ilyen színvonalon álló, egyfelől a szakudományt, másfelől a nagyközönség érdeklődését és szeretetét kitűnően szolgáló kiadvánnyal örökítse meg, illetőleg hogy — bárcsak ilyenekkel örökítette volna meg! Mert ha valamikor, hát az ilyen kivételes alkalmakkor és az ily kivétel nagy anyagi szegénység idején kell az ilyen természetű kiadványoknak nemcsak az alkalommal, de a rájuk fordított tetemes anyagi áldozatokkal is teljesen és minden tekintetben arányban állniok. A késmárkiak megmutatták, hogy ez nem ördögi mesterség.

R. I.

Mülhaupt, Erwin: Die Predigt Calvins, ihre Geschichte, ihre Form und ihre religiösen Grundgedanken. Berlin u. Leipzig. Veri. v. W. de Gruyter et Co. 1931. XX. 173 lap. Megjelent mint: Arbeiten zur Kirchengeschichte. Herausgegeben v. E. Hirsch u. Hans Lietzmann, 18-ik kötete.

A Kálvin-kutatás az egész világon mindenütt fellendülőben van. Legnagyobb félreértés, egykedvűség, szándékos elhanyagolás a német protestantizmus keretében érte Kálvin műveit, ahol a szigorúan feltékeny lutheri irány a Kálvinnal szemben elhangzott legkisebb elismerő szót is a Luther emléken ejtett szándékos sértésnek könyvelt el. Hiába fáradoztak Tholuck, E. F. K. Müller, R. Schwarz Kálvin fő műveinek, commentárjainak és levelezéseinek megismertetésében, csak akkor vált a német protestantizmus előtt Kálvin neve

ismertebbé és becsültebbé. mikor erre több irányból is megtörtént az előkészítés. A világháború előtt Kálvin születésének négyszázados évfordulója (1909) mellett E. Troeltsch, Max Weber nagyszerű szellemtörténeti megvilágításai igazolták Kálvin világtörténeti jelentőségét. A világháború után a Kálvin alapokon álló, alsórajnai német reformátusság vette fel a harcot sikeresen gyülekezetei körében a szélső szocializmus és kommunizmus ellen s teremtetett virágzó életet akkor, amikor az államegyház jellegű többi protestáns egyház a legnagyobb tanácstalanság közepette küzdött az elnyelő habokkal. Kálvin tanokat és lelkületet próbált újra élesíteni a dialektika teológiának páratlanul rövid idő alatt népszerűvé vált tanítása. A német pogány kereszténység elleni harcban és az állami totalitás elvének az egyház belső irányítására is alkalmazása elleni küzdelemben a kálvini alapokon álló maroknyi reformátusság indult a küzdő térre első-ek, s példája bátorította fel mindazokat a nemesebb lelkeket, akik a német evangélikus „hitvalló egyház” zászlaia köré tömörültek.

Ezek a törekvések megtört léggörré támasztanak egyre nagyobb erővel a Kálvin-kutatás számára. Ennek a kutatásnak egyik pár évvel ezelőtti megjelent terméke a szóbanforgó mű is. Kezdő kutató első műve, telve az első művek minden erényével és gyenge oldalaival, de végeredményében mégis alkalmas arra, hogy Kálvin tisztelői minden oldalról felfigyeljenek rá.

A rövid előszó a berlini egyetem elhunyt kiváló történet-tudósa: K. Holl mellett különösen Hirsch Emánuel göttingai professzornak mond köszönetet a téma feldolgozásában nyújtott segítségért és a közlésért. A bevezetés (VIII–XX. l.) próbál rámutatni a Kálvinnak Lutherhez való függő viszonyára s közli az utóbbi idők lutheri teológusainak idevonatkozó nézeteit, s ezek alapján próbál rámutatni a Kálvinnál meglévő idegen elemekre s arra, hogy Kálvin sajátossága predikációiból még jobban kitűnik s így azok tanulmányozása nélkülözhetetlen. A bevezetés végén tárgyalja Kálvin predikációinak eddigi irodalmát és számot ad dolgozatai forrásairól és módszeréről.

Magá a mű ezután két nagy, de egyenlőtlen részre oszlik. Az első rész szől 63 oldalon Kálvinról mint prédikátorról. a második rész pedig 64–171 lapon szól a vallásos alap gondolatokról.

Az első rész (1–24 l.) beszél az igehirdető tevékenység külső lefolyásáról s kezdő a híres „*contio Academica*”-val, melyet Copp Miklós a párisi egyetem rektora mondott el, s melynek textusáról később 1560-ban, tehát élete vége felé Kálvin még egyszer prédikált. Mülhaupt a párisi beszédet nem számítja Kálvin beszédei közé. Rátér a strasburgi majd később a genfi igehirdetésre, majd Kálvin két tábori lelkészi beszédére, az egyik a csata utáni, a másik győzelmi hálaadó istentiszteleten elhangzott beszéd (1545). A tulajdonképeni beszédei 1549-től 1560-ig maradtak fenn szinte teljes számmal azért, mert Kálvin megengedte a francia menekülteknek, hogy hazájukban maradt hugenották vigasztalására beszédeit gyorsíróval leírassák, kinyomassák és megküldjék. Az így befolyó jövedelmet a diakonusok kezelték a genfi menekült franciák segélyezésére. 1560 végén meghalt Ragueneau Dénes gyorsíró, ettől kezdve kevesebb gondossággal vannak lejegyezve beszédei 1564 február végéig. Kálvin vasárnap délelőtti mindig újszövetségi könyveket magyarázott és pedig: *Héber I.* (1549), *Apcs.* (1549. aug. 25-től 1554. febr. 21-ig), ezután *I. és II. Tess. 1.* u.az év szept.-ig, Majd 1554. szept. 16-tól 1555. júl. 14-ig a *pász-*

tori levelek. Ezután *I. és II. Kor.* egész 1557. aug. 4-ig. Utána *galáciai és efézusi levél* 1559. májusáig bezárólag. 1559. júl.-tól egész a haláláig a *négy evangélium harmonizációja* foglalt textusokról beszél. Vasárnap d. u. ugyanezekről magyaráz és közben néhány *zsoltárt* is fejteget (XL., LXXX., CXIX., CXLVII., CXLVIII., CXLIX., LXV., XLVI., XLVIII.). Zs. valamennyi a *Marót Kelemen* fordításában jelent meg a genfi énekeskönyvben). Hétköznapokon kizárólag ószövetségi könyvekről beszélt és pedig 1549–1564-ig a következő sorrendben: *Jer. Siral., Mik., Sof., Hos., Joel., Am., Abd., Jónás, Náhum, Dán., Ezék., Jób. V. Móz., Ézs., I. Móz., Bírák, I–II. Sam., I. Kír.* A vasárnapi istentisztelet ideje reggel 5 óra, d. u. 3 óra s volt egy délelőtti istentisztelet 7–8 óra tájban is. Telen egy órával később, hasonlóképpen a hétköznapokon is. A hétköznapi könyörgés napja a szerda volt.

Mülhaupt próbálja Kálvintól elvitatni a „*lectio continua*” szigorú keresztülvitelét, erre különösen a Zsoltárok könyvét hozza fel példának, melyet Kálvin nem az elején kezd s többször is elkezd és abbahagy, látszólag szeszélyesen válogatja össze a textusait s azonkívül Ezékiel utolsó nyolc fejezetét elhagyja; az evangéliumokat Harmóniába szorítja s a Jób könyve végén aránytalanul nagy textusokat vesz fel stb.

Mülhaupt mindezen kifogásait részletesen megcáfoltam a Debreceni Református Hittudományi Kar által kiadott „Kálvin és a kálvinizmus” c. műben „Kálvin pásztori igehirdetése módszerének legfőbb elemei” c. tanulmányomban (I. III. Is-ten ígéje c. részt) Itt csak utalok rá.

Az első rész második alrészé a predikáció theoriájáról és felépítéséről szól. Ez a fejezet sok értékes megfigyelést tartalmaz, de meglehetősen pongyolassággal és rendszertelenséggel. Részletesen közli az I. Sam. 24 21-25. textuson épült beszédet.

A harmadik alrészben, mely voltaképpen az előbbi rész függeléke, szól Kálvin predikációinak illusztrációiról, s rámutat arra a sokoldalúságra, szemléletességre és világosságra, melyek Kálvint e téren jellemzik.

A mű második és nagyobbik főrésze Kálvin predikációiból egybeszedegeteit idézetek alapján öt alrészben csoportosított módon (1. értékek, 2. A Teremtő és törvénye, 3. a bűn, 4. a megigazulás, 5. az Isten fogalom, címek szerint) voltaképpen népszerű dogmatikai olvasókönyvet ad, s megpróbálja a sajátos rendszerezést. Ez a próbálkozás megdől azon, hogy nem az Isten fogalmából igyekszik kiindulni, mint ahogy ezt Kálvin öröklő cselekedte; s úgy eljutni az Isten által megszentelt emberi élet értékeihez, hanem megfordítva saját önkényes beosztása szerint.

A művet minden fogyatkozásai mellett is haszonnal és örömmel forgathatja mindenki, aki Kálvin igehirdetésébe közelebbről bepillantani akar, Kálvin egész igehirdetésének részletes és teljes feldolgozása azonban ezek után is a desiderátumok közé tartozik.

Csikész Sándor.

Mülhaupt, Erwin: Johannes Calvin, Diener am Wort Gottes. Eine Auswahl seiner Predigten übersetzt von Lic. Erwin Mülhaupt. Pfarrer in Haag im Odenwald. Göttingen. Vandenhoeck et Ruprecht 1934. 186 lap. Megjelent, mint a „Das Wort der Reformation. Neuausgaben zeitgemäßer Schriften der Reformatoren” című sorozat I. kötete.

Az újabb német teológiai irodalomban E. Mül-

haupt egyre jobban Kálvin ígéhirdetésének kutatására specializálja magát. Ebben a tetszetős kötetben Kálvin 16 beszédét közli jegyzetekkel német fordításban. Rövid bevezetésben szól Kálvinnól, ki „a legnagyobb volt azok között, akik Luthertől tanultak.” Körülbelül 1150 beszéde maradt fenn Kálvinnak a genfi könyvtárban. E beszédek közül a haláláig hűséges, férfias keresztyén intő pásztor szól. Megállapítja, hogy az antik retorikát kevesen ismerték úgy, mint Kálvin, mégis a legegyszerűbb francia nyelven predikál. Nem csak az Isten szentségét tudta hirdetni, hanem beszédei tele vannak nyájassággal az emberek iránt. Kálvin ígéhirdetése nem tapad a saját korához, éppen ezért közel áll hozzánk is („gegenwartsnah”). A beszédek, mivel köztudomás szerint Kálvin folytatólagosan magyarázott egy egy bibliai könyvet, ki vannak ragadva összefüggésükből, s így nem nyújtanak izelítőt Kálvin ígéhirdetésének monumentálisából. Kálvin fentmaradt beszédei 1549 utánhangzókat el, amikor Raguenu nevű gyorsíró fogadták fel a Genfben menekült hugonetták Kálvin beszédeinek leírására. Kálvin Vasárnap az új-szövetségről predikált d. e. és d. u. Vasárnap d. u. néha a zsoltárokról is Hétköznap mindig ó-szövetségi könyvekről beszélt. Utolsó vasárnapi prédikációját 1564. febr. 6-án tartotta. Ígéhirdetésében nem volt tekintettel semmi ünnepre. Maradtak ugyan fent „karácsonyi”, „husvét”, „pünkösti” jelzéssel ellátott beszédei, de szerintünk ez a jelzés nem tőle származik, hanem beszédei leírótól és kiadótól. Az ünnepi vonatkozás ezekben a beszédekben mindössze annyi, hogy célzás van az urvacsora kiosztására. A 16 beszéd közül a második: „*egyedül Istené a dicsőség*” (Ezékiel 28: 1-2) című és a negyedik: „*Isten dicsérete*” (CXLVIII. zsoltár fölött) című beszéd a genfi könyvtárban lévő kéziratból most van először kiadva ebben a német fordításban. A többi beszéd megjelent a „*Corpus Reformatorum*” c. vállalat megfelelő kötetében. Mindegyik beszédet ellátta a fordító néha fáradságos kutatás árán pontos kor meghatározással, s egyszerűs mind megjelölte, hogy az eredeti szöveg hol található. A 13-ik beszédet két beszédből vonta össze. A bibliai textusokat nem a Luther fordítása után, hanem a Kálvin előtt fekvő genfi francia biblia után adja. A fordításban ritkított szedéssel jelzi a beszédek alapvető gondolatait és jellegzetesebb részeit. A beszédek témái a már említettekén kívül a következők: 1. „*egyház*” (CXV. zs. 1-2); 3. „*a türeőről*” (Job 1: 20-22.); 5. „*Isten előtt*” (Job 31: 1-4.); 6. „*félő tisztelet*” (V. Moz 5: 11.); 7. „*Isten rendeléséről*” (I. kor. 11: 11-16.); 8. „*szentvacsoráról*” (I. kor. 11: 20-23.); 9. „*karácsony*” (Luk. 2. 1-14.); 10. „*husvét*” (Máté 28: 1-10.); 11. „*pünkösd*” (Apc. 2: 1-4.); 12. „*egyesekhez*” (Gal. 6: 3-5.); 13. „*vetés*” (Gal. 6: 7-10.); 14. „*hitbizonyosság*” (I. Moz. 15: 6.); 15. „*a boldogság*” (Máté 5: 1-4.); 16. „*nyájasság az emberek iránt*”. (Máté 5: 5-7).

A szemelvények úgy vannak összeválasztva, hogy egyrészt idői sorrendben adjanak izelítőt, másrészt mint azt a korintusi I. a galata levél s a hegyibeszédből vett textusok alapján elhangzott beszédek mutatják, a „*lectio continua*” folytatólagos ígéhirdetéséből is szeretnének adni kóstolót, s végül Kálvin tanításainak főbb tételeit is próbálna egy rövid népszerű dogmatikába sűríteni. A fordítás eléggé sima és folyékony, csak szóhasználat nem fedi mindég a Kálvinnál megszokott kifejezéseket (pl. Glück, Ordnung stb. a kálvini boldogság, elrendelés stb. helyett).

A dialektika theologia, s a „*Bekenntniskirche*”

harca a hivatalos német birodalmi egyház és „német-keresztyének” csoportja képviselőivel előkészítette a talajt mindkét részen Kálvin figyelmes meghallgatására. Hisszük, hogy Mülhaupt fordítása kellő időben jelent meg, s termékeny érdeklődésre fog találni. Kíváncsok volna, hogy Kálvin ígéhirdetésének minél nagyobb része jelenjen meg magyar fordításban is. Legelőször talán a pásztori levelek felett tartott beszédeit kellene megjelentetni, mint amelyek legrészletesebben tartalmazzák Kálvinnak a gyülekezetre és előljáróira vonatkozó gondolatait. A Parochialis Könyvtár hivatott ennek a kérdésnek megoldására.

Csiksz Sándor

Lic. Göhler, Alfréd: Calvins Lehre von der Heiligung. Dargestellt auf Grund der institutione, exegetischer und homiletischer Schriften. Chr. Kaiser Verlag. München, 1934. 136. l. Megjelent mint: Forschungen zur Geschichte und Lehre des Protestantismus, herausgegeben von P. Althaus, K. Barth u. K. Heim, hetedik sorozata III. kötet.

Az újabb Kálvin-irodalommal egyik értékes darabja ez a mű. Az író hatalmas szorgalommal kutatta át Kálvin műveit, hordotta össze a megszentelődésre vonatkozó citátumokat. Bevezetésében szintén meg is mondja, hogy nem is akar egyebet, mint Kálvint beszéltetni erről a kérdéstről, melynek bár nem ad az Institutio könyveiben önálló fejezetet, de mégis hatalmas jelentősége van, mert ez a kulcsa Kálvin theológiája megértésének. Tényleg kereszttől is viszi ezt a módszerét, s mintegy ezer jegyzetből alig husz van véve máshonnan, mint Kálvin műveiből. Citátumait vagy kivonatossan közli a szövegben (különösen a rég óta ismert helyekét) vagy pedig eredeti latin, illetőleg francia szövegükben adja egész terjedelmükben. Ezáltal a szorgalmas kálvini bizonyító anyagot jelentős mértékben kiterjesztette. Módszeréből folyik az a hibája, hogy a tárgyalás mozaikszerű, egyenlőtlen s néhol nem elég lendületes. S ugyan csak e módszer eredménye az, hogy amíg híven elénk tárja Kálvinnak a megszentelődésről szóló nézeteit, nem elemzi azokat végső gyökereikig theologia-történetileg, s így nem nyernék tiszta képet arról, hogy mennyiben gyökerezik Kálvin ezek a nézeteivel a megelőző fejlődésben t. i. az apostoli korban és az egyházatyákban....s mennyiben viszonylik a többi reformátorhoz, s mi az ahol teljesen újat alkotott.

A mű két főrészre oszlik. Az első rész a megszentelődésről szóló tanokat adja (11-80 l.). Az első rész három fejezetre oszlik és pedig 1. az embernek Isten által igényelése (Inanspruchnahme) s itt kifejti Isten igényeit, az embernek erre az isteni igényre adott feleletét: az engedelmisséget, s a szentségesnek és profánnak elkülönülését az isteni igénylés következtében. A 2. fejezet tárgyalja a bűnös embernek a Szentlélek által történő újjászületését. Ez az újjászületés az ember bűne miatt szükséges. Ez az újjászületés lehetséges Isten kegyelméből, mely a Szentlélek útján a Jézus Krisztusban való közösség és a hit ajándékaival ruház fel. Ez az újjászületés valóság lesz a bűnbánat által, mely mint megoldóklás az „*Abnegatio nostri*”, „*crucis tolerantia*”, „*meditatio futurae vitae*” különböző állapotaiban nyilvánul, s végül, mint megélevenedés, kezdi meg az új életet. Ez az újjászületés út a teljesség felé a tökéletlenség állapotából folytonos előhaladással. A 3. fejezet szól a törvényről, mint mint az újjászületett ember enge-

delmességének normájáról, s fejtegeti az isteni akarat megnyilvánulását a törvényben, s külön kutatja az isteni igénylés tünetkezését a törvényben, szólván először a törvény autoritásáról, majd a törvény követelményeiről, a törvény felosztásáról, s külön tárgyalja a Dekalog első tábláját, mely az Isten tiszteletéről, s a második tábláját, mely a felebaráti szeretetről szól.

A második főrész (81-136 l.) vizsgálja a megszentelődés helyét és jelentőségét Kálvin tanításában. Ehez a fő részhez adott külön kis bevezetésben kifejti szerzőnk, hogy Kálvin tanításában nincsenek középponti tanok. A tanítás minden részlete szervesen összefügg a többivel, s mindegyiket mindegyikhez számtalan vonatkozás fűzi, s egyik tétel a másikon épül fel. Épen ezért, mielőtt megjelölné a megszentelődés helyét és jelentőségét Kálvin tanításában, szükséges, hogy megvizsgálja a megszentelődés viszonyát a megigazuláshoz (83-106 l.). Mind a kettő a Krisztus üdv munkájában gyökerezik, s viszonyuk is onnét magyarázható. Azután megkísérli fölvezetni ezt a viszonyt, mint a megszentelődés és a megigazulás kettős kegyelmét, továbbá mint a megszentelődésben és a megigazulásban a kegyelem egységét. Majd levonja ebből a viszonyból a következtetéseket, s próbálja megoldani a megigazulás és cselekedetek problémáját, kiindulva Kálvin paradox tételéből: "liquet... nos non sine operibus, neque tamen per opera institui" (inst. III. 16:1). "...sem a cselekedetek nélkül, sem a cselekedetek által nem üdvözülhetünk". Vizsgálja először a megigazulást cselekedetek nélkül egyedül hit által. Az ide vonatkozó fejtegeté-

sei különösen finomak. Majd szól a cselekedetekkel megigazulásról és pedig a cselekedetek megigazulása és a cselekedetek megjutalmazása címen, s végül az üdvbizonyosság alapjairól. Kutatásai eredményét abban foglalja össze, hogy az újjászületett ember megigazulásának előfeltétele az ember megszentelődése. Kálvin érdeklődésének középpontjában a megszentelődésnek az emberi életben megvalósulása, s nem pedig a megigazulásnak megvalósulása áll.

Az utolsó fejezet szól a megigazulás és megszentelődés viszonyának Kálvin tanításához vonatkozásáról. Ezt két vonatkozásban körvonalozza, először a kettős kegyelem, másodsor a kegyelem egysége világánál nézi az egyes tanokat. A kettős kegyelem szempontjából Isten szeretetét és igazságosságát, Jézus Krisztus főpapi és királyi tisztét, az evangéliumot és törvényt, a törvény teológiai és normatív használatát veszi szemügyre. A kegyelem egysége szempontjából pedig tárgyalja az elválasztást, az egyházat, sakramentumokat és a hitet. Fejtegetései azzal végzi, hogy csak az újjászületett ember képes megelégni a genfi káté kezdő kérdésére adott feleletnek, amely az emberi élet értelmét abban látja, hogy Isten megdicsőíttessék.

Melegen ajánljuk különösen gyakorló lelkipásztoroknak, valláséletlőknek. Sorozatos igehirdetésre vagy előadásra gazdag anyag tárul fel benne. Jó segítség a Kálvin gondolatvilágában elmélyülni óhajtó református léleknek, minden rendű és rangú művelt egyháztagjainknak.

Cs. S.

HAZAI IRODALOM.

Dr. Trocsányi Dezső : Lelkészképzés, lelkesítő továbbképzés. Pápa. 1935 15 l. Megjelent mint „a Pápai református Theológiai Akadémia kiadványai” című sorozat 18. füzeté.

A szerző ezt a fejtegetését a Pápai Theológiai Akadémia tanévnyitó ünnepélyén olvasta fel. A lelkesítő továbbképzéssel az értekezés utolsó oldala foglalkozik s egy egyházkerületi tudományos tanácsra bízta a lelkesítő továbbképzést. A kerületi elnökelődést egy „Dunántúli Református Szemle” tudományos folyóirattal teljesebbé tenné. Pedig az egész magyar református egyházból verődnek össze egy-egy kerület lelkesítői s az egész magyar református egyház sem túl nagy ahhoz, hogy az erejét szétforgácsolhatná.

A lelkesítőképzés tekintetében három gondolatot ajánl. Az első szerint szükség van egy előkészítő évre a magyar biblia megismerése, a német nyelv elsajátítása, a teológiai enciklopédia, filozófia, pedagógia tanulása s a homiletikai gyakorlatok végzése céljából. Ezt az évet vizsga fejezné be. A másik gondolat szerint a theologus diák e vizsga után szakot választana, ösztöndíji tudományok, ujszöv. tudományok, egyháztörténet, rendszeres teológia és gyakorlati teológia közül. Az így kiválasztott főszakból a szemináriumi módszerhez hasonlóan a tanítványok együtt dolgoznának a professzorral, a professor tankönyvét vagy studiumát „tárgyalási alapul” elfogadná és a tanár utmutatása szerint hozzáolvasnának és tanulmányokat végeznének, s ezeket „tárgyaloznák” meg. A szakrendszer mellett mindenkinek foglalkozni kellene egyháztörténettel, gyakorlati teológiával s „a világ napi problémáival.” Csak az öszöv., illetőleg az ujszöv. tudományokkal foglal-

kozik tanulnák a biblia antik nyelvét, a többiek csak magyar bibliával foglalkoznak. Csak termék szetesen tarthatjuk, ha azután az ilyen jelöltképesítővizsgájukat „leghelyesebben gyakorló lelkipásztorok előtt teheinek le”. A harmadik gondolata, hogy „a lelkesítőképzésnek nem is annyira tudományos képzésnek, mint inkább gyakorlatias munkának kellene lennie. Pl. Pápán fel kellene osztani a gyülekezetet a lelkipásztor és a teológiai tanárok között pásztorlás szempontjából s mindegyik tanár mellett volna egy diákcsoport, mely minden gyülekezeti gondozó munkában lehetőség szerint részt venne”. A mű első pár oldala tele van mély hittel, komoly filozófiai és lélektani vonatkozással, szigorú vonalvezetés szerint.

Cs. S.

Kiss Samu : Az egykekérdés mozaikképekben. Győr, 1935. Megjelent, mint a „Harrangszó” könyvtár kötetek 74. lap.

Szerző, ki Nagybarátfalun evangélikus lelkész, egy sereg apró tanulmányban próbál tiszteletre méltó igyekezettel megelégni Pezenhoffernek a magyar protestantizmust támadó munkájára. A válaszlásadás tizenhárom évi késédelmét azzal próbálja jóvá tenni, hogy statisztikai adatokat felviszi az 1930-as népszámlálásig, sőt 1933-ig. Mondani valót „Az egykekérdés”. „Egyke” népek”, „Egykekilátások nemzetközi viszonylatban”, „Az egyke Magyarországon”, „Legegykeisebb vidékeink”, „Egyke-vádak a protestánsok ellen”, „Az egyke kettős arca római katolikus nézőpontból”, „Az egyke és a vallásstatisztika”, „Az egyke gazdasági vonatkozásai”, „Az egyke és a közegészségügy”, „Az egyke kulturális szempontból”, „Az egyke és a nevelés”, „Okai”, „orvoslásának módjai”, „köz-

delem ellene erkölcsi téren", „Egyke és a magyar jövő” címenek csoportosítja. Az egyes cikkek változó értékűek, mert úgy látszik, céljuk is más volt. Más és más alkalomra íródtak. Vannak közöttük komoly, lelkes fejtegetések, szakszerű megfigyelések; vannak buzditó, predikációszerű szövegek. De az egészet áthatja a mélységes tárgyszeretet és segítség-vágy. A kötet tartalma jobb, mint a bevezetőül (más szerzőtől) közölt vers. Intelligens híveink között terjesztésre, lelkipásztorok és népnevelőknek behatóbb foglalkozásra készséggel ajánljuk.

Cs. S.

Szabó Lajos: Antikrisztus a Tiszánál. Budapest, Bodrogköz, 1935 Bethlen-nyomda. 48 lap. Megjelent mint az SÖG. Szövetség második traktátusa.

Eleven módon, nem közönséges sülus-készséggel, sőt némely részletében irodalmi magasságokig emelkedve tárja elénk a szerző (református segédlelkész) a Bodrogközön, a Tisza mentén folyó szektárius izgatást és annak ellensúlyozására megindított református tanya-missziót. Néhol vannak fiatalos elírásai, de az egészet komoly hív melegíti át. Kellő lélektani alapozottság nélküli annak elhitélésére törekedni, hogy a csendőrök Deus ex machina-szerű megjelenése a legkritikusabb pillanatban csak véletlen volt. Vallásos életünk legmélyebb húrjait érinti, amikor a végzetlen nyomorúságban élő népnek Ige és zsoltár után epedő szomjúságát rajzolja. Az egész füzet úgy hat, mint egy súlyedő hajóról palackba zárva a végtelen tengerre bízott üzenet. Nem célunk a szerzővel vitázni birtokpolitikai, szociális és nemzetgazdasági reformokról, s megróni hogy néhol a szerző majdnem olyan hangon, majdnem azt akarja, amit a szektáknál kifogásol. Egyházának és magyar fajtajának jövőjéért retteg s ezért kiált bele a magyar éjszakába.

Ajánljuk a művet tömeges terjesztésre is, de különösen meg szívlelésre.

Cs. S.

Szöllősi Mihály: Az Örök és hazájokért elszéledett és számkiváttatott BUIDOSÓ MAGYAROK FÜSTÜLGŐ CSEPÜJE Kolosvár. 1976. Budapest.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Die Innere Mission Monatsblatt des Central-Ausschusses für die Innere Mission der deutschen evangelischen Kirche. Herausgegeben von P. Horst Schirmacher und Gerhard Schröder. Wichern-Verlag, Berlin-Spandau. 1935., 30. Jahrgang. 1-11. füzet.

A folyóirat a „szolgáló egyház” lapja, a „szolgálólapot” Wichern szellemében érte. Nagy alapítójához (1845-ben indult mint „Fliegende Blätter”, s azóta megszaktítás nélkül folyik, 1906-tól kezdve a mai címmel) igyekszik mindenben hű maradni a változott körülmények megpróbáltatásai között is. Ismeretes Wichern előszeretete a „tett” iránt a „tan”-nal szemben, és az egyház, állam társadalom tényének radikális kritika nélküli elfogadása. Ismeretes, hogy a belmissziónak a mindenkor fennálló közösségi rend keretei közt a „keresztény népmentés” (christliche Volksrettung) feladatát szánta. Ehez a tradícióhoz való ragaszkodás teszi lehetővé, hogy a Wichern által alapított Central-Ausschuss hivatalos lapja, az „Innere Mission” a „Kirche der Tradition” mellett jelöli meg a belmisszió helyét s nem keres számára a „Kirche

dapest 1935. 160. XII+182 lap. Megjelent, mint: „A reformáció és ellenreformáció korának evangéliumi keresztényen (református és evangélikus) egyházi írói. Szerkeszti és kiadja Dr. Incze Gábor” című vállalat III. sz. füzeté.

Többféle koruc világának református tábori imádságos könyve ez a kis imakönyv, melyet Dr. Incze Gábor II. Rákóczy Ferenc jubileumi esztendőjében teljes szövegében az eredeti beosztás megtartásával lenyomatott. Kedvesebb karácsonyi ajándékot alig adhatott volna a magyar református egyháznak, mint ezt a mélységesen biblikus, lélekbeli fakadóan bűnbánó és bizonyoságtévő, pompázatos magyar nyelvezetű és minden ódon-sága mellett is annyira mai imakönyvet, mely a XVII. századbeli magyar imádságirodalom gyöngye, újra nyomatta és letette asztalunkra. A mű tele van keresettség nélküli bibliai s különösen óstentamentomi vonatkozásokkal, szinte tapinthatóvá válik Izrael sorsának és a magyar nemzet sorsának parallelizmusa. Egész valónkat megragadja az a szemérmes, de Isten előtt teljesen kitaruló férfias bűnbánat, amelyben a viharvert magyar kuruc gyermeki lelkülete odaborul a Mennyei Atya lába elé. Ha ezeket az imádságokat egybevetjük az utóbbi évszázad szóvirágos, költőies imádságstílusával, reitenteve érezzük, hogy az imádság őforrásaitól milyen messze jutottunk. A nagy buzgalmú szerkesztő az előszóban inkább a külső történeti eseményeket igyekszik vizolni, mint az akkori lelkület belső világát, s nem ok nélkül mutat rá korunknak ahhoz a korhoz való hasonlatosságára. Egyben mégis van eltérés; az eredeti példányban a szerző kezdő betűkben közli csak a nevét, de egészében kinyomatja „nevezetes Ubri Pál költségével” szavakban a mecénást, most pedig a szerző neve van teljesen kiírva, de a tulajdonképpeni mecénásé aki a sajtó alá rendező Dr. Incze Gáborral együtt, méltó a halás elismerésre, még kezdő betűkkel sincs jelezve. A nagy református imádkozónak ma is támadnak igaz református módon tisztelői.

Önmagát fosztja meg boldog lelki örömtől, aki az imádságokat nem olvassa.

Csiksz S

des Aufbruchs"-nak megfelelő, alapvetően új elméleti értelmezést. A belmisszió nemzeti — mondotta a „belmisszió atyja”, — s az Innere Mission, az ő szellemében, nem akar ellene dolgozni az új nemzetépítő munkának, hanem azzal párhuzamosan kívánja folytatni a maga, semmilyen szervezet által nem pótolható, mert sui generis alappal bíró munkáját. A lehetőség szerint tartózkodik az elvi vitáktól s ez az alaphangja az 1935-i évfolyamot megnyitó Bodelschwing-cikknek is („A szolgáló egyház jelenkori feladata”), amely a „szolgáló egyház”-at a „csendes emberek”, a kis emberek”, az igaz emberek”, a „bátor emberek” egyházaként jelöli meg. De az új mentalitásból táplálkozó átfogó nemzeti újjáépítési programok folyamán itt is ott is ütközéspontok támadnak, amiket nem hagyhat a lap szó nélkül. Így a belmisszió szabadsága (ami Wichern szerint a Bm. éltető levegője) ellen elkövetett erőszaknak kell minősítenie az új állam ama törekvését, amellyel a Central-Ausschuss a legfelsőbb állam-egyházi közigazgatásba igyekezett betagozni, amikor 1934-ben az elnökség „mellé vagy fölé” egy „Reichsführer” helyezte. (Ma már ez megszűnt.) Veszélyeztetik a bel-

misszió szabadságát az állam új orientációját és új rendjét szolgáló különböző szervezetek és szövetségek is, különösen a „nemzeti szocialista szövetség” (NSV), amely a jóléti gondozás egész területét átfogó programjával sokak szemében jogosulatlanok tünteti fel a kharitativ munkát végző szabad egyesülések fennállását. Ugyanakkor a római katolikus egyháznak sikerült az 1933 július 2-i konkordátummal a tisztán kharitativ célokat szolgáló intézményei függetlenségét megővni. Új helyzeteket teremtenek a nemzeti újjáépítést szolgáló egyre-másra megjelenő törvények és rendeletek is, amelyek részben új irányu gyakorlati módosításokat, részben új elméleti állásfoglalást tesznek szükségessé. Ezekkel tehát meg bővül a tradicionális wicherni szellemű belmisszió problematikája. Az így előállított új helyzetek tisztázását vannak hivatva szolgálni pl. az ilyen cikkek: „Az új gyülekezési és egyesülési törvény” (W. Engelmann, 1. szám), „A közvesztélyes szokások büntetőjogi elleni új birodalmi törvény...” (ebben a sterilizáció problémája, dr. Schäfer, 2. sz.), „A belmissziói intézmények társulati és vagyonadója” (Dr. A. Dinger, 11. sz.) stb.

Hü marad a folyóirat Wichern szelleméhez abban is, hogy nem szűnik meg a belmisszió munkának minden más társadalmi munkával szemben külön természetét hangsúlyozni, ami abban áll, hogy „tettei a Krisztusba vetett hit által élővé lett szeretetnek a tettei.” A belmisszió eme bibliai és teológiai alapjaira való visszautalását szolgálják egyes elmélkedései: „Isten könyörületességét kíván s nem égőáldozatokat” (D. H. Lauerer, 4. sz.), „Új parancsokat adok néktek — Jézus felhívása a szeretetre” (D. W. Jeep, 4. sz.), „A szeretet a legnagyobb köztettek” (G. Schörder, 4. sz.)

A belmisszió hagyományával való kapcsolat ébrentartását colozzák az ilyen és hasonló tárgyú történelmi dolgozatok: „A belmisszió atyái” (Lic. Dr. M. Eberhardt, 4. sz.), „Asszonyok, mint Krisztus szolgálóleányai” (D. A. Borrmann, 4. sz.), „Az állam és gyermekgondozás Poroszországban” (Dr. E. Schüttelz, 11. sz.) stb.

A lelki gondozás problematikájában az újabb pszichológia és teológia tanulságainak értékesítése törekszik egyes tanulmányai mint pl.: „Az Én, a közösség és a tudatalatti” (Lic. E. Jah, 2. sz.), „Az elagottak és tehetetlenek gondozásának ethosza” (Lic. P. Fricke, 3. sz.), „Alkoholizmus, mint betegség, bűn és demonizmus” (E. Ohagen, 8-9. sz.) stb.

Nagy számban találunk ezután természetesen olyan cikkeket, amelyek tisztán gyakorlatiakká nevezhetők s a munka végzésére, vagy jelen állására vonatkozólag adnak útbaigazítást, felvilágosítást. Így pl. a folyóirat 2. száma egészen a foglalkoztatásnak van szentelve. Az ide tartozó cikkek: „Belmisszió és a város-falu mozgalom” (Schröder, 3. sz.), „Népmisszió és evangélizáció” (G. Füllkrug, 4. sz.), „Szolgálat az egészségesekek és betegek körül” (D. A. Stahl, 4. sz.), „Az evangéliumi ifjúság gondozás jelen állása” (Fritz, 6. sz.), „Gyülekezet a tengeren” (W. Thun, 8-9. sz.), „A német pályaúdvári misszió” (Theodora Reineck, 10. sz.) stb.

Minden egyes számhoz mellékletként csatlakozik a „Rundschau”, amely alkalomról-alkalomra eleven és megkapó képet rajzol a belmissziói munkások, vagy gondozottak egy-egy csoportjáról egyes intézmény életéről stb. „Az országúti testvérek”, „A foglyok világa”, „Kivándorlósors”, „Az evangéliumi gyermekmunka”, „Evangéliumi szolgálat a munkanélküliek közt”, „Az evangélizációs

szekér”, „A felnőtt lányok gondozóotthonában” stb. Ugyanitt kapunk híradást az újabb belmissziói mozgalmakról, intézményekről, konferenciákról, továbbá részleges, vagy összefoglaló statisztikai adatokat.

Lukács László

Le christianisme social. Revue mensuelle. Direction Elie Gounelle, Saint Etienne. 1935. 43-e année. 2-3 (február — március) füzetek.

A folyóirat „A szociális kereszténység francia szövetsége” (Fédération française du christianisme social), eszméinek a harcossá s céltűzésre nem kisebb, mint „az emberiség totális üdvének” (salut totalitaire de l'humanité) munkálása: a kizsákmányolt és elnyomott tömegek felszabadítása, a bálványozás minden fajának kigyomlálása, az egoizmus és gyűlölet uralmának megszüntetése. Céljai úgy kívánja szolgálni, hogy rámutat a fennálló rendben az igazság és a szolidaritás ellen működő erők, amelyek megakadályozzák az egyén erkölcsi és vallási fejlődését. Ezért egyrészt a társadalmi és egyéni morál körébe vágó tanulmányokat közöl, a közgazdasági élet egész fejlődési menetét figyelemmel kíséri, a szociális reform irányába eső proposíciókat készíti elő, e problémák megbeszélésére és tisztázására konferenciákat rendez, megvalósításukra baráti közösségeket létesít és támogat s minden módon igyekszik előmozdítani, hogy az igazságnak és szeretetnek Jézus Krisztus által hirdetett elvei érvényt nyerjenek úgy a társadalmi szervezetben, mint az egyén életében. Ilyen általános céltűzés mellett témákra csaknem körülhatárolhatóan. A sokat-markolás vádját nem egyszer francia részről is megnyilvánul a mozgalom és annak folyóirata ellen. Egyházi körökben gyakran idegenkedéssel nézik hangos „pacifizmusát” és agresszív „ekonomizmusát.” A fennálló kapitalista rend elleni kritikájával a baloldaliság színében tűnik fel s pacifizmusa miatt a hazafiatlanság vádjával is szembe kell néznie. A közölt cikkek nagy általánosságban a legszélesebb értelemben vett egyéni és társadalmi morál, a vallásos mozgalmak területén mozognak egyfelől, másfelől a nemzeti és nemzetközi politika minden jelentősebb mozzanatát kommentálják.

2. szám. A bevezető cikkben a lap szerkesztője bátor és határozott szót emel a katonai szolgálat megtagadók érdekében. („Néhány óhajtat a közölgő háború elhárítása és a lelkiismeret ellen cselekedni nem akarók érdekében.”) Teljességgel megengedhetetlen, — mondja — hogy a francia protestantizmus hallgasson a mostani háborús veszély idején, amelyet a nemzeti sajtóhadjárat készít elő, a fegyver és municiógyárak tartanak fenn, s u. n. vallásos sajtónk tapintatosan elhallgat. Teljességgel megengedhetetlen, hogy a fegyverkezés tempója, amely a mélybe zuhanást és a civilizáció halálát készíti elő, ne ejtsen visszhangot a kereszténységben, a Béke Fejedelmének tanítványaiban”. „A francia református egyház restaurációja” c. beszámolóban ugyancsak szerkesztő ismereti a francia református egyházak által kidolgozott közös hitvallási-nyilatkozat tervezetét s történeti, földrajzi és gazdasági okokra hivatkozva sürgeti a fegyver, liturgia, adminisztráció és pénzügyi gazdálkodás egységesítését, A. Sujol megértéssel ír a fiatal generációról („A fiatalok és mi”), amelynek éppen legjobbjai az intellektuális, szociális, politikai, gazdasági érték revízióját sürgetik, akiknek ez a törekvése Franciaországban különösen érthető, mert itt a fiatalok egy erős gyökeret vert gerontokrácia falával találják szemben magukat. A. Philip lyoni közgazdaságtan professzor „A gazdasági krízishez való hozzáigazodás” c. tanul-

mányában a nemzetek gazdasági elzárkózásának folyamatáról, eredményeiről s a túltermelésről értekezik. Négy rövid tanulmány Albert Schweitzert méltatja, mint embert, mint orvost, mint afrikai misszionáriust és mint teológust és filozófust. „A filozófia és teológia itélőszéke” c. rovat Dr. Ugo Janningsnak, az olasz protestantizmus egyik legeredetibb egyéniségének és a Stockholm-Lausanne mozgalom egyik előharcosának a barthizmusról való gondolatait közli. „Egyoldalú jellegénél fogva — mondja a szerző — a barthizmus csak átme-

neti kifejezője lehet a német vallásos gondolatnak.” A fenálló realitás világa nem lehet fundamentum nélküli és istenellenes, mert a Biblia maga Isten dicsőségének kinyilatkoztatását látja benne. Az emberi ész, bár tökéletlen és tévedésekre hajló, lényege szerint mégis az örök világosság egy sugara. A „Dokumentumok és különféle közlemények” rovata konferenciákról, egyetemes egyházi megmozdulásokról, stb. hoz hírt. Könyv és folyóiratismertetés zárja be a számot. *Lukács L.*

TUDOMÁNYOS ÉLET.

Marton Lajos. 1870—1935.

Családjától körülvéve, az emésztő betegségtől elgyötörve békés megadással hunyta le szemeit a magyar református teológiai világ nagy halottja. Nyugalomba vonulása alkalmából Folyóiratunk részletesebben szólt a kiváló professzor működéséről és tudományos dolgozatairól (L. Theol. Szemle X. évf. 1934. 1.) Most mély részvételt tekintünk a távozó után s áldjuk Isten kegyelmét, mely eddig is megőrizte a nagy lelket a törekény testben anyaszent-egyháza szolgálatára.

D. Kiss István 1864—1935.

Az ág. hitv. evang. egyházat súlyos veszteség érte szelídlelkű munkás püspöke elhunytával, kit az egyházi közéletnek tevékeny és sikeres előmozdításával szerzett érdemeiért a soproni evangélikus hittudományi facultas alig egy évvel ezelőtt avatott díszdoktorai sorába. Lapunk is egyik önzetlen hűséges barátját s szeretettől áthatott pártfogóját gyászolja a nagy halottban.

Külföldi protestáns hittudósok elhunyt. Az elmúlt évben gazdag aratása volt a halálnak külföldön is protestáns theológus tudósaink között, kik közül teológiai működésük egyetemessége, vagy az új magyar theológus generáció nevelése szempontjából kegyelettel emeljük ki a következőket:

D. Karl Müller

erlangeni theol. professzor Kalvin Intstitúciójának, kommentárjainak fordítója, az evangélikus és református konfessziók hatalmas kritikai editiójának kiadója, hírneves egyháztörténész, a német reformátusság egyik legerősebb oszlopa és dicsekedése nyugalomba vonulásának első évében, f. év május 20-án meghalt. *Lic. Sprenger* (Wuppertal) hivatott meg az erlangeni református tanszékre helyettesként.

D. D. Dr. Reinholt Seeberg

a berlini teológia fakultás egyik ékessége és Harnack Adolf kiválása után vezére, 76 éves korában f. évi október 23-án elhunyt. Balticum szülötte, mint a Harnackok, Girgensohn és annyi sok kiválóság. Dogmatikai és dogmatörténeti vonatkozású művei maradandó becsűek. Korára jelentős hatást tett, mint a keresztény szociális mozgalomnak negyedszázadon át vezére, a berlini városi misszió és belmisszió elnöke. Hatása a tudomány minden területére kiterjedt. Számos rémet és külföldi theol. fakultás díszdoktora és tudós társaságok tagja és ezenkívül a berlini egyetem valamennyi fakultása díszdoktora. A hazai református és evangélikus lelkészek és theol. professzorok közül sokan voltak tanítványai.

D. D. Dr. Enrico Bosio

az olasz valdensek teológiai főiskoláján az új-szövetségi theol. tudományok professzora és **Dr. Plooy Dániel** utrechti és amsterdami egyetemi új-szövetségi professzor elhunyt; mindkettő nemcsak honfitársait

segítette műveivel és működésével a Biblia mélyebb megértésére, hanem szűkebb hazáján túl is becsültte tette nevét tudományos eredményeivel.

Új püspökök, nehai Dr. Anial Géza dunántúli református püspök helyére *Medgyaszay Vince* e. k. főjegyzőt, dr. Kiss István dénamelléki ág. hitv. evang. püspök halálával megürült, püspöki székre nagy egyhangúsággal *D. Kovács Sándor* egyházkerületi főjegyzőt választottak a gyűlekezetek. Egyik helyén a tudós professor-püspök után a négytizedes szolgálatban megedzett vérbeli lelkipásztort, a másik kerületben a csendes munkálkodó lelkipásztor püspök helyére a nagy tudományos multra visszatekintő kiváló tudós-professzort. A csehszlovákiai református egyház tiszán-inneni kerülete Idrányi Barna halálával megürült püspöki székét *Dr. Magda Sándor* egyházkerületi főjegyzővel, a losonci Theol. szeminárium volt tudós előadójával töltötte be. Aldja és segítse őket az isteni kegyelem, hogy külön kharizmáikat sikerrel áldozhassák nemzetük és egyházaik életének felvirágoztatására.

Bilkei Pap István a budapesti református teológiai akadémián a gyakorlati teológiának 30 év óta nyilvános rendes professzora a folyótanév kezdetével nyugalomba vonult. Egyházkerülete, főiskolája és tanítványai meglehető melegséggel vettek búcsút tőle, ki egy évre a helyettesként való) működéstálatlanos öröme esközmegnyugvásra váltotta. A kormányzói kegy az egyház, haza és tudomány szolgálatában eltöltött immár félszázados közéleti működését kormányfőtanácsosi méltóság adományozásával tüntette ki.

Bilkei Pap István már teológiai tanulmányai idején belekerült abba az evangéliumi áramlatba, melyet a magyar belmisszió két ifjú úttörője, néki alig pár évvel idősebb kortársai: Szilassy Aladár és Szabó Aladár, megindítanak. Elhatározó lett életére a skót országai tanulmányéve, angliai és kontinensi körútja. Kápláni éve alatt megismeri a Dunamellék egyházi életét a legkisebbektől a legnagyobb egyházközösségig. Majdnem másfél évtizedet tölt gyakorló papságban, s ennek is legnagyobb részét a Magyarországra telepített református németek gyűlekezeeteiben (Mórág, Ujsóvé folyton képezve magát, szervezve és pásztorolványát. 1904 őszén, a maradandó hatásokat hagyott Kovács Albert halálával elárvult gyakorlati teológiai kathedrára a dunamelléki kerületi gyűlés nagy szótöbbséggel választja meg, kiváló jelöltek (Lukács Imre, dr. Székely József, Sörös Béla) közül a bpesti theol. akadémia nyilv. rendes tanárává. Még az évben leteszi a theol. akadémiai magántanári vizsgálatot a rendi és áldozópapság kifejlődéséről írt dolgozata alapján s 1905 februárjában elfoglalja tanári székét. Mint professor egész erővel arra törekszik, hogy elődje által hátrébe szorított és elmellőzött, a „modern teológiánál” még modernebb *evangelizáció* és *belmisszió* ügyét elméletben és gyakorlatban felkarolja, s az igazi missziói munka alaphátterét alkotó, komoly, ke-

resztyén személyiség életét egész valójával példázza. Fokról-fokra hódította meg nagy elődje büvkörében élő tanítványai szívét s mikor a következő években Dr. Szabó Aladár, bpesti lelkeszé választván, kivált a teológiai tanári karból, Bilkei Pap István személye körül csoportosultak a magyar ref. egyház megújodását előkészítő lelkek. B. Pap István nemes, jovialis, talpig tisztességes úri gondolkozása és szeretetteljes egyénisége kezesség volt a belmissziói mozgalomnak pártolásra érdemes volta mellett még a korábban legádázabb ellenfelek előtt is. Viszont az ő hithűsége, Kálvin, Heidelbergi Káté újmutatása mellett tanulmányozott bibliaismerete, történelmileg iskolázott, egyházi és jogi érzéke, európai látóköre erején megtört az evangéliumi mozgalomnak igen könnyen a szektamódszerek felé sikamló hullámozása.

A vele egyidőben működött gyakorlati teológiai professzorokkal egybevetve, Novák Lajos masszív történeti liturgiái alapoottságát és mégis könnyed szárnyalását, Ravasz László szónoki lendületét és filozófiai rendszerező képességét nem multa felül; Csiky Lajos teológiai műveket, Dr. Ferenczy Gyula eszméket pazar bőségben termelő aktivitásával nem is próbált versenyre kelní; Csizmadia Lajosnak szinte asketikus szerénységét sem utánozta, csak a fia koporsója felett kesergő, de fenségesen diadalmaszkodó hitben lett méltó versenytársa... mégis ezek közül professori hatás szerint kiemelte az a harmóniája a személyiségnek, az a folytonos, állandó önképzési vágy, melyet tanítványai is átötlött és mellyel tanítványai idősebb testvérévé szegődött, s az a csordultig buzgó élőhit, melyet a megmutatás szándéka nélküli önkéntelen bizonyásgátelekben és sokszor harcok és kérdelmek között is tanusított.

Egyházkerülete korán elhalmozta tiszteletbeli állásokkal egyházkerületi pénztárnokká, tanácsbíróvá választván el. Alig van bpesti helyi és országos belmissziói szervezet, melynek ő ne lett volna hűséges őrzője, munkása és melegszívű barátja. Mint a legnagyobb multu egyházi hetilapunknak, a „*Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*”nak utolsó szerkesztője a legnehezebb időkben is megmutatta hűségét a szolgálatban. Számos cikke és apróbb tanulmányai, előadásai, értekezései közül maradandó hatást értek el; „*Abelmisszió hősei*” c. műve s az Egyetemes Konvent által kiadott Kálvin jubileumi emlékkönyvben *Kálvinról, mint lelkipásztorról* írt tanulmánya. Kőbeépítetten megörzik az ő munkássága emlékeit is úgy a Dunamelléki Egyh. kerület székháza, mint a Baár-Madas leánykollégium mintaszerű épülete. De mindezeknél maradandóbb az az építés, és az a hatás amit tanítványai útján ért el az egész magyar református egyház újraeledésében. Az a szelény számitással is több mint felezerre tehető lelkipásztor, ki az ő útmutatásával telepedett le levele együtt Krisztus lábaihoz, ezek lesznek az ő bizonyásgálevelei.

Budapesten ő volt a harmadik gyakorlati teológiai professzor. Török Pál masszív dogmatizmusa, Kovács Albert eleven „modern teológiája” után jött Bilkei Pap István evangélizációs belmissziója. Adja Isten, hogy jöjjön méltó folytatás.

Kitüntetések: Főméltóságú Kormányzó Úr D. Geduly Henrik evangélikus és D. Dr. Ravasz László református püspököknek a magvarközélet és egyházi élet fölvirágoztatása körül kifejtett nagy értékű munkásságukért a magyar polgári érdemkereszt I. osztályát adományozta. — Főméltóságú Kormányzó Úr Dr. Révész Imre debreceni professzor irodalmi és tudományos érdemeiért a Kor-

vin-koszorú adományozásával tüntette ki. — A Magyar Tudományos Akadémia Dr. Révész Imre és Dr. Mitrovics Gyula debreceni egyetemi professzorokat, a debreceni theológus-képzés két kiváló munkását, levelező tagjai sorába választotta. *Ad multos annos!*

Jubileumok. Kétszázéves jubileumát ünnepelte a Tiszáninneni Református Egyházkerület I. é. augusztus 22. én Sárospatakon fényes keretek közt. A Jubileum legmaradandóbb emléke lesz az egyházkerület részletes tudományos története Dr. Marton János theol. professzor tollából. — **Kálvin Institúciója megjelenésének négy százéves jubileuma** alkalmából két nagyobb szabású jubileumi kiadvány is hagyja el a sajtót. Az *Egyetemes Konvent Paróchiális Könyvtárában* jelenik meg Dr. Viktor János új fordításában Dr. Révész Imre történelmi és Dr. Vasady Béla dogmatikai bevezetésével Kálvinnak 1536 ban kiadott Institúciója, az u. n. *Kis Institúció magyarul*. Ez lesz hivatva pótolni a Magy. Prot. Irod. Társaság kiadásában megjelent, de már régóta kifogyott Nagy Károly-fele fordítást. — Kálvin Institúciójának négy százéves jubileumát ünnepli a Debreceni M. kir. Tudományegyetem Református Hittudományi Kara is a Tiszántúli Református Egyházkerület és Debrecen sz. kir. város nyomdájában **Kálvin és a Kálvinizmus cím alatt** megjelent kiadványával, melyben a Kar professzorai, díszdoktorai tollából származó tanulmányok világítják meg reformátorunk alakját és gondolkozását, valamint hatásait a legkülönbözőbb oldalokról, s amelyek tárgykunál és feldolgozásuknál fogva nem csak a magyar, hanem a külföldi tudományos irodalomban is újdonságot jelentenek. A mű az említett nyomda vállalatnál kapható (Debrecen Böszörményi ut. 6.) — **A debreceni ősi Kollégium négy százéves, s benne a szakadatlan főiskolai oktatás háromszázötvenéves jubileumi ünnepélyére** készül a Tiszántúli Református Egyházkerület a debreceni egyetemmel, várossal, egyházzal és a Magyar Allammal együtt 1938 év májusában. Erre az időre több tudományos vonatkozású intézmény létesítése és tudományos kiadvány megjelenése van tervbe véve.

Új egyetemi teológiai magántanárook. A debreceni Református Hittudományi Kar Dr. theol. Soós Béla debreceni református lelkész „A reformáció kora Nyngateurópában.” c. tárgy körből, Dr. theol. Zsiros József sárospataki teológiai professzort pedig „Öszvetségi vallástörténet és exegézis” c. tárgykörből egyetemi magántanárrá habilitálta, s a magántanári képesítés V. K. Miniszteri megerősítést nyert.

Új teológiai akadémiai magántanárook. Kolozsvárt Nagy József dévai lelkész a gyakorlati teológiából és Tunyogi Cs. András bálványosváraljai lelkész az ó-öszvetségi tudományokból.

Új teológiai doktorok. Viszokok (Vető) Lajos szolnoki evang. lelkész a sok reményre jogosító ifjú valláspszichológust a soproni evangélikus hittudományi Kar „A hit által való megigazulás elve egyszerű ev. hívek lelki világában.” c. dissertatioja és szigorlata alapján *summa cum laude* hittudományi doktorrá avatta. Papp Gusztáv újpesti vallásoktató lelkész a debreceni ref. Hittudományi Kar Kálmáncsehi Sánta Márton. Budapest, Sylvester 1935. 83 lap., c. dissertatioja és szóbeli rigorosuma alapján „cum laude” fokozattal hittudományi doktorrá kpesítette; avatása november 15. én volt.

Sub auspiciis doktorrá avatta a debreceni M. Kir. Tisza István tudományegyetem Péter Zoltán okleveles református lelkész, debreceni gimnázium-

mi tanárt, a kollégiumi internátus felügyelőjét, a református tanárképző internátus vezetőjét a filozófiai, s pedagógiai tudományok köréből *Sparangerről* írt értékes műve és eddigi folyton kitűnő tanulmányai alapján. A kormányzó képviselőiében *Dr. Tasnádi Nagy András* V. K. M. államtitkár jelent meg, aki az ünnepélyen hatalmas beszédben meggyőző erővel domborította ki a debreceni Kollégium négyévszázados működésének mérhetetlen nemzeti jelentőségét.

Az Országos Református Lelkészegyesület konferenciái, közgyűlése, tanulmányi kirándulása az *Országos Református Presbiteri Szövetség* nagygyűlése s a vele kapcsolatos ünnepségek augusztus hó 22-től 27-ig tartattak Sárospatakon, illetve a tanulmányi kirándulás Sátoraljaújhelyen: Széphalmon, Kazinczy lékohelyén. Az ORLE konferencián elhangzott előadások közül felemlítjük, mint többé kevésbé lapunk keretébe vágókat, a következőket: „Aktuális dátumok”, *dr. Miklós Ödön* (Nagycsepely); „Sárospatak”, *dr. Marton János*, (Sárospatak); „Presbiteri rendszerű-e a magyar református egyház?”, *dr. Révész Imre* (Debrecen); „Reformátusok a föld kerekéségén”, *Görömbey Péter*, (Nagykálló); „A holland református egyházak helyzete és legsürgősebb problémái”, *W. A. Dekker*, holland református lelkész, (Scharnegoutum, Friesland) magyar nyelvű előadás; „Szükséges-e a polgári házasságról szóló törvény revíziója?”, *dr. Hetessy Kálmán*, (Kecskemét); „A falusi lelképásztörőnművelése (egyéni lelkigondozás)”, *dr. Csikesz Sándor*, (Debrecen); „A magyar római katolikus szellemű irodalmi és tudományos termelés felelti szemle az összeomlás óta”, *dr. Máthé Elek*, (Budapest); „Ifjúsági munka a falusi gyülekezetekben”, *dr. Kincses Andre*, (Mátészalka).

ORLE. tudományos szakosztályának megalakulását és szakosztályi ügyvezető elnöké *dr. Csikesz Sándor* egyetemi professor, Orle. alelnök megválasztását mondotta ki *D. dr. Baltazár Dezső* elnök indítványára az Országos Református Lelkészegyesület közgyűlése.

A Tiszántúli Református Egyházkerület 1935 évi tavaszi közgyűlésének 34. számú határozata a Theológiai Szemlére való kötelező előfizetésre vonatkozó 287/1926. sz. korábbi határozatának feloldása tárgyában: „Az esperesi kar a csonka-bihar-érmelléki egyházmegye felterjesztése alapján 1935. évi május hó 21-én tartott értekezletén foglalkozva a „Theológiai Szemle” előfizetési kötelezettségének kérdésével, azt a javaslatot terjeszti közgyűlésünk elé, hogy a mai rendkívüli súlyos gazdasági viszonyok között, amikor az egyházköz-

ségek tulnyomó része még a legminimálisabb életlehetőséget is alig képes biztosítani s a „Theológiai Szemle”-nek a közelmúltban lecsökkentett előfizetési ára is súlyos anyagi megterhelést képez, méltóztatassék egyenlőre felmenteni az egyházköziséget a „Theológiai Szemle”-nek a 287—1926. sz. közgyűlési határozattal elkötelezett előfizetési könszere alól.

Közgyűlésünk jóllehet készségesen elismeri a „Theológiai Szemle”-nek, mint tudományos theológiai szakközlönynek nagy kulturális és erkölcsi értékét, mégis a gyűlekezetek szinte elviselhetetlenül meguszosodott jelenlegi gazdasági helyzetében egyenlőre további intézkedésig a 287—1926. számú közgyűlési határozat elkötelező rendelkezése alól a gyűlekezeteket felmenti.”

A Theológiai Szemle tárgyában az Országos Református Lelkészegyesület Sárospatakon 1935. évi augusztus hó 26-án kelt határozata: „6. szám. *dr. Csikesz Sándor* szerkesztő jelenti, hogy a Tiszántúli Egyházkerület mindezideig fenntartotta azt a határozatát, hogy kötelező előfizetésre kényszeríti gyűlekezeit, középfokú iskoláit és főiskoláját, abban a reményben, hogy a többi egyházkerületek és az Egyetemes Konvent ebben a kérdésben támogatni fogják. Ez a támogatás elmaradt. Így legvégül kénytelen volt a Tiszántúli Egyházkerület is a kötelező előfizetésekre vonatkozó határozatát hatályon kívül helyezni. Ezzel a *Theológiai Szemle* is újra visszakerül az ORLE-nek teljes anyagi és szellemi irányítása alá.

Szerkesztő indítványozza, hogy a folyó évi szám, melyben 120 oladalon „Kálvin János vallásnevelőgőgiája” címen jelent meg egy beható és komoly értekezés, bocsátassék ki és ezzel a XI. évfolyam záruljon le s a további években, ha csak a fedezet nagyobb terjedelmet meg nem enged, a Theológiai Szemle egy-két pár füzetet adjon ki inkább könyvismertető tartalommal a szellemi folytonosság és jogfentartás dokumentálására a jobb idők eljöttéig, amikor is egyesületünk majd meg fogja találni az eszközeit és módját egy új ciklus elindításának.

A Tiszántúli Egyházkerülettel az egyházak és iskolák kötelező előfizetéséből előálló jogi-anyagi ügyek elintézésére egyesületünk *dr. Csikesz Sándor* elnökle alatt Kolozsváry Kiss László és Molnár Zoltán tagokból álló bizottságot küld ki s őket a Tiszántúli Egyházkerület illetékes szerveivel való közvetlen érintkezésre, tárgyalásra és egységesítésre előkészítésére felhatalmazza, az így előkészített egység végleges megkötésére, az ügy végleges elintézésére elnökséget felkéri.”

SZERKESZTŐI ÜZENETEK.

1935. és 1936. évre terjedő ciklusunk első fele ezzel a számmal lezáródott, de figyelmeztetjük olvasóinkat, hogy a következő évi számokkal lesz teljes a két évi ciklus s a jövő év végén fog erről az évről is a tartalomjegyzék megjelenni. Kérjük előfizetőinket, hogy szíveskedjenek az eddigi hátralékokat s a jövő évi előfizetési díjakat a mellékelt csekkalapon beküldeni.

Az előfizetési díjakat a jövő évtől kezdve leszállítjuk tekintettel a nehéz gazdasági viszonyokra s előfizetési díj egy évre lesz: az ORLE. és a MELE. tagjainak, egyházköziségeknek és tanintézeteknek kilenc (9), segédlel-

készeknek hat (6) pengő. Nagyon kérjük mindazokat, akik barátjai a protestáns theológiai tudomány ügyének, most álljanak a Theológiai Szemle mellé segítő kézzel.

Kimutatás a Theológiai Szemle részére az 1935. évi IX. évf. 5-6. — 1934. évi X. évf. 1-3. összevont számban a 237. lapon közölt kimutatás óta 1935. December 15-ig érkezett küldeményekről:

A) I. a 41,357. számú „Csikesz Sándor csekk-számlá”-n: Zsires József, Sárospatak 12.—; Theologusok Tóth Ferenc Köre, Pápa 12.—; Kunstaed-

ter Hirlapelőfizetési Iroda, Budapest 18.—; Nyirő Károly, Pilismaró 5.—; Marcsek János, Ozd 20.—; Dr. Raffay Sándor, Budapest 12.—; Kiss József, Hejce 6.—; Papp István, Budapest, Theologia 12.—; Tudományegyetemi Könyvtár, Budapest 12.—; Farkas István püspök, Miskolc 12.—; Apát-sági Könyvtár, Zirc 12.—; Miklós Géza, Szekesfehérvár 12.—; Mezőföldi Egyházmegye könyvtára 12.—; Perpéthy Ferenc, Tataháza 9.—; Győry Elemér, Győr 12.—; Geduly Henrik, Nyireg-háza 8.—; Varga Kálmán, Káloz 22.—; Erzsébet tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Kara, Sopron 24.—; Városi Nyilvános Könyvtár, Budapest 11.84; Majtisi Református Egyház 29.84; Komjáthy Aladár, Tárkány 12.— Pengő.

II. *Ugyanezen számlán pótlólag nyugtáztak a következő befizetések az 1927—1935 évekről:* 1927-ből: Miklós Géza, Szekesfehérvár 16.—; Ref. Egyház, Bucsatelep 18.—; Nyitray Zoltán, Kuncsorba 65.—; Kisujszállás ref. egyház 36.—; Kovács Ferenc, Dunaszentbenedek 10.—; 1929-ből: Duszik Lajos, Miskolc 20.—; 1930-ból: Ev. Vallás tanárok, Budapest 20.—; Dr. Hegyaljai Kiss Géza, Belsőbős 24.—; Szabó Zsigmond, Kiskunhalas 18.—; 1932-ből: Ref. Leánygimnázium tanári Könyvtára, Miskolc 20.— Pengő.

B/I. *Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli ref. egyházkerület könyvnyomdavidallata 58.042 sz. csekkszámán:* Szentés református egyház 36.—; Pocsaj ref. egyház 12.—; Cégnyedényd ref. egyház 38.—; Dóczi intézet tanári könyvtár, Debrecen 12.—; Zsadány ref. egyház 20.— Pengő.

II. *Ugyancsak a Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli ref. egyházkerület könyvnyomdavidallata 58.042, sz. csekkszámán 1927. Január 1-e és 1934. május 1-e között érkezett, de eddig még nem nyugtáztott küldemények:* 1927-ből: Karcag ref. egyház 36.—; 1929-ből: Tiszamagyarors ref. egyház 18.—; Békés ref. egyház 20.—; Gáborján ref. egyház 18.—; Karcag ref. egyház 40.—; 1930-ból: Mezőhegyes ref. egyház 25.—; Biharmelléki ref. egyházmegye Pénztára, Váncsod 338.— Pengő (ebből: Nagykereki ref. egyház 72.—, Berettyó-szentmárton ref. egyház 52.—, Csökmő ref. egyház 16.—, Furta ref. egyház 36.—, Bagamér ref. egyház 72.—, Biharkeresztes ref. egyház 36.—, Kokad ref. egyház 18.—; Kismarja ref. egyház 36.— Pengő); Főris Lajos esperes, Olcsupaapáti 126.—P (ebből: Mérc ref. egyház 36.—, Nagyecséd ref. egyház 18.—, Vitka ref. egyház 72.— Pengő); 1933-ból: Kollégium, Debrecen 293.97 Pengő (ezen összeget a középszabolcsi egyházmegye pénztára 294.37 Pengős tételben fizette be a Kollégium pénztárába s az átutalási költségek levonása után maradt az előbb említett összeg, amelyből: Ór ref. egyház 36.—. Szabolcs ref. egyház 36.—, Kemece ref. egyház 36.—, Gáva ref. egyház 18.—, Nyirmihálydi ref. egyház 72.—, Lórántháza ref. egyház 36.—, Nyirbátor ref. egyház 32.—, Nyirjókó ref. egyház 26.37.—; Nyirtura ref. egyház 2.— pengő); Középszabolcsi egyházmegye 391.13 Pengő. (eredeti összeg 391.53 P, melyből: Vaja ref. egyház 59.61, Nyirgelse ref. egyház 72.—, Apagy ref. egyház 32.—, Balsa ref. egyház 383, Besenyőd ref. egyház 36.—, Encsencs ref. egyház 36.—, Nyirkércs ref. egyház 36.—, Nyirtura ref. egyház 20.—, Ófehértó ref. egyház 20.—, Pircse ref. egyház 20.—, Sényő ref. egyház 16.53, Téglás ref. egyház 39.56 Pengő); Mezőhegyes ref. egyház 11.—; 1934-ből: Sarkadkeresztúr ref. egyház 24.— Pengő.

Kimutatás a Theologiai Szemle részére az 53.735. sz. „Theologiai Szemle szerkesztő-

sége és kiadóhivatala, Debrecen” csekkszámlán 1935. február 9-től 1935. december 30-ig érkezett küldeményekről: Bucsatelep ref. egyház 24.—; Tiszaeszlár ref. egyház 10.—; Buj ref. egyház 10.—; Sárrétudvari ref. egyház 12.—; Tisza-földvár ref. egyház 11.—; Ref. gimn. tanári könyvtára, Debrecen 12.—; Dr. Payr Sándor, Sopron 11.—; Szentes ref. egyház 36.—; Sebestyén Andor, Budapest 10.—; Komádi ref. egyház 32.—; Nyirparasznya ref. egyház 16.—; Hajdunás ref. egyház 48.—; Glatz József, Rákosszentmihály 4.—; Főiskolai Könyvtár, Pápa 24.—; Dr. Pongrácz József, Pápa 24.—; Milota ref. egyház 30.—; Dr. Bertók Lajos, Debrecen 11.—; Kőmörő ref. egyház 24.—; Vámosoroszi ref. egyház 12.—; Glatz József, Rákosszentmihály 5.—; Glatz József, Rákosszentmihály 5.—; Turricse ref. egyház 13.—; Ócsöd ref. egyház 12.—; Glatz József, Rákosszentmihály 5.—; Glatz József, Rákosszentmihály 5.—; Hit tudományi kar Ethikai Szeminárium, Debrecen 174.38; Kéremjén ref. egyház 62.—; Ruzsás Lajos, Siklós 12.—; Csengerujfalu ref. egyház 100.—; Kántorjánosi ref. egyház 24.— Pengő.

II. *Ugyanezen számlán pótlólag nyugtáztak a következő befizetések az 1933—1935. évekről:* Ref. egyház Köröstarcsa 20.—; Ref. Gimn., Debrecen 12.—; Makó Dezső, Erdőbénye 2.—; Kiss Tihamér, Szeged 9.—; Főiskolai Könyvtár, Pápa 12.—; Miskolci Evangélikus Jogakadémia 51.80 Pengő.

Helyreigazítások a Theologiai Szemle részére az 1927—1935. években érkezett küldemények nyugtázásával kapcsolatban.

I. a 41.357. számú „Csiksz Sándor, Debrecen” című csekkszámán érkezett küldeményekről:

a Theologiai Szemleben kétszer nyugtáztattak (először a IV. évf. 1-2. számában a 111. oldalon a jobb hasábján a 7-15. sorban, másodszor a IV. évf. 3-4. számában a 223. oldalon a jobb hasábján alulról számítva az 1-5. sorban és a 224. oldalon a bal oldali hasábján az 1-5. sorban) a felsorolt küldemények, de mivel csak egyszer fizetettek be, egyszer számoltattak el: Janka Károly, Cigánd 77.04, Szakács Károly, Mórág 20.—, Kovács Ferenc, Dunaszentbenedek 14.40, Tóth Lajos, Szekszárd 40.80, Ligeti Ede, Sajókaza 41.60, Durkó Gábor, Szeged 14.40, Szűcs József, Tiszadada 58.80, Dr. Payr Sándor, Sopron 18.—, Ref. reál-gimn., Hajdunás 9.—, Sebestyén Andor, Budapest 10.— Pengő;

Ugyancsak kétszer nyugtáztattak (először a VII. évf. 1-5. számban a 288. oldalon a jobb hasábján alulról számított 25-26. sorában, másodszor a VII. évfolyam 6.— VIII. évf. 1. összevont számban a 284. oldalon a jobb hasábján 18-19. sorában), de egyszer számoltattak el a következő küldemények: Rapos Viktor, Debrecen 9, Marcsek János, Ozd 20.—, Főiskolai Könyvtár, Pápa 20.— Pengő.

Református Egyház, Debrecen 1931. évi január havi 80 — pengős befizetése, mely a Th. Sz. VII. évf. 1-5. sz. 288. oldalán a bal hasábján legalsó sorában nyugtáztattott, a következő intézmények részére a következő tételek szerint számoltattott el — a befizetési lapra irt intézkedés alapján: Ref. Egyház Debrecen 20.—, Ref. Leánygimnázium, Debrecen 20.—, Ref. Tanítónőképző, Debrecen 20.—, Ref. Polg. Leányiskola, Debrecen 20.— Pengő.

A Th. Sz. 1933. évi IX. évf. 3-4. száma 65. oldalán a jobb oldali hasábján alulról a 11. sorban „Nagybarátfalu” szó után „20” helyett „12” olvasandó; a nyugtázás teljes szövege tehát ez: „Kiss Samu evangélikus lelkész, Nagybarátfalu 12.— Pengő.

A Th. Sz. IV. évf. 5-6. sz. 376. oldalon a jobb hasábjában felülről a negyedik sorban „Gallé István, Harta 81.” után még 0.60 P is beszúrandó, a teljes összeg tehát: 81.60 Pengő.

II. a Debrecen Városi és Tiszántúli egyházkerületi nyomda 58.042 számú csekk számlán érkezett küldeményeknél:

a Th. Sz. IV. évf. 3-4. sz. 223. oldalán a „Szerkesztői üzenetek” c. rovat jobb oldali hasábjában felülről számított hatodik sorban a „Gáva” szó törölnöd, helyébe jön a „Gádos” szó; a nyugtázás teljes összege: „Református Egyház, Gádos 18.—, Pengő.”

Th. Sz. V. évf. 1929. év 1-3 sz. 191. oldalon a jobb oldali hasábjában alulról a 4-5. sorban ez a kifejezés „Református polg. leányisk.” (Berettyóújfalú) 36.— törölnöd, mert nem a Városi nyomdához folyt be, hanem postautalványon a szerkesztőséghez, helyette a jelen helyesbítés egyúttal nyugtázás is.

U. o. a 192. oldalon a bal oldali hasábjában felülről a

- 11. sorban „Kőszegapáti” helyett „Körösszegapáti”.
- 22. sorban „Csabok” helyett „Csaholc”.
- 28. sorban „Csenger” helyett „Csurgó”.
- 32. sorban „Hadház” helyett „Hajduhadház”.
- 36. sorban „polg. isk.” helyett „Egyház”.
- 59. sorban „Tiszaberek” helyett „Tisztaberek” olvasandó.

A Th. Sz. VI. évf. 4-6. sz. 768. lapon felülről a 39-40. sorban e kitétel: „Református Reálgimnázium Hódmezővásárhely 20.— P” törölnöd, helyette ez a kifejezés jön: „Hajdunánás Reálgimnázium 9.—; Hódmezővásárhely ref. egyház 20.—P,

a Th. Sz. IX. évf. 3-4. sz. 33. oldalán a bal ha-

sábjában alulról a 32. és 33. sorban ezen nyugtázások: „Ref. egyház, Bakonszeg 1.30; Balmazújváros német egyház 15.60;”

a 22. sorban ezen nyugtázás: „ref. egyház Geszt 18.50;”

a 12. sorban ezen nyugtázás: „ref. egyház Magyarhomorog 21.20;”

a 9. sorban ezen nyugtázás: „ref. egyház Nagycsed 37.20;” törölnöd, mert nem a Városi nyomdához folyt be, hanem dr. Erdős József egyházkerületi ügyész urhoz; helyette a jelen helyesbítés egyúttal nyugtázás is.

III. a „Theologiai Szemle szerkesztősége és kiadóhivatala. Debrecen” című 53.735. számú csekk alapján érkezett küldeményeknél:

a Theologiai Szemle 1933-1934. évi, IX. évfolyam 5-6. — X. évfolyam 1-3. összevont számában a 237. oldalon a bal oldali hasábjában alulról az ötödik sorban „Fülpös” szó helyett Fülpöz szó olvasandó. Így a helyes nyugtázás összege és értelme: „Fülpöz József, Körömend 11.—P.”

A Theologiai Szemle 1934. évi X. évf. 4-6. számában a 355. oldalon a jobb oldali hasábjában felülről a harmadik sorban „Csobai” szó helyett „Csabai” olvasandó és a „lelkész” szó után beszúrandó még ez a szó: „Kiskinizs”. Ezen nyugtázás teljes összege ez: „Csabai István ref. lelkész Kiskinizs 6.— P; felülről a kilencedik sorban, „Gács” szó helyett „Gáncs” olvasandó. E nyugtázás összege teljesen a következő: „Gáncs Aladár, Budapest 10.— P.; a tizenkettedik sorban „Kővári” helyett „Kővér” olvasandó. E nyugtázás összege teljesen a következő: „Kővér Pál ref. lelkész, Ziliz 11.— P.”

Tudnivalók a Theologiai Szemle-nek szánt közlemények tárgyában.

1. Minden közlemény tartalmáért, korrigálásáért, helyesírásáért a cikk írója felel.
2. A cikk közölhetőségéről a szerkesztő határoz, szakszerűségéről és belső értékéről a szerkesztő, illetőleg az általa felkért főmunkatársból és egy, vagy két szakértőből álló bizottság mond véleményt.
3. A Theologiai Szemle-ben megjelent minden cikk a Theologiai Szemle, illetőleg az Országos Református Lelkészegyesület tulajdona. Ennek kifejezett engedélyével készíthető külön-leNyomat, új kiadás, vagy megjelentetés, valamint idegen nyelvre fordítás. Minden jogot fenntartunk.
4. A Theologiai Szemle minden cikkírója egyszersmind előfizetőül jelentkezettnek vétetik arra a kétes ciklusra, melyen cikke megjelent.
5. A cikk író köteles hozzájárulni nyomtatott nagy lexikon ivenként 25—50 pengővel a cikk kinyomtatása költségeihez a szerkesztő döntése szerint. Ez a rendelkezés mindaddig fennáll, míg a gazdasági viszonyok nem javulnak. Még nem felelő cikket semmiféle anyagi hozzájárulás mellett sem közlünk. A szerkesztő bizottság elismert nevű szakembereket, valamint azokat, kiket közlemény írásával megbízott, a költség hozzájárulás alól külön kérelem nélkül felment.
6. Csak írógéppelt, illetőleg kiválóan olvasható módon írt kéziratot fogadunk el előzetes meg-bírálásra. Kézirat visszaküldésére csak akkor vállalkozunk, ha a beküldés után egy éven belül ajánlott küldéshez kellően felbélyegezett s megcímezett megfelelő borítékot is kapunk. Szerkesztő a nem közölhetést nem tartozik indokolni.

MÁGYAR KIRALYI ÁLLAMVASUTAK.

Debrecenből induló és oda érkező vonatok.

Debrecen állomásról indul mikor, hova?

1.50 Püspökladány—Budapest k. pu., 2.50 Nyirábrány, 3.05 Nyiregyháza—Szerencs, 5.33 Tiszalök, 5.42 Füzesabony, 5.55 Hajdusoboszló, 6.03 Nyiregyháza, 6.33 Nagykereki, **7.01 Budapest ny. pu.**, 7.10 Füzesabony, 7.18 Tiszalök, 7.52 Nagyléta—Vértess, 7.58 Nyiregyháza—Miskolc, 8.10 Nyirábrány, **11.58 Nyiregyháza**, 12.00 Budapest ny. pu., 12.05 Füzesabony, 12.21 Tiszalök, 12.25 Nyirábrány, 13.22 Budapest ny. pu., 13.25 Nagyléta—Vértess, 14.16 Nagykereki, 14.19 Füzesabony, 14.20 Nyiregyháza, 14.25 Nyirábrány, 14.30 Tiszalök, **17.04 Budapest ny. pu.**, 18.15 Nagykereki, 18.18 Nyirábrány, 18.30 Nyiregyháza, 18.31 Tiszalök, 19.00 Füzesabony, 19.25 Nagyléta—Vértess, 21.49 Nyiregyháza (sebes), 22.10 Budapest ny. pu.

Debrecen állomásra érkeznek mikor, honnan?

2.41 Budapest ny. pu., 6.40 Tiszalök, 6.41 Nyirábrány, 6.50 Füzesabony, 6.51 Nyiregyháza, 7.00 Budapest k. pu., 7.40 Nagykereki, 7.40 Nagyléta, —Vértess, 8.46 Tiszalök, 8.56 Püspökladány, 9.00 Nyiregyháza, 9.06 Füzesabony, 11.26 Nyiregyháza, 11.30 Tiszalök, 11.36 Nyirábrány, 11.40 Nagyléta, **11.50 Budapest ny. pu.**, 12.19 Füzesabony, 13.52 Budapest ny. pu., 14.15 Nagykereki, 16.15 Tiszalök, 16.45 Füzesabony, 16.49 Nyirábrány, 16.55 Nagyléta, **16.59 Nyiregyháza**, **18.12 Budapest ny. pu.**, 19.16 Nyiregyháza, 19.18 Nagykereki, 20.08 Füzesabony, 20.27 Tiszalök, 21.33 Nyirábrány, 21.42 Budapest ny. pu. (sebes), 21.43 Miskolc—Nyiregyháza.

A vastag betűsöket gyorsvonatok.

THEOLOGIAI TANULMÁNYOK.

(Folyta.ás a 2. boríték'apról).

34. szám, *Farkas Ignác*: A test és lélek viszonya Bergson filozófiájában. 61 lex. oktáv lap. Ára 2.50 P.
35. szám. *Dr. Révész Imre*: A „Kálvinista Róma.” (Két elnevezés története). 34 lex. oktáv lap. Ára 1'— P.
36. szám. *Dr. Imre Lajos*: A predestináció tana az ígéhirdetésben és nevelésben. 15 lex. oktáv lap. Ára 1'— P.
37. szám. *D. Dr. Ravasz László*: Reggeltől estig. Egy nap az emberiség életéből. 3 lex. oktáv lap. Ára 0'50 P.
38. szám. *Dr. Tóth Endre*: Az urvacSORAOSZTÁS Dunántul a reformációtól a 18. század végéig. 13 lex. oktáv lap. Ára 1'— P.
39. szám. *Dr. Ila Bálint*: Református egyháztörténeti adatok az Országos Levéltárban őrzött Thurzó-levéltárban. 15 lex. oktáv lap.
40. szám. *Dr. Vasady Béla*: Az ígéhirdetés és theologiai tudomány az ecclesia militans életében. 16 lex. oktáv lap. Ára 1.50 P.
41. szám. A magyar református theologiai irodalom helyzetképe és legközelebbi teendői. *Dr. Vasady Béla, Dr. Pongrácz József, Dr. Tavaszy Sándor, Dr. Révész Imre, Csikesz Sándor*. 29 lex. oktáv lap. Ára 1.50 P.
42. szám. *Nagy Lajos*: Spinoza Benedek élete és bölcsellete. 108. lex. okt. lap. Ára 4.— P.
43. *Dr. Varga Zoltán*: Szoboszlai Pap István élete és munkássága. 97 lex. oktáv lap. Ára: 4 — P.
44. *Segesváry Lajos*: Magyar református ifjak az utrechti egyetemen. 1636-1836. 90 lex. oktáv lap. Ára 3.20 P.
45. *Patay Lajos*: Kálvin vallás-pedagógiája. 126 lex. oktáv lap. Ára 4.50 P.

EGYHÁZI ÉRTEKEZÉSEK.

TANULMÁNYOK AZ EGYHÁZI ÉLET KÖRÉBŐL.

Szerkeszti: *Csikesz Sándor*, debreceni egyetemi ny. r. professzor.

- 1—2. szám. *Barla Szabó Jenő*: Két lelkész a Barla Szabó családban. Egyháztörténeti tanulmány a ref. egyház mult századbeli életéből. 64 lex. oktáv lap + 1 fénykép és 1 származási tábla. Ára 2'20 P.
3. szám. *Csikesz Sándor*: A Debreceni Collegium jövője. (Előkészületben).

Az Országos Református Lelkészegyesület kiadásában jelentek meg:

- Dr. Lencz Géza*: Máté evangéliumának fordítása és magyarázata. A „Magyarázatos Újszövetség” I. kötete. XIII+332 lex. oktáv lap. Ára félbörkötésben 19 P., egészvásznonkötésben 12 P.
- Dr. Halmi János*: Aranyhárf. Vallásos költemények gyűjteménye. „Az egyházi élet gyakorlati segédkönyvei” I. kötete. 392+XIV. lex. oktáv lap. . . . . Ára félbörkötésben 15 P.
- Régi Magyar Református Könyvtár* első kötete: *Ottokocsi Foris* Ferenc gályarab-lelkész műve: **Fenevad Dühöngése** Magyarországon a Jézus Krisztusról bizonytságot tevők ellen. 1676. Fordította *Dr. Herpay Gábor*, előszóval ellátta *Csikesz Sándor*. 1933. és *Antiqua Bibliotheca Ecclesiae Reformatae Hungarica*. Tomus primus: Ab auctore Francisco Foris Ottococsiano V. D. M. **Furor Bestiae** contra testes Jesu Christi in Hungaria. MDCLXXVI. Typis redigi curavit *G. Herpay* Dr phil, cum originali manuscripto Turicino comparavit *Leo Weisz* Dr ing. Cum appendice ab Alexandro *Csikesz* collata: „*De Vita Francisci Foris Ottococsiani*.” MCMXXXIII. Latin—Magyar kiadás . . . . . ára füzve 7 P.
- A Lelkész Tudományos Segédeszközei*, első kötete: *Czeglédy S., Hamar I., Kállay K.* szerkesztésében: *Bibliai Lexicon, Csikesz Sándor* kiadói előszavával. Ára az Orle K. K. A. tagjainak félbörkötésben . . . . . 16 P.
- Theologiai Szemle*, tudományos folyóirat. Szerkeszti: *Csikesz Sándor*, egyetemi professzor. I—II. évfolyam, 1925—26. év. 1002+VIII. lex. oktáv lap. Ára 60'— P.
III—IV. évfolyam, 1927—28. év. 768 lex. oktáv lap. . . . . Ára 40'— P.
V—VI. évfolyam, 1929—30. év. 768+VIII. lex. oktáv lap. Ára 40'— P.
VII—VIII. évfolyam, 1931—32. év. . . . . Ára 40'— P.
- Theologiai Szemle* tudományos folyóirat. Új folyam. Szerkeszti: *Csikesz Sándor* egyetemi professzor. IX—X. évf. 1933—1934. évekre évi . . . . . 12'— P.
XI—XII. evf. 1935. évre évi 12.—P — 1936. évre évi . . . . . 9'— P.

THEOLOGISCHE RUNDSCHAU.

Jahrgang XL. No. 1—6.

Debrecen, Ostern-Weihnachten 1935.

Redigiert von Universitäts-Professor ALEXANDER CSIKESZ. Debrecen. Ungarn.

Mitarbeiter: Univ. Prof. Emerich Révész Debrecen, und Univ. Prof. Joannes Deák Sopron.

Subskriptionspreis pro Jahr Goldmark 10., Schw. Fr. 12.

Erscheint zweimonatlich. — Verlag des Ungarländischen Reformierten Pastoren-Vereins (ORLE).

INHALT:

Das Wort: Thomas, Alexander Csikesz S. 1—2.

Aufsätze: L. Patay: Religionspädagogik Calvins. S. 4—123.

Kleinere Mitteilungen: S. 123—141. B. Tankó: Zur 250-sten Geburtswende J. Seb. Bachs. — E. Miklós Zeitgemässe Jahreszahlen. — E. Révész: Ist die ungarländische Kirche presbyterianisch?

Publikation: S. 141—148. Ludwig Segesváry: Beiträge zur Geschichte der ungarländischen Böhmischemährischen Mission. — Akademische Auslandsreisen des Joseph Keresztesi.

Ausländische Literatur: S. 148—153. Leuschner: Die Religion der Kindheit dr. N. Szele. — Dr. E. Lipták: Geschichte des evangelischen Districtual-Lyzeum A. B. in Kesmark. dr. Révész. — Mülhaupt: Die Predigt Calvins, ihre Geschichte, ihre Form und ihre religiösen Grundgedanken. A. Csikesz. — Mülhaupt: Johannes Calvin, Diener am Wort Gottes. A. Csikesz. — Göhler: Calvins Lehre von der Heiligung. A. Csikesz.

Inländische Literatur: S. 153—154. D. Trócsányi: Pastorenbildung, Fortbildung der Pastoren. Pápa, 1935. A. Cs. — Kiss: Das Einkindersystem in Mosaikbildern Győr, 1935. A. Cs. — L. Szabó: Antichrist an der Theiss. Budapest-Bodrogköz, 1935. A. Cs. — M. Szöllösi GLIMMENDER DOCHT der für ihren Herrn und ihr Vaterland verbannten UNGARN. Klausenburg, 1676. Bp. 1935.

Zeitschriftenschau: S. 154—156. Die Innere Mission. 30. Jahrgang, 1935. Heft 1—11. L. Lukács. — Le Christianisme social. Revue mensuelle. 1935. 48-e année Heft 2—3. L. Lukács

Wissenschaftliches Leben: S. 156—158. Ludvig Marton L. St. Kiss — Verstorbene aus-

landische protestantische Theologen. D. Karl Müller D. Dr. Reinhold Seeberg D. Dr.

Enrico Bosio Dr. Daniel Plooy — Neue Bischöfe. — St. Pap v. Bilkei. — Auszeichnungen. — Jubelfeiern. — Jubiläum der Calvin'schen Institutionen. — Das vierhundertjährige Kollegium zu Debrecen. — Neue Universitäts Privatdozenten der Theologie. — Neue akademische Privatdozenten der Theologie. — Neue Doktoren der Theologie. — Doktor Sub auspiciis. — Die Konferenzen des Landesvereines Reformierter Pastoren. — Gründung einer Wissenschaftlichen Abteilung im ORLE. — Der Reformierte Kirchendistrikt Jenseits der Theiss. — Der Landesverein Reformierter Pastoren in Sache der THEOLOGISCHEN RUNDSCHAU.

Mitteilungen der Redaktion: S. 158—160.

THEOLOGICAL REVIEW.

Volume XI. Number 1-6.

Debrecen, Christmas, 1935

Editor ALEXANDER CSIKESZ University-professor Debrecen, Hungary.

Chief-contributors Emeriy Révész University-professor and John Deák University-professor.

Subscription price 10 s. or. 3 Dollars.

Bimonthly periodical. — Published by the Society of the Hungarian Reformed Ministers.

CONTENTS:

The Word: Thomas, Al, Csikesz. pp. 1-2.

Essays: L. Patay: The religious pedagogy of Calvin. pp. 3-123.

Smaller articles: B. Tankó: The 250-th centenary of the birth of Seb. Bach. pp. 124—126. Edm. Miklós: Actual dates. pp. 126—133. — Em. Révész: Holds the Hungarian Reformed Church really the Presbyterian System? pp. 133-141.

Dokuments: L. Segesváry: Contributions to the history of the Moravian-Czechish Mission. pp. 141-143. The travels of Jos. Keresztesi in the Academies of abroad. XXI. cont. pp. 144-148.

Foreign Review: pp. 148-153. — **Home literature:** pp. 153—154. — **Review of Reviews:** pp. 155-156

Scientific life: 156—158. — **Editorial messages:** pp. 158—160.

XL Année, No. 1—6.

REVUE DE THEOLOGIE

Debrecen, Noël, 1935

Directeur: ALEXANDRE CSIKESZ, professeur d' université. Debrecen, Hongrie.

Comité de rédaction: Jean Deák, professeur d'université et Emerich Révész, professeur d'université.

Abonnement 12 francs suisses par an.

Paraissant tous les deux mois. — Publiée par l' Association Nationale de Pasteurs Réformés de Hongrie.

SOMMAIRE:

La Parole: L'apotre Thomas, A. Csikesz. pp. 1-2.

Études: L. Patay: La pédagogie religieuse de Calvin. pp. 3—123.

Articles et notes: B. Tankó: Pour le 250 ième anniversaire de la naissance de J.S.Bach. pp.123-126. — E. Miklós: Dates de commémoration historique en 1935. pp. 126-133. — E. Révész: L'Eglise réformée de Hongrie est-elle presbytérienne? pp. 133—141.

Documents inédits: pp. 141-148. L. Segesváry: Documents concernant la mission tchéco-moravienne des pasteur réformés hongrois au XVIII-me siècle. — Journal de voyage de J. Keresztesi (suite).

Littérature étrangère: pp. 148—153. — **Littérature hongroise:** pp. 153-154. — **Revue des revues:** pp. 155-156. — **Vie scientifique:** pp. 156-158. — **Éditorial:** pp. 158-160.